

მე. ჯავახიშვილის სახელმწიფო თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის შრომები

ТРУДЫ ТБИЛИССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. ИВ.
ДЖАВАХИШВИЛИ

PROCEEDINGS OF Tbilisi I. JAVAKHISHVILI STATE UNIVERSITY

340

ISSN-1512-1445

ლიტერატურათმცოდნეობა
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY RESEARCH

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
Издательство Тбилисского университета
Tbilisi University Press

ТРУДЫ ТБИЛИССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМ. ИВ. ДЖАВАХИШВИЛИ
PROCEEDINGS OF TBILISI I. JAVAKHISHVILI
STATE UNIVERSITY

340

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY RESEARCH

Тбилиси 2002 Tbilisi

ТРУДЫ ТБИЛИССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМ. ИВ. ДЖАВАХИШВИЛИ
PROCEEDINGS OF TBILISI I. JAVAKHISHVILI
STATE UNIVERSITY

340

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY RESEARCH

Издательство «Сабуртло» Тбилиси
საბურთლოს გამომცემლობა

Тбилиси 2002 Tbilisi

03. ჯანდაცოვნების სანქციონების თბილისის
სანქციონირებელი უნივერსიტეტის ურთიერთ

სანქციონირებელი უნივერსიტეტის ურთიერთ

340

ლიტერატურათმცოდნეობა

თბილისი 2002

სარედაქციო კოლეგია

ნოდარ კაკაბაძე, თენგიზ კიკაჩიშვილი, ლია ლორია,
მარიკა ოძელი (მდივანი), მანანა პაიჭაძე, ნოდარ
ფორაქიშვილი, არიანე ჭანტურია, ელგუჯა ხინთიბიძე
(რედაქტორი).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Какабадзе Н. М., Кикачешвили Т. А., Лория Л., Одзели
М. В. (секретарь), Пайчадзе М. Г., Поракишвили Н. Л.,
Хинтибидзе Э. Г. (редактор), Чантурия А. А.

EDITORIAL BOARD

Nodar Kakabadze, Elguja Khintibidze (editor), Tengiz
Kikacheishvili, Lia Loria, Marika Odzeli (secretary), Manana
Paichadze, Nodar Porakishvili, Arrian Chanturia.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2002

4601000000
№ 608(06) - 02

336366 0365033010

ქიქოშ მართხელ ხანმეტი ლექციონარის შესახებ

1883 წელს სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორმა ა. ცაგარელმა აღწერა სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის 92 ქართული ხელნაწერი. 1902 წელს ნიკო მარსა და ივანე ჯავახიშვილს ზოგიერთი მათგანი ადგილზე აღარ დახვდათ. ჩანს, ისინი მალულად გაიტანეს ქართული წიგნთსაცავიდან.

XIX საუკუნის მიწურულს ქართული ხელნაწერები ვენაში მოხვდა, სადაც ისინი გრაფის უნივერსიტეტის პროფესორმა, სახელგანთქმულმა ლინგვისტმა, პუგო შუხართმა შეიძინა მხატვარ ალფონს ლეოპოლდ მილიხისაგან, რომელიც ხელნაწერების ყიდვა-გაყიდვით ითბობდა ხელს [1,138; 2,187]. მოგვიანებით ხსენებული ხელნაწერები გრაფის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის საკუთრებაში იქნა, მას შემდეგ, რაც პ. შუხართმა სიკვდილის წინ უანდერძა მას. დღეს გრაფის ქართულ ხელნაწერებს შორის ყველაზე ძვირფასი ე.წ. ხანმეტი ლექციონარია, რომელსაც მკვლევრები VII საუკუნით ათარიღებენ.

ეს უძველესი ხელნაწერი მწარე ბედისა გამოდგა. ჯერ იყო და, ა. ცაგარელმა იგი თითქმის განახევრებული ნახა, ხოლო შემდეგ მას კიდევ მოაკლდა ერთი თუ ორი ფურცელი. დღესდღეობით ითვლება, რომ ა. ცაგარლის მიერ აღწერილ ხელნაწერს ამჟამად გრაფში აკლია თავფურცელი, რომელიც პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში მოხვედრილა [3], ხოლო უკანასკნელი ფურცელი, რომელზეც იოვანე-ზოსიმეს მიერ დაწერილი ანდერძი ყოფილა, ბირმინგემის Selly Oak College-ის საკუთრება გამხდარა [4,180].

თითქოს ყველაფერი გაირკვა: ძველისძველი ხელნაწერის პირველი ფურცელი პარიზშია, ძირითადი ნაწილი – გრაცში, ბოლო ფურცელი კი ბირმინგემში. მაგრამ აქ ერთი წინააღმდეგობა იჩენს თავს. ა. ცაგარელს მითითებული აქვს, რომ №9 სინური ხელნაწერი (ანუ, რაც იგივეა, გრაცში დაცული ხანმეტი ლექციონარი) 28 ფურცლისაგან შედგებოდა [5,179], სინამდვილეში კი 29 გამოდის: $1+27+1=29$. მაგრამ ფიქრობენ, რომ ა. ცაგარელს ფურცლების სათვალავი, უბრალოდ, შეეშალა. ამის საფუძველს იძლევა ის, რომ ა. ცაგარელმა კარგად ვერ დათვალა ხელნაწერის პირველ გვერდზე სტრიქონების რაოდენობა და 10-ის ნაცვლად 9 მიუთითა (უნდა აღინიშნოს, რომ პირველი სტრიქონი დაზიანებულია და ნაწერი ცუდად ჩანს). ამის გამო არ გამორიცხავენ, რომ იგი შეიძლება ფურცლების დათვლაშიც შემცდარიყო და სწორედ ამიტომაც 29-ის ნაცვლად 28 მითითებული. მაგრამ, თუ კაცს ერთხელ შეეშალა თვლა, ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ მას სხვა დროსაც აუცილებლად აერეოდა ანგარიში!

მე ვფიქრობ, რომ ა. ცაგარლის მიერ მითითებული ფურცლების რაოდენობა ზუსტია და აღნიშნული შეუსაბამობის საფუძველი სხვაგან უნდა ვეძებოთ. მაგრამ, სანამ ამის თაობაზე სიტყვას გადავარქვებდეთ, მოკლად გავეცნოთ ხელნაწერის ერთგვარ გარეგნულ მონაცემებს ხანმეტი ლექციონარის შესახებ არსებული აღწერილობებიდან.

პირველი იმ მკვლევართაგან, ვისაც ლექციონარი ხელში ეჭირა, ა. ცაგარელი იყო. მან ხელნაწერის აღწერილობას დაურთო 983 წელს დაწერილი ანდერძი. ა. ცაგარლის აღწერილობიდან საინტერესოა მისი ცნობა, რომ ხელნაწერი ძლიერ დაზიანებულია, ხოლო ფურცლები არეული [5,200].

შემდეგ გამოქვეყნდა პ. შუბართისეული შენიშვნები ლექციონარის ენის შესახებ, სადაც მის გარეგნულ მხარეებზე არაფერია ნათქვამი [6]. ა. შანიძემ ისარგებლა პ. შუბართის სხვა, გამოუქვეყნებელი, შენიშვნებით ძეგლის თავისებურებათა შესახებ, რომლებიც ამ უკანასკნელს ორ რვეულში ჰქონია ჩანიშნული და ავტორის სიკვდილის შემდეგ გრაცის უნივერსიტეტიდან დროებითი სარგე-

ბლობისათვის გამოუგზავნეს ა. შანიძეს. ხელნაწერის გარეგნული მხარის შესახებ ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ლექციონარს პირველი ფურცელი მოვარდნილი ჰქონია. აქ მოვიშველიებ ა. შანიძის დაკვირვებას პ. შუხართის შენიშვნების შესახებ: „როგორც ჩანს, შუხართის სათვალავში არ მიუღია წიგნის თავში ერთი მოხეული ფურცელი, ამიტომ მისი გვერდების აღნიშვნა ორ-ორით ნაკლებია. მისი გვერდების ჩვენება რომ ჩვენი გამოცემისას შევუფარდოთ, ორ-ორი უნდა წაეუმატოთ ხოლმე: მისი სამი უდრის ჩვენს 5-ს, მისი 16 ჩვენს 18-ს, მისი 39 ჩვენს 41-ს და ასე ბოლომდის ... როცა შემდეგში შეცდომა შეუნიშნავს, ერთხელვე დასმული ციფრები არ გადაუსწორებია (რაც სურათზეც კარგად ჩანს აჭა-იქ) და სამაგიეროდ პირველი ფურცლის გვერდები ასე აღუნიშნავს: 1a და 1 b. როცა პ. შუხართის შენიშვნები მოგვეყავს, სათვალავს ვასწორებთ და გვერდებს ისე ვუჩვენებთ, როგორც ეს საქმის ნამდვილ ვითარებას შეეფერება, მით უმეტეს, რომ თვითვე გაუსწორებია დასაბეჭდად გამზადებულ ნარკვევში, რომელიც ამ ძეგლს შეეხება“ [7, 010].

1928 წლის იანვარში ა. შანიძის თხოვნით გ. ჩუბინაშვილი, რომელსაც ვენაში საქმე ჰქონდა, ჩავიდა გრაცში და რამდენიმე საათის განმავლობაში მუშაობდა ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაზე. აი, მისი ზოგიერთი ცნობა ლექციონარის შესახებ: „ხელნაწერი შეიცავს 54 გვერდს. მას აკლია: როგორც თავში ჩანს ჩამოჭრილი ფურცლები, ისე განსაკუთრებით ბოლოს მოხეულებიც. ასე რომ ორი-სამი ფურცლისაგან ნაფლეთებიდაა დარჩენილი... ბოლოში მოიპოვება ...გამაგრებული ტილოს ნაჭერი წიგნის ზურგისა, ისეთივე, როგორიცაა ის, რომელზედაც მიწებებულია ხელნაწერის ნაშთი (ე.ი. დიდი ხანი არ იქნება. შედარებით, მას შემდეგ, რაც ის ორჯერ მსხვილი ყოფილა!). ეს ტილო, როგორც ჩანს, ორსავე მხარეს ჩამოუჭრიათ მას შემდეგ, რაც ხელნაწერს ეხლანდელი მდგომარეობა მიუღია. ორჯერ დიდი ხელნაწერი გაუკერავთ (დამატებით?) არა რვეულების მიხედვით, არამედ მთლიანად, ერთი მხრიდან მეორემდე, რის გამოც წიგნი მთლიანად და ადვილად ვერ გადაიშლება. ხელნაწერი დაზიანებულია კიდევ ხმა-

რებისაგან – გვერდების ზემოთ ჩანს კვალი, თითქოს შეტუსვთისა და წყლის ნაწვეთებისა. ამის გამო (?) ის ზემოთ წაუჭრიათ და ზემო სტრიქონი ნაწილობრივ დაზიანებულია“ [7,012]. იქვე გ. ჩუბინაშვილი შენიშნავს: „მხოლოდ გვერდები 7-8 შეცდომით ორჯერაა დასმული. რომ უფრო მოხერხებული იყოს, მე აღნიშნავ მათ შემდეგში ასე: 7-8 და 7a-8a. ა. შანიძის დაკვირვებით, „ჩუბინაშვილი მისდევს ხელნაწერზე დასმულ პაგინაციას, რომელიც შუხართის ხელით უნდა იყოს გაკეთებული“ [7,012].

1929 წელს ა. შანიძემ გამოაქვეყნა გამოკვლევა „ქართული ხელნაწერები გრაცში“, სადაც დიდი ნაწილი სწორედ ხანმეტ ლექციონარს ეძღვნება [8]. 1944 წელს კი მანვე გამოსცა მონოგრაფია „ხანმეტი ლექციონარი“, რომელსაც ძეგლის ფოტოტიპური რეპროდუქციაც დაურთო [7]. აი, ზოგიერთი საინტერესო ცნობა ამ გამოკვლევიდან ჩვენთვის საინტერესო საკითხის შესახებ: „ჩვენს ძეგლს, როგორც ჰგავს, ბევრი აკლია როგორც თავში, ისე ბოლოში. იმის თქმა ძნელია, თუ როგორი მოცულობისა უნდა ყოფილიყო წიგნი თავდაპირველად... ეს კია, რომ რაც შენახულა და რასაც ჩვენამდე მოუღწევია, მთლიან ნაწყვეტს წარმოადგენს. მიღწეულ ნაწილში ფურცლები ყველა მოიპოვება, დაზიანება მხოლოდ ფურცლის აშიებს ეხება; განსაკუთრებით ზემო აშიას, რომელიც ხშირად პირველ სტრიქონზეა გაკვეთილი ისე, რომ ზოგი ასოს უმთავრესი ნაწილი თან გაჰყოლია ჩამონაჭერს. მაგრამ მაინც პირველი სტრიქონების წაკითხვა, ასოთა გადარჩენილი ნაწილების მიხედვით, სიძნელეს არ წარმოადგენს“ [7,021].

1942 წელს მ. თარხნიშვილმა გამოაქვეყნა გამოკვლევა „ორი ქართული ლექციონარის ფრაგმენტები V და VIII საუკუნეებიდან“ [9]. მ. თარხნიშვილსაც მიუღია გრაცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის დირექტორისაგან, დოქტორ გოშისაგან, ხანმეტი ლექციონარის ფოტოასლები. მ. თარხნიშვილის ცნობით, ხელნაწერის შემორჩენილ ნაწილს არაფერი აკლია, ხელნაწერი დაზიანებულია და არა აქვს არც დასაწყისი და არც ბოლო; ლექციონარი მოიცავს 54 გვერდს [9,2].

ჩემდა თავად, რაკი მეც მომეცა ამ ძვირფასი ხელნაწერის ხელში დაქერის საშუალება, დაუვმატებ, რომ ზემოთ მოყვანილ აღწერილობებში თითქმის ყველაფერი სწორია. „თითქმის“ იმიტომ, რომ გ. ჩუბინაშვილის მიერ ნახსენები 7a - 8a და ა. შანიძის მიერ მითითებული 1a - 1b გვერდები ერთმანეთს ვერ უთანხმდება. ამაზე ქვემოთ მოგახსენებთ. ხელნაწერის ზედა ნაწილი უფრო დაზიანებულია, ვიდრე ქვედა. ფურცლების პირველი სტრიქონი ნაწილობრივ ჩამოჭრილია და ასოთა მოხაზულობის მხოლოდ ქვედა ნაწილები ჩანს. წიგნი რამდენჯერმეა აკინძული და, ალბათ, ამან გამოიწვია ის, რომ რექტოს ქვედა ნაწილში პირველი ასოები ზოგჯერ ნახევრად ჩამოჭრილია თუ გადაკერებული. თავდაპირველად სტრიქონების დასაწყისი ასე ახლოს არ იქნებოდა წიგნის ყუასთან. 48-ე გვერდზე წითლად დაწერილი სათაური გადასულა მომდევნო 49-ე გვერდზე. მაგრამ იმის გამო, რომ უკანასკნელი აკინძვისას 49-ე გვერდი ცოტა ზემოთ აუწევიათ წინა ფურცელთან შედარებით, წითელი მელანი ამ გვერდებზე დღეს უკვე სხვადასხვა დონეზეა. ხელნაწერს რაც შემოუნახავს, სრულია, მას არაფერი აკლია. მე საგანგებოდ დავაკვირდი, ხომ არ შეიძლებოდა, რომ ლექციონარიდან რაიმე ფურცელი ამოვარდნილი იყოს. ტექსტს არაფერი აკლია. ამას ა. შანიძეც აღნიშნავს და მ. თარხნიშვილიც. ხელნაწერი ნაკლებულია თავსა და ბოლოში. მე პირადად დასაწყისში დაახლოებით ათი ჩამოჭრილი ფურცლის ნარჩენი თუ ნაშთი დავთვალე. ეს - რაც მე მოვახერხე, რომ დამეთვალა. ზოგის კვალი რომ აღარ დარჩენილა?! ფურცლები მოვარდა თუ მოხიეს, მაგრამ წიგნის ყუამ ხომ შეინარჩუნა თავისი სისქე (დაახლოებით მაინც)! სწორედ ამის საფუძველზე ფიქრობენ, რომ ლექციონარი თავდაპირველად ორჯერ სქელი მაინც უნდა ყოფილიყო.

ახლა კი ზემოთ ნახსენები შეუსაბამობის შესახებ. სადაა ის 7a-8a გვერდები, გ. ჩუბინაშვილი რომ მიუთითებს? - არსად! აკი აღინიშნა, რომ ხელნაწერის შემორჩენილ ნაწილს გრაცში არაფერი აკლიაო! საფიქრებელია, რომ ეს ის ფურცელია, რომელიც, ა. შანიძის თქმით, პ. შუბართმა გადანომრა და 1a - 1b დაწერა გვერდების ზემოთ კიდეში. რაკი ეს ფურცელი მოვარდნილია,

მოცილებულია ხელნაწერს, ალბათ, ის ჩადებული იყო მესამე-
მეოთხე ანდა მეოთხე-მეხუთე ფურცლებს შორის (რომ არ
დაკარგულიყო. აბა ცალ-ცალკე ხომ არ შეინახავდნენ მთლიან
ხელნაწერსა და მის ერთ-ერთ ფურცელს?!). გ. ჩუბინაშვილის
მოეჩვენა, რომ მოვარდნილი ფურცელი სწორედაც თავის ადგილას
იყო მოთავსებული, და ამიტომაც მისცა მას ჩადების ადგილის
შესაბამისად 7a-8a ნომერი.

ა. შანიძის აზრით, 7a გვერდი დღევანდელი მე-9 გვერდია, 8 a
კი მე-10 (როგორც ზემოთაც აღვნიშნე, ა. შანიძეს ჰ. შუბარათისა
და გ. ჩუბინაშვილის პაგინაციები დღევანდელი ვითარების შესატ-
ყვისად შეუსწორებია და გამოკვლევაში ყველგან ამგვარად მიუ-
თითებს, თვითონ კი საკუთრივ ხელნაწერისეულ პაგინაციას უარ-
ყოფს და, როგორც ითქვა, ყოველ გვერდს სათვალავში ორს უმა-
ტებს). სამწუხაროდ, გ. ჩუბინაშვილის შენიშვნებში, რომლებიც
ჭეგლის თავისებურებებს ეხება, ამ 7a-8a გვერდების შესახებ არა-
ფერია ნათქვამი, რადგან შენიშვნები, ფაქტობრივად, მეოთხთმეტე
გვერდებიდან იწყება და, ამდენად, რომელია ეს 7a-8a-თი დანომრი-
ლი ფურცელი, ძნელი გასარკვევია.

ჩემი ვარაუდით, ეს ფურცელი დღევანდელი პირველი ფურ-
ცელია, მოხეული, რომელსაც რექტორზე 1 a აწერია, ვერსოზე კი -
1 b. გ. ჩუბინაშვილი, ეტყობა, ჩქარობდა, რადგან, როგორც ა. შა-
ნიძე აღნიშნავს, რამდენიმე საათის განმავლობაში მუშაობდა გრა-
ცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში (თანაც ზამთარში, 3 იანვარს)
და, ალბათ, ამის გამო შეეშალა, აერია რაღაც, კარგად ვერ ამოი-
კითხა სიჩქარეში. თუკი შეიძლებოდა ა. ცაგარელს შეშლოდა, რა-
ტომ უნდა იყოს გამორიცხული გ. ჩუბინაშვილის შეცდომა? ამას-
თან, გ. ჩუბინაშვილმა ნახა, რომ შეკინძული ხელნაწერის პირველ
გვერდზე 1-იანი ეწერა და, საერთოდ, ნორმალური პაგინაცია იყო
ბოლომდე. მოვარდნილი ფურცელი მან, სადაც ჩადებული ნახა, იქ
მიათვალა. მას ხომ ტექსტი არ უკვლევია და ვერც გაითვალისწინა,
რომ ის ცალკეული ფურცელი თავის ადგილას არ იდო, თანაც 1-
იანი მოვარდნილი ფურცლის ზემო კიდებზე, რომელიც, სხვათა
შორის, ძალზე მკრთალად წერია და ძლივს ჩანს, მან 7-იანად

ამოიკითხა. ეტრატზე 1-იანის ზემო ნაწილთან ხაზივით ჩანს რაღაც და, თუ ჩქარობს კაცი, შეიძლება 7-იანად აღიქვას, მაგრამ როგორ არ მოხვდა მას თვალში ვერსოზე უფრო გამოკვეთილად წაწერილი 1b, რომლის სხვა რამეში არევა არ შეიძლება? რანაირად ამოიკითხა მან 8, ძნელი სათქმელია. იჭნებ მექანიკურად მიაწერა 7-ის შემდეგ მეორე გვერდს 8? შუხართმა კი ტექსტი შეისწავლა, გამოიკვლია და მოვარდნილ ფურცელს თავისი კუთვნილი ადგილი მიუჩინა. ალბათ, მისი დაწერილი უნდა იყოს 1 a და 1 b. მაგრამ ვინ გადანომრა, საერთოდ, მთელი ხელნაწერი? — ა. შანიძის ფიქრით. პ. შუხართმა. მ. თარხნიშვილის აზრითაც, „ნუმერაცია მომდინარეობს შუხართისაგან, ხელნაწერის პირველი მფლობელისაგან“ [9,2]. მეექვსეა, ეს ასე იყოს. პ. შუხართი მაშინ ნუმერაციას 1 a გვერდიდან დაიწყებდა და, ვთქვათ, ნამდვილ მე-18 გვერდს 18-ს დააწერდა და არა 16-ს, როგორც დღეს აწერია და რაც, სხვათა შორის, ძალზე კარგად იკითხება. ვითომ იჩქარა, სასწრაფოდ გადანომრა ხელნაწერი თავისი ხელით და მხოლოდ ბოლო მომენტში იფიქრა მოვარდნილ ფურცელზე? არა მგონია. პ. შუხართი დინჯი და დაკვირვებული მკვლევარი იყო, მას ეს ლაფსუსი არ მოუვიდოდა. მე ვფიქრობ, გვერდები უკვე გადანომრილი იყო, როცა ხელნაწერი პ. შუხართის ხელში მოხვდა. მან ნუმერაცია არ შეცვალა და მისთვის საინტერესო ფორმები ხელნაწერისეული პაგინაციით ამოწერა (ასე უფრო მოხერხებული იჭნებოდა, წამდაუნუმ რომ არ მოეხდინა გადაანგარიშება), მოვარდნილ ფურცელს კი ნომრად 1a - 1b დააწერა. მაგრამ, როცა გამოკვლევა დასაბუთდად გაამზადა და საბოლოო სახე მისცა, აი, მაშინ მოახდინა შესწორება და ყოველ გვერდს ორი ნომერი წაუმატა. თუმცა, როგორც ჩანს, პ. შუხართს ორიოდ შეცდომა მაინც მოსვლია. გადაყვანისას ორ

ეს ფურცელი თავის დროზე თავფურცელი იყო. მაგრამ უკვე მოვარდნილი, ხელნაწერს მოკიდებულ. ამიტომ პ. შუხართმა ის შესამე-მუიოზე ან შეოსტე-მეხეთი ფურცლებს შორის ჩადო, რომ არ დაკარგულიყო. ხელნაწერის პირველი ფურცელი იყო და დასაწყის ფურცლებს შორის მოათავსა. ეს ფურცელი ხელნაწერის ბოლოდან რომ ყოფილიყო მოვარდნილი, მაშინ პ. შუხართი მას, ალბათ, სადღაც ბოლო ნაწილში, უანტიკურ ფურცლებს შორის, ჩაღებდა. ამ ფურცლის ნამდვილი, კუთვნილი, ადგილს სთხოვდა.

ადგილას ძველებური ნუმერაცია გაჰპარვია: უნდა იყოს 12, არის კი 10, სხვაგან 14-ის ნაცვლად უწერია 12. ეს იოლი შესამჩნევია თუ შუხართის შენიშვნებს ხელნაწერისეული ამა თუ იმ სიტყვის შესახებ [6,366-368] შევუდარებთ ლექციონარის ტექსტს. მე მიინდა შეგახსენოთ, რომ ჰუგო შუხართი დიდი მეცნიერი, მეტად პროდუქტიული მკვლევარი იყო, 770 მეცნიერული ნაშრომის ავტორი და, ეტყობა, ზოგჯერ ისიც ჩქარობდა, რის გამოც ვეღარ შეუმოწმებია დამოწმებული ადგილების სისწორე.

მაშ, ვის მიერ უნდა იყოს დანომრილი ლექციონარი? გადაჭრით ამის თქმა ჭირს. გადამნომრავი ვერც ა. ცაგარელი იქნებოდა. მართალია, შეიძლება იმის დაშვება, რომ მან თავისი ხელით გადათვალა ფურცლები და 26 გამოუვიდა შეცდომით. სწორედ ამიტომაც, თუ მივუმატებთ პარიზულ და ბირმინგემულ ფურცლებს, ჯამში, მართლაც, 28 გამოვიდოდა. მაგრამ ასე არაა. სხვას რომ თავი დავანებოთ, ა. ცაგარელის დროს ხელნაწერი შეკრული იყო და მისეული ნუმერაცია არ შეიძლება დღევანდელს დაემთხვეს. ვთქვათ, იმავე დღევანდელ მე-16 გვერდს მაშინ მე-20 უნდა ეწეროს (პარიზული ფურცლისა და Ia-Ib გვერდების გათვალისწინებით). ა. შანიძის მიერ შემოთავაზებული ნუმერაცია ამ შემთხვევაში უვარგისი იქნებოდა. პ. შუხართმა უკვე გადანომრილი ხელნაწერი ჩაიგდო ხელში. ჩანს, 1883 – 1897 წლებს შორის ვიღაცამ დააწერა გვერდებს ნომრები. იქნებ გადამყიდველი ალფონს მილიხი იყო ის? ყოველ შემთხვევაში, ეს ისეთი პიროვნების გაკეთებული ჩანს, ვინც ვერ მიხვდებოდა, სად იყო მოვარდნილი ფურცლის ნამდვილი ადგილი. საფიქრებელია, იგი ძველი ქართულის უცოდინარი იყო. ფრიდრიხ მიულერი, რომელსაც თავდაპირველად შესთავაზეს ხელნაწერი, ამას არ გააკეთებდა, რადგან ის არც აპირებდა ხელნაწერის შექმნას და სწორედ ამიტომაც მიაგზავნა ა. მილიხი პ. შუხართთან, ხოლო მოგვიანებით ამ უკანასკნელს თავისი კუთვნილი ერთი ქართული ხელნაწერიც დაუთმო. ერთი სიტყვით, დღეს მნელია დაბეჭითებით თქმა, თუ ვინ გადანომრა ხანმეტი ლექციონარი.

ახლა მივადექით მთავარს: არის თუ არა ბირმინგემში დაცული ფურცელი ხანმეტი ლექციონარის კუთვნილება?

მკვლევარებს, რომელთაც ხანმეტ ლექციონართან ჰქონიათ საქმე, მიაჩნიათ, რომ ა. ცაგარლის აღწერილობაში შესული ფურცელი, რომელზეც 983 წლით დათარიღებული იოვანე-ზოსიმეს ანდერძია მოთავსებული, 1883 წელს ლექციონარს ეკუთვნოდა. უფრო სწორად, ლექციონარის ნაწილი გამხდარა შემოსის დროს - 983 წელს. თავდაპირველად, ცხადია, ეს ანდერძიანი ფურცელი ხელნაწერის ორგანული ნაწილი არ ყოფილა. ამ ვარაუდის ერთ-ერთ საბუთად, ალბათ, ისიც გამოდგება, რომ ეს ფურცელი ბერძნულ-ქართული პალიმფსესტია (ბერძნულ ნაწერს ე. გარიტი V-VI საუკუნეებით ათარიღებს [4,181], ხანმეტი ლექციონარი კი არაა პალიმფსესტი).

ა. ცაგარელმა ეს ფურცელი №9 სინური ხელნაწერის აღწერილობაში შეიტანა და არასრულად გამოაქვეყნა კიდევ. ასევე, აღნიშნულ ფურცელს ხანმეტი ლექციონარის კუთვნილებად თვლიან ე. გარიტი [4,180], ბ. უტიე [3,173], ზ. სარჯველაძე [10,34], ზ. ქუმბურიძე [11,73; 12,89,94]...

კ. დანელია და ზ. სარჯველაძე თავიანთ მონოგრაფიაში „აკაკი შანიძე (ცხოვრება და მოღვაწეობა)“ წერენ: „ხანმეტი ლექციონარი 27 ფურცელს შეიცავს. თავის დროზე ა. ცაგარელმა 29 ფურცელი ნახა. ბოლო ფურცელზე მოთავსებული იყო ანდერძი, რომლის თანახმადაც, იოანე-ზოსიმეს მიჭელ კათამონელის ბრძანებით 983 წელს შეუმოსავს ხანმეტი ლექციონარი. ეს ბოლო ფურცელი 1928 წელს არ აღმოჩნდა, ისე როგორც აკლდა ძეგლს პირველი ფურცელიც“ [13, 187]. პირველი და ბოლო ფურცლები არათუ 1928 წელს, არამედ უკვე 1896 წლის შემოდგომისათვის ჰქონდა მოვარდნილი ხელნაწერს და სხვა მფლობელების ხელში იყო მოხვედრილი, ხოლო რაც შეეხება ა. ცაგარელს, იგი გარკვევით წერს, ხელნაწერი 28 ფურცლისაგან შედგებაო. 29 ჩვენი არითმეტიკით გამოდის.

ამის თაობაზე ა. შანიძე ვოტა უფრო ფრთხილად წერს: „ცაგარლის დროს ხელნაწერში უნდა ყოფილიყო 29 ფურცელი (და არა 28). ხანმეტ ლექციონარში ამჟამად 27 ფურცელია სულ. მაშასადამე, იმასთან შედარებით, რაც ცაგარლის დროს სინაზე უნდა

ყოფილიყო, ხელნაწერს აკლია ერთი ფურცელი თავში და ერთი ც ბოლოში... რაც შეეხება უკანასკნელ ფურცელს, მასზე მართლ ანდერძი უნდა ყოფილიყო, რომელიც შემოკლებულად მოჰყავს ცაგარელს: „შეიმოსა... წმიდა ესე წიგნი სინა-წმიდას კლითა იოვანე ფრიად ცოდვილისათა...“ თუ ცაგარელი ამ შემთხვევაში როგორმე არ შეცდა და ის ფურცელი, რომელზედაც იოანე-ზოსიმეს ეს ანდერძი იყო, უეჭველად ამ ხელნაწერის კუთვნილებაა და არ არის რომელიმე სხვა ხელნაწერის აღწერილობიდან აქ შემთხვევით გადმოსული, მაშინ ხანმეტი ლექციონარის შედგენილობა ცაგარლის სინას მთაზე ყოფნის დროს (1883 წელს, თებერვალში) ასე გამოიხატებოდა: 1+27+1, ანუ 29 ფურცელი. ის მკირეოდენი განსხვავება, რომელიც მოიპოვება ცაგარლის ჩვენებასა და საქმის ნამდვილ ვითარებას შორის (სტრიქონებისა და ფურცლების რიცხვი, აგრეთვე წიგნის შინაარსი), უეჭველია აიხსნება იმ სიჩქარით, რომლითაც ცაგარელი აწარმოებდა სინას მთის ხელნაწერების აღწერას მეტად მძიმე პირობებში“ [7,015].

მ. თარხნიშვილიც აღნიშნავს, რომ აღარსად ჩანს ანდერძიანი ფურცელი, რომელიც ხელნაწერს ახლდა, თუკი იგი ნამდვილად ლექციონარს მიეკუთვნება და ა. ცაგარლის აღწერილობაში შეცდომით სხვა ადგილიდან არ არის გადმოსული [9,3], თუმცა იქვე კატეგორიული ტონით წერს: „მტკიცება იმისა, რომ ხელნაწერი 28 ფურცელს შეიცავდა, აშკარად მცდარია“.

მიუხედავად ყველაფრისა, ორ მკვლევარს მაინც გასჩენია ეჭვი ანდერძის თაობაზე და, ჩანს, არცთუ უსაფუძვლოდ.

ახლა ვნახოთ, რა პირობებში უხდებოდა ა. ცაგარელს ხელნაწერების აღწერა სინაზე 1883 წლის თებერვალში. მოვუხსინოთ თვითონ მას: „ზამთარი სინაზე საზოგადოდ მკაცრია და არ არის ხელსაყრელი დრო მონასტერში მეცადინეობისათვის. ჩემი იქ ყოფნის დროსაც ძალიან ციოდა: გარეთ და ოთახებში ტემპერატურა თითქმის ყოველთვის ნოლს ქვევით იყო, რადგან არ მოიპოვება არც შეშა, არც ბუხარი, კარები და ფანჯრები ცუდად იხურება, იატაკი ჭვისაა და თანაც სამი დღის განმავლობაში ქარბუჭი იყო და თოვლი მოდიოდა, ყველაფერი ირყოდა და შხიოდა მონასტერში, ქარი

ზუზუნებდა, ზარებს აჭეთ-იჭით ძლიერ აქანებდა და რეკავდა „თავდაპირველად ვმუშაობდი ხელნაწერების ადგილსამყოფელში, მაგრამ სიცივის, სინესტისა და ხელის შემშლელი პირობების გამო მე უარი განვაცხადე იქ მუშაობაზე და ბოლოს ხელნაწერები ჩემთვის ოთახში მოაქონდათ“ [5,18-19]. მკითხველისთვის მიმინდვია განსასჯელად, ასეთ პირობებში ა. ცაგარელს რალაც რომ არეოდა ან შეშლოდა, გასაკვირი იქნებოდა? ისიც გავითვალისწინოთ, რომ ა. ცაგარელი ჩქარობდა, მან სამ დღეში 92 ხელნაწერი აღწერა და უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ სიჩქარეში მან ანდერძიანი ფურცელი შეცდომით თუ შემთხვევით მიაკუთვნა ლექციონარს; სიჩქარეში დაავიწყდა შენიშვნის გაკეთება ან აერია რალაც და ამ უნებლიე და დასანანმა შეცდომამ თუ უყურადღებობამ შემდგომში არაერთ მკვლევარს გაუჩინა თავსატეხი. კიდევ ვიმეორებ: თუ მან შეცდომით მიუთითა ლექციონარის პირველ გვერდზე სტრიქონთა რაოდენობა, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ მას ყოველთვის აერეოდა ანგარიში. გ. ჩუბინაშვილი გაცილებით უკეთეს პირობებში იმყოფებოდა გრაფის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში, მაგრამ მასაც ხომ მოუვიდა შეცდომა?!

ახლა ლექციონარისა და ანდერძის ზომებსაც გადავხედოთ. ლექციონარის ზომები აიღეს ა. ცაგარელმა [5,199], გ. ჩუბინაშვილმა [7,012], მ. თარხნიშვილმა [9,2], ა. კერნმა [14,410] და იგი დაახლოებით 188x161 მმ-ია. მეც ავიღე ანათვლები და 188x160 მმ გამოვიღე. ბ. უტიეს ცნობით, ლექციონარის ზომებია 188x161 მმ, მის მიერ მოძიებული პარიზული ფურცლისა კი – 189x150 მმ [2,174].

რა უპირისპირდება ამ ანათვლებს ბიზმინგემული ფურცლის სახით? ფურცლის აღმწერის, ე. გარიტის, ცნობით, ანდერძიანი ფურცლის ზომაა 185x122მმ [4,179]. ალბათ, ე. გარიტზე დაყრდნობით, ამავეს იმეორებს ბ. უტიეც [3,174]. თუკი გრაფის ხელნაწერისა და პარიზული ფურცლის ზომები, ასე თუ ისე, ერთმანეთს მიესადაგება (სიმაღლე ერთი აჭეთ, ოღონდ თავფურცელი 10 მილიმეტრით ვიწროა ლექციონარის ფურცლებზე, რაც ასატანიია), ამას ვერ ვიტყვით ანდერძიანი ფურცლის შესახებ. მართა-

ლია. ფურცლის სიმაღლე აქაც იგივეა*, რაც ლექციონარისა, მაგრამ სიგანეში სხვაობა 40 მილიმეტრს აღწევს. ეს დიდი სხვაობაა. ერთი ხელნაწერის სხვადასხვა ფურცელი ასე მკვეთრად არ უნდა განსხვავდებოდეს ერთმანეთსაგან სიგანეში.

1929 წელს ა. შანიძე წერდა: „მინაწერიანი ფურცელი დღესდღეობით არ ჩანს, ყოველ შემთხვევაში გრაცში არ არის და არცა მგონია, რომ მას საზოგადოდ შუხართამდე მიეღწიოს... აღმოჩნდება იგი ოდესმე სადმე თუ არა, არ ვიცი; შეიძლება იგი ისევ სინას მთაზე იყოს დამრჩალი, ან წამოღებული იყოს იქიდან და ვისმე ჰქონდეს და შეიძლება, რომ სრულებითაც დაღუპული იყოს“ [8,319].

ა. შანიძის აზრით, ანდერძიანი ფურცელი „წარმოშობით, ალბათ, ძველს, ხანმეტ ხელნაწერს კი არ ეკუთვნოდა, არამედ იოანე-ზოსიმეს მიერ იყო დართული წიგნის შემოსის დროს. ეს შემოსა კი არც პირველი უნდა ყოფილიყო და არც უკანასკნელი: პირველი იმიტომ, რომ ძნელი საფიქრებელია, რომ VII საუკუნეში დაწერილი წიგნი X-მდე შეუმოსელი დარჩენილიყო და მაშინდა დაეწყათ ფიქრი მის შემოსაზე, უკანასკნელი კი იმიტომ, რომ ის ნუსხური მინაწერები, რომლებიც 42-43 და 50-51 გვერდების ქვემო არშიებზე მოიპოვება და რომლებიც ერთი ხელითაა შესრულებული (დაახლოებით მეთორმეტე საუკუნეში), ჩამოჭრილია ახალი შემოსის დროს“ [7,017].

შესაძლებელია ლექციონარის შემოსის საკითხშიც შვეტანოთ ერთგვარი სინათლე. ა. შანიძე იოვანე-ზოსიმეს ანდერძს ა. ცაგარელის აღწერილობის მიხედვით იმოწმებს. ანდერძი კი აღწერილობაში არაზუსტადაა გადმოწერილი. კერძოდ, ანდერძისეულ ფრაზაში „შეიმოსა მესამედ ესე წიგნი სინა-წმიდას ჟლითა იოვანე ფრიად ცოდვილისათა“ ა. ცაგარელს სიტყვა „მესამედ“ (ეს ამ კონტექსტში ფრიად მნიშვნელოვანი სიტყვაა!) შეეცდომით ამოუკითხავს, როგორც „წმიდა“ (მდრ. [5,200] და [4,179]. ასე რომ, ა. შანიძე

* შეიძლება ის ადრე უფრო დიდი იყო. მაგრამ შემდგომ, ხელნაწერის მორიგი შემოსვისას, იგი სხვა ფურცლებს ზომამდე დაივანეს.

მართალი იყო, როცა ივარაუდა, იოვანე-ზოსიმე ლექციონარის პირველი შემოსვლი არ იქნებოდა.

2
2
2
2

ერთი წუთით დაეშვათ, რომ ანდერძიანი ფურცელი, მართლაც, ამ ლექციონარს დაურთო იოვანე-ზოსიმემ შესამედ შემოსვის დროს. როგორც ა. შანიძე ფიქრობს, ხელნაწერი მეოთხედაც შემოსავთ XII საუკუნის შემდეგ. ეს - რაც თითქოს ნაღდი. არ არის გამორიცხული, რომ მოგვიანებით კვლავ ჩაეარდა ამკინძველის მზრუნველ ხელებში ეს ძვირფასი ხელნაწერი და უკვე მერამდენედ შეიმოსა. ზ. ჭუმბურიძე ხანმეტი ლექციონარისადმი მიძღვნილ ნარკვევში წერს: „შემდგომში, დაახლოებით XIII საუკუნეში, ერთხელ კიდევ საჭირო გამხდარა ამ წიგნის ხელახლა შეკინძვა და ყდის გამოცვლა. კვლავ როდის დაზიანდა იგი და როდის დაკარგა ახალი ყდა, ან რა მოუვიდა მისგან ჩამოჭრილ-ჩამოხეულ ფურცლებს, ჩვენ არ ვიცით“ [12,92]. მაგრამ ოთხჯერ მაინც ხომ ნაღდად უნდა იყოს შემოსილი ჩვენი ხელნაწერი?! ეს კი უთუოდ გამოიწვევდა წიგნის ფურცლების ერთ ზომაზე დაყვანას, დაზიანებული ნაწილების ჩამოჭრას, ფურცლების გადაადგილებას ერთმანეთის მიმართ (მეჯულისხმობ სიმაღლეში აწევ-დაწვევას - შდრ., მაგალითად, 48-ე და 49-ე გვერდები). ასეთ შემთხვევაში ყველა ფურცელი დაახლოებით ერთნაირ ფორმატზე უნდა დამდგარიყო. კიდევ რომ მომძვარდიყო ზოგიერთი ფურცელი ან ამოვარდნილიყო კრებულიდან, ფურცლებს შორის სხვაობა ზომებში მეტისმეტად დიდი, შესაძინევი და მკვეთრად განსხვავებული არ უნდა იყოს. შეუდარეთ ლექციონარს ნაღდად მისი მოვარდნილი თავფურცელი, რომელიც ძირითად ტექსტთან სიგანეში სხვაობს 10 მილიმეტრით, მაშინ როდესაც ანდერძიანი ფურცელი 40 მილიმეტრით ვიწროა გრაცის ხელნაწერზე. ეს 40 მილიმეტრი კი ფურცლის სიგანის 1/4-ია!! ეს მაფიქრებინებს, რომ იოვანე-ზოსიმეს ანდერძიანი ფურცელი არ უნდა იყოს ხანმეტი ლექციონარის ორგანული ნაწილი არც X საუკუნის დასასრულისათვის და არც მას შემდეგ. იგი, ჩანს, ლექციონარში შემთხვევით, დასანანი გაუგებრობის შედეგადაა მოხვედრილი და ა. ცაგარელმა შეცდომით მიაკუთვნა №9 სინურ ხელნაწერს. ამიტომ მე სარწმუნოდ მიმაჩნია ა. ცაგარლის ცნობა,

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რომ 1883 წლის თებერვალში ხანმეტი ლექციონარი მხოლოდ 28 ფურცლისაგან შედგებოდა, და მეცნიერს ამჯერად ფურცლების სათვალავი არ არევიდა. ეტყობა, ეს ფურცელი სხვა ხელნაწერის კუთვნილება იყო, მოვარდა ძირითად ტექსტს, რომელსაც ის შემოსვის დროს დაურთო X საუკუნის ბოლოს იოვანე-ზოსიმემ, და ა. ცაგარლის სინაზე ყოფნისას შემთხვევით ლექციონარს მიატმასნეს, რაკი სიდიდით დაახლოებით მისი ზომისა იყო: სიგრძე თითქმის იგივე ჰქონდა, რაც ლექციონარის ფურცლებს, სიგანეში კი უფრო ვიწრო იყო, რის გამოც იგი იოლად და უმტკივნეულოდ ჩაიღო ლექციონარის ფურცლებს შორის. ეს უნებლიე დაუდევრობა ან თვით ა. ცაგარელს მოუვიდა, ან იმ ბერებს, რომლებსაც მონასტრის საცავიდან ხელნაწერები ა. ცაგარელის ოთახში მიჰქონდათ, ანდა უფრო ადრე ვინმე სხვას.

ლიტერატურა

1. ე. იმნაიშვილი. კონ ყოღდა ავსტრიაში ქართულ ხელნაწერებს... „ცისკარი“. № 8, 1979
2. W. Imnaishvili. Die altgeorgischen Handschriften in der Universitätsbibliothek Graz. Die Universität Graz. Jubiläumsband. Graz, 1977
3. ბ. ზეტი. ქართული ხანმეტი ლექციონარის ერთი ფურცელი ჰაიზში... „შაცნე“. №1, 1973
4. ე. გარბი. მანგანის კოლექციის ქართული ფურცლები... „შაცნე“. №3, 1973
5. А Цагарели. Памятники грузинской старины в Святой Земле и на Синае. Православный палестинский сборник. т. V. вып. I. С.-Пб., 1888
6. H. Schuchardt. Mitteilungen aus georgischen Handschriften: ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, VII, 1928
7. ა. შანიძე. ხანმეტი ლექციონარი. 1944
8. ა. შანიძე. ქართული ხელნაწერები გრაკში. ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, IX, 1929
9. M. Tarchnischvili. Zwei georgische Lektionarfragmente aus 5. und 6. Jahrhundert. Kyrios (Vierteljahresschrift für Kirchen- und Geistesgeschichte Osteuropas). 6. Königsberg/Berlin. 1942-43
10. ზ. სარჯველაძე. ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი. 1984
11. ზ. კუმბურიძე. ძველი ქართული ხელნაწერების თავდადასავალი. 1975
12. ზ. კუმბურიძე. ქართული ხელნაწერების კვლადსკალ. 1983
13. ე. დანელია. ზ. სარჯველაძე. აკაკი შანიძე (ცხოვრება და მოღვაწეობა). 1987
14. Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz, bearbeitet von A. Kren. Hand 2. Wien. 1956

ЕЩЁ РАЗ О ХАНМЕТНОМ ЛЕКЦИОНАРИИ

РЕЗЮМЕ

Один из древнейших памятников грузинской письменности, т. н. Ханметный лекционарий (VII век), хранился на Синайской горе. В 1883 году А. Цагарели описал рукопись, которая в конце прошлого столетия была вывезена из Синая, и главная её часть попала в Грац (Австрия), первый лист – в Париж, а последний, с завещанием переплётчика, был обнаружен в Бирмингеме (Англия). В статье дана попытка доказать, что найденный в Бирмингеме лист не является оригинальной частью рукописи, он попал в неё случайно.

V. IMNAISHVILI

ONCE MORE ABOUT «KHANMET LEKTIONARY»

SUMMARY

One of the most important monuments of the old Georgian Language so called «Khanmet Lektionary» (VII century) had been kept on Mount Sinai. A. Tsagareli described it in 1883. Afterwards the manuscript was taken away from the mountain. The main part of its was taken to Graz (Austria), top papers – to Paris (France) and the last pages that include the will of the binder of this book – to Birmingham (England). In my work I try to prove that papers, found in Birmingham, are not the real, organic part of the «Khanmet Lektionary» and was put there by chance.

ქ ლ ზ უ ჯ ა ს ი ნ ი მ ი მ ი კ ა

ჟ ი ნ ა ლ ი ბ ე რ ა კ ა

(ქართული და ბერძნული ლიტერატურულ-ისტორიული
ძეგლების ინტერპრეტაცია)

უძველესი ქართული წერილობითი დოკუმენტები საბერძნეთის მოსახლეობას, რომელთაც თანამედროვე ევროპელი ხალხები უპირატესად გრიკების (ლათ. Graecia, ინგლ. Greeks, ესპ. Griegos, რუს. Греки) სახელით მოიხსენიებენ, უწოდებს ბერძნებს (სახარების ძველი რედაქციები, „პაბოს მარტივობა“ და სხვა).

ბერძენ ეთნონიმის წარმომავლობაზე ქართულ მეცნიერებაში ერთიანი გაზიარებული თვალსაზრისი არ არსებობს. ხალხური ეტიმოლოგია ზოგჯერ მას სიტყვა ბრძენს უკავშირებს^{*}. თუმცა ეს თვალსაზრისი მეტ-ნაკლებად არგუმენტირებული ფორმით ჩამოყალიბებული არსად ჩანს. ერთადერთი ცდა ბერძენ ეთნონიმის ახსნისა ეკუთვნის მიხაკო წერეთელს. 1958 წელს ეჭურნალ „ბედი ქართლისას“ 30-31 ნომერში (გვ. 83-86) გერმანულ ენაზე გამოქვეყნებულ სტატიაში „Berdsei“ მან ეს ეთნონიმი სტრაბონის „გეოგრაფიის“ XII წიგნში მოხსენიებული ტომის „ბიძერების“ – Βυζιπες სახელს დაუკავშირა და ერთ-ერთი ქართველური ტომის სახელწოდებად მიიჩნია. მისი აზრით, სატომო სახელი ბიძერი ქართულ ბერძენის ბერძნულ ენაზე გადატანილი ფორმაა. სიტყვა ბერძენს იგი ამსგავსებს სვანურად რკინის სახელწოდებას და ქართულ სპილენძს და შიანია, რომ იგი (ბერძენი), როგორც რკინის დამამუშავებელი

^{*} ეს უკანასკნელი სიტყვა (ბრძენი) კი მიწვეულია, რომ ირანული ძირიდან უნდა მომდინარეობდეს: frazān – შეუნობა, გაგება (იხ. მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობებიდან, თბ., 1966, გვ. 185, 189, 295, 296)

ხალხის აღმნიშვნელი სახელი, ერთ-ერთი ქართველური ტომის თვითსახელწოდებაა. ეს სახელი ბერძნებმა თარგმნეს და ამავე ტომს მოიხსენიებენ ხალიბების სახელით. ხოლო სხვა შემთხვევაში ქართველური ტომის თვითსახელწოდება ბერძენი ბერძნულად ბიძერად გადაიტანეს. შემდეგ ქართველთა წარმოდგენაში მოხდა ამ სახელის ელინიზება და იგი სხვა ეთნოსის აღმნიშვნელად გადააზრდა.

ეფიჭრობ, ამ აზრის განვითარებაა გიორგი მელიქიშვილის მიერ 1961 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში – „აღმოსავლეთ მცირე აზიის უძველესი ეთნონიმის შესწავლისათვის“ წარმოდგენილი თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ტერმინი ბერძენი მომდინარეობს ძველი ბერძენი ავტორებიდან (ფსევდო სკილაქს კარიანდელი, „აზია“, 81-82; აპოლონიოს როდოსელი, „არგონავტიკა“ II, 124.2; დიონისიოსი, „დედამიწის აღწერილობა“, 76.1; სტეფანე ბიზანტიელი, სტრაბონი) (1, 92). ქართველურ ტომთა შორის დასახელებული ერთ-ერთი ტომის ბიძერების სახელიდან ფუძეში მომხდარი მეტათეზისით ანუ ბგერათგადასმით: ბიძრ>ბირძ>ბირძენ>ბერძენ. (1,97).

გ. მელიქიშვილის ვარაუდით, „ბიძერ“ სახელის თავდაპირველი მნიშვნელობა იყო მეგრულ-ქანური ტომების აღნიშვნა, (1, 99). მისი აზრით, ქართველთა წარმოდგენაში „ბიძერების ქვეყნის გარდაქმნა მოხდა ბერძნების ქვეყნად“ (1,97). „ასეთი ქვეყანა, – გ. მელიქიშვილის ვარაუდით, – იყო სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავი ზღვისპირეთი, სადაც გაჩნდნენ ძვ. წ. VIII-VI საუკუნეებიდან დიდი ბერძნული ახალშენები (სინოპი, ამისო, ტრაპეზუნტი და სხვ.), სადაც შემდეგში ჩამოყალიბდა პონტოს ძველი ელინისტური სახელმწიფო“ (1,97).

ამ ჰიპოთეზური კონცეფციის გაზიარებას, ჩემი აზრით, რამდენიმე არსებითი გარემოება ეწინააღმდეგება:

1. დებულება იმის თაობაზე, რომ „ბიძერ“ სახელის თავდაპირველი მნიშვნელობა მეგრულ-ქანური ტომების აღნიშვნაა, პირველწყაროების მონაცემებით არ დასტურდება. ქართული წყაროები საერთოდ არ იცნობს ამ სახელწოდების ტომს, არა თუ ტომთა გაერთიანებას. ბერძნული წყაროებით კი ბიძერები მხოლოდ ერთ-ერთი ქართველური ტომია (2, 33) და არა ტომთა გაერთიანება.

2. ქართული წყაროები არა თუ არ იცნობენ სატომო სახელს „ბიძერი“, არამედ არცაა სავარაუდო, რომ ასეთი სახელი ოდესმე ქართულში ყოფილიყო გაერცვლებული. რადგანაც, თვით გ. მელიქიშვილის ვარაუდით იმ სატომო სახელს, რომელსაც ბერძნები Βαζυρ-ად იცნობენ, ქართულად შეესატყვისება ოძრაჟე. მკვლევრის აზრით, ორივე ეს სახელი უკავშირდება ურარტული წყაროების ვიტერუხის ტომის სახელს uiteru(hi) (1,94). იგი ასევე: ბიძერი ბერძენად არ გარდაიქმნებოდა თანამედროვე აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ქართველის ტომში. „ეს შეუძლებელად გვეჩვენება იმიტომ, რომ ბიძერების ნაკვალევი ამ გზაზე თავს იჩენს განსხვავებული ფორმით (ოძრაჟე), საიდანაც „ბერძენ“ ტერმინის გაჩენა ნაკლებ მოსალოდნელია (1,99), იმიტომ ვარაუდობს გ. მელიქიშვილი, რომ ბიძერებიდან ტერმინი ბერძენი უნდა ეწარმოებინათ ქართის ტომებს, რომლებიც ალბათ ცხოვრობდნენ ძველი სპერის ოლქის ტერიტორიაზე (1, 98). ეს უკანასკნელი ვარაუდი კი იმდენად ჰიპოთეტურია, რომ მასზე რაიმე დასკვნის დაფუძნება მეცნიერული არგუმენტირების ფარგლებიდან გამოდის.

3. ბიძერ-ის ბერძენად გარდაქმნა ქართული ენის ბაზაზე იმიტომაცაა მოულოდნელი, რომ ბიძერის „ერ“ დაბოლოება ქართულისათვის ბუნებრივია სატომო სახელებისათვის (მაგ. პერი). იმიტომაც მეტათეზისი ამ სიტყვაში (ბიძერ>ბირძ) მოულოდნელია. არც ისაა დასაშვები, რომ ძველმა ბერძენმა ისტორიკოსებმა ქართული სატომო სახელი ბერძენ ბიძერად გადააკეთეს. „ბერ“ ძირი ბერძენ ეთნონიმში სავსებით ბუნებრივია და მისაღებია ძველი ბერძენებისათვის (შეადარე: იბერები, ბერანები, ბრიტანები და სხვ.).

ჩვენის მხრივ შეგვიძლია მივუთითოთ, რომ ერთადერთი საკუთარი სახელი, რომელიც ბერძნულ საისტორიო წყაროებში გვხვდება და რომელიც ყველაზე მეტად წააგავს ქართულ ბერძენს, არის დიოდორე სიცილიელის (ძვ.წ. I საუკუნე) „ისტორიული ბიბლიოთეკის“ II წიგნში (1,8) მოხსენიებული არმენიის მეფე ბარძანესი (Βαρδανης), რომელიც დაიმორჩილა და შემდეგ დაიმეგობრა ნინოს ასირიელმა თავისი დიდი ლაშქრობების დასაწყისშივე (3,76).

* მკვლევარი ამ შემთხვევაში ეყრება პ. უშაკოვის გამოკვლევას: „საქართველოს უძველესი ხალხები და უკანასკნელი წლების აღმოჩენები არქეოლოგიის დარგში“ (საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“. X-B, 1940, გვ. 258).

ამ ფაქტზე ჩვენ იმიტომ ვამახვილებთ ყურადღებას, რომ დავასკვნათ: ბერძენ თუ ბარძან ფუძე ძველი ბერძნული წყაროებით მცირე აზიის ონომასტიკაში ჩანს და თანაც საკმაოდ ადრე, ჩვენს წელთაღრიცხვამდე.

ამგვარად, ვფიქრობთ, რომ განხილული თვალსაზრისი თავისი არაარგუმენტირებული ჰიპოთეტურობის გამო მიუღებელია. მაგრამ ერთი გარემოება კი, რომელიც ამ კვლევა-ძიებით გამოჩნდა, ძალზე მნიშვნელოვანია. ბერძენ ეთნონიმის ფორმირება დაუკავშირდა რეალურად არსებულ სატომო სახელს. ამასთანავე როგორც მ. წერეთელის, ასევე გ. მელიქიშვილის მიერ ჩათვლილ იქნა, რომ ეს სატომო სახელი ქართველთათვის რაღაც ახლობელი უნდა ყოფილიყო. უფრო მეტიც, გ. მელიქიშვილმა შენიშნა, რომ ეს სატომო სახელი ქართველთა წარმოდგენაში მათ მეზობლად, მცირე აზიაში ლოკალიზებული ხალხის სახელია. ეს წინამძღვრები, ფასეულია ჩვენი თვალსაზრისისათვის, რომლის ჩამოყალიბებასაც ეძღვნება წინამდებარე ნარკვევი.

ჩვენი აზრით, ბერძენ ეთნონიმში დაცული უნდა იყოს ეგეოსის ზღვის აუზში მცხოვრები რომელიღაც ძველი ხალხის სახელი. ამას, უპირველეს ყოვლისა, ის გვაფიქრებინებს, რომ ბერძ ძირის ბერ სეგმენტს ბრ თუ მისი ფონეტიკურად მონაცვლე ფორმებით არაერთი პარალელი ეძებნება ევროპის ხალხთა უძველეს ონომასტიკაში (ი-ბერ-ები, ბრ-იტანები, ფრ-ანკები, ბერ-ლინი, ბერ-ნი და სხვა).

ვფიქრობთ, რომ ბერძენ ეთნონიმი მიმართებას უნდა ამყარებდეს უძველეს ბერძნულ საისტორიო წყაროებში დადასტურებულ წინაბერძნული მოსახლეობის უმთავრესი ეთნიკური ერთეულის სახელთან — პელასგები. ამ შესაძლებლობის დაშვებისათვის საკმარისად მიგვაჩნია შემდეგ გარემოებებზე მითითება:

1) ბერ და პელ ძირები ერთმანეთის მიმართ ფონეტიკურად მონაცვლენი არიან.* ბ-ფ-პ ჰომოგანული ხშული თანხმოვნების

* ჩვენ არ ვგულისხმობთ, რომ ბერ (ბერძენი) ძირიდან უნდა წარმოშობილიყო პელ (პელასგი) ძირი. ანდა პირიქით. პელასგი და ბერძენი სხვადასხვა ენებში დაცული ლექსიკური ერთეულებია. თანაც სხვადასხვა ქრონოლოგიურ სიბრტყეზე, რომელთა შორის სულ მცირე 15 საუკუნეა (ვგულისხმობთ ჰომეროსიდან „სახარების“ უძველესი ქართული რედაქციების ჩამოყალიბებამდე). მსგავსება მათ შორის, ჩვენის აზრით, შეიძლება დავანიღ იქნეს გარკვეული ონომასტიკური ერთეულის ამ კონკრეტული სეგმენტის ორ ფონეტიკურ ნაირსახეობაზე.

სამეფულია, რომლის თითოეული წევრი ერთმანეთს ადვილად ენაცვლება. არც რ და ლ სონორული თანხმოვნების ერთმანეთის შიშართ მონაცვლეობას სჭირდება საგანგებო მტკიცება. ბერძენის „ძ“ პელ-ას-გის „ს“-ს მონაცვლე უნდა იყოს. „ს/ზ“ ადვილი შესაძლებელია, ქართულ ნიადაგზედაც გადასულიყო „ძ“-ში (ბზე-საბძელი). ამას გვაფიჭრებინებს ბერძენ ფუძის გვერდით ქართულ გვარებში „ბერსენ“ ფუძის დადასტურება (ბერსენაძე). გარდა ამისა, სხვა შემთხვევაშიც დასტურდება, რომ უცხოური ეთნონიმის „ზ“ ქართულ ენაზე „ძ“ თანხმოვანის სახითაა დაცული (ხუნზი-ხუნძი). ბერძენის „ენ“. წარმოშობით დეტერმინანტი (4), სატომო სახელთა მაწარმოებელი სუფიქსი უნდა იყოს (5).

2) უძველესი ქართული წერილობითი ძეგლები ბერძენს იონის სახელითაც მოიხსენიებენ (დანიელის წინასწარმეტყველება, 8.21). ამიტომაც, რომ სულხან-საბას „ქართული ლექსიკონით“ ბერძენი იონად განიშარტება და იონი – ბერძენად (6, 106, 336). იოანე საბანისძე ჯერ კიდევ VIII საუკუნეში ამ ეთნონიმებს ერთმანეთის მონაცვლედ მოიხსენიებს: „არა ხოლო თუ ბერძენთა სარწმუნოებაა ესე ღმრთისამიერი მოიპოვეს, არამედ ჩუენცა, შორიელთა ამათ მკუდართა;“ „და არს ქალაქები იგი და ადგილები საბრძანებლად ქრისტეს მსახურისა იოანთა მეფისა, რომელი მოსაყდრე არს დიდსა მას ქალაქსა კონსტანტინეპოლისასა“ (7, 55, 59). მოგვიანებით, XII საუკუნეში ქართულ წერილობით ძეგლებში ბერძენთა აღსანიშნავად ბერძენთა თვისსახელწოდებასაც გამოიყენებენ და საბერძენეთს ელადის სახელით მოიხსენიებენ: იოანე პეტრიწი: „ანუ თუ ვინ იყო ეგეოდენ ღრამმტიკოსობასა შინა, რომელი ესე მიმხუეწელ არს ენისაგან ყოველსავე ბარბაროზებრობასა და თანამებრძოლ და შემწე და გუარაიან-ყოფელ ექმნების ელაღელთა

* საგანგებოდ ვთავაზობთ თავს ეთნონიმ Πελασσίου-ს შორფოლოგიურ ანალიზზე. იგი სკოლდება როგორც ჩვენი უშუალო ინტერესის, ასევე ჩვენი კომპეტენციის ფარგლებს. ამავე დროს, ვშეჯობობთ რა პელ და ბერძენებს მიმართებაზე, ვფიქრობთ, რომ Πελασσίου-ს ამოსავალი, მარტივი ძირია πελ. შედარე, ერთი მხრივ, Πελ-ασ-γιοι და Ελλ-ας. მეორე მხრივ, Πελασ-γιοι და Πελλας-γ-ων, Αβασ-γ-ιοι, Σαυ-γ-ιοι. გვინდა ისიც აღნიშნოთ, რომ πελασუ ფუძის პარალელურად ბერძნული ენის ცნობილ ლექსიკონებში მითითებულია Πελαργικος ლექსა (H. G. Liddell and R. Scott, A Greek-English Lexicon, Oxford, 1983, p. 1356).

ქმასა“ (8, 223); იოანე შავთელი „ენატრი ელადასა, თვით მას გელათსა“ (9, 151).

აქედან ერთი საინტერესო დასკვნის გამოტანა შეიძლება. ქართველები ბერძნებს მათ მიერ შემთხვევით ან რაიმე ნიშნით შერჩეულ სახელებს კი არ უწოდებენ, არამედ იმ სახელით მოიხსენიებენ, რომლებითაც ეს უკანასკნელნი თავიანთ თავს იცნობენ. სახელი ელადა ჩვენში ელინოფილური მიმართულების ლიტერატურულ-ფილოსოფიურ წრეებში შემოვიდა ბერძენთა თვითსახელწოდების Hellas გავლენით. უფრო საინტერესოა ბერძენთა იონის სახელით მოხსენიება. ამ ტრადიციას იცავს აღმოსავლური წყაროების ფართო არეალი, კერძოდ სომხური, სირიული და სპარსული (1, 99). იონი (Ιωνες) ერთ-ერთი უძველესი ბერძნული ტომის სახელია. ამჯერად ჩვენ ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ იმ გარემოებაზე, რომ იონები, რომელთა სახელს ქართული წერილობითი წყაროები ეთნონიმ ბერძენის მონაცვლედ იყენებს, ბერძნული საისტორიო მწერლობის მოწმობით, პელასგური მოდგმის ხალხია. პეროდოტეს „ისტორიის“ მითითებით, დორიელები და იონელები იყვნენ ყველაზე უფრო გამოჩინებული ელინური ტომები. მათგან იონელები თავდაპირველად პელასგური წარმოშობისა იყვნენ, დორიელები კი – ელინურისა. (ისტორია, I, 56)“. პეროდოტე სხვა ადგილასაც ადასტურებს თავის ნათქვამს („ისტორია“, VII, 94): „როგორც ელინები ამბობენ, იონელებს, სანამ ისინი პელოპონესის იმ ნაწილში ცხოვრობდნენ, რომელსაც ამჟამად აქამა ეწოდება, დანაოსისა და ჭუთოისის პელოპონესში მოსვლამდე ეწოდებოდათ პელაზგი – ამგვიალები, ხოლო იონიელები ეწოდებოდათ

“...Προιοχοντες τους μιν του Δωρικού γένους τους δε του Ιωνικού. ταυτη γαρ ην τα προεκκριμενα. ταυτη το αρχαιον το μιν Πελασγικον το δε Ελληνικον εθνος... (Herodotos, B. I (Erklart von Heinrich Stacin). Berlin, 1901. s. 63.) შედარე ამ პასაჟის ქართული და რუსული თარგმანები: „პირველი დორიულ ტომში, ხოლო მეორე – იონურში; ესენი არიან გამოსჩეული. რადგან ერთი არის უძველესი პელასგური ტომი, ხოლო მეორე – ელინური ტომი“ (პეროდოტე, ისტორია, II. ყაუხჩიშვილის თარგმანი, ტ. I, თბ. 1975. გვ. 54) “Первые – среди дорийского племени, а вторые – среди ионийского. Это были два наиболее значительных тогда эллинических племени. Так, ионяне первоначально были пелласскийского происхождения, а дорийцы – эллинического” (Геродот. История; перевод Г. А. Стратановского. Лен., 1972, стр. 26.)

ქუთოსის ძის. იონის მიხედვით"; („ისტორია“, VII, 95) „ისინი ისე იყვნენ შეიარაღებულნი, როგორც ელინები. ესეც პელაგურ ტომი იყო. შემდეგში მათ იონური ეწოდათ იმავე საფუძველზე, რომლის მიხედვითაც იმ იონიელებსაც, რომლებიც ათენიდან არიან გამოსული“ (10, 438).

აქედან გამომდინარე, ვიხრებით ასეთი ვარაუდისაკენ: რადგანაც უძველესი ქართული წყაროები საბერძნეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ხალხს ბერძნების და იონების სახელით იცნობს, საფიქრებელია, ქართული სახელწოდება ბერძენ შეესატყვისებოდეს სწორედ იმ ტომის სახელს, რომელთა მემკვიდრენიც იონები იყვნენ, ე. ი. პალასგ ეთნონიმს.

3) კიდევ ერთ საინტერესო გარემოებაზე გვინდა გავამახვილოთ ყურადღება. „ქართლის ცხოვრების“, უფრო სწორად ლეონტი მროველისეული „მეფეთა ცხოვრების“ იმ ნაწილში, რომელიც ყველაზე არქაული ტრადიციების მატარებელი უნდა იყოს, ეთნონიმი ბერძენი და შესაბამისად საბერძნეთი ეწოდება არა მხოლოდ იმ ხალხს და იმ ქვეყანას, რომელსაც დღეს ჩვენ ამ სახელით ვიცნობთ, არამედ მცირე აზიის ტერიტორიაზე არსებულ რომელიღაც ქვეყანას და შესაბამისად მის მკვიდრ ხალხს, რომელიც დაპირისპირებულია რომაელებთან და რომის იმპერიასთან, რომელშიაც მაშინ დღევანდელი საბერძნეთი იყო გაერთიანებული. კერძოდ ე. წ. „ფარნავაზის ცხოვრებაში“ (11, 20-26), რომელიც დღეს ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში გავრცელებული აზრის მიხედვით აშკარად უძველესი ტრადიციების მატარებელი თხზულებაა (12, 3-35), საბერძნეთი პონტოს ელინისტურ სამეფოს გულისხმობს.

ლეონტი მროველის „ქართველთა მეფეთა ცხოვრების“ მიხედვით ფარნავაზი განუდგა ქართლის ერისთავს აზონ პატრიკს, რომელიც დიდი ალექსანდრეს ანდერძის თანახმად მსახურებდა ბიზანტოსს, რომელსაც ალექსანდრემ მისცა „საბერძნეთი და ქართლი“. აზონი თავის დესპოტურ მმართველობას ქვეყანაში ატარებდა უცხოელი ჭარისკაცების მხარდაჭერით, რომლებსაც ლეონტი „პრომნის“ სახელით მოიხსენიებს: აზონმა ბრძანა: „ყოველმან ქართველთაგანმან“ რომელმან პოვოს საქურველი, მოკალთ იგი“.

და ჰყოფდეს პროზნი იგი ესრეთ ქართველთა ზედა... და ესე აზონ მათ პრომთაცა ზედა იყო მესისხლე, და მოესრნეს მრავალნი მათგანნი" (გვ. 20). ფარნავაზს მიემხრო ეგრისის ერისთავი ქუჯი და „ყოველნი ქართველნი განუდგეს აზონს" და თვით მისი მსახურნი — „პრომნი": „მაშინ ათასი რჩეული მკუდარი პრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა აზონისაგან, განუდგეს აზონს და მივიდეს წინაშე ფარნავაზისა". აზონი წაეიდა მცხეთიდან და „მივიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა იგი სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისასა" (გვ. 23). „ხოლო წიელსა მეორესა აზონ მოირთნა სპანი საბერძნეთით, განძლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს". ფარნავაზი „მიიგება ნაქალაქევესა თანა არტანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჭთა ქალაქი, რომელ არს ჰური". „და იქმნა ბრძოლა დიდძალი". „ხოლო იძლიენეს ბერძენნი ფარნავაზისაგან: ივლტეოდა ბანაკი მათი და მოკლეს აზონ". „და წარვიდა ფარნავაზ და მოტყუენა საზღვარი საბერძნეთისა ანძიანძორა და ეკლუციით შემოიქცა. მოვიდა კლარჯეთს და დაიპყრა კლარჯეთი და წარმოვიდა მცხეთად..." (გვ. 23); „ხოლო ეგრის წყალს ქვემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკუდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა" (გვ. 24). ფარნავაზმა განაწესა ქვეყანაში ერისთავნი, დაადგინა სპასპეტი, განაჩინა სპასალარნი... „ესრეთ განაწესა ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეფოსა სპარსთასა" (გვ. 25). „ამან ფარნავაზ მოზღუდა ქალაქი მცხეთა მტკიცედ, და ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი, მოოჯრებულნი ალექსანდრესაგან, ამან აღაშენნა". „და ვერლარა იძიეს შური ბერძენთა მის ზედა, რამეთუ უცალო იყვნეს ბერძენნი ბრძოლისაგან პრომთასა" (გვ. 25).

ამგვარად, „ფარნავაზიანის" მიხედვით, ბერძენნი, — რომელთა მახლობლად კლარჯეთში გამაგრდა აზონი; რომლებთანაც სასაზღვრო მხარე — ანძიანძორა დალაშქრა ფარნავაზმა; რომლებსაც დარჩათ ეგრის წყალს ქვემოთ, რადგანაც ამ ადგილთა მკვიდრნი ბერძენებს არ განუდგნენ; რომელნიც ფარნავაზის მეფობის წლებში ებრძოდნენ „პრომთასა", — უნდა იყოს მცირე აზიის ელინისტური სამეფოს, ანუ პონტოს სამეფოს, მოსახლეობა (1, 97; 13, 282).

ეს გარემოებაც, ვფიქრობთ, ადასტურებს იმ ვარაუდს, რომ ბერძენ ეთნონიმი პელასგთა ტომის სახელწოდებიდან უნდა მომდინარეობდეს. როგორც ცნობილია, პელასგთა ტომი ძველი

წელთაღრიცხვის XIV-XIII საუკუნეების შემდეგ გადმოსახლდა მცირე აზიის დასავლეთში. ჰომეროსის „ილიადას“ მიხედვით, პელასგები უკვე ტროელების ანატოლიელი მოკავშირენი არიან. ელინებმა შესძლეს პელასგთა ასიმილირება. ისტორიაში ისინი წინაბერძნული მოსახლეობის სახელით შევიდნენ. ქართულმა ტრადიციამ კი, ჩვენი აზრით, სწორედ ამ წინაბერძნული მოსახლეობის სატომო სახელი შეუნარჩუნა ბერძნულ ეთნოსს.

4) და ბოლოს, ყურადღება გვინდა შევამჩროთ კიდევ ერთ გარემოებაზე, რომელსაც ჩვენი აზრით, პრინციპული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს. საქმე ის არის, რომ ქართული ტრადიცია მოიხსენიებს რა „ელინთა“ ეთნოსს წინაბერძნული მოსახლეობის სახელით (პელასგი/ბერძენი), ამითაც თანხმობაშია იმ კანონზომიერებასთან, რომელიც ბერძენი ხალხის ფორმირების ისტორიაში ჩანს. წინაბერძნული ტომის სახელი პელასგი, როგორც ირკვევა გარკვეულ პერიოდში ბერძენთა (ანუ „ელინთა“) საერთო სახელწოდებადაც გამოიყენებოდა. ყოველ შემთხვევაში ამგვარად განიშარტება იგი ზოგიერთ უძველეს ბერძნულ წერილობით ძეგლში. კერძოდ, როგორც მიჩნეულია, ევრიპიდეს ჩვენამდე მოღწეულ ზოგიერთ ფრაგმენტსა და სიტყვაში ο Πελασγος და οι Πελασγισται გამოიყენება საზოგადოდ ბერძნებზე მითითებად; ხოლო ჰეროდოტეს „ისტორიის“ ერთ მონაკვეთში η Πελασγυ ელადის (Ελλάς) ძველ სახელწოდებადაა მიჩნეული (14, 1357).

ამ უკანასკნელ შემთხვევაზე უფრო დაწვრილებით უნდა შევეჩერდეთ. ჰეროდოტე თავისი „ისტორიის“ მეორე წიგნში (მონაკვეთი 56) ლაპარაკობს ფინიკიელების მიერ ერთი წმინდა ქალის ელადის თესპროტიაში გაყიდვაზე და იქვე აზუსტებს, ელადას მაშინ ჭერ კიდევ პელასგია ერქვაო: „... η ρυνηαυτη της συν Ελλαδος. Προτερων δε Πελασγους κελουμενης της αυτης ταυτης. προθηται εν θεσπρωτους...“

* Herodotos. B. I. s. 68-69. შეადარე ამ პასაჟის ქართული და რუსული თარგმანები: „შე ვფიქრობ, რომ ეს ქალი გაიყიდა დღევანდელი ელადის სწორედ ამ ნაწილში, რომელსაც უწინ პელაზგიე ეწოდებოდა. სახელდობრ თესპროტებით დასახლებულ ნაწილში“ (ჰეროდოტე, ისტორია, თ. ყუბლიშვილის თარგმანი, ტ. I, გვ. 140). ...По-моему, эта последняя приплыла в Феспотию в Элладе (тогда Эллада называлась еще Пеласгией) (Геродот. История, перевод Г. А. Стратановского, стр. 98).

ასე რომ, ეკვი არაა, ეთნონიმი პელასგი ოდესღაც ელინთა ქვეყანაზე მითითებადაც გამოიყენებოდა თვით ამ ხალხის (ბერძენების) მიერ. ქართული ტრადიცია, რომელიც ამ ეთნოსს ბერძენ სახელს უნარიზუნებს, რაც ჩვენ პელასგის ფონეტიკურ ნაირსახეობად მიგვაჩნია, ასახავს იმ უძველესი ეპოქის ვითარებას და ისტორიულ რეალობას შეესაბამება. ქართულ ენაში დაცული ეთნონიმი ბერძენი უფრო ძველი ვითარების ამსახველია, ვიდრე მცირე აზიის სხვა ხალხთა ტრადიციაში დაცული ბერძენთა სახელწოდება იონი (რომელსაც თავის მხრივ ასახვა ქართულ სინამდვილეშიც უპოვია), რადგანაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იონები პელასგური მოდგმის ტომია, რომელთა დაწინაურება უფრო შემდგომ ეპოქაში მოხდა.

ლიტერატურა

1. გ. მელიქიშვილი. აღმოსავლეთ მცირე აზიის უძველესი ეთნონიმოი. შესწავლისათვის. - „საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების შრომები“. 1961. №3
2. თ. ყაუხჩიშვილი. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. I. თბ., 1967.
3. ივ. თ. ყაუხჩიშვილი. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. III. თბ., 1977.
4. არ. ჩიჭობავა. სახელის ფუძის აგებულება ქართველურ ენებში. თბ., 1942
5. შტრ. ს. ჯანაშია. თებულ-თაბალ, ტიბარენი, იბერი. - „შრომები“. III. თბ., 1959
6. სულხანსაბა ორბელიანი. თბულებანი, IV. თბ., 1965
7. იოანე საბანისძე. მარტვილობაჲ ჰაბო ტფილელისაჲ. - „ძველი ქოთელი აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები“. წ. I. თბ., 1964
8. იოანე პეტრიწი. განმარტებაჲ პრაკლესათჲს დაადოხოისისა და პლ. ტონურისა ფილოსოფისათჲს. - „იოანე პეტრიწის შრომები“. ტ. II. თბ., 1937
9. იოანე შავიელი. აბდულსმესანი. - ივ. ლოლაშვილი. ძველი ქართველი მწიგნობრნი. II. თბ., 1964
10. პეროლოტე. ისტორია (თ. ყაუხჩიშვილის თარგმანი). ტ. II. თბ., 1976
11. „ქართლის ცხოვრება“. ტ. I (ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა). თბ., 1955
12. რ. ბარამიძე. ქართული მწერლობის შესწავლისათვის. თბ., 1986
13. Г. Меланишвили. К истории древней Грузии. Тб., 1959
14. H. G. Liddel and R. Scott. A Greek-English Lexicon. Oxford, 1983

ХИНТИБИДЗЕ Э. Г.

ОБ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЭТНОНИМА "BERZEN"

РЕЗЮМЕ

Этноним "Berzen" - грузинское название, обозначающее грека, что подтверждается древнейшими памятниками грузинского языка (рукописи "Евангелия"). По нашему мнению, оно происходит от названия народа, населявшего Балканский полуостров до появления греков - Пел-асгои. Это соотношение не исчерпывается лишь идентичностью корней "Ber" и "Pel". Как подтверждают древнейшие греческие письменные памятники, именно название Пел-асгои в определенное время использовалось как наименование того народа, который грузины сегодня называют ბერძენი, а европейцы - *Greeks*, сами же свою страну именуют как *Ελλάς*.

E. KHINTIBIDZE

TOWARDS THE INTERPRETATION OF THE ETHNONYM BERZEN

SUMMARY

The ethnonym Berdzen is recorded in the oldest extant Georgian Language texts (old redactions of the Gospel). It must have preserved the name of some ancient people of the Aegean Sea basin. This is suggested by the ber segment of the root berdz of this ethnonym, on the one hand, and another important fact, on the other. The ethnonym ber-dzen must be definitely related to Pel-asgians (Πελ-ασγοι.), the name of the principal ethnic unit of the proto-Greek population, attested in ancient Greek historical sources (Herodotus, The History, I, 56-58, etc.), it being derived from the phonetical variant pel of the root ber (b-p; r-l). This relationship is not exhausted by the identicalness of the ber and pel roots. The dz of ber-dz-eni must be a variant of the s of Pel-as-goi. s/z may in all likelihood have changed to dz in Georgian (bze - sabdzeni). Ancient Greek written sources clearly point to the use of *pelasgos* at a definite period of time, in reference to the people whom the Georgians call berdzeni, the Europeans, Greeks, while *Ελλάς* is self-designation of their country (see H. G. Liddell and R. Scott, A Greek-English Lexicon, Oxford, 1983, p. 1357).

340, 2002

НАТАЛЬЯ ОРЛОВСКАЯ

КАВКАЗ И ГРУЗИЯ В РОМАНЕ АМЕРИКАНСКОГО АВТОРА XIX ВЕКА

В прошлом веке события на Кавказе получили значительный отклик в зарубежных странах. В этом регионе происходили войны с Персией и Турцией, в течение многих лет продолжалась война с горцами, бурлили события, кипели страсти. Об этом писали в европейской прессе, эта тема использовалась и в художественных произведениях. Но интересно, что, помимо европейских стран, отклики на кавказские события можно встретить и в заокеанской литературе. В этом отношении привлекает внимание изданный в 1892 году роман американского автора Р.Г. Сэвиджа.

Ричард Генри Сэвидж (1846-1903), уроженец Соединенных Штатов, окончил Военную академию и служил в армии. Но, как указывается в справочных материалах (9,1082), после 1884 года он оставил военную службу и занялся литературой. Список его сочинений в Американском национальном каталоге состоит почти из трех десятков названий (7, 219-225). Заглавия произведений, например, «В тени пирамид», «Египетская дуэль», показывают склонность автора переносить события в различные страны. Действие некоторых его романов происходит в Англии, в Индии, в Польше, на Украине, в Риме, в Санкт-Петербурге и в других местах. Следует отметить, что сам Сэвидж много путешествовал, побывал в разных странах, в том числе в России и в Турции (9, 1082).

Связанный с Кавказом роман Сэвиджа носит название: «Ухаживание принца Шамиля. История Кавказско-Русско-Турецкой войны». Само заглавие подготавливает читателя к тому, что книга содержит как приключения влюбленного героя, так и изображение исторических событий. Малоизвестные авторы умеют чутко следить за вкусами публики, стараясь затронуть в своих книгах вопросы, которые могли

бы привлечь внимание читателей. В рассматриваемом романе Сэвиджа можно выделить связанные с Кавказом три основные темы: 1) восхваление красоты грузинских женщин, 2) события Русско-турецкой войны 1877-78 годов и 3) сведения о Кавказской войне и о деятельности имама Шамиля.

По характеру обработки этих материалов в произведении прослеживается влияние как исторического, так и приключенческого романа. Соответственно в нем можно выделить: 1) действительные данные о военных событиях, в передаче которых чувствуется стремление придерживаться исторической правды, и 2) любовную историю, полную необычайных приключений и острых страстей, в центре которой стоит юная красавица-грузинка.

События романа начинаются в Петербурге в конце 1876 года и доводятся до периода после окончания войны. Главный герой книги – сын Шамиля. Во время войны он исполняет ответственные поручения, попадает как на кавказский, так и на западный фронт. Автор указывает места знаменитых сражений (Шипка, Плевна, Ловча), называет имена главных военачальников (Гурко, Скобелев) и дипломатов (Горчаков, Игнатьев). В тексте не раз упоминается Александр II, а в конце книги, изображая парад войск после окончания войны, автор размышляет о судьбе императора, который через несколько лет пал жертвой заговорщиков, и восклицает «Vanita vanitatum» – Суета сует (8, 257).

Расширение пределов России пугает Сэвиджа и он с сочувствием пишет об английских судах, подошедших к Константинополю. В то же время, позиция Англии в этом конфликте его смущает: он вспоминает, что христианская Византия была захвачена турками и недоумевает, почему Англия стоит сейчас не на стороне стремящихся к освобождению балканских христиан, а на стороне полумесяца. Это приводит Сэвиджа к заключению, что «вера англичан – это вера в святость британского кармана» (8, 186).

Событиям на Кавказе в книге уделено наибольшее внимание. Приведенные данные ясно показывают, что автор имел соответствующую информацию. Он называет генералов Лорис-Меликова, Лазарева, Тер-Гукасова и старается их охарактеризовать: в книге фигурирует наместник Кавказа, великий князь Михаил Николаевич.

Некоторые этапы войны указаны вполне точно, например, сказано, что Ардаган был занят 17 мая 1877 года.

События на кавказском театре войны непосредственно связаны с фабулой романа, ибо главный герой разыскивает свою возлюбленную, которая была похищена и увезена в Карс. Соответственно штурм и взятие этой крепости рисуется в связи с личными переживаниями разлученных влюбленных, что не мешает автору дать некоторые сведения о расположении города и его крепости.

Хотя действие романа происходит в 1876-78 годах, его герои связаны с уже закончившейся войной с Шамилем. И это, конечно, не случайно: в прошлом столетии об этом писали побывавшие на Кавказе путешественники, помещались сообщения в европейской прессе; вошла эта тема и в художественную литературу, хотя в иных случаях в весьма измененном, вольно переделанном виде.

Что касается рассматриваемого романа, то Сэвидж, несомненно, имел сведения о военных действиях в горах Кавказа, хотя в своих описаниях он и допускает значительные неточности. В книге названы укрепления Шамиля – Ахульго, Дарго, неприступный аул Гуниб, в тексте встречаются имена генералов – Барятинского, Чавчавадзе, Граббе и многих других. О самом кавказском имаме автор пишет с большим уважением и называет его «великий Шамиль» (8, 285).

В сведениях о старшем сыне Шамиля автор сильно отстает от исторических фактов. Известно, что в 1839 г. Джемал-Эддин был взят заложником и отправлен в Петербург. Там он учился и стал офицером уланского полка. Его судьба связана с похищением из Циннадали княгинь Чавчавадзе, Орбелиани и их детей. Шамиль организовал эту экспедицию, чтобы затребовать обратно своего сына, а также получить крупную сумму денег. Это событие произвело сильное впечатление, об этом писали и в России, и за границей. Вся история похищения ярко представлена в книге Александра Дюма о Кавказе. Автор «Трех мушкетеров» заинтересовался судьбой Джемал-Эддина и посвятил ему целую главу. (6, 13-30).

В книге Сэвиджа правильно говорится о том, что «русское правительство вернуло Джемал-Эддина в обмен на взятых в плен княгинь Чавчавадзе и Орбелиани» (8, 117). Однако дальнейшая его судьба совершенно искажена. В романе сказано, что в 1859 г., после

взятия Губина. Джемал-Эддин не последовал за своим отцом в Калугу, ибо «золотой плен его не привлекал» (8, 13). Он отправился служить в Турцию и там же умер (8, 286). На самом деле, вернувшись в 1855 г. к отцу, он тосковал по прежней жизни. В сведениях того же года, получаемых из Дарго, говорилось, что Джемал-Эддин «не может свыкнуться ни с образом жизни, ни с понятиями, для него чуждыми, а Шамиль недоволен, что он отказывается от набегов, начальство над которыми ему неоднократно предлагали» (1, 63). Джемал-Эддин прожил на родине всего три года и умер от туберкулеза в 1858 году, не дожив до окончания войны и взятия Губина. Как пишет в своей книге Ал. Дюма, «он считал за счастье быть пленником, бедный молодой человек умер от печали, когда снова сделался свободным» (3, 181).

Другие два сына Шамиля являются действующими лицами романа Сэвиджа. Старший из них носит имя Гази-Мохаммед, что звучит очень близко к тому, как он именуется в материалах прошлого века: Кази-Магомет (5, 147), Кази – Магома (4, 190), Кази-Махмат (2, 56). В начале романа принц Гази – офицер русской армии, но он изменяет присяге, бежит в Турцию, ибо надеется в результате войны захватить власть на Кавказе. Сэвидж здесь не ошибается, ибо этот сын Шамиля во время войны действительно перешел на сторону турок.

Следует отметить, что в романе сыновья Шамиля резко отличаются друг от друга. В Гази подчеркнуты все отрицательные качества. Даже внешний вид его производит неприятное впечатление. Это «неуклюже двигающийся, угрюмый, рыжебородый человек средних лет» (8, 23). В 1876-78 годах сын Шамиля, действительно, был уже не молод, но, судя по описаниям его в 50-60-ые годы, он был весьма представительным человеком. Немецкий офицер Бюнтинг, служивший в русской армии и лично видевший его, писал, что «Кази-Магома – прекрасный, стройный молодой человек, но с бледным и невыразительным лицом» (приложение 11 в книге Вердеревского: 2, 14); а в книге А. Дюма сказано, что он «слывет за самого красивого и искусного наездника на всем Кавказе» (3, 135). Согласно воспоминаниям Чичаговой, которая в Калуге в 60-х годах общалась с семьей Шамиля, «он был большого роста, крепкого сложения, худощавый, черты лица у него были неправильные, глаза маленькие, хитрые,

волосы рыжеватые» (5, 148); он отличался исключительной храбростью и был любимцем отца. Еще находясь на Кавказе, он женился на дочери Даниель-Бека, которую страстно любил, а после ее смерти в Калуге, женился второй раз (5, 148). В романе принц Гази изображается в связи и событиями происходящей войны; но главным образом он фигурирует как коварный соперник своего родного брата, ибо из корыстных соображений он хочет жениться на грузинской княжне.

Главным героем романа выведен следующий сын Шамиля, который назван Мохаммед-Ахмед. Однако это имя отличается от того, как он именуется в источниках того времени. В них встречаются различные варианты: Магомет-Шефи (4, 223), Магомет-Шафи (5, 151), Махмет-Шаби (2, 94), Шефия-Магома (1, 61). Не совпадают и биографические данные. В начале романа герою 27 лет. Во время взятия Гуниба ему было 10 лет, он учился в Петербурге и стал офицером. Во время войны он исполняет ответственные поручения и затем становится генералом.

На самом деле сын Шамиля был значительно старше. В материалах 1855 года сказано, что он «мальчик лет пятнадцати» (1, 61). Следовательно, при окончании войны с Шамилем ему было девятнадцать. К этому времени он был уже семейным человеком (4, 240) и тогда же начал принимать участие в военных действиях. Касаясь событий лета 1859 г., В. Потто пишет о неудавшемся набеге горцев, в котором участвовал «Магомет-Шефи, младший сын Шамиля, впервые вступивший на боевое поприще» (4, 223).

Но Сэвидж не ошибается, когда делает своего героя генералом. Как пишет Чичагова, «Магомет-Шафи, с 1 мая 1861 г. поступивший на службу в конвой Его Величества, ныне генерал-майор» (5, 151), а в книге Потто сказано, что он «ныне генерал-майор, состоит при командующем войсками Кавказского военного округа» (4, 223).

Не грешит автор против истины и наделяя своего героя очень привлекательной внешностью, ибо на это встречаются указания в существующей литературе (2, 94).

В отношении исторических данных непростительную вольность допускает Сэвидж, касаясь пребывания в плену у Шамиля грузинских княгинь. В данном случае автор вводит в произведение

характерную для приключенческих романов тему романтической тайны происхождения героя. Как известно, набег горцев на Цинандали произошел летом 1854 года, а обмен пленными состоялся 10 марта 1855 года. В романе же сказано, что они пробыли в плену 7 лет (8, 180). Это сделано для того, чтобы создать романтическую легенду о любви Шамиля к своей пленнице. На протяжении всей книги молодого принца преследует мысль, кто же была его мать, которую он смутно помнит в раннем детстве. Только к концу книги он выясняет, что это была княгиня Орбелиани, которая имела от Шамиля двух детей – героя романа и еще дочку, которая в конце книги делается женой его друга – Платова. Заметим, что Сэвидж путает и национальность плененной княгини Орбелиани, которая вместо грузинки, названа русской (8, 222). На самом деле она была родной сестрой княгини Чавчавадзе и происходила из грузинского царского рода.

Если автор так свободно обращался с судьбой и честным именем действительных лиц прошлого времени, то, естественно, он мог с полным правом сочинять приключения для своих вымышленных персонажей. Главной героиней романа выведена грузинка, княжна Марица; она необычайно красива и ее называют «Роза Тифлиса». Надо думать, что выбор героини в романе не случаен. О красоте грузинок писали многие европейские путешественники, начиная с француза Шардена, и прекрасные грузинки фигурируют уже в галантных романах XVII-XVIII столетий. У Сэвиджа о красоте грузинок говорит находящийся в Петербурге турецкий посол: «Грузия страна красавиц. Красивейшие женщины в гареме султана это царственные грузинки» (8, 36).

Героиня романа носит фамилию Дешкалин, которую можно принять за измененную фамилию Дадешкеллиани. Она сирота, училась в Петербурге в Екатерининском институте. Автор пишет, что она из царского рода и ее семье принадлежат земли, находившиеся раньше в руках Шамиля. При этом совершенно непонятно, почему эти «бывшие владения Шамиля» простираются «от темного Дариальского прохода до цветущих садов солнечного Тифлиса» (8, 20). Таких несообразностей в книге Сэвиджа немало. В то же время можно думать, что автор имел некоторое представление об истории

Грузии, т.к. он с большим уважением пишет о стране, к которой принадлежит его героиня, об ее «воинственных предках» (8, 76), которые мужественно сражались, защищая свою родину от многочисленных нашествий врагов.

С Грузией связывает Сэвидж и своего главного героя. Хотя он воспитывался в Петербурге, но какое-то время жил в Грузии и потому вспоминает «многие прекрасные дни охоты у берегов Куры и счастливые часы, когда он слушал старые легенды Грузии и Армении» (8, 11). В книге говорится, что молодой принц знает грузинский язык и разговаривает с прекрасной княжной на ее родном языке (8, 20).

Судьба главных героев рисуется во вкусе приключенческих романов и полна острых ситуаций. Вокруг Марицы разгорается соперничество двух сыновей Шамиля, из них младший – олицетворение благородства, а старший – воплощение зла и коварства. Ясно, что Марица влюблена в младшего, но Гази ее преследует, ибо хочет завладеть ее обширными землями; он ее похищает, увозит в Карс, пытается убить брата. Напряжение и бесконечные опасности продолжают до конца романа, когда Гази погибает в крепости Дарго, куда, совсем в стиле «Острова сокровищ» Стивенсона, прокрался, чтобы взять из тайника сокровища Шамиля.

При таком разграничении света и тени образы героев весьма схематичны и имеют заранее очерченный облик: контрастны по характеру сыновья Шамиля, а благородной Марице противопоставлена влюбленная в Гази коварная курдская принцесса.

Более удачно в романе развитие действия, так что, несмотря на преувеличения и перегруженность событиями, книга все же читается с интересом. В этом играет свою роль и необычность самого колорита – грозные горы, неприступные крепости, жестокие бои и сильные личности воинов; здесь и описания природы, и изображение особенностей восточной жизни и старинных традиций: «Кавказ – это страна гостеприимства и красоты, диких традиций и свободы, это волшебная панорама завораживающей красоты» (8, 93).

Автор дает представление и о столичной жизни: «Тифлис – это Париж Малой Азии» (8, 97), «праздничный Тифлис – это Париж в миниатюре» (8, 300). В нем есть «великолепный оперный театр, дворец великого князя, клубы и модные отели» (8, 97). А в старой

части города — смешение разных наций и костюмов, обилие восточных товаров на узких улочках, по которым, среди толпящихся людей, движутся и лошади, и буйволы, и экипажи (8, 96).

Что касается географических представлений автора, то они нередко ошибочны: например, в тексте говорится, что из Тифлиса виден Арарат (8, 299). Стараясь создать местный колорит, Сэвидж приводит много географических названий, но ясно не представляет себе местожительство на Кавказе различных народов. Однако для автора это, возможно, не имело особого значения. Важно было создать соответствующий колорит, представить мир величественной, суровой природы и на этом фоне показать людей исключительных в добре или во зле, но только не средних и обычных. В этом отношении можно говорить о влиянии на Сэвиджа неоромантиков с их построенными на сильных страстях и ярких событиях повествованиями, герои которых резко отличаются от персонажей семейно-бытового романа предшествующего времени.

В отношении манеры письма Сэвиджа можно за многое упрекнуть, но по тематике его книга, несомненно, привлекает внимание и показательна для эпохи своего написания. Роман переиздавался, что свидетельствует об интересе читателей к происходившим на Кавказе событиям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Акты, собранные Кавказскою Археографическою комиссиею, т. XI, Тифлис, 1888.
2. Вераеревский Е. А. Плен у Шамилля. СПб, 1856.
3. Дюма А. Кавказ. Тбилиси, 1988.
4. Потто В. Генерал-адъютант И. Д. Лазарев. Тифлис, 1900.
5. Чичагова М. Н. Шамилль на Кавказе и в России. Биографический очерк. СПб, 1889.
6. Dumas A. Impressions de voyage. Le Caucase. III série, Paris. 1865
7. The National Union Catalog, vol. 522. Mansell, 1977
8. Savage R. H. Prince Schanlyl's Wooing. A story of the Caucasus-Russo-Turkish War. Leipzig. 1892
9. Who was Who in America, vol. 1. Chicago. 1943

კავკასია და საქართველო XIX საუკუნის ამერიკელი
 ავტორის რომანში

(რეზიუმე)

მასალები კავკასიისა და საქართველოს შესახებ ხშირად გვხვდება საზღვარგარეთულ მხატვრულ ლიტერატურაში. ამ თემის დამუშავების ერთ-ერთ მაგალითს წარმოადგენს ამერიკელი ავტორის - რიჩარდ ჰენრი სევიჯის რომანი „პრინცი შამილის არ შიყობა, კავკასიის - რუსეთ - თურქეთის ომის ამბავი“ (1892).

რომანის მოქმედება ხაწილობრივ ვითარდება საქართველოს დედაქალაქში, ძირითადი გმირი ქალი კი არის ქართველი ლაშაზმანი, რომელსაც უწოდებენ „თბილისის ვარდს“. ნაწარმოებში იგრძნობა როგორც ისტორიული, ასევე სათაგვადსაველო რომანის გავლენა: მასში გვხვდება მრავალი ცხოვბები 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შესახებ, მაგრამ სიუჟეტის განვითარების ხაზი დაკავშირებულია შამილისა და მისი შვილების ბედის მეტად თავისუფალ ინტერპრეტაციასთან. ავტორი ცდილობს შექმნას ადგილობრივი კოლორიტი, მაგრამ მის გეოგრაფიულ მონაცემებში გვხვდება უზუსტობანი. სევიჯის რომანი რამდენჯერმე იყო დაბეჭდილი, რაც ადასტურებს მკითხველების ინტერესს კავკასიისადმი.

N. ORLOVSKYA

THE CAUCASUS AND GEORGIA IN THE NOVEL OF A 19TH CENTURY
 AMERICAN AUTHOR

Materials on the Caucasus and Georgia frequently occur in foreign fiction. The novel of the American author Richard Henry Savage «Prince Schamyl's Wooing, a story of the Caucasus-Russo-Turkish war» (1892), is an example of recourse to this theme.

The scene of action of the novel is partly laid in the capital of Georgia, its main character being a beautiful Georgian Girl called «The Rose of Tiflis». The influence of both historical and adventure novel is felt in the work: it contains much real evidence on the Russo-Turkish war of 1877-78. However, the subject line is connected with a free interpretation of the fate of Schamyl and his sons. The author attempts to create a local colour, but his geographic data contain some errors. Savage's novel was reprinted, which points to the interest in the developments in the Caucasus.

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის შრომები
Труды Тбилисского государственного университета
им. Ив. Джавахишвили

340, 2002

ДЗОЦЕНИДZE Л. Г.

ГРУЗИНСКАЯ РЕДАКЦИЯ «АПОФТЕГМАТЫ»

Изучение истории возникновения и развития жанра апофтегмы в мировой, а. в частности, русской и грузинской литературах приобретает актуальный характер. Апофтегма относится к числу так называемых изречений или высказываний. В эту категорию входят также гномы, афоризмы, максимы, сентенции и т. д.

В истории древних литератур отмечается сильное увлечение дидактическим жанром этого рода. Так, например, древнегреческая литература весьма богата назидательными изречениями. В частности, широко представлен в ней жанр апофтегматы. На греческой же почве зародилась традиция сборников изречений, первоначально с педагогическими целями. По ним изучались отдельные фрагменты произведений и составлялись сборники философских высказываний, которые служили делу изучения или пропаганде различных философских систем.

В эллинистическую эпоху для популяризации морально-философского учения последователей кириков и киринейцев была создана особая литературная форма диатрибы. Создателем этой литературной формы был Бион Борисфенский (I половина III в до н.э.). Большую популярность этим кирическим сборникам принесли стоики. Представители этой философской школы часто пользовались диатрибой для пропаганды своих идей. Ученику Эпиктета Флавию Арнану принадлежат «Рассуждения Эпиктета» (8 книг). Из них до нас дошло только 4 книги (в основном записи бесед Эпиктета).

Перипатетику Феофрасту принадлежит сборник «Нравственные характеры» (1,5-52).

Самым древним сборником изречений, дошедших до нас, являются «Афоризмы» Гипократа (V в. до н.э.).

Для определенной части эллинистического общества была характерна потребность в легком чтении, поэтому возникли целые серии кратких отрывков по любому вопросу. Образцами этого типа произведений являются сборники Полизна и Клавдия Элиана (приблизительно 170-230 гг.), Афиня (акме приблизительно около 200 лет), Флавиана Филострата (приблизительно 170-244 гг.), Максима Тирского (приблизительно 125-185 гг.), Лукиана (II в), Диона Хрисостома (приблизительно 40-112 гг.).

Автором большого морально-философского афористического сборника является Плутарх (I в.). Самым значительным из сборников такого плана, дошедших до нас, являются «Жизнеописания и мнения знаменитых философов» Диогена Лазертского (III в.). Это своеобразный учебник греческой философии, который представляет собой собрание цитат, выдержек и анекдотов разных древних философов. Такой же характер в эллинистическую эпоху носит и историческая литература.

В эллинистическую и византийскую эпоху сборники изречений приобрели эклектический характер. К изречениям античных авторов прибавился материал, взятый из переводных древнееврейских произведений. В христианской греческой литературе переделывались на свой лад сборники, полученные в наследство. Характерной для них особенностью становилась ярко выраженная назидательная тенденция. Именно этот моральный элемент роднит их с высказываниями и изречениями мудрецов древнего мира. (2, 242)

Большую популярность приобрели апофтегмы в средние века. Целый ряд сборников изречений, возникших в христианской Византии, были переведены на славянский язык уже в XI в. Начиная с XVII в. в России интенсивно стали переводиться памятники мировой литературы. Причиной было постепенное сближение и знакомство с европейской культурой. В эту эпоху большей частью посредниками при ознакомлении с новыми версиями иностранных сюжетов оказывались не византийская, а чешская и польская литературы.

В польской литературе большой популярностью пользовались сборники «Апофтегмат» Николая Рея (XVI в.), Витковского и Бениаша Будного (XVII в.) (3, 182-183).

В основу русского перевода легло издание апофтегм Бениаша Будного. В рукописях этого перевода сохранился план всех четырех книг польского сборника, а в печати появились только три книги: под заглавием «Апофтегмата, то есть Кратких витиеватых и нравоучительных речей книги три».

В Грузии дидактическая литература издавна пользовалась известной популярностью. Еще до X века были переведены сборники афоризмов и сентенций христианского аскетическо-мистического характера. В эпоху Возрождения в Грузии вновь появляются сборники апофтегм. Многие из них были составлены из высказываний, афоризмов и сентенций философов, правителей и выдающихся личностей древнего Востока Греции и носили светскую окраску. В XVIII веке сборники апофтегм переводятся здесь с русского языка.

Самым значительным из этих сборников является «Апофтегмата», переведенная с вышеупомянутого русского сборника (в основе которого был сборник Бениаша Будного) одним из деятелей грузинской московской колонии Эрасти Туркестанишвили, видимо, по просьбе Вахтанга VI (1625-1737 гг.). «Апофтегмата», вне всякого сомнения, была переведена при жизни Вахтанга, т.е. до 1737 года. Об этом свидетельствует то обстоятельство, что самая ранняя из дошедших до нас рукописей, переписанная в 1733 году секретарем Вахтанга Мелхиседеком Кавкасидзе, исправлена рукой самого Вахтанга.

Этот сборник «Апофтегматы» был переложен на стихи Вахтангом VI. Русские издания «Апофтегматы», восходящие к эпохе Петра I, как и позднейшие, появившиеся уже во второй половине XVIII века, в эпоху расцвета русского классицизма пользовались в стране большой популярностью.

Русский перевод «Апофтегматы» впервые был издан в 1711 г. в Москве под названием «Кратких витиеватых и нравоучительных повестей книги три, в них же положены различныя вопросы, и ответы, жития, и поступки, пословицы, и беседования различных философов древних. Переведены с польского на славенской языку».

Это издание отличается от последующих обширностью и представляет иную редакцию. В 1712 г. оно было повторно издано в Москве, а в 1716 году как в Москве, так и в Петербурге. Вслед за этим

оно издавалось в 1723, 1745, 1765, 1781 гг. Кроме того, некоторые рассказы из «Апофтегматы» были использованы в XVIII веке в различных сборниках. Несомненно, популярностью этого сборника объясняется стремление сделать его достоянием грузинского читателя.

Интерес Вахтанга VI к этому памятнику, очевидно, обусловлен был многовековыми традициями грузинской литературы в области перевода дидактически-моралистической литературы. Кроме того, заслуживает внимания и то обстоятельство, что в бытность свою в России Вахтанг VI познакомился с новыми западноевропейскими идеями просвещения. Это еще больше обострило его интерес к «Апофтегмате», в которой были собраны все изречения философов и других известных личностей, знакомых Вахтангу из разных других источников. Стало быть, Вахтангу было известно и то, что одна из основных тез просветителей – во главе государства должен находиться образованный и эрудированный монарх – берет начало из произведений авторов древней Греции, в частности, из учения Платона.

Привлекает внимание характер этого сборника, его специфика, время и история его создания. Установление первоисточников «Апофтегматы» усложняется тем, что древний мир изобилует сборниками изречений, среди которых трудно выявить архетип книги Бениаша Будного. Предполагают, что в основе «Апофтегматы» лежит сборник, составленный Плутархом (3,184). Однако считать источником «Апофтегматы» один какой-нибудь сборник не совсем правильно. На наш взгляд, это труд компилятивного характера, составитель которого пользовался многочисленными источниками самого различного профиля: это и труды античных философов, и исторические сочинения, и разные компилятивные сборники. Вероятно, составитель использовал для своих целей антологии Иоанна Стобийского и Диогена Лаэртского. Рассмотрение «Жизнеописаний и мнений знаменитых философов» Диогена Лаэртского наряду с «Апофтегматой» убеждает нас в этом. Из работ Плутарха составитель использует только одну часть исторического труда, а именно «Меткие изречения лакедемонян» (ср. III книгу «Апофтегматы»). Источником для изречений софистов берется «Пир софистов» Афиней и «жизнь софистов» Филострата. Для афоризмов киников материалом

послужили «Диоген, или о доблести» Диона Хрисостома и «Предпочитать ли кинический образ жизни?» Максима Тирского (4,5-58).

Наши выводы по поводу разноисточникового происхождения сборника «Апофтегматы» закреплены еще и тем, что здесь обильно используется исторический материал, например, «История» Геродота. Наше предположение доказано путем слияния соответствующих пассажей Геродота с «Апофтегматой». Составитель порой без изменений переносит из Геродота в свой сборник эпизоды жизни Солона, Креза, Дария, Артабана, царя Индии Пора, царя Египта Амасиса и других.

Одним из основных источников для составителя являлась также античная эпистолярная и псевдоэпистолярная литература, которая особенно ценна, поскольку зерном почти каждого письма служит апофтегма. Эти письма прославляют героев классической древности и проповедуют кинико-стоическую мораль. Большая часть дошедших до нас писем принадлежит Сократу и его ученикам. В них сохранились диалоги Диогена Синопского с Александром Македонским, Аристиппа Киринейского с королем Сицилии Дионисием и т. д. Большую услугу оказывает эпистолярная литература и в отношении восстановления изречений древних стоиков (5, 34-35, 77, 192-226).

Что касается времени происхождения данного сборника, то нужно предполагать, что возник он не раньше IV-V веков нашей эры. Эта мысль основана на том, что в сборнике рядом с античными авторами находятся представители тех философских течений, которые принадлежат как эллинистическому периоду, так и началу новой эры. Кроме того, большинство источников, используемых составителем, принадлежит I-III столетиям нашей эры. Этот сборник не мог возникнуть и после V века, поскольку к этому времени так возросло значение христианства, что исключалась возможность создания книги, в которой упоминаются философы только дохристианского периода. Кроме того, это единственный из сборников изречений, дошедших до нас, в который не внесены апофтегмы, принадлежащие представителям христианских аскетов.

Следовательно, сборник должен был быть составлен в IV или начале V века, когда эдиктом императора Константина христианство было объявлено государственной религией. Оно начало укреплять свои позиции. Проводники этого мирозерцания стремились подчи-

нить своему влиянию все сферы духовной жизни, в том числе и художественную литературу. Рядом с таким опасным соперником языческая литература мобилизует все свои силы и переживает кратковременный и последний подъем. (6, 23). Как раз в это время стало нужным составление сборника типа «Апофтегматы», чтобы показать апологетам христианства ту мудрость, те высокие интеллектуальные возможности, которые были характерны для античного мира.

Особое внимание уделили степени достоверности авторства дошедших до нас апофтегм. С этой целью мы по возможности изучили изречения и этические системы известных людей, философов и тех философских школ, к которым принадлежат мыслители, представленные в «Апофтегмате».

Сравнительный анализ дошедших до нас источников с «Апофтегматой» проливает определенный свет на интересующие нас вопросы и дает возможность сделать вывод: действительно, основной материал сборника дошел до нас без изменения. Лишний раз в этом убеждает сравнение «Апофтегматы» другими грузинскими апофтегматическими сборниками. Многие изречения «Апофтегматы» находят параллель с древнегрузинскими апофтегмами, только с некоторыми отклонениями: 1) часто один и тот же гном разных сборников приписывается разным авторам; 2) упоминается без автора; 3) или же искажается имя автора. Вероятно, все сборники берут начало из одного источника, но впоследствии они входят в грузинскую литературу через разные каналы: греческий, русский и восточный, или же являются компиляцией ранее существовавших грузинских сборников.

Грузинский критический текст «Апофтегматы» нами установлен на основании сличения пяти лучших списков (S 4500, Q 548, H 621, A 1702, A 563).

«Апофтегмата» как практическое руководство и учебник пользовалась особой популярностью среди грузин. Об этом свидетельствует большое количество сохранившихся рукописей (30). Ни один из известных списков не передает полностью редакцию самого Эрасти Туркистанишвили. Почти все тексты (за небольшими исключениями) искажены. Так как мы не имеем автографа Э. Туркистанишвили, трудно установить, что представлял собой первоначальный текст и содержал ли он все три книги.

Этот вопрос возник в связи с тем, что интересующие нас рукописи делятся на два редакционных типа. Первый, ранний тип рукописей «Апофтегматы» содержит лишь две части, а расширенная редакция «Апофтегматы» состоит из трех книг и является почти буквальным переводом.

Первый, ранний тип рукописей «Апофтегматы» содержит лишь две части: первая – «Кратких речей и ответов, книга первая, Сократово учение, с русского на грузинский язык переведенная Эрасти Туркистанишвили», вторая, «Кратких и узловатых повестей, книга вторая, в ней же положены повести кесарей римских, королей, князей, вожей воинских, сенаторей и иных чиновначальных».

Третья часть т.н. «Повести Лакедемонские» в древних редакциях отсутствует.

Следует отметить: что заглавию «Апофтегматы» более соответствуют I и II книги сборника. Именно тут собраны афористические изречения. Третья книга содержит исторические (или псевдоисторические) рассказы.

Существование краткой редакции, несомненно, обусловлено тем обстоятельством, что Вахтангу VI для своих целей, т.е. для переложения на стихи, нужны были именно I и III книги. Все те рукописи, которые содержат стихотворные и прозаические редакции, состоят из двух книг. Краткая редакция весьма своеобразна. При изучении ее отношения к русскому подлиннику возникает много интересных вопросов. Особого внимания заслуживает список S 4500, в котором, по нашему мнению, лучше других сохранился первоначальный текст перевода. Список выполнен по повелению Вахтанга VI в 1733 году его секретарем Мелхиседеком Кавкасидзе. Этот список содержит прозаическую и стихотворную редакцию. Последняя выполнена самим Вахтангом VI. (7,37-40). Именно сопоставление этой рукописи с русским подлинником показывает, что прозаическая грузинская редакция «Апофтегматы» представляет собой свободный перевод. Переводчик дал совершенно новую редакцию «Апофтегматы», в ряде случаев по-своему изменив текст. В грузинской редакции по сравнению с русским подлинником мысль зачастую передается кратко, но ясно и доходчиво. Видимо, автор краткой редакции при переводе сборника придерживался своей собственной линии.

Поэтому иногда он не переводит места, которые для него по каким-либо соображениям неприемлемы. Переводчик, как правило, опускает повторения.

Некоторые отрывки и изречения переводчик – Эрасти Туркистанишвили – сознательно опустил. Заметно сокращена вторая книга: «Кратких и узловатых повестей. Книга вторая, в ней же положены повести кесарей римских, королей, князей, вождей воинских, сенаторей, и иных чиновначальных». Здесь переводчик опустил не только отдельные абзацы, но и целые страницы, преимущественно те места, где рассказываются те или иные случаи из жизни императоров. Видимо, Эрасти Туркистанишвили не счел нужным вносить подобные эпизоды в сборник «Апофтегматы». Действительно, они по своему содержанию не соответствуют общей целеустремленности сборника.

Переводчик очень редко, опуская вывод или назидание, затемняет смысловую сторону текста. Иногда он опускает главы и отрывки, имеющие особо узкий, специальный характер, или менее интересные, по его мнению, для грузинского читателя. Так, например, он опускает обширный исторический рассказ об одном императоре, почти не переводит Пифагорово учение; в частности, опускает характерные для этого учения пессимистические рассуждения о жизненных явлениях. Возможно, что этот отрывок переводчик опускает по другой причине, а именно потому, что здесь высказаны резко противоречащие мировоззрению грузин мысли, умаляющие достоинство женщины.

В основном Э. Туркистанишвили перевел такие эпизоды, которые обладают четкой фабулой и сюжетом и выражают яркую мысль или назидание. Он с особой точностью воспроизводит именно ту часть, в которой затрагиваются социальные вопросы.

В некоторых случаях переводчик в соответствии с контекстом значительно расширил изречения. Так, например, в отличие от русского текста он добавил ряд эпитетов для характеристики Антистена (должно быть для того: чтобы читатель яснее представил себе его характер). Иногда для усиления впечатления переводчик вместо одного слова, использованного в русском подлиннике, привлекает синонимы. Иногда он дает своеобразную интерпретацию того или иного изречения, делает свои выводы.

Учитывая эти особенности, для установления критического текста мы приняли за основу рукопись S 4500, которая, судя по многим признакам, содержит текст менее других подвергшийся «правке». Для восполнения некоторых неполных и неясных мест текста были использованы следующие рукописи: S 548, H 621, A 1702, A 563.

Несмотря на то, что перевод в целом выполнен добросовестно, кое-где все же встречаются отдельные неточности, вызванные, очевидно, тем обстоятельством, что переводчик не всегда правильно понимал смысл оригинала.

Сравнительный анализ русского и грузинского текстов дает возможность сделать вывод: переводчик испытывал трудности при передаче иностранных реалий, которые опускал, а также при передаче смысла ряда слов. Некоторые неточности идут от русского подлинника, которому присущ ряд серьезных искажений и ошибок, поскольку русский переводчик стоял перед теми же сложностями, что и грузинский.

Рукописи в процессе многократной переписки подверглись значительной стилистической правке. В отдельных случаях неточно переданы географические термины и собственные имена; кое-где попадаются руссизмы. В языковых искажениях текста рукописи, возможно, повинен и переписчик. К простейшему виду ошибок можно причислить те случаи, когда ясно, что переписчик не смог разобраться в тексте и старается скопировать графический образ слова. Разночтения, полученные подобным механическим путем, существенно отличаются друг от друга. Здесь и механическое смешивание букв, и замена одного слова другим, сходным по звучанию.

Сопоставление грузинских списков с русским изданием еще раз убеждает в том, что это не результат механического труда переводчика. Так из года в год уточнялось, дополнялось новыми элементами заглавие книги, менялась её композиция, язык и внешний вид.

Несмотря на указанные ляпы, грузинский переводчик нередко проявлял немалое умение, подобрав соответствия. Так, наше внимание привлекло заглавие первой и основной книги сборника «Сократово речение». В русском подлиннике читаем: «Сократово учение».

Так совершенно сознательная интерпретация заглавия указывает на глубокое знание переводчиком античной философии. С IV века до нашей эры диалог является классической формой философской прозы. Наибольшее распространение получила эта форма в сократических философских школах. Известно, что Сократ оказал огромное влияние на последующие поколения и философские школы. Среди этих школ особо отличаются аскетическая школа киников и гедонистическая школа киринейцев. Кинизм внес в литературу стиль серьезной шутки и определил развитие таких художественных форм, как диатриба, хрия, апофтегма. Как видно, это хорошо было известно грузинскому переводчику, назвавшему первую книгу «Сократово речение», зная, что Сократ и его ученики апофтегму использовали для поисков и установления истины.

«Апофтегмата», как уже было сказано выше, представляет прозаический сборник развлекательного и назидательного характера. Тут собраны не только изречения, афоризмы и рассуждения известных деятелей античного и христианского мира, но также исторические рассказы и анекдоты – большей частью комического, а не назидательного содержания. Эти рассказы зачастую содержат детали из легендарных биографий выдающихся личностей, распространившиеся в народе изустно.

Читатели получали сведения об античных философах, об истории, поэзии. Темой «Апофтегматы», в основном, являлись вопросы практической морали. На конкретных примерах она поясняла ряд вопросов, касающихся норм поведения человека в различных условиях личной и общественной жизни (8, 182). В книге приводились примеры высоких личных качеств – силы воли, храбрости, доброты и т. д. Подчеркивались обязанности гражданина, отца семейства, женщины; давались различные советы, например, как отнестись к превратностям судьбы и т.п.

Одним словом, тут отчасти в историческом аспекте представлено то, что раньше рассматривалось в библейских материалах или восточных сказаниях.

Дидактически-назидательная тенденция особенно ярко выступает в первой книге сборника «Кратких речей и ответов, книга первая. Сократово учение...», где в поучении или притче того или

иного мудреца собраны и преподнесены читателю правила морального и общественного поведения.

Составитель сборника зачастую не указывает имени героя рассказа или автора изречения. Этим он придает более обобщенный характер всему материалу, делает его пригодным для представителей различных народов и социальных слоев.

В сборнике высмеиваются несправдливые властители, жадные богачи: вообще сильные мира сего представлены здесь в весьма неприглядном свете. Поражает смелость составителя сборника. Несомненно, определенную роль сыграли имена известных лиц, которыми он прикрывался как щитом. Но нередко критическая мысль приписывается безымянному философу; возможно, она принадлежит самому автору сборника. Но критика незадачливых правителей не переходит в критику основ государственного строя. Это и не удивительно. Негодным царям противопоставляется идеал доброго государя. И все же многие изречения выражают недовольство существующим социальным строем; многие изречения свидетельствуют о тяжелой доле бедных и неимущих, о том, что один трудится, а другой наживается за счет его труда.

В этих высказываниях чувствуется большое почтение и уважение по отношению к ученым мужам, говорится о преимуществе знания перед богатством. Затронуты также т.н. вечные темы — вопросы жизни и смерти, добра и зла и др.

Безусловно, во многом решения этих проблем примитивны, но они представляют известный интерес.

Очень часто проповедь богобоязни, смирения, покорности внешне сменяется анекдотами и изречениями атеистического характера. Если в одних примерах бог добр и справедлив, то в других он представлен злым и несправедливым.

Составитель стремился подобрать такие изречения, в которых решались бы те или иные философские вопросы.

Немалая часть апофтегм построена на игре слов, шутке, каламбуре. Без них сборник потерял бы свою привлекательность. Здесь чувствуется живая мысль, дух эпохи.

«Апофтегмата» познакомила читателя с другим миром, с другой жизнью, возникшей в древней высококультурной среде. В ней жес-

токо бичуются человеческие пороки и восхваляются добродетели: трудолюбие, великодушие. Эта моральная мудрость учит нас не возноситься в богатстве, не падать духом в беде, любить истину, мудрость и высокие нравственные качества человека. В «Апофтегмате» поражает свобода мыслей и смелость выражений, привязанность к друзьям и злоба к врагам, почтение к образованным людям, уважение добру, знание жизни и презрение к самодовольным и незадачливым правителям.

«Апофтегмата», тесно связанная с многовековой античной литературой, вошла в сознание грузинского народа как неотъемлемая часть его культуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антология кинизма, М. 1984.
2. В. Тарн, Эллинистическая цивилизация, М., 1949.
3. А. Лужный, Древнепольская традиция в литературе русского просвещения. Сб. Русская литература XVIII века и ее международные связи. Л., 1975.
4. Дيوген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. АН СССР, М., 1979.
5. Античная энциклопедия, М., 1967.
6. С. Поликова, Греческая проза I-IV веков н.э. Сб. Поздняя греческая проза. М., 1961.
7. Л. Дзощенидзе, Грузинские редакции русской «Апофтегматы». Тб., 1959 (на груз. языке).
8. В. Троицкий, Обзорение источников начальной истории египетского монашества, М., 1906.

ლალი ძოჭენიძე

„აპოფთეგმატას“ ქართული რედაცია

(რეზიუმე)

ნაშრომში მოცემულია საანალიზო საკითხის წარმოშობისა და განვითარების ისტორია ძველ ბერძნულ ლიტერატურაში, ამ ფანრის გავრცელება მომდევნო ლიტერატურულ პერიოდებში. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა „აპოფთეგმატას“ ქართულ რედაციებს, რომლებიც ქართული კულტურის განუყოფელ ნაწილად იქცა.

LALI DZOTSENIDZE

THE GEORGIAN REDACTION OF THE APOPHTHEGMATA

SUMMARY

The paper presents the history of the origin and development of the title problem, and the spread of this genre in subsequent literary periods. Attention is focused on the Georgian redactions of the Apophthegmata which turned into an inseparable part of Georgian culture.

ШАТБЕРАШВИЛИ Л. В.

«ОБВАЛ» МИХАИЛА ДЖАВАХИШВИЛИ И «ВДОВА ОТАРОВЫХ»
 ИЛЬИ ЧАВЧАВАДЗЕ

Сконцентрированные в творчестве Ильи Чавчавадзе национально-социальные, философско-этические и художественно – эстетические проблемы находят свое проявление в грузинской художественной литературе последующего периода.

Как отмечают в научной литературе, проблематика М. Джавахишвили тесно связана с традициями и особенно непосредственное отношение имеет к наследию И. Чавчавадзе.

Влияние И. Чавчавадзе заметно в первых рассказах М. Джавахишвили. Герои рассказов «Рохля», «Сапожник Габо», «Свадьба Курки» - маленькие люди, защитником которых выступает писатель. М. Джавахишвили критикует буржуазное общество, и сочувствие к этим героям – продолжение линии Ильи.

Разумеется, Мих. Джавахишвили – сын новой эпохи. Его творчество, с одной стороны, является продолжением традиций грузинской литературы; с другой стороны, у него проявляются европейстические настроения. Писатель сам признавал, что на его творчество оказали определенное влияние русская и европейская литературы.

20-ые годы нашего века выделяются новым проблемами. В новой социальной обстановке следует особо отметить проблему деградации грузинской аристократии. Эту проблему затронули Константинэ Гамсахурдиа, Демна Шенгелая, Лео Киачели, Михаил Джавахишвили и др.

Этой проблеме посвящены «Санавардо» Д. Шенгелая, «Улыбка Диониса», «Похищение луны» К. Гамсахурдиа, «Обвал» М. Джава-

хищили. Герои указанных романов в новом времени обречены не только социально, им грозит и биологическое вырождение.

Несмотря на то, что герои К. Гамсахурдиа и Д. Шенгелая далеко ушли от Луарсаба Таткаридзе, того Луарсаба, который ученых называл «теперешней чумой», тут мы имеем дело с лицами, получившими образование в Берлине, Лейпциге и Петербурге, они не могут сделать полезное дело для страны. Вероятно, потому и сказал К. Гамсахурдиа в послесловии к «Улыбке Диониса» о персонаже: «Саварсамидзе – обреченный, последний из могикан дворянства. Он родной сын Таткаридзе и Саманишвили, хотя более образованный и культурный, чем они, но все же обреченный на смерть потомок умирающего сословия» (3, 289).

Эти слова писателя сами по себе говорят о том большом влиянии и заметном следе, которым образ Таткаридзе Ильи Чавчавадзе оказал и оставил в грузинской литературе. «Таткаридзево» стало в грузинской литературе термином, обозначающим определенное явление. Это синоним ложной деятельности, ложной активности, бахвальства и бесплодности (9, 50). Вся жизнь Теймураза Хевистави является подтверждением подобного существования.

Так же, как Илья Чавчавадзе обрек на бесплодие и бездетность жену и мужа, мечтающих о наследнике, и тем самым вынес приговор «таткаридзево» как явлению и всем Таткаридзе как «обреченным на смерть потомкам умирающего сословия», так и беспочвенных персонажей романов М. Джавахишвили, К. Гамсахурдиа и Д. Шенгелая (Теймураза Хевистави, Константинэ Саварсамидзе, Тараша Эмхвари или Бондо Чиладзе), наряду с социальной трагедией ожидает и биологическая смерть, они должны умереть без наследников. И в этом отношении грузинская проза XX века проявляет наследственную связь с повестью И. Чавчавадзе «Человек ли он?».

Теймураза Хевистави писатель называет «нечеловеком» и «неужинной». Эти эпитеты, превратившиеся в обобщающие термины для большей части литературных персонажей 20-30-ых годов, происходят от заглавия рассказа И. Чавчавадзе «Человек ли он?»

Дворянство оплакало К. Гамсахурдиа, Д. Шенгелая, Л. Киачели; М. Джавахишвили построил свой роман «Обвал» по другой модели.

По сведению Кетеван Джавахишвили (дочери писателя), М. Джавахишвили сделал на «обвале» такую надпись: «Я завершил дело, начатое «Вдовой Отаровых».

Что завершил М. Джавахишвили? Чтобы ответить на этот вопрос, необходимо вспомнить, кем является герой рассказа И. Чавчавадзе «Вдова Отаровых» князь Арчил.

Арчил – представитель грузинской интеллигенции, и на него И. Чавчавадзе возложил большие надежды. Арчил осмыслил социальное положение своего сословия, он также хорошо видит, что будущность страны, «национальная закваска» – в народе, оставшемся «на том берегу». Илья сообщает нам устами Арчила, что сломанный мост надо восстановить и разорванное надвое тело народа надо превратить в целое: «Они остались на той стороне, мы на этой. Мы находимся далеко друг от друга и не смотрим друг на друга правдивыми и не ошибающимися глазами... Их горести и радости ограждены отдельным забором, наши – отдельным... Он половина, отсеченная от меня, я – от него... Это полное слез познание сзади ждет и испепеляет, спереди орошает росой и превращает все в зелень. Когда этой росы станет много, река наполнится водой и принесет цельный плот, чтобы восстановить разрушенный между нами мост, и соединит таким образом оба берега...» (1, 486). Наше общественное мышление было обязано проследить, что произошло с Арчилом и какую метаморфозу претерпел этот образ в последующем периоде. Эту миссию взял на себя М. Джавахишвили.

В этом рассказе Илья показал нам, что между бывшим господином и крепостным мост не восстановлен (несмотря на идеальную личность Гиорги), возлагал надежды на будущее.

М. Джавахишвили – писатель той эпохи, которой достался обесиленный и ослабевший Арчил, находящийся уже в смертельной агонии. Это Теймураз Хевистави, персонаж «Обвала» (в оригинале – «Приютившиеся у Джако»), обломок старой дворянской интеллигенции.

В романе писатель противопоставил друг другу трех героев: Теймураза, Марго и Джако. Если мы согласимся с распространенным в грузинском литературоведении мнением, что Марго – образ страны, родины, тогда Теймураз – ее патрон, властелин, который

был обязан заботиться о стране. Но смог ли Теймураз выполнить свою миссию? Он не смог позаботиться о Марго, воплощающей в себе все возможные ценности. Теймураз, сорокалетний молодой старик, которого писатель сравнивает с выросшим в тени нежным цветком и у которого в жилах вместо крови обрывки газеты, – нетемпераментный и нестрастный человек. Ни одно из начатых им дел не имеет основания. Энциклопедически образованный Теймураз как будто все знает – и юриспруденцию, и политику, и экономику, и историю; теоретически он образован, но лишен практических навыков. Из-за своей бесхребетности он теряет последнюю опору в жизни. Он без протеста уступил Марго насильнику Джако, сидел на свадьбе собственной жены и даже дал отродью Джако свою фамилию.

Как видно, Теймураз не властелин ни своей судьбы, ни Марго, ни страны. Социально и биологически он обречен.

Кто такой Джако, кому Теймураз уступил Марго? Это грубая, чужая сила, отличающаяся большой выносливостью. Он приходит туда, где ему ничего не принадлежит и присваивает все. Пронырливостью, хитростью он завладел родовым именем Теймураза, украл у него все состояние, родовое богатство и наконец отнял у него и Марго.

Писатель строг и беспощаден к Теймуразу. Характеристике его образа служат и эротические пассажи, изображающие взаимоотношения Теймураза, Джако и Марго. Пассивности и неспособности Теймураза противопоставляется дикая энергия Джако.

В современном литературоведении укоренилась новая интерпретация Фрейда. В частности, как метафорический, парадигмальный образ «отцеубийцы» задуман факт занятия места патрона, властелина, бывшим крепостным. (6, 131).

В романе проблема секса подчинена социальному вопросу. Если бы даже Марго была некрасивой, Джако все же прибег бы к насилью, так как Марго была княгиней. Вспомним слова Арзакана Звамбаи из «Похищения луны»: «Когда ты победишь врага, то не должен суметь сорвать цветок в его саду? – говорит Арзакан (он подразумевает Тamar Шарвашидзе) (4, 118). В обоих случаях это восстание силы, которая завладевает тем, что ей не принадлежит.

В романе Марго, последний потомок Каплианишвили, красивая и образованная давушка, увлеклась личностью Теймураза, его мнимой деятельностью. В течение десяти лет она носилась с авторитетом мужа, гордилась супругом и была ему верной женой. Но постепенно и для Марго стала очевидной «ложная деятельность» Теймураза, она постепенно потеряла интерес к мужу и превратилась в равнодушную женщину. Хвистави потерял и старое величие и богатство, и новое время принудило их найти приют у Джако. Это реальный план произведения.

Взаимоотношения Марго и Джако – это, разумеется, не отношения персонажей «Вдовы Отаровых» Кесо и Гиорги.

Если Илья Чавчавадзе увидел во вдове Отаровых и в Гиорги будущность страны, у Михаила Джавахишвили образы крестьян даны эпизодично. Фактически писатель так построил сюжет романа, что крестьянство является силой, которая подавляет Джако, но в романе линия Гиорги не углублена. В этом случае для М. Джавахишвили главными были образы Теймураза и Джако.

На первый взгляд сюжет романа развивается так, как будто его определяет секс. Но, рисуя в «Обвале» эротические сцены, писатель хочет еще больше углубить свою идею, Марго подчинилась насилью, но в ней просыпается женщина. Внешне это определяет ее жизнь, но в романе не это главное.

Марго надо беречь, в ее образ можно вложить разные ценности национальные, интеллектуальные, бытовые – она носитель всего доброго, и это надо беречь. Ей нужен был иной патрон, властелин. Теймураз не годился в ее защитники.

В ком мог увидеть патрона, властелина М. Джавахишвили? Ведь он написал на этом романе: «Я закончил дело, начатое «Вдовой Отаровых».

Илья возлагает на Арчила большие надежды: смотрит на него с надеждой и уважает его. Теймураз полностью лишен уважения М. Джавахишвили.

Джако терпит поражение. Судьба – преследователь, высшая справедливость, непременно догонят Джако... И в этом проявляется оптимистический настрой произведения.

В романе обрели воплощение гражданственные убеждения М. Джавахишвили: его строгий, разящий, как у Ильи взор направлен на разоблачение грузинской интеллигенции. Слова Арчила о дворянстве: «Мы, какие мы есть, деланные... наметанные... размазни, мягкотелые...» (5, 50) М. Джавахишвили довел до сарказма и дал нам картину бездействия, пассивности, недоверия, бессилия – этой гже-лой национальной болезни, и показал, до чего может довести весь народ заблевание его определенной части – его ждет гибель, так как бессильного и неумелого легко подчинит чужая и грубая сила.

В сравнении с 80-ми годами XIX века (когда была написана «Вдова Отаровых») 20-ые годы XX века (когда был написан «Обвал») отличались более резкими политическими и общественными сдвигами, что и обусловило обостренную и напряженную социальную проблематику романа М. Джавахишвили.

Миссия, которую М. Джавахишвили получил по наследству от великого Ильи, в новой социальной обстановке оказалась более подчиненной будущим намерениям. Это тоже чавчавадзевское отношение к действительности: Илья всегда оставлял нам надежду на спасение, и хотя «обвал» заканчивается трагическими интонациями, он все же содержит надежду («бывший муж опять ждет свою бывшую жену»...) (2, 210) а ожидание – предвкушение будущего.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. И. Чавчавадзе. Избранные произведения. М., 1950 (пер. с грузинского).
2. М. Джавахишвили. Обвал. Тб., 1959.
3. К. Гамсахурдия. Избранные произведения, в шести томах, т. III. Тб., 1965 (пер. с грузинского).
4. К. Гамсахурдия. Избранные произведения, в шести томах, т. I. Тб., 1964 (пер. с грузинского).
5. А. Бакрадзе. Литературные письма. Тб., 1977 (на грузинском языке).
6. Г. Гамечиадзе. В змре духовного опыта. Тб., 1986. (на грузинском языке).

ლიანა შატბერაშვილი

**მისი ჯაკობის მიხეილ ჯავახიშვილი და ილია
ჩაჩავაძის «ოთარანთი ქვრივი»**

(რეზიუმე)

ნაშრომში მოცემულია ქართული ლიტერატურის ორი დიდი წარმომადგენლის ილია ჭავჭავაძისა და მიხეილ ჯავახიშვილის ნაწარმოებთა ანალიზი, გველეხულია პარალელები. XIX და XX საუკუნის გმირებს შორის. ეპოქალური განსხვავების მიუხედავად გარკვეული ერთგვარობით არის წარმოდგენილი დაძაბული სოციალური პრობლემატიკა.

LIANA SHATBERASHVILI

**JACO'S GUESTS BY MIKHEIL JAVAKHISHVILI AND THE
OTARAANT WIDOW BY ILYA CHAVCHAVADZE**

SUMMARY

The works of two major representatives of Georgian literature - Ilya Chavchavadze and Mikheil Javakhishvili – are analysed parallels are drawn between the characters of the 19th and 20th centuries. Despite the difference of epochs, the tense social problems are represented with a definity uniformity.

ბიოგრაფიული აღიარება

რამდენიმე თეოლოგიური ტერმინი ქველი ქართული თეოლოგიულ-ლიტერატურული ნააზრევადან

სიტყვები, როგორც ცნობილია, მარაველმნიშვნელოვანია, და თვით ტერმინთა შინა-არსიც, შესაძლებელია, მონაცვლეობდეს. სიტყვათა და ტერმინთა ეს სპეციფიკა ზუსტად ჰქონდათ გააზრებული ჩვენ წინაპრებს არა მარტო ქართულთან, არამედ უცხო ენებთან, განსაკუთრებით კი ბერძნულთან მიმართებაში. გავიხსენოთ ეფრემ მცირის დაკვირვება ბერძნულ ტერმინებთან და ცალკეულ სიტყვებთან დაკავშირებით: ბერძნული ენაო „უფსკრულ ღრმა არს და იგივე და ერთი სიტყვაა მრავალსა პირსა აღიარებს“; ამიტომ მთარგმნელმა უნდა იცოდეს „ზედმიწევით რაბამობაჲ ბერძენთა და ქართველთა ენებისაჲ.“¹

აქვე უნდა განიმარტოს შემდეგი: სათაური „რამდენიმე თეოლოგიური ტერმინი ქველი ქართული თეოლოგიულ-ლიტერატურული ნააზრევადან“ პირობითია და თითქმის იგივე აზრობრივი დატვირთვით შეიძლება შენაცვლებოდა სათაური – „რამდენიმე თეოლოგიულ-ლიტერატურული ტერმინი ქველი ქართული თეოლოგიური ნააზრევადან“; მაგრამ ვითვალისწინებთ რა შუა საუკუნეების ქრისტიანული კულტურის სპეციფიკას, რომ ყოველივეს ამოსავალი არის „სიტყვა“, ქნილი „ხელოვანთმთავრის“ მიერ, უპირატესობა მივანიჭებთ პირველ სათაურს: თეოლოგიური ტერმინები

¹ ამ საკითხზე ვრცლად მსჯელობს ი. ჯავახიშვილი, იხ.: ი. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. VIII, თბ., 1977 გვ. 158-175

შესულია თეორიულ-ლიტერატურულ ლექსიკაში და მათ ლიტერატურათმცოდნეობისათვის აქვთ როგორც საღვთისმეტყველო, ასევე ზოგადთეორიული მნიშვნელობა.

სიტყვა „თეორია“ (θεωρία ქართულად „ხედვა“, „ხილვა“) და ამ ძირის მატარებელი სხვადასხვა ლექსიკური ერთეულები ძველ ბერძენ და ბიზანტიელ ავტორებს ტერმინოლოგიური მნიშვნელობით გამოყენებამდე განსხვავებულად აქვთ მოაზრებული. ბუნებრივია, სიტყვა „თეორია“ ქართულ ავტორებსაც როგორც ლექსიკური, ასევე ტერმინოლოგიური მნიშვნელობით ესმით – ამოსავალი კი ბიზანტიელ მოღვაწეთა დაკვირვებაა.

თვალი გაუადევნოთ, თუ როგორ ჰქონდათ გამოყენებული სიტყვა „თეორია“ ანტიკური ხანის სხვადასხვა ავტორებს:

არისტოტელე: დაკვირვება, დათვალიერება, მიმოხილვა;

პეროდოტე და თუკიდიდე: დათვალიერება, უცხო ქვეყნების მიმოხილვა; არისტოტელე, არისტოფანე, პლატონი: სანახაობა (სადღესასწაულო ან თეატრალური), მაგალითად, დიონისეს დღესასწაულები.

„თეორია“ ეტიმოლოგიურად უკავშირდება სიტყვა „თეოროსი“, რომელიც ნიშნავს „მაყურებელს“, „შემსწრეს“, „დამკვირვებელს“. „თეოროსიდანვე“ მიღებული ზმნური ფორმა „თეორეო“, რაც ნიშნავს „ყურებას“, „დაცქერებას“, „დათვალიერებას“, „მიმოხილვას“.

ამოსავალი სიტყვა „თეოროსი“ ანტიკურ ხანაში ფილოსოფიურ-ლიტერატურათმცოდნეობითი შინაარსით არაა დატვირთული. მას უფრო პოლიტიკურ-საკულტო მნიშვნელობით ხმარობდნენ: „თეოროსი“ ნიშნავდა ან სახელმწიფო წარმომადგენელს, რომელიც საკულტო ხასიათის დავალებას ასრულებდა, ან სახელმწიფოს სრულუფლებიან წარმომადგენელს, ელჩს. ბიზანტიურ პერიოდში სიტყვა „თეოროსი“ კარგავს ამგვარ მნიშვნელობებს და საერთოდ აღარ გვხვდება. სამაგიეროდ განსაკუთრებულ შინაარსს იძენს „თეორიისა“ და „თეორეოს“ მანამდე ცნობილი

მნიშვნელობები: „თეორეო“ – ქვრეტა, განხილვა, ფიქრი (არისტოტელესთან);

„თეორია“ – განჭვრეტა, გონებით ქვრეტა, ფიქრი (არისტოტელესთან და პლატონთან) ან მოძღვრება, თეორია (პლუტარქესთან და პოლიბიუსთან) (1).

ასე რომ, სიტყვა „თეორია“ ანტიკურ ხანაში ფილოსოფიური აზრით ნიშნავს „განჭვრეტას“, თითქმის „ყურებას“, „ფიქრს“. შენიშნულია, რომ სიტყვა „თეორია“ ბერძნისათვის გულისხმობდა უმოკმედო და უანგარო „დაცქერებას“ სხეულებრივი და უსახელო ფილოსთა ანუ სახე-იდეათა ხაზებში, ანუ „გონებით-ქვრეტას“ ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით. ბერძნული ფილოსოფიისათვის ადამიანი არაა მუშავი მსოფლიო სახელოსნოში, მაგრამ არც ასკეტია, რომელიც განდგომილია „თვალის ცდუნების“ გამო; იგი მაყურებელია, ხოლო სამყარო – სანახაობა“ (2, 50-51).

მოგვიანებით პლატონის, არისტოტელესა და ანტიკური ხანის სხვა მოაზროვნეთა შემოქმედებითი მემკვიდრეობით დაინტერესებამ თავისთავად გაააქტუალურა ფილოსოფიურ-ესთეტიკური ტერმინოლოგიაც, მაგრამ ის შუა საუკუნეთა წმინდა მამებმა თავისებური შინაარსით შეაღეს, რასაც გარკვეული საფუძველი გააჩნდა.

„თეორია“ და „თეორეო“ სახარებაში უკვე საღვთო შინაარსით ივსება: „და ყოველნი მათ თანა მოსრულნი და რომელთა იხილეს ხილვაჲ ესე და საქმენი ესე, იცემდეს მკერდსა მათსა და წარვიდოდეს“ (ლ. 23. 48). „იხილეს ხილვაჲ“ გულისხმობს იმ სურათს, როდესაც ხალხმა საკუთარი თვალით ნახა აღსრულებული იესო ნაზარეველი. აქ „ხილვა“ არა ქრისტიანული „ჩვენების“ მნიშვნელობითაა ნახმარი, არამედ „სანახაობისა“, ოღონდ ეს „სანახაობა“ მაცხოვარს შეეხება და, ამდენად, უკვე მოინიშნება „ხილვა-სანახაობის“ მომავალი, საღვთისმეტყველო შინაარსით ხმარება.

გავიხსენოთ „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ ერთი ეპიზოდი: სვეტის წინ მლოცავმა ნეტარმა ნინომ „იხილა ჭაბუცი ერთი ნათლითა

შემოსილი. და ნინოსვე გვერდით დგეს შროშანა და სიდონია და იხილეს მათცა და ეტყოდეს ნინოს:

— რაჲ არს ხილვაჲ ესე?

ხოლო მან ხელი განუხარა და უბრძანა განშორებაჲ.

და კაცმან მან ნათლითა შემოსილმან აღჰმართა ძელი იგი...

და ვითარცა იქმნა ცისკარი, გამოვიდა მეფე ურჯვეული მისთვის და მიეახლა ადგილსა მას და ეყნოსა სული სულნელებისაჲ მიუთხრობელი. და იხილა ხილვაჲ საშინელი და ელვარებაჲ ბრწყინვალე და სვეტი იგი მალლად ზე მდგომარე“ (3,71).

„წმინდა ნინოს ცხოვრების“ „ხილვაჲც“ „სანახაობით“ მხარეს მოიცავს, ოღონდ უკვე სასწაულის, „ჩვენების“ შინაარსითაა შევსებული. როგორც ითქვა, ასევეა სიტყვა „თეორეო“ სახარებაშიც. ქრისტეს ცხოვრებასთან დაკავშირებით ის საღვთო აზრითაა დატვირთული. მოვიყვანთ ოთხთავიდან კიდევ რამდენიმე მაგალითს: „და დგა ერი იგი და ჰხედვიდა“, თუ როგორ შეურაცხყოფდნენ იესოს /ლ.23.35/; „და დაჭდა იესო წინაშე ფასის საცავსა მას და ჰხედვიდა, ვითარ იგი დასდებდა რვალსა“ /მრ.12.41/; „ხოლო იყვნეს დედანიცა, რომელნი შორით ჰხედვიდეს, რომელთა თანა იყო მარიამ მაგდალენელ და მარიამ იაკობისი მცირისაჲ იესოს დედაჲ სალომე“ (მრ. 15. 40); „იყო მუნ მარიამ მაგდალენელ და მარიამ იოსესი და ჰხედვიდეს, სადა-იგი დასდებდეს“ ქრისტეს /მრ.15.47/.

სახარებიდან გამომდინარე, ქართული მწერლობის „ხილვაჲც“, ერთი მხრივ, ნიშნავს „დაცქერებას“ რაიმე ლეთაებრივი საქმის პროცესზე, ხოლო, მეორე მხრივ, საკუთრივ „ხილვას“, „ჩვენებას“, „სასწაულებრივ სანახაობას“. „თეორიისა“ და „თეორეოს“ ასეთ კონტექსტში მოქცევა სიტყვა „თეორიის“ ტერმინოლოგიურ დანიშნულებაშიც პოვებს ასახვას. ანტიკური გააზრება „თეორიისა“ — „განკვერტა“, „გონებით ჰვერტა“, „ფიქრი“, „მოძღვრება“ — მთლიანად საღვთო შინაარსითაა შევსებული.

ეფრემ მცირე შენიშნავს: „შეისწავე, რამეთუ ყოველთა მხედველად ბერძენთა ენითა ითქუმის ღმერთი, ვინაჲთგან ხედვასა თეორია ჰრქვიან და ღმერთსა თეონ. ამისთჳს ხედვად თარგმანე-

ბენ სახელსა ღმრთისასა წესითა ეტყვალოგობისა. ესე იგი არს მზაპასუხობისათა“ (4,78).

თუკი სიტყვა „თეორია“ ანტიკური ხანის მოაზროვნეთათვის „განკერეტას“, „გონებით კერეტას“, „ფიქრს“, „მოძღვრებას“ ნიშნავდა, ხოლო ქრისტიანულ მწერლობაში „ხილვით“ შეიცვალა, თეორიულ-ლიტერატურულ ნააზრევში თეოლოგიურ დატვირთვის იძენს – ესაა „ხედვა“. თეოლოგიური მისტიკის ერთ-ერთი ფუნქციონირების – წმ. გრიგოლ ნოსელის სიტყვათხმარებაში „თეორია“ / „ხედვა“, „ხილვა“ / ნიშნავს სულიერ მკვლევარობას, მისტიკურ განცდას, მისტიკურ აღქმას და კატაფატიკურ-აპოფატიკურ აზროვნებაში ასეთ კონტექსტშია შემოთავაზებული – „უხილავთა ხილვა“. რაც დაფარულ საიდუმლოთა მისტიკურ კერეტას გულისხმობს.¹ ღვთის სახელი „თეონიკ“ „ხედვად“ ითარგმანება, ვინაიდან უზენაესი „ყოვლისმხილველია“.

ეფრემ მცირის მიერ შემოთავაზებული ორი სიტყვის – „თეორია“ – „თეონის“ ეტიმოლოგიურ კავშირში არსებითი ისაა, რომ „თეორია“ – „ხედვა“ უშუალოდ ღმერთისგან გამომდინარეობს და მასვე მიემართება. ასე რომ, ეფრემის თანახმად, „თეორია“ არის ქრისტოლოგიური შინაარსის ტერმინი, შევსებული ეთიკურ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობებით. აქედან, ღვთაებაზე საუბარი მხოლოდ „თეორიულადაა“ შესაძლებელი.

მაგრამ ტერმინ „თეორიას“ არა აქვს მხოლოდ საღვთისმეტყველო აზრობრივი დატვირთვა. მასში შეიძლება იგულისხმებოდეს იგავურ-სახისმეტყველებითი და „სამეცნიერო“ შინაარსიც. წმ. იოანე ოქროპირი „იგავის“ შემდეგ განმარტებებს იძლევა. „იგავი“ არისო:

¹ წმ. გრიგოლ ნოსელი. პეტრეს მიმართ მისი თქმის პასუხი ექუსთა შათი ღვთათქ. – საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. თბ., 1989. გვ. 382. თუმცა განაკლებულ ღმერთთან მიმართებით. როგორც ადამიანის ზორცი შვისბა კაცობრიობის სახსენად. შეიძლება გვეხმარა „ხილვლის ხილვა“. რასაც უკავშირდება ბატოთაფანისცემის საკითხი. ბატოთაფანის-ცემისთან დაკავშირებით იხ. წმ. იოანე დამასკელი. მართლმადიდებელი სარწმუნოების ზუსტი გადმოცემა – სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა. წიგნი IV, 1992. გვ. 322-324.

1. „შინაგან მქონებელი დაფარულისა ძალისაჲ“ გამოშატ-
ველი;

2. მსგავსება;

3. „სახის-მეტყველება“;

4. „სიტყუაჲ განმზავებელი გულის-ქმისსაყოფელებითა გრძ-
ნობადთა სიტყუათა და წარმომადგინებელი სოფლიოთა მიერ და
ხილულთა ზეშთა სოფლისათა და უხილაეთა“;

5. „სიტყუა აჩრდილოანი და მაგალითიანი“;

6. დაბოლოს ჩვენთვის საინტერესო მნიშვნელობა: „იგავი“
არის „ხედვაჲ თანა-შეტყუებული ხედვისა და მეცნიერე-
ბისაჲ“ (5,69).

როგორც ვხედავთ, იოანე ოქროპირი პირდაპირ მიუთითებს,
რომ „თეორია“ („ხედვაჲ“) სახისმეტყველებასთანაცაა კავშირში და
„მეცნიერებასთანაც“; ანუ ესაა აზროვნების იმ წესების ერთობლი-
ობა (საღვთისმეტყველო, „მეცნიერებითი“ და სახისმეტყველებითი),
რომელიც გვეხმარება ღვთის შეცნობაში. თუმცა ღმერთთან
მისაახლოებლად „ხედვა-ხედვითობასთან“ ანუ „მეცნიერებასთან“
ერთად საჭიროა „საქმითი“ (პრაქტიკული) ღვწაც: „ლოცვა
ბუნებით ღმერთსა მიეახლების, ხოლო ხედვითი დამტკიცების
მუნავე და საქმითსა აქუს კიბედ სათნოებანი“, – წერს იოანე
პეტრიწი თავის თბზულებაში „სათნოებათა კიბე“ (6,236). სულხან-
საბაც „სიტყვის კონაში“ „ხედვის“ ერთ-ერთ ასეთ განმარტებას
გვთავაზობს: „ხედვად უწოდენ ფილასოფოსნი მეცნიერებასა“.

ნათქვამის დასაზუსტებლად დავამატებთ: პეტრიწონული სკო-
ლის წარმომადგენელი – ამონიოს ერმისის თბზულებათა უცნობი
მთარგმნელიც „თეორიას“ თარგმნის „ხედვად“, რაც შეესაბამება
„ქერეტას“, „მეცნობას“, „განქერეტას“, „წარმოსახვასაც“ – „ხედ-
ვაჲ ვიდრემდე უკუე არს საქმისა აღქენებაჲ“ (7,128), ანუ წარ-
მოდგენა, მოგონება, თარგმანებით განმარტება („აღქნა უწოდს
თარგმანებით განმარტებასა“ – ზ. სარჯველაძე, „ძველი ქართული
ენის ლექსიკონი“); ხოლო მანაქუა – „თეორიად“, „იდეად“, „აზ-
რად“ გადმოაქვს. „ხედვის“ სინონიმურ სიტყვებად გამოყენებულია

აგრეთვე „მხედველობა“ (Φεαρία), „მხედველობითი“ (Φεαροῦτικόν) და „ხედვითი“ (Φεαροῦτικόν). Θεαρ ძირისაგან ნაწარმოები ტერმინები ძირითადად თეორიულ ანუ „ხედვით“ ფილოსოფიასთან მიმართებაშია წარმოდგენილი. ამიტომ „ხედვა“ აქ „აღქმის“ (თარგმანებითი განმარტების) მნიშვნელობას იძენს: „ხედვად უწოდენ ფილოსოფოსნი მეცნიერებასა“ (7,33); „ხედვითი“ ფილოსოფია უკავშირდება „სიტყუობას“, მკვერმეტყველებას, ხოლო „სიტყუსანი მრავალნი არიან კერძონი: განჩენისა (მტკიცებითი, თხრობითი), ლოცვითისა (კეთილსასურველი, მალაღებელი სიტყვა), მბრძანებლობითისა (ბრძანებითი სიტყვა) და სტეკობითისანი (პაექრობითი სიტყვა)“ და სხვა. (7,36).

უფლის თუ მის სიკეთესთან ზიარებული საგნის ან ქმედების „ხედვითი“ წარმოსახვა უპირატესად რწმენაზეა დამოკიდებული. პირველი საფეხურია „თეოფილონი“ – ღვთის სიყვარული, რის შემდეგაც იწყება საგნის ან ქმედების სახისმეტყველებითი აღქმა. „გარდამოცემის“ IX თავში იოანე დამასკელი წერს: „წმიდაა დიონისიოს იტყუს, ვითარმედ „სიკეთე“ არა კმა არს ღმრთისათჳს სათქუმელად, რამეთუ პირველად ამისი ჳერ არს თქუმაა, ვითარმედ არს და მერმელა, ვითარმედ სახიერ არს“ (8,82), რაც განაპირობებს „ხედვითი“ მსჯელობისას საგნის ან ქმედების ბინარული თვისების გათვალისწინებას: „ორნი განკუთვნანი არიან: ერთი ბუნებითი და არსებითი და მეორე თვისებითი და პირებითი“ (8,83). იოანე დამასკელი კიდევ უფრო გამოკვეთს სათქმელს კონკრეტული მაგალითის მოყვანით: „ჭამითა და სუმით“ თუ ვეზიარებით ქრისტეს „ღმრთეებას“ და ეს არის სარწმუნოებრივი აქტი და ამავე დროს სახისმეტყველებითი მინიშნება მაცხოვრის ხორცსა და სისხლთან ზიარებაზე, „მერმესა მას საუკუნესა არღარა ესრეთ, არამედ მხოლოდ ხედვითა“ (8,81). იოანე საბანისძის თქმით, „საშინელ და წმიდა არს და ყოვლად ძლიერ და საყრველ და უფალი და ყოვლისა მპყრობელ არს სახელი მისი (ღვთისა). ვერ შემძლებელ ვართ ჩვენ მიწღომად სიმღიდრესა მას სახელისა მისისა, არამედ უძღურებისაებრ ჩემისა და გულსმოდგინებისა თქვენისა ვიწყო

თხრობად" და ჩამოთვლილია ის სიმბოლოები, რომლებიც უზენაესს მიემართება (9, 122).

ასე რომ, უზენაესის სახელი „საშინელ და წმიდა არს“ (იოანე საბანისძე); იგი არის „ყოველთა მხედველი“ (ეფრემ მცირე), რადგან ღმერთი „მხედავს გონებითა საცნაურითა ხედვითა“ (იოანე პეტრიწი). „თეორიის“ („ხედვის“) საშუალებით ითარგმანება, განიმარტება „ყოველისმხედველის“ სახელი – „ღმრთისა ხედვითა“ კი იწმინდება გონება (იოანე პეტრიწი, ეფრემ მცირე). ღმერთი არის „სოფელსა შინად, სოფლისა გარეთ, სოფლისა ზეშთად, ზეშთაცად, ზეშთაარსებისად, მზედ, ვარსკულაჲად, ცეცხლად, წყლად, ქარად, ცუარად, ღრუბლად, ლოდად და კლდედ, ყოვლად-ყოვლად და არცა ერთად მათ ყოველთაგანად“ (დიონისე არეოპაგელი)¹ (10,12). იგივე წმ. მამა განმარტავს, რომ ღვთაების „ცნობაჲ და ხედვაჲ ყოველთა არსთაგან შეუვალ არს“ (10,7), რომ იგი არის „ყოველთაგან ყოვლად შეუხებელი, და არცა გრძობაჲ არს მისი, არცა ოცნებაჲ, არცა ნებაჲ, არცა სახელისდებაჲ, არცა სიტყუაჲ, არცა შეხებაჲ, არცა ხელოვნებაჲ“ (10,10); რადგან ღმერთი ყველგან და ყველგანაა და, ამასთანავე, არც არს იქ, მისი სახელის განდიდება და გამოხატვა თეორიულად შეუძლებელიცაა და შესაძლებელიც.

კითხვას – „რამ არს სახელი შენი“? – დიონისე არეოპაგელის მიხედვით, უფლის ანგელოზი უზოგადესად პასუხობს: „რასა იკითხავ სახელსა ჩემსა? და იგი არს საკეთრველ“ (მსაჯ. 13, 18); ანალოგიურად ეუბნება უზენაესი მოსესაც: „მე ვარ, რომელი ვარ“ (გამოსელ. 3,14) (10, 11). ხოლო თუკი უფალი არის „ყოვლად ყოველთა შორის“ (1 კორ. 15, 28)¹, იგი შეიძლება იყოს ცეცხლიც, ვინაიდან „უხილავი იგი მისი დაბადებითგან სოფლისაჲთა ქმნულთა მათ შინა საცნაურად იხილვების, და სამარადისოჲ იგი ძალი მისი და ღმრთეებაჲ“ (რომ. 1, 20). ამგვარად, უზენაესის საქმეთაგან,

¹ ახალი აღიწმის ამ მუხლს იმეორებს დიონისე არეოპაგელი თავის თხზულებაში „საღმრთისა სახელთაჲს“ (პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი). შრომები. გამოსცა ს. ვნუკაშვილმა. თბ., 1961. გვ. 12).

„რომელნი არიან გარემოჲს მისსა, საცნაურ იქმნების ჩუენდა“
 თავად უფალი, — განმარტავს ეფრემ მცირე (4, 83).

ასე ივსება ტერმინი „თეორია“ გამომსახველობითი, სახისმეტყველებითი შინაარსით მისი ლეთისმეტყველებითი და „მეცნიერული“ მოაზრების გვერდით.

აქვე შევჩერდებით „ცეცხლზე“ — უფლის ძლიერების გამოვლინებაზე პატრისტიკული ეგზეგეტიკის მიხედვით. გრიგოლ ნოსელის განმარტებით („კაცისა შესაქმისათჳს“), გულში არსებული ცეცხლიდან აღმოხდება სიმზურვალე, რასაც ეზავება „ძრვამ გონებისაჲ“. ცეცხლი, როგორც ერთ-ერთი სტიქია, „ოთხთა კავშირთაგანი“ (სულხან-საბა ორბელიანი)“, გაქრობადია, „განმლეველ არს და ჭერ არს, რამთა ნივთი რამე აქუნდეს მზრდელად აღისა თჳსისა“ (11, 253). თუმცა „არა ყოველსავე ნივთსა განპლევს ცეცხლი, რომელსაცა მოედვას, არამედ რომელიმე განილევის სიპოხეთაგანი (რაობათაგანი, თვისებათაგანი) აღტყინებულისა მის ნივთისათაჲ და რომელიმე — არა“ (11, 261).

ცეცხლი ოთხ სტიქიას შორის სიმძიმით ყველაზე უფრო მსუბუქია, ამასთანავე, ხილული, მარადისმოძრავი, „უზეაღმავლესი სხვათა“, „მწველობითი“, „განმანათლებლობითი“, „მკურვალი“ და „ქელი (უნოტიო), პირველსა დღესა დაბადებული შემოქმედისა მიერ“ (სულხან-საბა ორბელიანი, „სიტყვის კონა“). სწორედ „უხილავი ბუნებაჲ არა შეიწყნარებდა სრბასა ცეცხლისასა თავისა შორის თჳსისა“ (11, 240). აქედან უკვე განსაქვრეტია ცეცხლის მისტიკური შინაარსი, რადგან „ღმერთიცა ცეცხლ განმლეველ არს, გარნა ნივთიერისა ცეცხლისა მოსწავებისაგან წმიდა არს სიტყუაჲ იგი; და ვითარცა ღმრთისათჳს რამ გესმას, ვითარმედ ცეცხლ არს, არა ცეცხლად, არამედ სხუად რადმე გულისკმაპყოფ, ეგრეთვე გესმეს რამ, ვითარმედ სული ღმრთისაჲ იქცეოდა ზედა წყალთა, ნუ წყალთა ბუნებად გულისკმაპყოფ წყალთა მათ, რამეთუ სული ღმრთისაჲ მდებალთა და დაუდგრომელთა ზედა არა იქცევის“ (11, 245).

ლმერთის ცეცხლად მოხსენიება უკავშირდება უზენაესის არსის განმარტებას „ხედვად და წვად“ (იოანე დამასკელი, ეფრემ მცირე, სულხან-საბა ორბელიანი). ეფრემ მცირე იოანე დამასკელის შემდგომ მსჯელობას: „უსაკუთრეს სახელი ღმერთისა არს ღმერთი, რომელი იგი ესრეთი – სახისმეტყუელების, ვითარმედ იგი ხედავს ყოველსა, ანუ ამით გულისქმის-ყოფითა, ვითარმედ სწუავს, რამეთუ ღმერთი ჩუენ ცეცხლ შემწუელ არს და განმლეველ ყოვლისა სიბოროტისა“, – ასეთ კომენტარს ურთავს: „თარგმანი: უწყებამ ჭერ არს, ვითარმედ ვინამთგან ბერძენთა ენითა აღუწერია წმიდასა იოანე დამასკელსა წიგნი ესე („გარდამოცემა“), ამისთვისცა ბერძულად სახის-მეტყუელებს სიტყუათა ამით, რამეთუ ბერძულად ღმერთსა თეონე ეწოდების და ხედვასა თეორია, ხოლო ცეცხლსა ეთინ საღრაჰმატიკოსოთა სიტყუათა. ამისთვისცა სახელი ღმერთისამ, რომელ არს თეონ, მსგავსებისაებრ უ – სახისმეტყუელებია და ხედვისაგან, რომელ არს ეთინ, ცეცხლად უთქუამს, ვითარმედ „ღმერთი ჩუენი ცეცხლ შემწუელ არს“ (8, 118).

ვიდრე ეფრემ მცირის მიერ მოყვანილი სამი ბერძული სიტყვის – „თეონე“ – „თეორია“ – „ეთინ“ – ეტიმოლოგიურ კავშირებზე შევჩერდებოდეთ, შევხვთ „ცეცხლის“ საღვთისმეტყუელო ასპექტს: „დაბადებაში“ უკვე მონიშნულია ურთიერთობა ღმერთსა და მის რჩეულ ერს – ისრაელს შორის ცეცხლის სასწაულით („მზე რომ ჩაეიდა და სიბნელე ჩამოწვა, აჰა, აკვამლებული თონე, და ცეცხლის აღმა გაიარა ნახლეჩებს შორის. ამ დღეს დაუდო უფალმა აღთქმა აბრამს და უთხრა: შენი შთამომავლობისათვის მიმიცია ეს ქვეყანა ეგვიპტის მდინარიდან დიდ მდინარემდე – ეფფრატის მდინარემდე“ – დაბ. 15. 17-18).

როგორც შენიშნულია, ამგვარ ბიბლიურ გამოცხადებას არაფერი აქვს საერთო ბუნებისმეტყუელებით ფილოსოფიასთან, ე.წ. საბუნებისმეტყუელო რელიგიებთან ან ცეცხლის განღმრთობ საარწმუნოებებთან. სხვა ძველ ხალხებთან ერთად ებრაელები იზიარებდნენ ოთხი სტიქიის თეორიას, მაგრამ მათ რელიგიაში ცეცხლს

ჰქონდა მხოლოდ ნიშნის, როგორც უფლისაკენ მიმავალ გზაზე მიმათითებელი ეტაპის, მნიშვნელობა. სინამდვილეშიც, იაპვე ადამიანთან პირადი დიალოგისას ყოველთვის თითქოსდა „ცეცხლის სახითა“ გამოვლენილი. სხვა მხრივ, ცეცხლი არაა უფლის არსის გამომხატველი ერთადერთი სიმბოლო: ის ან საპირისპირო სიმბოლოებს ეხამება, როგორცაა ქროლვა, წყალი, ქარი, ან გარდასახება ნათლად (12, 701).

ცეცხლის საღვთისმეტყველო შინაარსი ქრისტოლოგიაში სამგვარადაა წარმოდგენილი: ღვთისჩენითი (თეოფანიური) ცეცხლი – ისეთი, როგორცაა მაყვალსმოდებული შეუწყველი ცეცხლი (მოსეს „გამოცხადა უფლის ანგელოზი ცეცხლის ალად შუაგულ მაყვლოვანში. ხედავს, ცეცხლი უყიღია მაყვლოვანს, მაგრამ არ იწვის მაყვლის ბუჩქი“ – გამოსვ. 32; ან: „ბოლავდა მთელი სინაის მთა, რადგან უფალი იყო მასზე ჩამოსული ცეცხლის ალში; როგორც ქურას, ისე ასდიოდა კვამლი და ძლიერად ირყეოდა მთა“ – გამოსვ. 19.18); ესქატოლოგიური – აპოკალიპსური ცეცხლი, როგორც ძველ აღთქმაში წინასწარმეტყველებს ესაია („აჰა, ცეცხლში მოდის უფალი და ქარიშხალივითაა მისი ეტლი, რომ გიზგიზში მოაქციოს თავისი რისხვა და ცეცხლის ალში – თავისი ბრაზი, რადგან ცეცხლით განსჯის უფალი და თავისი მახვილით ყოველ ბორციელს, და ბევრნი იჭებებიან უფლის დახოცილები“ – ეს. 66. 15-16); ხოლო ახალ აღთქმაში მაცხოვარზე ასე წერს მათე მახარებელი: „მე წყლით განათლავთ, რომ მოინანიოთ, ხოლო ჩემს შემდეგ მომავალი ჩემზე უძლიერესია, ვისი ხამლის ტარებისაც არა ვარ ღირსი; და ის მოგნათლავთ სულით წმინდით და ცეცხლით“ (მთ. 3. 11). ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ძველი აღთქმის გამოძახილს; და ლიტურგიკული ცეცხლი, რაც უკვე არა სინაის მთის („მთა ხელით შესახებელი და ცეცხლით გზნებული“ – ებრ. 12. 18), არამედ ღვთისმსახურების ნიშანია („ვიუფლოთ შეუძერელი სასუფეველი, და გვეჭება მადლი, რომლითაც სათნოდ ვემსახურებით ღმერთს მოშიშებით და მოწიწებით, რადგანაც ჩვენი ღმერთი არის ცეცხლის შთან-მთქმელი“ – ებრ. 12. 29).

სამივე სახის ცეცხლის ერთგვარ შეჯამებად შეიძლება წარმოვიდგინოთ „მატბერდის კრებულში“ შეტანილი თეოდრიტე კვირელის თხზულებაში – „თარგმანებაჲ დაეითის ფსალმუნებისაჲ“ – დამოწმებული ციტატა ახალი აღთქმიდან: „რომლითაჲცა საქმითა იყვნენ, სასყიდელ მიიღონ საქმეთა მათთაებრ, და რომელნიმე აღდგომასა საშველისასა სატანჯველად, ესე იგი არს, უკუდავად ცხოვნდნენ, არამედ ესრეთ ცხოვნდნენ, ვითარცა ცეცხლისაგან“ (I კორ. 3. 14-15; მოვიყვანთ წინა მუხლის ახალქართულ თარგმანსაც: „თითოეულის საქმე გამოძვლავნდება, რადგანაც ცხადყოფს დღე. ვინაიდან ცეცხლით მქლავნდება, და ცეცხლითვე გამოიცდება, ვინ რას აკეთებს“ – I კორ. 3. 13) (13, 370. 35-38).

აქვე შეიძლება გაგვეხსენებინა III-IV საუკუნეების ლათინელი ქრისტიანი მწერლის – ლაქტანციუსის სიტყვები, რომ ჩვეულებრივ საგნებში შეიძლება განვკვირვოთ ესკატოლოგიურ მოვლენათა ნიშანი: „უმნიშვნელო (ნივთები) შეიძლება მსახურებდეს დიად (საგანთა) სახეებად და წინასწარმინიშნებებად“ (14, 528).

რაც შეეხება ეფრემ მცირის ზემომოყვანილ მსჯელობას: სამი ბერძნული სიტყვა – „თონე“ (მეძც– ღმერთი), „თორია“ (მეფარია – ხედვა) და „ეთინი“ (მეძც– ცეცხლი; აჰმავ – ცეცხლოვანი) ეფრემ მცირის მიერ „სალრამატიკოსოთა სიტყუთა“ ერთ ეტიმოლოგიურ რკალშია მოაზრებული; „ცეცხლს“ ეფრემ მცირე თავის თეოლოგიურ ლექსიკონში ორგვარად განმარტავს: „ცეცხლ – ვითარცა განმლეველსა ცოდვათა ნივთისასა, და კუალად ცეცხლ ეწოდების შეწვევასა სულისა წმიდისასა განყოფისა მისთვის ენათა ცეცხლისათა“ (4, 94). ეს უკანასკნელი ადამიანთა სხვადასხვა ენებზე ალაპარაკებაზეც მიანიშნებს: ორმოცდაათობის დღეს მოციქულებს, რომელთაც იუდას ნაცვლად შეუერთდათ მათათა, მოევიწყონა „ალივით გაყოფილი ენები, რომლებიც დაეფინა თითოეულ მათგანს, და აღივსნენ ყველანი სულით წმიდით, და სხვადასხვა ენებზე ალაპარაკდნენ, როგორც სული ამეტყველებდა მათ“ (საქმ. 2. 3-4).

იოანე დამასკელისა და ეფრემ მცირის თარგმანებათა გათვალისწინებით სულხან-საბა ორბელიანი „სიტყვის კონაში“ განმარტავს: „ღმერთი გამოითარგმანების ხედვა და წვა“; სხვა ხელნაწერის მიხედვით: „ღმრთაება ითქმის ყოველთა მხედველისა წინაგამგებლობისათჳს და ყოველად სრულისა სახიერებლათჳს, ვითარ ყოველსავე მოიხილავს და შემოკრებით იპყრობს და თავისა მიერ თჳსისა აღავსებს ზეშთა მათ ყოველთა გარდა-რა-უფინების, რაოდენიცა არიან მიმღებელნი წინაგანგებულებისა მისისა... ღმერთი გამოითარგმანების ხედვად და წვად“.

როგორც ითქვა, სიტყვა „ხედვის“ საბასეული ერთ-ერთი კომენტარი ასეთია: „ხედვად უწოდენ ფილასოფოსნი მეცნიერებასო“; ხოლო „წვაზე“ მითითებულია – იხ. „ღმერთი“. შენიშნულია, რომ ამ შემთხვევაში „ხედვასა“ და „წვას“ ეკარგება ჩვეულებრივი მნიშვნელობა და ისინი ლოგოსური მნიშვნელობით გაშინა-არსდება. სახისმეტყველება ღვთაებას ინტუიციურად გვაზიარებს. სახისმეტყველება სძენს სიტყვას ლოგოსურ ბუნებას (15, 151).

ამრიგად, „ღმერთი“ – „ხედვა“ – „ცეცხლი“¹ ღვთაებრივი გულისხმისყოფა (θεοσιδη), მისტაგოგია (იდუმალგანღობა) და ღვთისჩენა (თეოფანია), რადგან ცეცხლია უფლის ძალის-ჭკერეტა („უფალი ქნის თავის მსახურთ აღად ცეცხლისა“ – ებრ. 1.7) და „ყოველისა სიბოროტისა“ „შემწულ და განმლეველ“. „ღმერთი არის ცეცხლის შთანთქმელი“ (ებრ. 12. 29). ასეთია „ცეცხლის“ თეოლოგიურ-სახისმეტყველებითი ასპექტი და მისი „თეორიული“ (ღვთისმეტყველებითი, „მეცნიერული“ და სახისმეტყველებითი) განჭკერეტა ჩვენ ხელთ არსებული რამდენიმე თხზულების გათვალისწინებით.

¹ ეფრემი იმის შესაძლებლობას, რომ ამ სამი „ტერმინის“ – „ღმერთი“ – „ხედვა“ – „ცეცხლი“ – ერთ კონტექსტში წარმოდგენა შესაძლებელია ქრისტიანული სამების – მამა-ღმერთი – ძე-ღმერთი – სულიწმინდა – „თეორიული“ (თეოლოგიურ „მეცნიერულ“ – მჭკერ-მეტყველებით და სახისმეტყველებით) გამოხატვას. გარკვეული აზრით, მისი სახეობრივი რელიზება მოცემული ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში „საქმიანო სუფრის ცხოველისა, ეუბათისა საფელისა და კათოლიკე ეკლესიისა“, იღონდ. რა იქნა უნდა. ყოველ-ქრისტიანული კულტურის ნიშნით.

ლიტერატურა

1. Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, by E. A. Sophocles, Cambridge, 1914
2. С. С. Аверинцев. Поэтика ранневизантийской литературы, М., 1977
3. „ეპოქებაჲ ნინოასი“ – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი III (მეტაფრასული რედაქციები XI-XIII სს.), თბ., 1971
4. მ. შანიძე. შესავალი ეფრემ შტირის ფსალმუნთა თარგმანებისა, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, XI, თბ., 1968
5. ს. ყაუხჩიშვილი. ზრინოლრაფი გიორგი მონაზონისაჲ, ტფ., 1920
6. იოანე პეტრიწი. სათნოებათა კიბე, გამოსცა ივ. ლოლაშვილმა, თბ., 1968
7. ამინოს ერძისის თბზღუღებუი ქართულ მწერლობაჲ, ნ. კვქალმაძისა და მ. რაფაეას გამოცემა, თბ., 1983
8. რ. შიშინოშვილი. „გარდამოცემის“ ქართული თარგმანები, თბ., 1966
9. იოანე საბანისძე. „მარტჯლობაჲ ჰაბო ტფილელისაჲ“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, თბ., 1964
10. პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომები, გამოსცა ს. ენუქაშვილმა, თბ., 1961
11. საღვთისმეტყველო კრებული, 3, თბ., 1988
12. Словарь библейского богословия, Брюссель, 1974
13. შატბერდის კრებული X საუკუნისა, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბ., 1979
14. Культура Византии, IV - первая половина VII в.в., М., 1984
15. რ. სიხაძე. ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, ტ. I, თბ., 1992

Г. АЛИБЕГАШВИЛИ

НЕКОТОРЫЕ ТЕОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ ИЗ ДРЕВНЕГРУЗИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Слова, как известно, многозначны, и даже само их значение в некоторых случаях не имеет различное толкование. Эта специфика взаимоотношений слова и термина была адекватно понята грузинскими писателями и учеными не только в грузинском, но и в применении к другим языкам.

Слово теория (Θεορία) и производные от него у древнегреческих и византийских авторов были по-разному осмыслены до их терминологического оформления. В слове «теория» грузинские авторы различают, как лексическое, так и терминологическое значения, истоки же этого находим у византийских авторов. В античное время «теория» означало «созерцание», почти «наблюдение», и «умозрение»: в Евангелии это слово уже наполняется духовным содержанием, на что указывает его использование в контексте в значении «знак»: «знамение», «чудо», «видения».

Например, «теория», «взгляд», «видение» в терминологии св. Григория Нисского означает духовный взгляд, мистическое испытание, мистическое восприятие и в катафатическо-апофатическом мышлении предложено в таком же контексте – «видение невидимых», что подразумевает скрытость тайного, мистического акта. Исходя из этого, согласно воззрению грузинского ученого XI в. Ефрема Мшире, возможна только «теоретическая» беседа о божестве, что подразумевает его образное восприятие. Так, термин «теория» в средневековой Грузии был связан как с теоретическим знанием и образным выражением, так и с Господом и познанием его дел.

Приобщение к всевышнему возможно не только «теорией», но и «огнем» (Иоани Дамаскин, Ефрем Мшире, Сулхан-Саба Орбелиани), так как он видит всё и уничтожает зло огнем. Конечно, огонь это не единственный символ выражением сути Господа.

Богословское содержание «огня» в Библии представлено трёхзначно: теофанический огонь, эсхатологическо-апокалиптический огонь и литургический огонь. Ефрем Мшире три греческих слова «теоне» (Θεός-Бог), «теория» (Θεωρία-взгляд) и «этин» (αἴθερος-огонь) замыкает в одно этимологическое кольцо, так как «Бог» – «взгляд» – «огонь» – есть божественное подразумевание (Θεογονία), мистагогии (тайное откровение) и богоявления (теофания).

SOME THEOLOGICAL TERMS FROM OLD-GEORGIAN LITERARY-THEORETICAL THOUGHT

SUMMARY

As is known, words are polysemantic and even the contents of terms may vary. In the Middle Ages Georgian writers and scribes comprehended precisely the specificity of words and terms not only in relation to Georgian but to foreign languages as well, especially in relation to Greek.

Ancient Greek and Byzantine authors understood the word "theory" both differently prior to its use in terminological sense. On the basis of Byzantine authors' observation, Georgian authors understood the word "theory" both in lexical and terminological meaning.

In Classical times the word "theory" meant "contemplation", short of "looking", "speculation": In the Gospel it was filled with theological sense, being used in the context of "omen", "sign", "miraculous vision", e. g. with Gregory of Nyssa "theory" means "spiritual contemplation", "mystic experience", "mystic perception". In cataphatic-apofatic thought it is given as "vision of invisibles" implying mystic contemplation of hidden mysteries. According to the 11th-century Georgian scholar Eprem Mtsire it is possible to speak of God only "theoretically", that can be perceived as a figure of speech. In medieval Georgia the meaning of the term "theory" was conceptualized in "theological", "scientific" and image bearing meanings, being related to the Lord or His deeds.

Communication with the Supreme Being is possible not only through theory, but through "fire" as well (John of Damascus, Eprem Mtsire, S. — S. Orbeliani), because He sees everything and He destroys evil with fire. Of course, fire is not the only symbol expressing the essence of the Lord.

In the Bible fire is represented in three theological meanings: theopanic fire, apocalyptic fire and liturgical fire. Eprem Mtsire conceptualize the three words: "theone" (Θεός-God), "theory" (θεωρία-vision) and "ethini" (αἴθερος-fire) in one etymological cycle, because "God" — "vision" — "fire" is divine comprehences imply theology (θεολογία), mystagogy (initiation into mysteries) and epiphany (theophany).

ფ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის შრომები
Труды Тбилисского государственного университета
им. Ив. Джавахишвили

340, 2002

ოლჟზ ბოლიაჟი

ტარიელი - ვეფხისტყაოსნის რაინდი

გურამ ასათიანი მიუთითებს: „რუსთაველის პოემა არის არა განყენებული ფილოსოფიური აზროვნების პოეტურ ენაზე გადატანის შედეგი, არამედ სამყაროს მხატვრული დაუფლების, მისი შემოქმედებითი „დაძლევისა და გარდასახვის დამოუკიდებელი, გენიალური ცდა“ (1,537). შენიშნულია ისიც, რომ ავტორის მსოფლმხედველობა, მისეული ხედვა სამყაროსი საკუთარ კანონებს ემორჩილება მხოლოდღა და, ამდენად, ვფიქრობთ, რომელიმე თარგის, ტრაფარეტის, განზომილების მიყენება მისი თხზულებისა მიმართ, შესაძლოა, უმეტეს შემთხვევაში, მცდარი აღმოჩნდეს... იგივე ითქმის საკუთრივ პოემის სათაურზე, რომელშიც მოქცეულია ერთი მთავარი პერსონაჟის პოეტური სახე, ვეფხისტყაოსან რაინდად რომ ისახება...

სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომელიც საკმაოდ უხვია და, რაც მთავარია, მრავალფეროვანი, ისიცაა ძალზე მახვილგონივრულად შემჩნეული, რომ ტარიელი უჩვეულოდ, მძლავრი ეფექტური პასაჟით იხილვება, თავდაპირველად – სამოსელია ამ მომენტში დომინანტური; თანაც გასაცნობიერებელია, რომ „ეს ის დრო იყო, როცა ფეოდალური იერარქიის მიხედვით, საზოგადოების ყველა წევრს მისთვის განკუთვნილი ტანსაცმელი ემოსა, – მონას – მონისა, გლეხს – გლეხისა, ვაჭარს – ვაჭრისა, დიდებულს – დიდებულისა და მეფეს – მეფისა“... „რუსთაველის დრომ ასეთი კურიოზები არ იცოდა, იერარქიის მიხედვით არათუ ადამიანი იყო ადამიანისაგან გამიჯნული, არამედ ტანისამოსიც“ (2,80). ეს მსჯელობა ფაქტობრივი მასალითაც დასტურდება „ვეფხისტყაოსანში“, შეიძ-

ლება ითქვას, რომ რუსთაველმა შეგნებულად დაარღვია იმდროინდელი ეტიკეტი – თუმცაღა ამგვარი და სხვა „დარღვევები“ რუსთაველთან არცთუ იშვიათად შეინიშნება. ეს ისეთი მომენტი, როდესაც წესიდან, ნორმიდან გადახვევა თავისებურ წესად იქცევა. გასაგები და ნათელი რომ იყოს ზემო ნათქვამი, მივანიშნებთ რუსულ და არამხოლოდ რუსულ არქიტექტურაში ცნობილ სტილს – ასიმეტრიულობას, რაიც თავისებურ სიმეტრიად იქცა შემდგომ...

რუსთაველი, ცხადია, მისეულ დატვირთვას სძენს ვეფხის ტყაეს. იმავდროულად ნიშნული ისიცაა, რომ სიმბოლიკა, საზოგადოდ, ერთობ სხვადასხვაგვარია. 1995 წელს რუსულ ენაზე გამოიცა, ითარგმნა წიგნი „Энциклопедия Символов“ (В. Бауер. И. Дюмоц, С. Головин), რომელშიც თავმოყრილია უძველესი სიმბოლოებიდან მოკიდებული თითქმის დღევანდელობამდე ყოველგვარი სიმბოლო (გულუბრყვილო იქნება ის, მითოლოგიური, სარწმუნოებრივი, ზღაპრული, ასტროლოგიური თუ ყოველდღიური, ყოფითი).

აი, რაა ნათქვამი ამ ენციკლოპედიაში ვეფხის ტყავზე: „ინდურ საგებში შივა არცთუ იშვიათად მთებსა და ტყეებში დახეტილობს შიშველი ან მხეცთა სამოსით. მითებში იგი საერთოდ იშვიათად წარმოდგება პირველყოფილ ადამიანად, რომლის პიროვნებაში ახლადლა იღვიძებს ცნობიერება, გარე სამყაროს შეგრძნება. ის აღძრავს პროგრესის ყველა საშუალებათა განვითარებას (არ დაგვავიწყდეს, რომ თავდაპირველად საჭიროა არსებულის დანგრევა!)“. ცეცხლი, იარაღი, ინსტრუმენტები, მაგიური, ბიოლოგიური აქტიური ნივთიერება ბალახისა.

შივას მეუღლე - შაკტი - ამხედრებულია ვეფხვზე, რომელიც განასახიერებს ადამიანურ ვნებებს და რომელთა დათრგუნვა თუ გაღვივება მას ხელეწიფება, თანაც ამ ჭადოქრულ ხელოვნებას იგი ასწავლის ყველა ქალს. მითის თანახმად, უძველესმა ბრძენკაცებმა, რომელნიც უსაზღვრო ეჭვით იყვნენ აღვსილნი შივას მიმართ იმისა გამო, რომ იგი მგრძნობელობითი სიყვარულით მიიახლებდა მათ ცოლებს, შექმნეს საშინელი საოცრება – ვეფხი. შივამ მოკლა შტა-

ცებელი და მისი ტყავისაგან გამოიკვართა თავისთვის სამოსი. ზეურ გამოსახულებაზე იგი უბრალოდ ზის ვეფხის ტყავზე. მისი შინაგანი მდგომარეობა გამოისახება ცნებით – "Кашинури" (მანათობელი, მბრწყინავი, მოელვარე ქალაქი). გადატანითი აზრით ეს ნიშნავს ყოველგვარი ქვენა, ცხოველური ალტკინების დაძლევის, რითაც ასე ხშირად თავბრუდახვეულნი არიან ადამიანები" (3,60). გულუბრყვილოდ არ გვეჩვენება იმის გახსენებაც, რომ ტარიელიც ინდოელია... ეს ისე, რა თქმა უნდა... ამ ენციკლოპედიაში და სხვაგანაც შენიშნულია, რომ ვეფხის სამოსით, უფრო სწორად, პანთერას (ლეოპარდის) ტყავით იმოსებოდნენ ძველი ეგვიპტის ქურუმნიც, ოღონდ არა ყველა. ტყავით მოსილნი ქურუმები იყვნენ არა ტაძრის მსახურნი, არამედ უდაბნოდ გახვეწილნი, ასკეტი ქურუმები, თუ შეიძლება ითქვას, შავი ქურუმთა ნაწილი. პანთერას ტყავი, ერთი მხრივ, მისი მატარებლის სიბრძნეზე მიუთითებდა; მეორე მხრივ, რაღაც ტყვილზე, ცოდვაზე, სინანულზე, ამქვეყნიურ ამოებზე...

ვფიქრობთ, არ უნდა შეგვაკრთოს იმ მოსაზრებამ, რომ, შესაძლოა, ტარიელის შემთხვევაში, ვეფხის ტყავს ყოველდღიურობის, ყოფითი სიმბოლოს დატვირთვაც ჰქონდეს, სხვათა გვერდით... მრავლისმთქმელი კია ის ფაქტიც, რომ იგი ცხოვრების გარკვეულ ეპიზოდში შეუდაბნოვდა და ვეფხის ტყავს ატარებს; იგი ამგვარად ნესტანის დაკარგვის შემდგომ იმოსება (მისატყვებელია, ოღონდ არა შესაცბუნებელი, როდესაც ზოგიერთი მხატვარი ხატაულებთან ბრძოლაში ტარიელს ვეფხის ტყავით მოსილს გვისურათხატებს); ჩვენ არ ვიცით, ნესტანის მოძიებისა და მასთან შეყრის შემდგომ შემოსილია თუ არა ტარიელი ვეფხის ტყავით; ფაქტობრივი მასალის მიხედვით „ვეფხი“ უკანასკნელად მოხსენიებულია თავში: „წასლვა ავთანდილისა გულანშაროთ და ტარიელის შეყრა“ – „...სადაცა ნახნის, დახოცნის ლომ-ვეფხნი მოშამბარენი!“ არადა, ვფიქრობთ, ამ მხრით რომ რაიმე ხელმოსაკიდი გვექონდეს, შესაძლებელი იქნებოდა, ზოგიერთი მოსაზრების გამოთქმა თუ სხვათა ნაკვლევის დაზუსტება – შემაგრება... დაბოლოს, შესაძლოა, ვეფხის ტყავი პოეტურ მეტაფორადაც ვიგულოთ, რომელსაც სიმბოლოს დატვირთვაც აქვს...

ტარიელის, ვითარცა იდეალური პერსონაჟის საზე მსგავსად ავთანდილისა, სტატიკური არაა. პირობითად, მის საზე-ბასიათში სამი ეტაპი, მიჯნა უნდა მოინიშნოს: 1) გამიჯნურებამდე, როდესაც იგი ოდენ ჭაბუკია, რაინდი, 2) ყარიბი მიჯნური, მეუღლებოეა, 3) ნესტანის მოძიების შემდგომი ხანი, როდესაც იგი რაინდიცაა და მიჯნურიც...

მართალია, ეპოქის კვალობაზე, რუსთაველი ყველაფრის მიზეზად ღმერთს, განგებას მიიჩნევს, მაგრამ ეს ისე არ უნდა გვესმოდეს, რომ თითქოს ადამიანებისათვის სამოქმედო ასპარეზი დაბმულია; პირიქით — რუსთაველმა ერთ-ერთმა პირველმა იქადაგა სრული ხმით მამაცური პიძნი ადამიანზე... ავთანდილი დიდი ხნის ძებნის შემდგომ შეხვდა ტარიელს, რომელიც განაცვიფრა არაბეთის სპას-პეტის სათავეგადსაველო მოგზაურობამ; მან იცის, რომ ამ ფაქტში (ავთანდილის მიერ ტარიელის მოძებნაში) დიდია ხვედრი საკუთარივე ავთანდილისა: „ღმერთმა ჰქნა და გიპოვნეივარ, შენცა ცდილხარ მამაცურად“ — ეუბნება ტარიელი და ამით წინ წამოწეულია ერთი მეტად მნიშვნელოვანი მომენტი: მართაოდენ ღმერთი ყველაფერს ვერ შეაძლებინებს ადამიანს, იგი თვითონაც უნდა იღე-წოდეს, საქმიანობდეს, ოდენ განგების შემყურე კი არა, თავისი პიროვნების მოძიედე უნდა იყოს... ამ ფესტით რუსთაველი ჰქმნის სასულიერო და საფალავნო-სადევეგმირო თხზულებათა გმირთა მიღმა არსებულს, ახალი, ჰარმონიული ადამიანის მოდელს, რითაც „არღვევს“ ეპოქისა თუ მანამდე ყოფითად მიჩნეულ ნორმებს და მსოფლმხედველობის სფეროში გაბედულ ნოვატორად წარმოგვიდგება...

რუსთაველი, საზოგადოდ, იდეალურ გმირებს ეძიებს მეფე — დიდებულთა შორის. ტარიელიც ტიპური წარმომადგენელია ფეოდალური არისტოკრატისა, იგი იმ სოციალური წრისა და გარემოს შვილია, რომელიც ნორმების მიხედვით ცხოვრობს... ვთქვათ, ძლიერი სტრესის დროსაც იგი არ ივიწყებს საზოგადოდ მეფის უზენაესობას: „ხელმწიფობით შემებრალნეს, ამად ხელი არ შევაბე“. — ასე ესიტყვება იგი ავთანდილს როსტევეანის ნადირობისას მომხდარი შეხლის გამო...

მიუხედავად იმისა, რომ ტარიელი მთელი არსებით დაკავებულია თავისი სატრფოს ბედ-იღბლით, მისი ძიებით, რაინდული საზოგადოების ნორმების კვალობაზე, იგი რაინდული საზოგადოების ნორმების კვალობაზე თავს მოვალედ თვლის, დაეხმაროს ფრიდონს ვერაგი ბიძისა და ბიძაშვილების დამარცხებაში. ბრძოლაში შეუდრეკელი ტარიელი ლმობიერია (რაინდული ეტიკეტის სანიმუშო დაცვით!) დამარცხებული მტრის მიმართ და ჰაბუცთათვის დამახასიათებელი დიდსულოვნებით იწყალებს ურჩსა და მზაკვარ რამაზ მეფესაც კი: მას არასოდეს განუზრახავს დამარცხებულთა დაწიოკება – დარბევა... ერთი სიტყვით, რუსთაველმა მის პიროვნებაში, სახე – ხასიათში, ვიმეორებთ, შეაერთა სასულიერო და საერო ლიტერატურის იდეალები და მოგვცა, ერთი მხრივ, ფიზიკურად ძლიერი, ხოლო, მეორე მხრივ, მდიდარი შინაგანი სამყაროს მქონე, სულიერად ამაღლებული პიროვნების იდეალი...

უმთავრეს პრობლემად ჩნდება არა ის, თუ ვის ან როგორ დაამარცხებს ტარიელი, არამედ, როგორ დაძლეოს საკუთარ თავში, სულში აღძრულ ემოციურ სამყაროს, როგორ დაუმორჩილებს გრძნობებს გონებას. იგი ბრძენი, დინჯი, თავდაპერილი, მოფიქრალია. როდესაც ნესტანის გათხოვების ამბავი მოულოდნელად შეიტყო, არ აჩქარდა, რომ დაფარული გრძნობა გაემყლაგებინა, რადგან იცოდა, გაუფრთხილებლობით საქმეს ვერ უშველიდა. მაშინაც კი, როდესაც ნესტანის დაკარგვის ამბავი მიეახლა, სულით არ დაეცა, გული გაიმაგრა:

„გულსა უსხარ...ნუ მოკვდები, არას გარგებს ცული წოლა,
ვიქობს გაჭრა, ბრძნად მისად, გაეარდნა და ვლად რბოლა“.

მაგრამ ამო გარჯისა და „რბოლის“ შემდგომ, უკიდურესი შეჭირვებისას ვლადარ სძლეოს გრძნობებს და გონება წაერთმევა, თუმცა საკუთარ ცნობამიხდილობას ფსიქოლოგიური მოტივირებით ამართლებს: ავთანდილის შეგონება-საყვედურს – „ბრძენი ხარ და გამორჩევა, არა იცი, ბრძენთა თქმულებს“ – იგი ასე ეხმიანება:

„ბრძენი, ვინ ბრძენი, რა ბრძენი! ხელი ვითა იქნს ბრძობასა,
 ვე საუბარი მაშინ ხაშს, თუცაღა ეყო ცნობასა“...

დაპირისპირება გონიერსა და გრძნობად საწყისს შორის ყვე-
 ლაზე მეტად სიყვარულში იჩენს თავს. როდესაც ტარიელმა ნეს-
 ტანის პოვნის იმედი გადაიწურა, დატოვა ადამიანური სამყოფელი,
 გამოკვებულში დაიღო ბინა; სატრფოს გარეშე სიციცხლე ვერ
 წარმოედგინა: „ვარდი ვერ არის უმზეოდ, იყოს, დაიწყებს ქნო-
 ბასა“...

ტარიელი ბევრ რამეში ჰგავს ავთანდილს; ერთგვარ სიტუა-
 ციაში თითქმის ერთგვარად იქცევიან (ეთქვათ, ქაჭეთის ციხის
 აღებისწინა ზრახვანი), ერთმანეთს ჰგვანან ფიზიკურადაც, გონე-
 ბრივად, ზნეობითაც და ა.შ. რაინდობის კვალობაზეც მათ ბევრი
 რამ აქვთ საერთო, მაგრამ ტარიელი და ავთანდილი არაერთად
 შემთხვევაში არ უნდა მივიჩნიოთ იდენტურებად, მათ შორის იგი-
 ეყობა-ტოლობის ნიშნის დასმა – გავლება შეუძლებელია. ორივე
 რაინდი გამოკვეთილი ინდივიდუალიზებული სახეებია. ტარიელი
 უპირატესად ემოციური პიროვნებაა (მით უფრო, მიჯნურობის
 ქამს), გულისთქმის მიმყოლი; მისი დევიზია: „ჰკითხე ასთა, ჰმენ
 გულისა, რა გინდა ვინ გივაზიროს“... ავთანდილი, საზოგადოდ,
 უფრო თავდაპერილი და წინდახედულია, გულისთქმის წადილს
 უმორჩილებს გონებრივ განსჯას; ავთანდილის სამოქმედო პრინ-
 ციპია: „რაც არა გწადდეს, იგი ჰმენ, ნუ სდეგ წადილთა ნებასა“.

პოემის ორივე მთავარი პერსონაჟი, როგორც აღვნიშნეთ, მრავ-
 ვალი დაღებიით, მაღალზნეობრივი პრინციპების მქონენი არიან.
 მათი კეთილშობილური ზრახვანი, რაინდულ წეს-კანონებს დაქვე-
 მდებარებულნი, თავიანთი სოციალური წრის ეტიკეტით შეპი-
 რობებულნი, უებრო ფიზიკური ძალისა და სამხედრო ხელოვნების
 შემწეობით მეტწილად საწაადელს აღწევს, თითქოსდა აღუსრუ-
 ლებელი მიზანიც კი მიიღწევა...

„ვეფხისტყაოსანში“ დომინანტური, წამყვანი მოქმედი პირი
 მაინც ტარიელია. სულაც პოემის სათაურშივეა გამჟღავნებული
 ავტორისეული დამოკიდებულება, ოღონდ სიტყვაში – „ვეფხის-

ტყაოსანი" – ოდენ ინდოეთის ამირბარი არ უნდა მოვიაზროთ, ის, სათაური ნესტანსაც გულისხმობს... უფრო მეტიც, ეს სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ დანარჩენნი (მით უფრო, ავთანდილი!) მოხმობილნი არიან ტარიელის მხატვრული სახის მეტად წარმოსაჩენად... ავთანდილი საოცრად თვითმყოფადი, უალრესად პარამონიული. ჭეშმარიტად მიწიერი თვისებებითა და იმავდროულად პოეტური ნიშანდებულებებით აღჭურვილ პიროვნებად ისახება – „ყმა სოფლისა ხასიათი, ჯაეარსრული, მრავალწყალი“ ...

სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნულია ისიც, რომ ტარიელსა და ავთანდილს განასხვავებს ზოგიერთი ფსიქოლოგიური მომენტი, ვთქვათ, ავთანდილი არის გონებრივი საწყისის განმსახივნებელი, ხოლო ტარიელი გმირობისა და გონების ვერდამორჩილებული ემოციური, ძლიერი გრძნობებისა; ზოგიერთი ეპიზოდი პოემისა, ამ ორი პერსონაჟის ქმედება ხანდახან მართლაც იძლევა ამ დანასაკვის გამოტანის საფუძველს, მაგრამ, ვფიქრობთ, ეს არაა აბსოლუტურად ნიშანდობლივი მათთვის... [4]. უბრალოდ გასათვალისწინებელი და საგულისხმო ისაა, რომ იგინი სრულყოფილნი არიან, მაღალი სოციალური წრის წარმომადგენელნი და, ამდენად, მათ ქცევა-განაზრახში ძნელად შეიძლება შეიმჩნეს ფსიქოლოგიურ – სულიერი საწყისების განსხვავებულობის ამგვარი სიმკვეთრე, მით უმეტეს, რომ „ადამიანის სრულყოფაში, როგორც მისი ერთ-ერთი ელემენტი, მაღალი სოციალური მდგომარეობაც იგულისხმება“... (5, 108; 111). ტარიელი და ავთანდილიც თავისი ეპოქის ღვიძლი შეილნი არიან, ერთობ ადამიანურნი, შეიძლება ითქვას ყოფითნიც, „ეფეხისტყაოსნის“ მთავარ გმირთა სახეებში ერთიდაიმავე დროს აბსოლუტურად რეალურნიც არიან და იდეალურნიც (იქვე). იმავდროულად, უთუოდ ანგარიშგასაწევია ის ფაქტიც, რომ რუსთაველი იდეალურ პერსონაჟებს, მაღალი სოციალური წრის ეტიკეტს დაჭეშმღებარებულ პირთ ერთიმეორისაგან ძალუმად ვერც განასხვავებდა, რადგან ისინი სრულქმნილნი არიან და მით განირჩევიან სხვა სოციალური წრის წარმომადგენლებისაგან: „სრულყოფა საზომია, თვალსაზრისია, რომლითაც რუს-

თაველი ადამიანებს ერთიმეორისაგან არჩევს და რომელიც პოემის
პირველი სტრიქონიდან უკანასკნელამდე გასდევს. ადამიანი ყველა
ერთი არაა („დიდი ძეს კაცით კაცამდის“), - არის სრულყოფილი.
ფიზიკურად და სულიერად ძლიერი და მშვენიერი ადამიანი და
იგია ამ ჭვეყნად ყოველივე ღირებულების წყარო და ყოველივეს
მიზანიც” (5,114).

ასევე, ვფიქრობთ, ქართული რუსთველოლოგიის ერთ-ერთ
წარმატებით ცდად უნდა დავსახოთ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა
სახელების ეტიმოლოგიური კვლევის ცდანიც, რადგან ეს სახელები
უნდა განვიხილოთ ავტორის ჩანაფიქრთან, მისეულ მსოფლმხედ-
ველობასთან მიმართებაში, რადგან ეგვიპტური მომენტის უთუოდ
შემოქმედებითი წესია, ლიტერატურული კანონი, მაღალმატე-
რულ ნიქთან ნაზიარევი. დამაგვირებლად მოჩანს ის მოსაზრება,
რომ „Tar“ ფუძე, ვეფხის ტყავი ეთიკური „ინტერპრეტაცია ამ სახე-
სიმბოლოსი, უკავშირდება სიყვარულს, სიყვარულით შემეცნებას.
რასაც უმთავრესი როლი აქვს ქრისტიანულ გნოსეოლოგიასა და
ეთიკაში“... და კიდევ: „სახელის შერჩევა ვეფხისტყაოსნის მთავარი
გმირისათვის, უთუოდ ითვალისწინებდა მის მატერიალურ სემა-
ნტიკას, რომელიც პოემის დედააზრთან, მის თაურ იდეასთან არის
დაკავშირებული. ეს სახელი ვერ იჭება შემთხვევითი“... (6.
245;247).

მიუხედავად მრავალი კატაკლიზმისა, რაიც შეემთხვა ინდოე-
თის ამირბარს, იგი მაინც პატრონყმული წესრიგის, მისი პოეტური
გარდასახვის კანონებს ემორჩილება რუსთაველისა თუ იმდრო-
ინდელი საქართველოს ყოფის სოციოლოგიური თვალთახედვის
კვალობაზე, იმდენად, რამდენადაც „პატრონყმობა ფეოდალიზმის
ქართული ფორმა იყო, რომლის შთავგონება არასოდეს არ ჩამკვ-
დარა ჩვენში. ის უკანასკნელ ხანებამდე ქართულ ხასიათს შემორჩა
სულიერი არისტოკრატიზმის, წოდებრივი შემწყნარებლობის
იდეალებითა და თავისებური ეტიკეტის გამოხატულებით“ (7,83).

პოემის რაინდული გარემოს წარმომადგენელი. მათ შორის,
ცხადია, ერთი უპირველესი ტარიელი, განმაზოგადებელი პოეტუ-

რი სახეა ქართული სინამდვილისა ყოველგვარი განზომილებებით იქნება ეს სახელმწიფოებრივი განაწესი, სამყაროს თვალთახედვა, მსოფლმხედველობა, ქცევა – სილაღე... ერთი სიტყვით, იგია ქართველი ხალხის ისტორიული ყოფის, ანალოგიის თავისებურად კანონიზირებული მოვლენა, ცხოვრებისეულ თუ ლიტერატურულ ეტიკეტს დაქვემდებარებული.

დასასრულ, დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტი ძირითადად ტარიელისა და ნესტანის სიყვარულის ამბით ისახება; იდეალურ გმირთაგან ვეფხისტყაოსანი რაინდი პროლოგშივე წინა პლანზეა, „მთავარ სიუჟეტში პოეტური თავის ტარიელის მიერ მოთხრობილ, მისი წარსული ცხოვრების, სატრფოსადმი სიყვარულისა და ნესტანის უცნაური გაუჩინარების ამბავს“ (მ. ბოუჩა). ამდენად, როლი ინდოეთის ამირბარისა, არსებითად, უმთავრესია.

ტარიელის გრძობების, ცხოვრებისეული პერიპეტეიების, ავბედითი სასიყვარულო ტანჯვით მოწეული განცდების ძალმოსილებით, სიმბოლური იერსახით იკვეთება რუსთველისეული წესი, ლიტერატურულ – შემოქმედებითი მანერა, რაც მეტ-ნაკლები სისავსით, შემდგომში, ამბის თხრობის კვალობაზე, ლიტერატურულ ნორმად, ეტიკეტად გვევლინება.

რუსთაველის გმირები, მათ შორის ერთობ ძალხილულად ტარიელიც, თავიანთი ქმედებით, მორალურ-ზნეობრივი პრინციპებით ქმნიან განსაკუთრებულ ეთიკურ სამყაროს, რომელიც აღმოსავლურ სატრფიალო ეპოსთან („ვისრამიანი“, „ლეილშაჯნუნიანი“) მსგავსების მიუხედავად ამტკიცებს, ავითარებს და აყალიბებს სრულიად ახალ თვისობრიობას, რაც, საბოლოოდ, აეტორის მსოფლმხედველობით პრინციპებს მიგვაახლებს.

ტარიელის, ვითარცა იდეალური პერსონაჟის ხატვის თავისებურება ზოგჯერ პირობითობით შეინიშნება, ზოგჯერ იგივეობრივი ქმედებით; იმავდროულად, პერსონაჟის ხატვისას, დროდადრო თავს იჩენს რეალისტური ელემენტებიც, რითაც თვალსაჩინო ხდება რუსთაველის პოეტური სამყაროს ინდივიდუალური ატმო-

სფერო. დაბოლოს, უთუოდ უნდა ითქვას ერთი, საკმაოდ საცხად ნაურად ქცეული მოვლენისა გამო: „როდესაც რუსთაველის მსოფლმხედველობაზე ვმსჯელობთ, საჭიროა პოეტი არ მოვწყვიტოთ იმ ეპოქას, რომელშიაც მოღვაწეობდა. ასე რომ, ვფიქსირდებით მისტიკური ელემენტების ძიებისას, პირველ რიგში, პარალელი უნდა გაგვეღოთ შუა საუკუნეების ქრისტიანულ აზროვნებასთან...“ (8,130). მკვლევრის ეს მართებული და ერთობ საგულისხმო დანასაკვი, ცხადია, ოდენ მსოფლმხედველობას არ ეხება...

ლიტერატურა

1. გ. ასათიანი. საუკუნის პოეტები. თბილისი. 1988.
2. მ. გოგიბერიძე. რუსთაველი. პეტრიწი. პრელუდები. თბ.
3. Энциклопедия Символов. М., 1995.
4. Ш Н у ц и д з е . Творчество Руставели. Тб., 1958.
5. ნ. ნათაძე. ს. ცაიშვილი. შოთა რუსთაველი და მისი პოემა. 1966.
6. ზ. გამსახურდია. ვფიქსირდებით სპისმეტყველება. თბ., 1991.
7. გ. იმედაშვილი. ვფიქსირდებით და ქართული კულტურა. თბ., 1968.
8. ვ. ზინაიძე. მსოფლმხედველობით პრობლემები ვფიქსირდებით. თბ., 1975.

ГОЛИАДZE O. J.

ТАРИЭЛ-РЫЦАРЬ В ТИГРОВОЙ ШКУРЕ

РЕЗЮМЕ

Основная мысль сюжета поэмы передана в истории любви Нестан и Таризла; уже в прологе выдвигается на первый план особенная среди идеальных героев личность рыцаря в тигровой шкуре. “В основной сюжет поэт включает рассказанную Таризлом историю о его прошлой жизни, любви к возлюбленной и странном исчезновении Нестан” (М. Боура). Таким образом, роль амирбара Индии в сущности основная.

Через чувства, жизненные перипетии, страдания несчастной любви, в символическом образе Таризла проявляется руставелевский стиль, литературно-творческая манера. В дальнейшем, по мере развития повествования, все это более или менее полно становится

литературной нормой, этикетом, что соответственно четко отражено в работе.

Герой Руставели, и среди них Таризл, своими действиями, морально-этическими принципами создают своеобразный этический мир, который, несмотря на сходство с восточной любовной эпикой ("Висрамнани", "Лейл-Маджнуниами"), утверждает, развивает и формирует совершенно новое качество, что в конечном итоге приобщает нас к мировоззренческим принципам автора.

В своеобразии изображения Таризла как идеального персонажа иногда отмечается условность, иногда повторяемость, одновременно в изображении персонажа время от времени проявляются и реалистические элементы, что делает наглядной индивидуальную атмосферу поэтического мира Руставели.

O. GOLIADZE

TARIEL-THE KNIGHT IN THE PANTHER'S SKIN

SUMMARY

The main idea of the Knight in the Panther's Skin about Tariel and Nestan's love is given already in the prologue. Ideal hero's image is brought to the fore. "The poet presents the history of his past Tariel's life, love and a strange disappearance of Nestan in the plot". (M. Boura) Therefore the lore Indian "Amirbari" is essential.

Life peripetia, desperate live and symbolic image of Tariel reveals Rustaveli's style and literary creative mode. Afterwards with the development of plot all the these issues more or less completely are transformed into norms, which are correspondingly shown in this treatise of love. Rustaveli's heroes among them Tariel with their actions and moral ethical principles create original ethical world. Despite the resemblance with eastern love epic ("Visramiani" and "Leil-Majnuniani") proves, develops and formulates thoroughly new quality that eventually brings us closer to the world-vision of the author.

In the character of Tariel is noticed convention, sometimes replication. Simultaneously the process of image depiction sometimes reveals realistic elements that make clear individual atmosphere of Rustaveli's poetic world.

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის შრომები

Труды Тбилисского государственного университета
им. Ив. Джавахишвили

340, 2002

650012 იმედაძე

**გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებისა და
ეპისტოლარული მემკვიდრეობის თავისეპურება**

გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფია და შემოქმედება მრავალმა მეცნიერმა შეისწავლა და განიხილა, ბევრი საინტერესო დეტალითა თუ შტრიხით შეავსო მისი ცხოვრებისეული გზა, მაგრამ პოეტის შესაფასებლად მხოლოდ მისი შემოქმედების გაცნობა არ კმარა, ეპისტოლარული მემკვიდრეობა ამ მხრივ მეტად საყურადღებო და მნიშვნელოვანია. ამ ბარათებში უფრო სრულად იკვეთება გრიგოლ ორბელიანის პოეტური ნატურა, ხან სვედა-კაეშნით აღსავსე, ხან კი იუმორითა და სიცოცხლის სიყვარულით გაჭერებული განწყობილება.

ამ ბარათებმა ჩვენი ყურადღება კიდევ უფრო იმიტომ მიიპყრო, რომ ისინი საოცრად ეხმაურებიან პოეტის შემოქმედებას, ზოგჯერ სრულ იდენტურობასაც კი ამელაფებენ. ყოველივე ამან კი გაგვიმტკიცა იმის რწმენა, რომ გრიგოლ ორბელიანი პიროვნება და პოეტი მთლიანი და განუყოფელია.

ჩვენ მიერ შერჩეული ბარათები, ძირითადად, გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრების მეორე პერიოდს განეკუთვნება, როდესაც რომანტიკოსი პოეტის ახალგაზრდულმა, მებრძოლმა შემართებამ მარცხი განიცადა. სათაყვანებელი სამშობლოდან მოშორებით, ის და მისი თანამოაზრენი მხოლოდ იმიტომ დაისაჩვენნ, რომ ვერ მოითმინეს დიდებული წარსულის მქონე ქართველი ერის დამონება, რუსეთის მიერ ქვეყნის დაპყრობა, რასაც მოჰყვა ერის ჩუმი თუ აშკარა გადაგვარება. გრიგოლ ორბელიანმა, ისევე როგორც ალექსანდრე ჭავჭავაძემ, ალექსანდრე ორბელიანმა, გიორგი ერისთავმა და სხვებმა, კარგად დაინახა, რომ ამ საზარელ ურჩხულთან

სხვაგვარი დამოკიდებულება იყო საჭირო, რომ ის ადვილად აღარ
 დათმობდა იმას. რაც ისტორიული უკუღმართობის გამო ხელში
 ჩაუვარდა. სწორედ ამიტომაც, მათ თითქოსდა აღიარეს, რომ
 მხოლოდ რუსეთთან კავშირში იყო საქართველოს ხსნა და შემდეგ,
 ჩვენდა საუბედუროდ, მართლა დაიჭერეს ეს. მაგრამ ეს რწმენა
 მტკიცე და შეუვალი არ ყოფილა, იგი დროდადრო ირყეოდა, ირ-
 ლვეოდა, ბოლოს, მთლიანად გაქრა. ეს სულიერი რყევა, ერთი
 უკიდურესობიდან მეორეში გადავარდნა, კარგად ჩანს გრიგოლ
 ორბელიანის ცხოვრებასა თუ შემოქმედებაში და აშკარად იხატება
 მის ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაშიც... ღმერთო, ეს რა უბე-
 დური ჭკვეანა შეიქნა ჩუენი საქართველო. ყოველის მხრიდამ ისმის
 მხოლოდ მწუხარების ხმა, ველარსად ეპხედავ გულით გახარებუ-
 ლსა... თუ აღრე იგი დროდადრო მაინც მხნედ და იმედიანად შეჰყ-
 ურებდა მომავალს და ფიქრობდა, რომ რაღაც მაინც შეიკლე-
 ბოდა („აჰა, ცისკარიც, მზის წინამსრბოლი, მოჰყვენს ვარდის
 ზღვას აღმოსაველეთით, ღამე იღვეა მისი ნათელით და განიღვიძებს
 დღეს სიხარულით...“ (1832), უკანასკნელ ხანებში ეს იმედიც დაე-
 კარგა, წლები გადიოდა და საქართველოს მდგომარეობა არავითარ
 იმედს არ აძლევდა პოეტს: „... ვერ წარმოიდგენთ რა განწირულს
 მდგომარეობაში იმყოფება ჩუენი საზოგადოდ თავადაზნაურობა და
 რა საშინლად დაეცა სიღარიბისაგან: საქართველო-მრავალჭერ
 აობრებულა, გადამწუარა ღანგთემურისაგან, შაჰაბაზისაგან, ოს-
 მალთა, სპარსთაგან, მაგრამ გადარჩენილი სიკუდილისაგან ხალხი
 გამოდიოდა ტყის სიღრმითგან, კლდეების ხეობიდან და თავის მი-
 წაზე აშენებდა თავის ჭოხსა და შემდეგ, ეამთაგანმავლობაში, ნელ-
 ნელა მოდიოდა ცხოვრებაში, ახლა ჩუენს თავადაზნაურობას აღარ-
 სად ექმნება თავის შესათარებელი, ჩუენი მომავალი მეტად დაბ-
 ნეულია და არსაიდან ჰსჩანს ნათელი ნუგეშისა!“² („ცხოვარს ვემ-
 სგავსეთ, რომელსაცა მწყემსი არა ჰყავს, ვითარცა მგლისა, ეგრეთ
 მშიერ კაცის ეშინის...“ („ჰე, ივერიაე!“).

თუ აღრე ახლობელ-შეგობრები და ნაცნობები მაინც ანუგე-
 შებდნენ, რომლებთანაც იგი უგუნებობის ემს გულს იოხებდა. და-

გროვილ სიმწარესა და ვაებას ამქლავებდა, ბოლოს ისინიც შემო-
 ეცალნენ, ამიტომაც მარტოობისა თუ ცხოვრებით უკმაყოფილე-
 ბის გრძნობა, სოფლის წარმავლობით გამოწვეული სევდა იგრ-
 ძნობა მის ბარათებში: „...დავრჩი მარტო დაობლებული გულით, ეს
 უფრო მტანჯავს, რომ მომავალშიც ბნელა და ვერასა ვაჭედავ საი-
 მედოს...“ „...დადუმდა, გამოყრუვდა ჩუენი იგი ქუჩა, რომელიცა
 ოდესმე დულდა მხიარულებითა და იყო საესე ყმაწვილკაცებითა და
 ქალებითა, ქებულნი ზრდილობითა, მშვენიერებითა, გონებითა, აწ
 დავითი მარტო და ვარ ჩემს იმავე ქუჩაში, ვითარცა უცნობი სხუ-
 თათვის...“ („...სად არიან? ზოგნი შორს ვლენენ ოხერით, ზოგნი
 უდროდ განვიდნენ სოფლის ღზინით...“ „მუხამბაზი“).

„...ეკ, ასე ყოფილა თურმე: ჭერ ერთი მოგვაკლდება, მერე
 მეორე, ხან იმას ვაჭივით, ხან იმას მიეტირით და ასე ნელ-ნელა,
 ნელნელა, ვეჩუვევით მოშორებასა ყოვლისა მისგან, რაცა უწინ ან
 გუასიამოვნებდა, ან გუახარებდა, ან გუაბედნიერებდა, დაბოლოს,
 ასე ვპრჩებით მარტო ასე უცნობ გარეშეთათვის, რომ როცა გადა-
 ვალთ საიქიოს, ერთი ფოთოლიც არ შეირხვევა სააქაოს... ეს იჩნება
 მხოლოდ, ამ ფიქრებს ადრევე უნდა შეეჩვიოს კაცი, მაგრამ, ეკ, არც
 ეს ყოფილა ადვილი შესაძლებელი და არც ხანგრძლივი სიცოცხლე
 სანატრელი, რადგანაც გვიჩვენებს მხოლოდ ამოების ხელმწიფო-
 ბას და ყოვლისა წარმავლობასა. ამ სოფელში მხოლოდ ერთია უეკ-
 ველი, აუცილებელი-სიკვდალი. ვიბადებით რათა მოვკვდეთ! ეს
 ზეგარდმო შეურყვევლი წესი დიდი საშინელებაა გულისხმიერის
 მგრძნობელის კაცისათვის, თუ არ მსუფვედეს ღმერთი სიმართ-
 ლისა და სიყვარულისა, რომელიცა ამა წესითა უფრო ცხადად
 გვიჩვენებს უკეთესსა სიცოცხლესა, თვარემ სადღა იჩნებოდა სი-
 მართლე მისი, ნეტარ მას, ვისაც მსწამს ესე...“⁴

რაც დრო გადიოდა, უსასოება სულ უფრო მეტად ეუფლე-
 ბოდა პოეტს: „...მომიგონე მე, ობოლი, ოხერ-ტიალი, ცოლი არა,
 შვილი არა, უბედურს წაგკისში გადავარდნილი, გადაყრუებუ-
 ლი...“⁵ „...ავადმყოფობით დასუსტებულსა, ღონე სრულებით მო-
 მეშვა, ვა, ჩემს საბრალო თავსა, რომ ამ სოფელში დავპოთი მარ-

ტოდ-ობლად; ყოველთა მათგან ვინცა მიყუარდენ სულით, გუ-
ლით...¹⁰ „...მე გახლავარ დაბნელებულს, კარშეკეტილ ოთახში მარ-
ტო, ყოველთაგან დავიწყებულნი და არა ვქსნუ უხვარ, რადგანაც ვარ
მარტოობას დაჩვეული: ჩემმა სიცოცხლემ ასე გაიარა...“

...„ქ სად არიან ივანი, მის ეპისა ლხინში კინც იყვნენ?
მანი და ტონი, ვაჟაკნი, რომელი ხილეთა ვვალბუნდენ,
განგეშორდენ გულის ნაცობნი. ვინცა გულისა გვიფარდენ,
თავათ მიგვეფარენ... წაიღდენ... ძველთაგან დაეშოთ მე და შენ!...“
(... აღმზანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანს)

სწერდა გრიგოლ ორბელიანი ალ. ორბელიანს და შემდეგ იგი-
ვეს უმეორებდა ეკატერინე დადიანს; რაოდენ დიდი იყო პოეტის
მწუხარება, როდესაც ეს უმწვენიერესი დედოფალიც მიიკვა-
ლა... „ენიანა ეკატერინა მენგრელისა გარდაიცვალა დ. გორდსა 13
აგვისტოს. განვიდა ესეცა, წარსულის დროისა საქართველოს
მწვენიერება, დედუფლად დაბადებული! ვინცა შეხედავდა, მაშინვე
უნდა მდაბლად თავი დაეკრა. ესრეთნი იყვნენ: ანა, მანანა, მაია,
ჩუენი ეკატერინა ყაფლანის და, ნინა გრიბოედოვისა, მისი და სო-
ფიო. ჩუენი მაიკო, ყაფლანის ელენე, მართა ერისთავისა და მრავ-
ალნი სხვანიცა! აბა, ეხლა თუალი გადაავლე ჩუენს საზოგადოებას,
ვინ არის ამათი მაგიერი?“

ჩემო ტასო, ბნელდება საქართველო!¹¹

სამხედრო თავგადასავლებითა და ბოროტარი ცხოვრებით დაღ-
ლილი პოეტი მოცლილობის ეპის უფიჭრდებოდა ადამიანის ცხოვ-
რების არსს, სოფლის უყუღმართობასა და დაუნდობლობას, რაც
უფრო მეტად უღრმავებდა იმ მელანქოლიას, რომელიც ასე დამახ-
ასიათებელი იყო მისი ცხოვრების ბოლო პერიოდისათვის. თუმცა
ასეთ მწუხარებასაც „არ ეშორჩილებოდა“ და მოთმინების მოშვე-
ლიებით ცდილობდა მასთან გამკლავებას: „...მომეტებული მწუ-
ხარება გამოაჩენს მხოლოდ უსასოებასა ღვთისადმი. უბედურება,
მოკლენილი ღვთისაგან, უნდა მოვითმინოთ მხურვალეს ლოკითა
და მოთმინებითა, და უნდა მივანდოთ თავი ჩუენი ისევ იმ უხე-
ნაესსა ღმერთსა, რომლისა ნება უეჭველად უნდა აღსრულდეს...“

ეროვნული თავისუფლების დაკარგვით გამოწვეულ ცვლილებებს სოციალური ძვრებით აღძრული ტრაგედიაც თან დაერთო, რამაც მოსვენება დააკარგვინა ზურაბიანთა სახელოვან შვილს: „...პრიკაზები დაიკეტა და ამის ანგარიშებსა და საქმეებსა გადასცემენ აქაურს ლუსუდარსტ. ბანკში, მაშინ მოხდება გაყიდვა იმ მამულებისა, რომელთაგან არ შეუტანიათ პროცენტები, ესე იგი, თითქმის მთლიანად საქართველო გაიყიდება, შენ წარმოიდგინე, რა ვება, გოდება მოელის ჩუენს ქუეყანას! ეს არის საკუთრივ საქართველოსათვის ახალი წარღვნა, რომლიდამაც იშვიათი ვინმე გადარჩება ახალს ნოეს კიდობანსში... აქ ხომ მსყიდველნი არ არიან სომხების გარდა, და რალა თქმა უნდა, რომ სულ უფასოდ წაგვივა მამულები ან სომხების ხელში, ანუ ხაზინაში და დარჩება გაწყალებული, ულუკმაპუროდ, საბრალო ჩუენი თავდაზნაურობა, რომელიცა იყო აქამომდე ამ ქუეყნისა პატრონი, მთარველი, მებრძოლი, შემნახველი ათასწულიწადების განმავლობაში. ესრეთთა ბრწყინვალეთა დღეთა მოელის ამ ახლოს ხანს ჩუენს საქართველოს, და საკურველი ეს არის, რომ მაინც კიდევ ვერა ვხედავთ დაბრმავებულნი იმ ბნელს უფსკრულსა, რომელშიაცა უთუოდ უნდა ჩავსცვივდეთ; მაგრამ, ვინ იცის, იჭნება ამგვარ შემთხვევაში ჰსჯობია დაბრმავება...“¹⁰.

„...შორით მოსული ჩემს მამულში მვედრის ცხოვრებას...“

მოყვარულად ვამბურობს, ვატაკებს ჟველს. ვეჭმს აღურსობას...“

(„პე. ივერიაც“)

როგორ ჰგავს მაშინდელი განწირული მდგომარეობა ჩუენს დღევანდელობას, როგორ მეორდება ისტორია და რა უძღურნი ვართ დღესაც ისევე, როგორც მაშინ, წარსულში...

„...არც ერთს საუყუნეში, როდესაც ჩინლისები და ლანგთემურები, არაბები და ოსმალ-სპარსები შემოდრიოდნენ და აოხრებდნენ ჩუენს მხარესა, მგონია, ჩუენი საბრალო საქართველო არ იჭნებოდა ისეთს განწირულს მდგომარეობაში, როგორცა ვართ ერთობ ჩუენ ამ დროს და მეტადრე ჩუენი გუარი. უწინ მტრისაგან

დამწვარს სახლსა ვაშენებდით ნელ-ნელა, რადგანაც მიწა გვრჩე-
 ბოდა გაოხრებისაგან და მოველოდით მომავალში უკეთესობას.
 ახლა აშენებულის სახლიდამ გვერეკებიან გარეთ და აღარ ვიცი
 საით მივეფარნეთ, რადგანაც ფეხქვე შილამ გვეცლება მიწა და მომა-
 ვალიცა აღარ არის ჩუენთვის. ჩუენი საყაფლანის შვილო მამული
 ერთიანად იყიდება, გაჩქარებულნი მოგვდევენ სოლაალაანნი, ბარა-
 თაანი, ჭავჭავაძიანნი, ანდრონიკაანი, ვაჩნაძიანნი, ციციანნი, თარ-
 ხანიანნი, ერისთავნი და სხუანი, ჩუენს მამულებს ეპატრონებიან
 მირზოები, თაოროები, მიკირტუმები, მირმანოები და მრავალნი
 სხუანი. ონიკოვს დარჩა ათას თუმანში მთლად მანანაშვილის აღე-
 ქსანდრეს მშვენიერი წილი მამულისა! წასულს კვირაში იყიდებო-
 და მანანას სახლი, ასე რომ ტასო გაგარინისა უნდა აყრილიყო და
 გაქცეულიყო სადმე! ტორღი შეაყენეს, მაგრამ როდემდის? ..იყიდე-
 ბა მამუკას შვილის კოტეს მამული, იყიდება დავით ჭავჭავაძის
 სახლ-კარი, ნათარეული, წინანდალი, მუყუზანი, და, ერთი სიტ-
 ყვით, იყიდება თითქმის მთლად საქართველო! ვინ არის მყიდველი?
 სომხობა, მაშასადამე, რამდენსამე წელიწადის შემდეგ, საქართვე-
 ლო შეიჭნება სომხების საკუთრება, ..თვით გლეხობაც ამავე ტა-
 თაში იწვიან: მთლად კახეთის ვენახობა, სულ სომხების ხელშია..."¹¹.

ეს ბარათი უნებლიეთ მოგვაგონებს მეოცე საუკუნის ერთ-ერთი
 შესანიშნავი ნოველისტის—ნიკო ლორთქიფანიძის მინიატურას
 „იყიდება საქართველო“, სავარაუდოა, ნ. ლორთქიფანიძე არ იცნო-
 ბდა გრიგოლ ორბელიანის პირად წერილს, მაგრამ, თავისთავად,
 მეცხრამეტე საუკუნისა და მეოცე საუკუნის საქართველოს მდგო-
 მარეობა იმდენად იდენტური იყო, რომ ორივე შემოქმედის გან-
 წყობილება საოცარი სიზუსტით დაემთხვა ერთმანეთს. შეიძლება
 ჩვენ ვცდებით და არც არის გამორიცხებული, რომ ნიკო ლორთქი-
 ფანიძე იცნობდა ამ ბარათს და ეპოქალური სატიკივარის გამო, შეგ-
 ნებულად გამოიყენა იგი. დღევანდელ სინამდვილეშიც ხომ იგივე
 საგალალო მდგომარეობაა და ჩვენც სინანულით შეგვიძლია გა-
 ვიმეოროთ გულისმომკვლელი, მაგრამ რეალური ჭეშმარიტება -
 იყიდება საქართველო - და მას ყიდის არა უცხო, გადამთიელი, არა-

მედ ჩვენივე სისხლი და ხორცი და არა გაჭირვებისა გამო, არამედ ზედმეტი სიმსუქნისა და სიხარბის მიზნით...

კიდევ ერთი უბედურება, რომელიც დასაბამიდან თან სდევდა ჩვენს ქვეყანას, რამდენი ტანჯვა, ვეება, ცრემლი, გოდება დაგვატეხა თავს მუსულმანურმა სამყარომ და, სამწუხაროდ, არც ესაა დღეს-დღეობით მხოლოდ ისტორიის კუთვნილება და არც ის ვიცით, რას გვიქადის მომავალი. საქართველომ ხომ ამ პრობლემის გადასატრელად გადადგა ჩვენი ყოფნა-არყოფნისათვის საბედისწირო ნაბიჯი და „განვისყიდეთ“ თავისუფლება:

...ლყო, ოსმალო და სპარსი, ვით მგელნი განუქლომელნი,
 უწყალოდ ჰკლევინ ჩვენს შამულს, სისხლითა ჩვენიო ღებულნი,
 სწულსა უბღურად შექნილსა, მათელმს მცხეთას გამოუფიხლად,
 ვრი ღალატებს ვებას და ვერვინ აღსდგა მფარველად..."

(„აღსარება“)

მაგრამ, ვაი, რომ ის, რაც დაგვაკლო თურქმა და ოსმალომ, დაგვიმატა დიდმა ქრისტიანულმა ქვეყანამ... „ათასი წელიწადი ებრძოდნენ მაჰმადიანნი პატარა საქართველოს, რათა? რას ვართმევდით? მართალია, ჩუენ გავგაოხრეს, მაგრამ არც თუ თვითონ გაიხარეს? ჩვენ ვიყავით მიზეზნი, რომ რუსეთმა წაართვა სპარსეთსა ერევანი, ნახჩევანი, ყარაბაღი, თალიშის სახანო, შაქი-შირვანი, ბაქუ, დერბენდ და ყუბა; ოსმალებსა – ახალქალაქი და ახალციხე და ახლა მესამედ ართმევენ ყარსსა; აქედამ დავინახავთ, რომ ჭერ ოსმალო არის კიდევ მოვალე ჩუენი! აი, როგორ ძვირფასია ქართველების წმინდა სისხლი! მართლად და განსაკვირველია ესრეთი დაბრმაება ევროპისა, რომ აქამომდის ვერ იცნეს ოსმალების სამთავლობა და მათი დაუძინებელი მტრობა ქრისტიანობისა...“²

დიდი სიხარულით შეხვდა ქართველი ხალხი აქარის ხელახალ შემოერთებას დედა საქართველოსთან, ამ დიდი, მნიშვნელოვანი მოვლენით გამოწვეული აღფრთოვანება იგრძნობა გრიგოლ ორბელიანის მიერ „აქარა-ქობულეთის“ შემოერთების გამო წარმოთქმულ სიტყვაში 1878წ. „ბატონებო! რას მოასწავებს დღეს ჩუენი აქ შეყრილობა? რა გვიხარია? რას ვდღესასწაულობთ? კრება

ესე წარმოადგენს სასიხარულოს მას სანახავსა, როდესაც ერთის დედის შვილნი, შავი ბედისა გამო, განშორებულნი, დიდხანს ერთმანეთისათვის დაკარგულნი, ანაზღვეულად მოულოდნელად, შეკხედნენ. იცნეს ერთმანეთი და გადაეხვივნენ გულითადის სიყვარულითა.

ჩუენცა ეგრეთვე საქართველოს შვილნი ვიყავით, გადაკარგულნი ერთმანეთისათვის საუკუნოების განმავლობაში; ბევრი ვიტანჯეთ მტერთაგან, ბევრი გაოხრება გამოვიარეთ, მაგრამ მაინც კი არ დაგვივიწყებია დაშორებულნი ჩუენნი ძმები. თვალი, გული გვეჭირა თქუენკენ, ბატონებო და ენატრობდით, როდის აღმოვა ჩუენთვის მზე შეერთებისა.

და აი, გვისმინა ღმერთმანცა, და დღეს ჩუენ შორის გხედავთ დაშორებულთა ძმებთა და მოხარულნი ვკმადლობ ღმერთსა და ვვედრებით, რომ შეერთება ესა ჩუენი იყოს უკუნითი უკუნისამდე შეურყვევლად და დღეის იქით ღვინშია, ქირშია, უნდა ვიყუნეთ ჩვენ ერთად, ვითარცა ერთნი დედა საქართველოს შვილნი..."

იგივე განწყობილებაა გამოხატული ალექსანდრე საგინაშვილისადმი 1878წლის 29 აგვისტოს გაგზავნილ ბარათში: "...განთავისუფლდნენ მილიონნი ქრისტიანნი ოთხასის წლის ტყვეობიდან, ძველნი ქართველნი, ჩვენნი ძმები, აქარა, ლიკანი, ქობულეთი, ბათუმი შეუერთდნენ დედა-საქართველოსა და უძლიერესის მართლმადიდებელის ხელმწიფობისა ქვეშე აწ იმყოფება მთლად თამარ მეფის სამეფო. დიდება მალალთაშინა ღმერთსა! დიდება ჩვენსა ხელმწიფესა, ქრისტიანობის გამომხსნელსა..."¹³

გრიგოლ ორბელიანი იმდენად გახარებული იყო ამ ფაქტით, რომ მზად იყო ყველასათვის გაეზიარებინა, ყველასთვის ეცნობებინა, ვინც კი ამ დროს საქართველოდან შორს იყო: "...ძველნი ქართველნი შეუერთდნენ ისევ ძველს დედა საქართველოს და აწ თამარ მეფის სამეფო აღმოჩნდა დიდის იმპერატორის ძლიერების ქვეშე. დიდება ღმერთსა! დიდება დიდსა იმპერატორსა ქრისტიანობის მფარველსა..."¹⁴

ამ სიტყვებში თითქოს ჩანს პოეტის კეთილგანწყობილება მეფის მთავრობისადმი, მაგრამ თუ წერილს ბოლომდე ჩაეკითხავთ და განსაკუთრებით დაეუკვირდებით იმ ადგილს, სადაც ნათქვამია: „დიდად მეშინიან, რომ აჭარაში არ დააფუძვნონ ჩვენი მიროვი სულელები და აღარ აღმოჩნდეს ახალს შეუჩვეველს ხალხში მეუფება ჩინოვნიკობისა, როგორც აფხაზეთში, სადაცა დაამტკიცეს, რომ მიწა ეკუთვნის გუშინდელს იქ შესულს ხაზინას და არა იმ ხალხსა, რომელიც აქა მკვიდრობს ნოეს დაბადებიდამ“, დავრწმუნდებით, რომ გრიგოლ ორბელიანს ქრისტიანული სახელმწიფოს ე.წ. „მფარველობა“ ურჩევნია მუსულმანური სახელმწიფოს ბატონობას, რომ იგი ბედნიერია საქართველოს გაერთიანებით და არა მეფის რუსეთის ჩინოვნიკური აპარატის მიერ საქართველოში გატარებული პოლიტიკით. აქვე, ფხიზელი თვალი იმასაც შეამჩნევს, თუ როდიდან და რა მიზეზით ეყრება საფუძველი ქართველთა და აფხაზთა შორის დღეს არსებულ უთანხმოებას. ნათელია, თუ ვისი მეოხებით იქნენ აფხაზეთში დამკვიდრებულნი უცხო ტომები და რა შორი მიზნები ჰქონია ასეთ განსახლებას.

ამრიგად, ეს ბარათები თუ, ერთი მხრივ, იმპერიის ქება-დიდებას წარმოადგენს, მეორე მხრივ, კიდევ ერთხელ გვიჩვენებს ქართველი პოეტის შეურიგებლობას მეფის რუსეთის კოლონიური რეჟიმის მიმართ. ეს აზრი კიდევ უფრო მტკიცდება, როდესაც ვკითხულობთ გენერალ ნიკო ჭავჭავაძისადმი გაგზავნილ მის ბარათს: „...მაგრამ ჩემის პაზრით, მაინცა კიდევ ვერ მიხუდებიან ჩუენს ნამდვილს მდგომარეობასა; და თუ მიხუდებიან თვითონვე შეეშინდებათ და ველარას შეჰსცვლიან საკეთილოდ ამა მხარესა, თავიდამ მოვჰყვეთ: 1. სული. შეიძლებაა, - ბევრჯელ მითქუამს, - რომ სული იყოს უცნობს ენაზე, როდესაც დამნაშავესა არ ესმის მსაჯულის ენა და მსაჯულმა არ იცის ენა დამნაშავისა! ამ გუარს სასამართლოს რა სიმართლე ექნება. 2. პეტერბურღში სცდილობენ ნამესტნიკობის მოშლასა ხარჯის შემცირებისათვის. მაშასადამე მთელი კავკაზია უნდა ჩავარდეს, ისევ უწინდელსავით, ლუბერნატორების ხელში, ესე იგი, იმათ სეკრეტარებისა და პოლიციის ჩინოვნიკების

დებტეშ. ოთხმოცის წელიწადების განმავლობაში ხომ ვნახეთ, რაცა ბრძანებიან ლუბერნატორები და ვიგემეთ მამობრივი მათი ჩუენზე მზრუნველობა, თუ გინდა შავსა ზღუაზე, გინა კასპიაზე, თუ გინდა განჯა ერევანს, გინა ყარსს-თბილისში. ესეც ხომ გამოვცადეთ, რომ მინისტრი, გინდა აკევიანი, პეტერბურლიდამ ვერარას დაინახამს ამ მხარეში, რომ მაშინვე განაქროს ბოროტმოქმედება; და ანუ აჭაურმა შეწუხებულმა მცხოვრებმა როგორ შებლავლოს აქედამ ნევსკის პროსპექტზე სასეირნოდ მიმავალსა მინისტრსა შემწეობისათვის.

3. ხალხის მომგლეღსა უთუოდ უნდა უყვარდეს ხალხი, მისთვის შექსტიოდეს გული, რომ მის კეთილდღეობისათვის იზრუნვოს დღე და ღამ და რათგანაც ეს არის მეტად დიდი ტვირთი, ამის გამო შორიდამ მოსული ჩინოვნიკი, რომელიცა არ იცნობს ხალხსა, არ იცის მისი ენა, ჩვეულება, ცხოვრება, ისტორია, აბა, რისთვის გაიხეთქავს თავსა? რა კავშირი აქვს აჭაურს მცხოვრებთანა? რა მოაგონდება წარსულის დროებიდამ, რომ იფიქროს, გული დაეწვას ხალხის ბედნიერებითა და გულისმოსვენებით ყოფა-ცხოვრებისათვის? — სამი ათასის ვერსტიდამ მოსულა აქა ჩინოვნიკი, მხოლოდ იმისათვის, რომ მიიღოს ჩინები, იშოვნოს აქედამ-იქიდან ფულუბი და გაჰსწიოს მშვიდობიანად თავისავე ქუეყანაში. მე ბევრი მინახავს რუსეთში დიდრონი სასახლეები, აჭაურის ფულით აშენებულნი.

4. ქართულს ენას აღარ ასწავლიან ღიმნაზიაში და აღარც სემინარიაში, ასე რომ საჭირო აღარ არის, ქართველმა მღუდელმა იცოდეს ქართულად ლოცვა, და ჯერ იქამდის მიახწიეს, რომ ქართველმა მღუდელმა აღარ იცის ქართულად გალობა. და სომხები, მაჰმადიანები, ურიები, ყველანი თავიანთ ენაზე კი ლოცვენ; ასე გაშინჯე, ფრანგები ქართულად ილოცვენ, და ქართველებს კი საქართველოში უნდა მოუსპონ ქართულად ლოცვა.

5. სასწავლებელში ქართველნი ყმაწვილნი ასიდამ ექვსი ვერ შედის, რადგანაც даже в приготовительных классах შეჰყავთ მხოლოდ ისინი, ვინც უკეთესად დაიჭერს ეგზამენს რუსულ ენაზე, და რა საკურველია, რომ რუსის შვილსა თავისი ენა უკეთესად

ეცოდინება ქართველს ყმაწვილზე, და აწ ამ საწყალმა სად უნდა ისწავლოს რუსული ენა, თუ არა პრილატოვიტელნის კლასში? და ამ მიზეზით პრჩებიან უსწავლელად რუსულის ენისა მრავალთუმ-რაველსნი ქართველნი ყმაწვილნი!..."¹⁵

გრიგოლ ორბელიანი იმედოვნებდა, უფრო სწორად, უნდოდა იმის იმედი ჰქონოდა, რომ ერთმორწმუნე ქრისტიანული ჭეყანა არ დაუშვებდა საქართველოს გადაგვარებას, ვაი, რომ ეგონა, თორემ სინამდვილეში რაც მოხდა და რაც ხდება, ყველასათვის ნათელია და ცხადი. ამიტომ იყო, რომ პოეტის საქართველოს რუსეთის იმპერატორს ავედრებდა და მორჩილად შესთხოვდა, თავისი „მზრუნველი“ ხელი ჩვენი მამულისათვის გადაეფარებინა. სწორედ ამ მიზნით იქნა შეტანილი „სადღეგრძელოში“ ხელმწიფისადმი საგანგებო მიმართვა:

„ქველი ივერი,
შენი ივერი,
შენდა მომხაროავს თვალსა და გულსა;
შენგან მოვლის,
რომ ლამკარს მსწავლის
კვალად აღუწიებ ქველად გამქრალს!“

ეს რწმენა, საუბედუროდ, პოეტს სიცოცხლის ბოლომდე ჰქონდა. მრავალი წლის მანძილზე სწამდა და ელოდა, რომ საქართველო კვლავ აღდგებოდა თავისი სიდიადითა და ძლიერებით.

მიუხედავად ასეთი მძიმე განცდებისა, გრიგოლ ორბელიანი მაინც არ ეძლეოდა უსასოებას, უმოწყედობას. 1878 წლის 7 თებერვალს იგი წერილს უგზავნის პეტერბურგში მყოფ ივანე ორბელიანს, რომელსაც აუწყებს საქართველოს მდგომარეობას და სთხოვს, ყოველივე მოახსენოს დიდ მთავარს, რათა მისი შემწეობით ხელმწიფემ შეიტყოს რეალური ვითარება და იქნება რაღაცა მაინც შეიცვალოსო: „მოთმინება აღარ შეიძლება: თუ დროზე არ მოგვეშველნენ მერე ველარაფერი ვერ აღგვადგენს ჩვენს საფლავში ჩასულთა!“¹⁶ მაგრამ აწუხებდა კი დიდ იმპერატორს გუბერნიის მკვიდრთა უბედურება, განწირულება? ... და პოეტს ისლა დარჩენოდა ეთქვა:

„დავბერდი. ბელს ვერ მოგწერარ. დავშო ჩემი სმშობლო.
 გულს მიკლავს უიმედობა. საფლავს ჩავდივარ სიმწარით“...

(„დავბერდი“)

1880 წლის 4 ოქტომბერს ღრმად მოხუცებული, ავადმყოფი გრიგოლ ორბელიანი, თავისი მწარე ხვედრითა და თავადაზნაურთა სასოწარკვეთილებით სულით ზორცამდე შეძრწუნებული, ივანე ორბელიანს სწერდა:

„რა ვჭნა, დავბერდი, მეტად მიძნელდება, მეტად შემძულდა წერა, და ან რა მოგწერო? სასიხარულო არა არის რა; დაილუპა მთლად საქართველოს თავადობა და არსაიღამ მოჩანს გამომხსნელი, პრიკაზის ვალის საქმეც გაწყალდა და დაერჩით უნუგე შოდ! ყოვლის სახლიდამ ისმის სიგლახაკის კენესა; ამ სამს ოთხს წელიწადში გამოჰყრიან სახლიდამ, მამულიდამ, ათას კომლს თავადაზნაურთა! რა უნდა ჰჭნან? სად უნდა წავიდნენ? აღარსად მოისმის ხმა სიმღერისა, სახარულისა, დადიან უიმედონი გულს ხელდაკრევით და ამბობენ სიმწარით - „ეჰ, რა უყოთ, დავილუპებით, დავილუპნეთ, ოლონდ კი მალე“. აი, ასეთი მდგომარეობა არის მთლად საქართველოში! ასე წახდენილი არ ყოფილა ეს მხარე შაჰაბაზის დროსაცა. მაშ, აბა რაღა მოგწერო, რომ გიამოს? - აი, მომავალს მარტში დავით ჭავჭავაძე მის სახლობით უნდა გამოავადონ მოვალეებმა წინანდლიდამ და იფიჭრე, რა სამწუხარო ამბავია. უნდა დაეცეს ამისთანა ოჯახი, რომელიცა მეფეების დროიდან ჰბრწყინავდა აქამომდის შეძლებითა, გონებითა, ზრდილობითა, პატივითა, პურადობითა და ახლა ამის ალაგას უნდა დაბძანდეს ვილაცა მირიმანოვი!!! ვაააი, ვაი! ვაი მე, რომ ყოველსავე ამას ვჭბედავ და არა ვაქტს ძალი შემწეობისა...“¹⁷.

„...ეი გონებაჲ, დაიოწყე ჩემს სანუგე შოდ.
 რაც იყო-ყო, ნუ იგონებ დღესა წაჩსულსა.
 მის მოგონებით მხოლოდ გულსა მიკლავ ეწვალოდ.
 და ფუქსი სოცხლეს მწვევლინებ გამწარებულსა!“

(„...ეი, გონებაე!“)

მართალია, რომანტიკოსმა პოეტმა თავად დაკარგა რწმენა, მაგრამ ახლა თვალი ახალგაზრდობისაკენ მიაპყრო და თუ ერთ ღროს გულზეიადი გენერალი ახალ თაობას „უსწავლელთა“ და „ცრუ რუსთაველთა“ ს უწოდებდა, ახლა მათ იმედით შეჰყურებდა და მათთვის ხელ შეწყობასა და დახმარებას ცდილობდა.

პეტერბურგში მოღვაწე პროფესორ ალექსანდრე ცაგარელს 1880 წლის დეკემბერში პოეტი სწერდა: „ერთმა ქართველმა, პეტერბურდის უნივერსიტეტის სტუდენტმა, წერილითა მაცნობა სტუდენტების საზოგადოდ შეიწროებით მდგომარეობა და მათ შორის მეტადრე ერთისა, რომელიცა იმყოფება დიდს გაჭირვებაში სიღარიბისა გამო: ამისათვის მთხოვეს შემწეობასა.“

გულითადის სიხარულითა აღვასრულე თხოვნასა მისსა და მასთანავე ჩემსა მოვალეობასაც: მით უფრო უმეტეს, რომ სიღარიბეში ძნელი ყოფნა და ცხოვრება არც მე ამცდენია და გულში ღრმად დამრჩა სიმწარისა ძალი მისი: მაგრამ, მერწმუნეთ, ერთხელად არ მიწყევია არცა ბედი ჩემი და არცა ღმერთი. ვითმენდი, რადგანაც ვიყავ ყმაწვილი კაცი და იმედიცა მიმაგრებდა გულსა, როდესაც მუხლამდის ტალახში დავეთრეოდი ჩემის როტითა ლიფლანდიასა და ვალენსკის ღუბერნიაში. ღონე-მიღებული, გაყინული, სიკვლეტეში ჩავარდნილი, გულის ტკივილითა, უამხანაგო, უცნობი გარეშეთათვის. რა ვქმნათ? ქართველები ვჰსდგევართ იმ გზაზე, სადალა არა მოიპოვება სიმდიდრე და მის მიერ განსვენებით ცხოვრება. აქაც ჩუენი საზოგადოება არის ეგრეთუე განწირულებაში ყოვლის მხრით. მაგრამ მაინც კიდევ ის გვანუგეშებს, რომ ჩუენი ახალგაზრდობა გულმოდგინედ მეცადინეობს, შრომობს და გუაქუს იმედიცა, რომ მეცადინეობა მათი არ დაჰშთება უნაყოფოდ და ერთხელ ჩუენცა გაგვითენდება დილა სიხარულისა, რომლისა მისაგებებლად თქუენნი მოწაფენი უნდა იყუნენ აწვე შემზადებულნი სწავლითა და ამის გამო დროებითის შეიწროებითა ნუ შეჰსწუხდებიან, ნუ დაეცემიან სულითა, ნუ მიეცემიან უსასოებას, რადგანაც მომავალი ეკუთვნის ყმაწვილკაცობასა და ყმაწვილკაცობა არის დიდი იგი ძალი, რომლისა შემწეობით

შეიმუხრება და განპქრება ყოველივე გარეგანი მოვლენილი დაბრ-
კოლება. მაშასადამე, მათთვის უნდა იყოს დევიზად: შრომა, ლო-
ცუა და გული მაგარი, და ჰსწამდეთ, რომ ღმერთიც იქნება მათ-
თანა კურთხევეითა თვისითა.

ამასთანავე, მომირთმევეია ასი მანეთი. ნუკი ვინმე შემრისხავს
მის სიმციროსათვის, უმორჩილესად გთხოვთ, გადაჰსცეთ მცირედი
ესე ძლუნეი იმ სტუდენტსა, რომლისთვისაც მომივიდა წერილი
შემწეობისა და თქვენცა, უპატივეცემულესო პროფესორო, გეგუ-
ლებოდეთ მეცა შორის მრავალთა თქვენთა პატივისმცემელთა და
ამა ჰეშმარიტითა გრძნობითა თქვენგამო ვეგებ.

თქვენი უმორჩილესი მოსამსახურე ენ. გრ. ორბელიანი¹⁸.

ხოლო ლევან მელიქიშვილს შესთხოვდა: „ვერ შევძელი თვალე-
ბის ტკივილისა გამო, რომ გხლებოდი და პირადად მომეხსენებინა
ორი ჩემი გულითადი თხოვნა. ეხლა გავებდე მოწერით. პირველი —
დიმიტრი ფურცელაძისათვის: ეს არის კაცი, დიდად პატიოსანი,
ღრმად ნასწავლი და ძალიან გამოსადეგი სამსახურისათვის; იყო
ცენზორად და ახლა დარჩა უადგილოდ, უჭამაგიროდ, ესე იგი
უპუროდ ცოლშვილითა. რაც კი გაქუსთ ძალი და ღონე, ამას უნდა
შეეწივნეთ, რადგან არის ღირსი თქვენის შეწევნისა და საჭიროცა
მომავლის წლისათვის, როდესაც აქა გაიხსნება არქეოლოგიის
კრება. ამ საგნისათვის ძალიან სასარგებლო იქნება რომ მისცეთ
ამას ღონისძიება სასწავლებლად კიევში, სადაღა არის თურმე მრავალნი
ქართული წიგნები და ჩუენის მეფეების წერილები მეთეს
საუკუნისა, იქვე არის ოქროს ყავარჯენი ეპისკოპოზისა და მასთან
დიდად მდიდრად შემკულნი თვალმარგალიტებითა ხატები და
ეპისკოპოზის ძვირფასი შესამოსელნი, ზედ ქართულად ნაწერით.
საქართველოს ეპისკოპოზმა, ვითარცა უფროსმა მისცა ეს შემ-
წეობა თავის უმცროსს მოძმეს კიევის ეპისკოპოზსა, როდესაც
პირველ გაიხსნა კიევში ეპისკოპოზობა. ჩუენის ისტორიისათვის
დიდად სასარგებლო იქნება ამის აღწერა და საქუეწოდ გამო-
ცხადება, რომლიდამაც თვით რუსეთი დაინახავს, რაცა ყოფილა
ოღესმე საქართველო.

მეორე გახლავს დაღმშველიანი, ყმაწვილი კაცი, ჰკვიანი, დი-
დად კარგად გაზრდილი, მოგეწონებათ. ამასა ჰსურს, შესარულოს
სწავლა; მაგრამ რადგანაც ჩუენზე უფრო არის ღარიბი, ამის გამო
დაუტევა სწავლა, უფულობით, ამისი სურვილი არის კეთილი და
შესაწყნარებელი; მაშასადამე ამასაც უნდა მოწყალებით შეეწიოთ.

კარგი იქნება, რომ ერთიცა და მეორეცა ნახოთ თქუენ თვითონ
და მაშინ უკუიოსად შეიტყობთ ამათ დარღებსა და რაც შეეხება
თქუენს კეთილსა და მოწყალე გულსა, ისე აღსრულდეს, და მე კი
ნუ დამემდურებით; მაგრამ ამას კი მოგახსენებთ, რომ ორნივე არ-
იან ღირსნი თქუენის მოწყალებით შეწევისა¹⁹.

როგორც ჩანს, გაქრა გრიგოლ ორბელიანის შუამდგომლო-
ბამ. ჩვენ არ ვიცით, რა ბედი ეწია ვინმე დაღმშველიანს, მაგრამ
ქართველი ისტორიკოსი დიმიტრი ფურცელაძე, რომელმაც 1849
წელს დაამთავრა კიევის სას. აკადემია, ერთხანს თბილისის სას.
სასწავლებელში, ხოლო შემდეგ სასულიერო სემინარიაში მასწავ-
ლებლობდა, 1854 წლიდან იყო სამხედრო სამსახურში და კავკა-
სიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარის მოვალეობასაც ას-
რულებდა, შემდგომში გამგზავრებულია კიევში და 1881 წ. თბი-
ლისში უკვე გამოდის მისი წიგნები: 1. Грузинские дворянские
грамоты (Материалы для пятого археологического съезда. Тифл.,
1881 г. 2. Грузинские крестьянские грамоты, крепостные и судебные
акты, грамоты и письма грузинских и персидских царственных особ
(Тифл., 1882 г.). Грузинские церковные гуджары (грамоты). Тифл.,
1881 г.

დანამდვილებით ვერ ვიტყვით, გრიგოლ ორბელიანი ამ გუ-
ჯარებს გულისხმობდა, თუ მართლა იყო კიევში ჩვენი მეფეთა
მიმოწერა მეთუე საუკუენისა, ანდა რამდენად შეეფერება სი-
ნამდვილეს ქართველ ეპისკოპოსთა აქ მოხსენიებული საჩუქრები?
ამის შესახებ თავისი სიტყვა უნდა თქვან კომპეტენტურმა სპე-
ციალისტებმა, ჩვენ კი ჩვენის მხრით დავძენთ, რომ საჭიროა ამ
ცნობების გადასინჯვა-შემოწმება.

მეცხრამეტე საუკუენშიც, ისე როგორც დღეს, ქართველი სა-
ზოგადოებრიობა განსაკუთრებულად განიცდიდა მშობლიური

ენის ღირსების შელახვას და გრიგოლ ორბელიანი, ქართული ენის დაუღალავი მსახური, ქართული ძარღვიანი სიტყვის რაინდი, თანამემამულეთ შეახსენებდა.

„რა ენა წახდეს.
ერიც დაეცეს.
წარეცხოს ზირჭი
ტაძარსა წმინდას“.

(„პასუხი შვილთა“ ...)

მისი პირადი ბარათების გაცნობის შემდეგ კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით, რომ ეს სიტყვები ჭეშმარიტი მამულიშვილის გულსტიკივლით გამოწვეული ამოძახილი იყო. ქართული ენის მდგომარეობა პოეტს სინანულით ალაგებდა და სასოწარკვეთით იპყრობდა: „...იყო კაცი და სახელი მისი – არ ვიცი მოვლინებული ამ ზაფხულს სინოდით რევიზორად თბილისის სემინარიასა. რა ნახა, და ანუ რა არა ნახა, რა მოგახსენო, მხოლოდ ეს კი ვიცი, რომ როდესაც ღრმასა მაღალ გონიერების ქუაბში დაადნეს სემინარიის საქმენი, გამოვიდა ბოლოს ესე, რომ მმართველობასა მოუწყვეტელმა მზრუნველობამ აღიყუანა განათლება და კეთილდღეობა საქართველოსი ისეთს მაღალ ხარისხზე, რომ ამას იქით ქართულის მღუდელისათვის საქართველოში აღარ არის საჭირო ცოდნა ქართულის ენისა, ესე იგი, აღარ უნდა ილოცონ ქართველებმა ქართულს ენაზე, რომლისა სწავლა ამას აქით იქნება მხოლოდ უსარგებლოდ დაკარგვა დროისა, მაშასადამე, სემინარიაში უნდა მოისპოს სწავლა ქართულის ენისა, რომელსა ამასთანავე არცა ჰქონია მდიდარი ლიტერატურა. ასე აირჩიეს ამ ზაფხულსა არჭიერმა, რევიზორმა, და მეტადრე მღუდელმა ხელაძემ, რომელმანცა თავგამოდებით, გულსმოდგინებით და დიდის მჭერმეტყველებით რჩევაში დაამტკიცა, თუ ვითარს წარმატებაში და ბედნიერებაში შევა საქართველო, როდესაც ჭყყანაზე განჭრება სახსენებელი ქართულისა ენისა! ჭერაც ცოცხალია ჭუყყანაზე გამცემელი იუდა... საქართველოში ურიები, თათრები, სომხები, ლოტრანები ილოცვენ თავიანთ ენაზე და არავინ არის დამშლელი მათი; თვით

ფრანგებიც კი ქართულ ენაზე ჰგალობენ და მხოლოდ ქართველებსა უნდა მოესპოთ ქართულს ენაზე ლოცვა! რათა? აქ რომ ჰაზრი არ არის, თუ არ დაჩლუნგება, დაქანგება გონებისა? და ან საქართველოსა, ერთგულების მეტი რა დაუშავებია, რომ ესოდენტოა სხუა და სხუა ხალხთა შორის მართო ქართველები ამოურჩევიათ დასაჩაგრავად? – აი, საქართველოს ბედი; მოვა ვინმე, თუ გინდა რევიზორი, თუ გინდა კარპეკო, გადაავლებს თვალსა აჭურობასა და მაშინვე მზად არის ჩუენისა ბედნიერებისათვისა და განათლებისათვის! ამაზე მეტი რაღა გვინდა?²⁰

... ქართული ენა დევნილი არქიერისაგან და მის თანამეპაზრე ნევეროვისაგან; ერთმან აღბოცა ეს ენა ღიმნაზიაში, ახლა მეორეცა ჰსცდილობს ყოელისა ღონისძიებითა მოჰსპოს სემინარიებშიაცა...²¹

...დღეს იყო წირვა ანჩისხატში, სადაცა ჰგალობდენ ქართულად და სწორედ მოგახსენო დიდად მეამა. იფიჭრეთ, საქართველოში გვიკვირს ქართული გალობა! გვედრებით, ნუ გააჭრობთ ქართულს გალობასა თქუენს ქვეყანაში, სადაღა ათას წელიწადს ისმენდა ერი თაეის ენაზე გალობას... დიდს პლანებში ვართ აქა ქართულის ენის მოყვარენი: ვაბეჭდინებთ ძველს ქართულს წიგნებსა და ვიმედოვნებთ, რომ ესრეთის საყოველთაო და კეთილს საქმეში შეგვეწვეით ფულითა თქუენცა, სალომეცა, ნიკოცა და ანდრიაცა! ქართული წერილი იყო სამასი წლის უწინარეს ჭრისტეს დაბადებისა, და თუ კი არ განჰქრა და მამა-პაპათა ჩუენთა დაიცუეს იგი ღროსა სამასი წელისა გაოხრებისა, დატყუეეებასა, აკლებასა მაჰმადიანთაგან ჩუენის მამულისა, ეხლა ჩუენის მშვიდობიანობის ეამსა, დიდის მოწყალეს ხელმწიფის მფარველობის ქუეშ დაცული, რად უნდა დაეცეს წერილი ჩუენი? ვის რა დაუშავედება, რომ სხუათა ენათა შორის იყოს ჩუენიცა ცოცხალ?²²

...ერის ცხოვრება, მისი დიდება, მის ისტორია დაცულ არს ენით" („პასუხი შვილთა“) გოდებდა მოქალაქე, რომელიც სულით ხორცამდე განიცდიდა მრავალსაუკუნოვანი ქართული გენით ნასაზრდოები ენის საჭირბოროტო, მტკივნეულ და შეუხორცებელ ტკივილს.

გრ. ორბელიანის წერილებში განსაკუთრებით საყურადღებოა ეკატერინე ქავეჭავაძის ასულის, სალომე მიურატისადმი მიძღვნილი ბარათი, რომელშიც მთელი სიმძლავრით შეიგრძნობა პოეტი გრიგოლ ორბელიანი. ეს ბარათი დღეს იმითაც არის საინტერესო, რომ საუბედუროდ. დღესაც, ჩვენს სინამდვილეში იგივე პრობლემები დგას. ქართული ენის პროგრამა მხოლოდ და მხოლოდ ქალაქზე დაწერილად შეიძლება მივიჩნიოთ და იგი კვლავ დევნილი და შევიწროვებულია. შეიძლება ითქვას, უფრო მეტადაც, ვიდრე გასულ საუკუნეში. ამდენად, მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია გრიგოლ ორბელიანის ტკივილით აღსავსე ამ ბარათის კიდევ ერთხელ წარმოჩენა ქართველი საზოგადოებრიობის წინაშე: „მეტად მანუგეშე შენის ქართული ენითა ჩემო მშვენიერო სალომე და აბა, როგორ არა ვჰსთქვა სიმწარითა. პარიჟელსა უნდა უყვარდეს ქართული ენა, უნდა იგი ჰსცდილობდეს მის შესწავლასა და საქართველოში კი ქართველნი ქალები უარს-ჰყოფდენ ქართულს ენასა და შეურაცხებით, ტუჩებაშეკრით, ამბობდენ: „რა საჭიროა ამ დროს ქართული ენა“! ეს სიტყვები ცხადად გამოაჩენენ აწინდელის საზოგადოების სამწუხაროს მდგომარეობასა, მის უმეცრებასა, გზის დაკარგვასა. ვისაც არ უყვარს თავისი სამშობლო ენა, მას, უცქველია, არ უყვარს თავის მშობელნიცა, თავის წინაპარნიცა, თავის მამულიცა. ენა არის შემნახველი მამა-პაპის ყოფა-ცხოვრებისა, მათის სარწმუნოებისა, ჩვეულებისა. ესე იგი თვით ისტორია. თუ კაცმა არ იცის მამა-პაპის ენა. მაშ როგორ უნდა იცოდეს ვინ იყვნენ იმის მამა-პაპები, როგორ ჰსცხოვრობდენ, რას ლაპარაკობდენ, რას იმღეროდენ, რა უხაროდათ. რასა ჰსწუხდენ? ათასი წლის განმავლობაში როგორ ებრძოდა ეს პატარა საქართველო სპარსთა, არაბთა, ოსმალთა, იმ მტრებსა, რომელთა აწ ებრძვის დიდი იმპერატორი დიდი რუსეთისა და უძნელდება ბრძოლა? – რომელი ისტორია მოგვითხრობს ესრეთსა უმაღლესსა სარწმუნოებისა და მამულის სიყვარულსა. სპარსელებმა ქეთევან დედოფლის გულზე ცეცხლი ანთეს და ისე ტანჯვით მოკლეს, და არ უარჰყო მან ქრისტიანობა. განა ამისთანა ერის ენა და ისტორია არ არის ღირსი შესწავებისა

ქართველთა ჭალებთაგან? და თუ მოვიგონებთ ძველთა მწერალთა, მელექსეთა, ღვთის მეტყველთა, მჭადაგებელთა, — მერწმუნე, ჩემო სალომე, ქართული ენა არ არის ისე დაერდომილი, როგორცა ჰგონიათ ესლანდელთა ინსტიტუტელებსა, და ამისათვის დაგიკოცნი გონიერს შუბლსა, რომ შენ ხარ პირველი მაგალითი ქართულის ენისა სურვილით სწავლისა. უწინაც ჩუენი ჭალები იყვნენ დიდად ჭებულნი ენის ცოდნითა, და მათგან ბევრნი იყუნენ დიდნი ორატორები, ვახუშტი ბატონიშვილები, ჭეთევან, მარიამ, თეკლა! ესენი განვიდნენ ამა სოფლით და ახლანდელთა არცკი იციან საფლავნი მათი, არც კი იციან, თუ ვისი მადლით და წყალობით ასე გულმოსვენებით, კეკლუცობით, სეირნობენ გოლოვინის პროსპექტზე შლექიფებ გაშლილნი! საფლავნი მეფის ირაკლისა და გიორგისა, აღარ იციან სად არის! — უბადრუცებმა აღარ იციან, რომ იმათი ღედები იყუნენ ღედუფლები ზრდილობისა, სილამაზისა, მაღალის გონებისა და ამისთანა ხასიათით მამაცნი, თავგანწირულნი მამულისათვის...²³

როგორც ვხედავთ, გრიგოლ ორბელიანის ეს ბარათები არაფრით ჩამოუყარდება ტკივილით აღსავსე მის ლექსებს, მათში თვალნათლივ ჩანს სამშობლო-ჭეყენისადმი რომანტიკოსი პოეტის უსაზღვრო სიყვარული, მოწიწება, პატივისცემა, შექმნილი მდგომარეობით გამოწვეული, ენითაუწერელი გულისტკივილი. გვესმის და ვგრძნობთ რა შეადგენდა მისი ცხოვრების აზრს. ანდა რა შთააგონებდა რომ ეთქვა:

„სოფელი იმად არა ღირს, კაცი ნატრობდეს ემს გრძელსა.
თუ ფუჟი მისი სიცოცხლე ვერა რას არგებს მამულსა!“
ან კიდევ
„მისი სახელი კიცხვითა მარადის იხსენებოდეს,
ვინცა საღმრთოსა სიყვარულს მამულისადმი არ ჰგრძნობდეს...“

1860 წლის 25 ივლისს გრ. ორბელიანი ბაბაღე საგინაშვილს წერდა: „ერთი ამოდით, რა დაგემართათ? წავიდეთ და ვნახოთ ბენიის მონასტერი, განთქმული საქართველოში შენობითა და

თამარ მეფის სურათითა...“, ხოლო მისდამი გაგზავნილ 17 აგვისტოთი დათარიღებულ მეორე ბარათში, პოეტი ატყობინებს ბაბალეს: „...გუშინ წინ, ესე იგი ღვთაებობას ვიყავ ბეთანიას, ოპ. რა მშვენიერი. დიდებული ყოვლის ხელოვნებით შემკული ეკლესია არის! სურათები თამარ მეფისა, მის მამისა და შვილისა მდიდრად გამოსახულნი, მღუმარებით და თითქოს განკვირვებით გვიყურებდნენ ჩვენ მისულთა თაყვანისაცემად!...“²⁴ ეს ყველაფერი გვაფიქრებინებს იმას, რომ მეცხრამეტე საუკუნის ლირიკული შედევი „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“, რომლის შექმნის თარიღად დღემდე 1877 წელი იყო მიჩნეული, რადგან იგი პირველად 1877 წელს უთარიღოდ დაიბეჭდა გაზეთ „ივერიაში“, „ქანისხველის“ ფსევდონიმით, გაცილებით ადრეა შექმნილი, მით უმეტეს, რომ ეს ბარათი ლექსის იდენტურია:

„შენს წმიდა სახეს.
შუენებით სავსეს. სახიერებით განსხივებულსა.
კუმზერ კრძალვიანა, თავანკებითა.
სრულ-მორეული გემთხვევი ფერხთა!...“
მთარის-გიშზერ.
წუხვარ და გიშზერ.
და ესრეთ მზერა მსურს სიკვდილამდე.
ო გამოვფხიზლდე.
რომ აღარ ვკრძობდდე.
ჩემი სმშობლოს სულით დაცემას!...“

ეს ლალადისი მაშინ აღმოხდებოდა პოეტს, როდესაც ბეთანიის მიუვალ ტყეში, ეკლესიის კედელზე, საქართველოს წარსული დიდებისა და სიამაყის, მეფეთა-მეფის ნათელმოსილ სახეს პირველად იხილავდა. მით უმეტეს, რომ 1877 წლის 12 აგვისტოს სალომე მიურატს იგი ატყობინებდა: „...ძალიან მეამა, რომ თამარ მეფის სახე ბეთანიაში მოგწონებიათ ეკატერინასაცა და შენცა, რადგან უნდა მოგახსენო, რომ მე გახლავარ იმ ლექსის დამწერი და ცენზურამ ზოგიერთისა მათში დაბეჭდვა არ ინება – და აი, სწორედ, ნამდვილი მომირთმევი ჩემ სახსოვრად“²⁵.

ახალგაზრდული ენერგიით გულალტკინებულ პატრიოტს სიბერის უამს სევდა მოერია, გრძობამ აიყოლია, მარტოობით და უმოქმედობით მოწყენილი რელიგიურ ექსტაზში ჩაეფლო:

„ვინა აღვიდეს მალალსა მას მთასა წმიდასა.

სადა ჰგალობენ ანგელოზნი ღვთისა დიდებს?!...“ („ფსალმუნი“)

აქ კიდევ ერთხელ წარმოჩინდება ადამიანის რაობაზე ღრმად დაფიქრებული პოეტი, რომელმაც კარგად უწყის ვინ არის დიდებისა და წმინდა მთაზე ასვლის ღირსი:

„სულითა წრფელი. მშვიდი გულით. ფიქრით განწმენდილ

ვის არ შეეხო ზაკეის გესლი მისა განკითხვად

და სიყვარულით შეიწყალა ცდომილი ვნებით...“

დაიხ, გრიგოლ ორბელიანი კარგად იცოდა, რომ მის ირგვლივ ბევრი იყო, „ცდომილი ვნებით“ და არც თავად იყო უცოდველი და ამიტომ უკიჟინებდა სხვებს მონებივით არ გაპყოლოდნენ „დიდებასა მზეებრ მნათობსა“ და დაცემული მისათვის მიეცათ ხელი. აღედგინათ, და მხოლოდ მაშინ გაიხსნებოდა მათთვის საუკუნო სასუფეველი:

„იგი აღვიდეს მალალსა მას მთასა წმიდასა.

ღვთისა დიდების გალობითა ნათელ-მოსილი“.

გრიგოლ ორბელიანი თავისი წოდებისა და ქვეყნის ბედს ერთმანეთისაგან არ თიშავდა, ამიტომაც ასე მწარედ განიცდიდა საქართველოს დაცემას:

«Мы погибнем, но пусть знают, что нас не заменят ни татарские беки, ни пришлые персо-турецкие армяне, наполнившие Грузию и здесь разбогатевшие, ни даже русское чиновничество, неподражаемое в умении вселить к себе ненависть народов».²⁶

„ვაჰ, თუ რაც წახდეს.

ველარა აღსდგეს

ველარ აყვადეს ახლოს შენებით?

და რაც დაეცა, ის წარიტაცა

შაემა ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი“

ძველი დიდების მომღერალი პოეტისათვის მძიმე იყო იმის შეგნება, რომ ყოველივე დროის მსახურალ ხელს ეჭვმდებარებოდა. „ვისგან და ვისთვის განიხაროს აწ გულმან ჩემმან? ვისა შევკ-

ბრალდვით, რომ ეგებ მით გული განგრილდეს!?" სწერდა ჯერ კიდევ ადრე პოეტი საყვარელ დას ეფემიას, ეს გრძნობა განსაკუთრებით სიცოცხლის ბოლო წლებში მოეძალა, მაგრამ მისი სიძლიერე სწორედ ის იყო, რომ ეს მელანქოლია, სასოწარკვეთა მხოლოდ ღრობებით იპყრობდა ხოლმე და მაშინვე ცდილობდა თავს მორეოდა და ხვალინდელ დღეზე ეზრუნა, გულის სიღრმეში მაინც არასოდეს კარგავდა იმედს, რომ თუ დღევანდელი დღე არა, ხვალინდელი მაინც იქნებოდა მისთვის და საქართველოსათვის ბედნიერების მომტანი: „...მარტობამ და უსასოებამ რაც უნდა ღრუბელი მოჰფინონ, სიმართლე მით არ დაიძალუბა და გაბრწყინდება ნათელი მისი: ასეა ღვთისაგან დადგენილი და შეუწყველი ძალი სიმართლისა“²⁷.

ამგვარი განწყობილება, შინაგანი მხნეობა და ოპტიმიზმი შთააგონებდა პოეტს განეცხადებინა: „მინამ ხარ ცოცხალ უნდა იზრუნო სიცოცხლისათვის, ასეა ბრძანება ღვთისა, რომელსაცა ვერაინ გარდაეალს დაუსჯელად.“²⁸.

ლიტერატურა

გრიგოლ ორბელიანის ამ ბარათთა უმეტესობა დაცულია კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ინსტიტუტის გრიგოლ ორბელიანის ფონდში.

1. წერილი გ. დადიანისადმი, ფონდი 50 № 80/48
2. წერილი გ. დადიანისადმი 1879 წ. 17 იანვარი ფ. 50 № 77/48
3. წერილი გ. დადიანისადმი, 1879 წ. 17 იანვარი ფ. 50 № 77/48
4. წერილი სოფიო ორბელიანისადმი 1874 წ. 17 მარტი ფ. 50 № 487/56
5. წერილი კეთევან ორბელიანისადმი 1875 წ. 15 აგვისტო ფ. 50 № 381/20
6. წერილი რევაზ ერისთავისადმი, 1877 წ. 28 დეკემბერი ფ. 50 № 86/57
7. წერილი ანასტასია ოგლობეიოსადმი, 1882 წ. 23 აგვისტო ფ. 50 № 143/63
8. წერილი ანასტასია ოგლობეიოსადმი, 1882 წ. 23 აგვისტო, ფ. 50 № 143/63
9. წერილი ელისაბედ ორბელიანისადმი, 1878 წ. 24 აგვისტო, ფ. 50 № 175/25
10. წერილი სოფიო ორბელიანისადმი, 1874 წ. 17 მარტი, ფ. 50 № 487/56
11. წერილი ივანე ორბელიანისადმი, 1878 წ. 7 თებერვალი ფ. 50, № 192/68
12. წერილი სალომე მიურატისადმი, 1877 წ. 12 აგვისტო ფ. 50 № 116/66
13. წერილი ალექსანდრე საგინაშვილისადმი 1878 წ. 29 აგვისტო, ფ. 50 № 422 Hd-
14. წერილი ლევან მელიქიშვილისადმი, 1878 წ. 5 სექტემბერი, ფ. 50 № 114

15. წერილი ნიკო ქავჭავაძისადმი 1881 წ. 7 აგვისტო. ფ. 50 № 523/30
16. წერილი ივანე ორბელიანისადმი 1878 წ. 7 თებერვალი ფ. 50 № 192/68
17. წერილი ივანე ორბელიანისადმი. 1880 წ. 4 ოქტომბერი. ფ. 50. № 195/64
18. წერილი ალექსანდრე ცაგარელისადმი. 1880 წ. დეკემბერი. ფ. 50 № 248/76
19. წერილი ლევან მელიქიშვილისადმი. ფ. 50. № 115/76
20. წერილი სოფიო ორბელიანისადმი 1872 წ. ფ. 50. № 485/56
21. წერილი სოფიო ორბელიანისადმი. 1873 წ. 16 სექტემბერი. ფ. 50 № 485/56
22. წერილი ვატიერინე დადიანისადმი 1869 წ. 27 ივნისი (ზეგდიდის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ვრ. ორბელიანის ფონდი)
23. წერილი სალომე მიურათისადმი ფ. 50. № 117/66
24. წერილი ბაბაღე საგინაშვილისადმი ფ. 50. № 455/24
25. წერილი სალომე მიურათისადმი ფ. 50 № 117/66
26. წერილი ნიკო ქავჭავაძისადმი. 1880 წ. ტაბახმელა ფ. 50 № 523/30
27. წერილი ვატიერინე დადიანისადმი 1879 წ. 1 ივლისი. ზეგდიდის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი ვ. დადიანის არქივი.
28. წერილი ელისაბედ ორბელიანისადმი. 1878წ. 28 აგვისტო ფ. 50. № 175/25

გრიგოლ ორბელიანის ბარათების აღჩესაბუთები:

1. ვატიერინე დადიანი - ალექსანდრე ქავჭავაძის ასული. შემდგომში სპეგრეულის მთავრის. დავით დადიანის მეუღლე.
2. სოფიო ორბელიანი - სოფიო იაკობის ასული ორბელიანი-მირსიკისა. დიმიტრი სუიატოპოლ-მირსიკის მეუღლე.
3. ქეთევან ორბელიანი - გრიგოლ ორბელიანის ძმის. ზაქარიას მეუღლე.
4. რევაზ ერისთავი - გრიგოლ ორბელიანის დისწულის - ვატიერინეს მეუღლე.
5. ანასტასია ოკლობეთო - გენერალ ივანე დიმიტრის ძე ოკლობეთოს მეუღლე.
6. ელისაბედ ორბელიანი - შემამშულე სამარჯღონ ორბელიანის მეუღლე. ბაბაღე საგინაშვილის დედა.
7. ივანე ორბელიანი - მანანა ორბელიანის ვაჟი. რომელიც 1846-1848 წლებში მსახურობდა დაღესტანში გრიგოლ ორბელიანთან.
8. სალომე მიურათი - ვატიერინე დადიანის ასული
9. ალექსანდრე ცაგარელი (1844-1929) - ფილოლოგი. ისტორიკოსი. 1865 წ. ღამსაფრა თბილისის სასულიერო სემინარია. 1867 წლიდან სწავლობდა პეტერბურგში. 1871 წლიდან განაგებდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრას.
10. ლევან მელიქიშვილი (1817-1892) - ნიკოლოზ ბარათაშვილის ამხანაგი ვიშნაზი-დან. შემდგომში კავაღერის გენერალი. 1880 წ. მთავარმხარეთებლის მოადგილე. 1882 წ. სახელმწიფო საბჭოს წევრი.
11. ბაბაღე საგინაშვილი - მთავრ ალექსანდრე დიმიტრის ძე საგინაშვილის მეუღლე. სამარჯღონ ორბელიანის ასული.
12. ნიკო ქავჭავაძე (1830-1897) - რუსეთის არმიის კავაღერის გენერალი.

СВОЕОБРАЗИЕ ТВОРЧЕСТВА И ЭПИСТОЛЯРНОГО НАСЛЕДИЯ ГРИГОЛА ОРБЕЛИАНИ

РЕЗЮМЕ

Многие ученые изучили биографию и творчество Григола Орбелиани, многими интересными деталями и штрихами пополнился его жизненный путь, но для оценки поэта недостаточно знакомство только с его творчеством. В этом отношении весьма значительно и заслуживает внимания его эпистолярное наследие. В этих письмах полностью отражена его поэтическая натура, порой полная тоски и печали, а порой полная юмора и жизнелюбия.

Эти письма необычайно перекликаются с творчеством поэта, иногда даже идентичны с последним. Всё это было утверждением того, что Григол Орбелиани - поэт и личность - единое неделимое целое.

Представленные в работе письма, в основном, относятся ко второму периоду его жизни, к периоду, когда романтический энтузиазм поэта потерпел поражение.

Если он хотя бы временами смотрел на будущее с надеждой, то в последнюю пору эта надежда угасла, проходили годы, а положение Грузии не радовало его ничем.

Утомленный военными приключениями и жизненными бурями, поэт в пору уединения задумывался о суете человеческой жизни, о превратностях судьбы, и в нём все более углублялась меланхолия, которая так характерна была для последнего периода его жизни. Утрате независимости сопутствовала и трагедия социальных сдвигов.

Григол Орбелиани надеялся, вернее, хотел надеяться, что единая христианская страна не допустит вырождения Грузии. Он взывал к императору России с просьбой простереть свою «заботливую длань» на нашу Родину. К несчастью, поэт верил в это до конца жизни. На протяжении многих лет он верил, что Грузия вспрянет во всем величии и могуществе.

Эти письма Григола Орбелиани ничем не отставали от его стихов, полных боли, в них отчетливо видна безграничная любовь и уважение поэта-романтика к своей Родине, невыразимая языком сердечная боль, вызванная существующим положением. Мы чувствуем и понимаем, что составляло суть его жизни.

N. IMEDADZE

PECULIARITIES OF CREATIVE WORKS AND EPISTOLARY HERITAGE OF GRIGOL ORBELIANI

Biography and creative works of Grigol Orbeliani have been studied and reviewed by many scientists; his life path was filled in by many details and touches, but for the evaluation of the significance of a poet, only familiarization with his work is not enough. With this in view, the epistolary heritage of Grigol Orbeliani is extremely interesting and important. In his letters the poetic nature of Grigol Orbeliani is expressed rather vividly; his mood, sometimes full of sorrow and remorse and sometimes impregnated with humour and love for life, is mirrored there.

These letters splendidly comply with the creative work of the poet; sometimes they expose absolute identity. This fact strengthened our belief that the personality of Grigol Orbeliani and that of a poet represents one integral, inseparable whole.

The letters presented in the work, principally belong to the second period of the life of Grigol Orbeliani, that is to the time when the heroic mood of a romantic poet suffered defeat.

If earlier, he at least sometimes looked with hope and bravery to the future, later he had lost even this hope. Years went on and the state of Georgia left no reason for hope and joy.

The poet, tired by military adventures and stormy life at leisure pondered deeply over the essence of the life, the vicissitudes of the life and the melancholy, so characteristic to the last period of his life, was overwhelming him.

Changes conditioned by losing of freedom national independence was accompanied by tragedy induced by social displacements.

Grigol Orbeliani hoped, that is he wanted to have a hope that a state of the same Christian religion would not permit the degeneration of Georgia. And it was because of it that he appealed the Emperor of Russia to lay its "patronizing" hand over our country. Unfortunately the poet retained this belief to the end of his life. He believed and waited for the time when Georgia would revive in all its glory and might.

The letters of Grigol Orbeliani were not inferior to his verses, which were full of pain. They reveal immense love, adoration, respect of our romantic poet to his motherland; the pain that could not be uttered by a man, compassion conditioned by the existing situation. We understand and feel the essence of his life.

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის შრომები
Труды Тбилисского государственного университета
им. Ив. Джавахишвили

340, 2002

ლXIII ს. 340-360-ე

**0. ჯავახიშვილი და ქართული მუსიკის
ისტორიის საკითხები**

წარსულის კულტურული ცხოვრების აღსადგენად ეროვნული მუსიკის ისტორიის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ცნობები მუსიკალური საკრავებისა და ტერმინების შესახებ უფრო გვიანდელ საუკუნეებში გვხვდება, რაც გარკვეულ სიძნელეს უქმნის ქართული მუსიკის მკვლევართ. მიუხედავად ამისა, ქართული მუსიკის ისტორიის საკითხებით არაერთი მუსიკისმცოდნე დაინტერესებულა. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა დ. არაყიშვილის (1), (2), ზ. ფალიაშვილის (7), გრ. ჩხიკვაძის (11)(12) (13), ა. მსხილაძის (6), შ. ასლანიშვილის (3), ნ. მაისურაძის (5), მ. შილაკაძის (9) და სხვათა ნაშრომები.

ხალხური სიმღერების ყოველმხრივი ანალიზი ცხადყოფს, რომ ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედება საინტერესო იყო როგორც ესთეტიკური, ისე შემეცნებითი თვალსაზრისითაც.

ქართული მუსიკის ისტორიის კვლევის საქმეში დიდი წვლილი ი. ჯავახიშვილმა გაიღო თავისი კაპიტალური ნაშრომით „ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები“ (14). მეცნიერმა ქართულ და უცხოურ წყაროებზე დაყრდნობით, ხალხურ ზეპირსიტყვიერებასა და ზეპირ გადმოცემებში დაცული ცნობების საფუძველზე შეისწავლა როგორც ხმეირი, ისე საკრავიერი მუსიკა.

მუსიკის ისტორიის კვლევისას მას დიდად დაეხმარა მატერიალური კულტურის, ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული და ენობრივი მასალის შესწავლა.

ი. ჯავახიშვილმა გაითვალისწინა წინამორბედ მკვლევართა კვლევის შედეგები. მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ მის აღნიშნულ

მონოგრაფიამდე გამოქვეყნებულ ნაშრომებში გამოყენებული არ იყო ძველ ქართულ ლიტერატურულ და ისტორიულ წყაროებში შემორჩენილი ცნობები ხშიერი და საკრაეიერი მუსიკის შესახებ, ამიტომ მათი მსჯელობა ხშირად სათუო მასალაზე იყო დაფუძნებული.

ამ მხრივ ი. ჯავახიშვილმა სხვა გზა აირჩია. თავისი მოსაზრებები წერილობით წყაროებსა და ფოლკლორული მასალის გაანალიზების საფუძველზე ჩამოაყალიბა, ამიტომ ეროვნული მუსიკის ისტორიის საკითხების კვლევა უშუალოდ მის სახელთანაა დაკავშირებული. მისი მონოგრაფია ერთ-ერთი საინტერესო მეცნიერული გამოკვლევაა, სადაც წარმოჩენილია ძველი საქართველოს მუსიკალური ცხოვრების მნიშვნელოვანი მომენტები.

ი. ჯავახიშვილმა საფუძვლიანად შეისწავლა ქართული მრავალხმიანობის წარმოშობისა და განვითარების საკითხები, მეცნიერული სიზუსტით დაასაბუთა ამა თუ იმ მუსიკალური ტერმინის არსებობა როგორც ხშიერი, ისე საკრაეიერი მუსიკის დარგში; ის შეეცადა ისტორიული ხანის ქართული მუსიკის განვითარების მთლიანი სურათის აღდგენას, რადგან ქართული მუსიკის დასაწყისის მთავარი საფეხურების გამორკვევა მასალის უქონლობის გამო დიდ სიძნელესთან იყო დაკავშირებული.

ქართული მუსიკის ისტორიის საკითხებზე ი. ჯავახიშვილის მონოგრაფიაში წამოყენებულ მოსაზრებებს რომ გარკვეულ ანგარიშს უწევდნენ ეროვნული მუსიკის მეკვლევარნი, ეს შემდგომი დროის კვლევა-ძიებამაც დაადასტურა. საქართველოს სხვადასხვა კუთხის საერო სიმღერების ანალიზმა ნათელი მოჰფინა ბევრ ისეთ საკითხს, რომლის შესახებ მეცნიერს მხოლოდ ვარაუდი ჰქონდა გამოთქმული, კვლევის თანამედროვე ეტაპზე დავას აღარ იწვევს ქართული მრავალხმიანობის ორიგინალობის საკითხი (3), (4), (5), (9), (10).

ძველ ქართულ მწერლობაში არსებული მუსიკალური ტერმინოლოგიის დადგენის საფუძველზე ი. ჯავახიშვილმა საქართველოში მრავალხმიანობის წარმოშობის შესახებ ფრიად მნიშვნელოვანი მოსაზრება გამოთქვა: „ძველ ქართულ ლიტერატურაში არ მოიპო-

ვება დასავლეთ ევროპის მუსიკალური მეცნიერებიდან გადმოვღებულ არც ერთი მუსიკალური ტერმინი", ამიტომ მრავალზმიანობა მას ეროვნული მუსიკის საკუთრებად მიიჩნდა. ეს თვალსაზრისი კი ერთ-ერთი ყველაზე დამაჯერებელი საბუთი იყო იმის უარსაყოფად, რომ მრავალზმიანობა საქართველოში დასავლეთ ევროპიდან არ იყო გადმოტანილი. მეცნიერის აზრით, „მრავალზმიანობა ქართული მუსიკის შინაგანი განვითარების წარმატების ნაყოფია“ (14, 303).

ქართული მრავალზმიანობის შინაგანი განვითარების კვალს იგი ხმათა სახელებში და თვით სიმღერებშიც ხედავდა.

ქართული ხალხური სიმღერის მკვლევარი ზ. ნადელი თავისი შრომის ერთ-ერთ ნაწილში საქართველოს კულტურული ურთიერთობის შესახებ მრავალზმიანობის წარმოშობის საკითხთან დაკავშირებით იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ შესაძლებელია მრავალზმიანობის კერა საქართველოში იყოსო (14, 26-32).

ქართული მრავალზმიანობის განვითარების საფეხურთა დადგენაში მნიშვნელოვანი როლი სხვა ავტორებთან ერთად (დ. არაყიშვილი, ზ. ნადელი, გრ. ჩხიკვაძე, შ. ასლანიშვილი) ი. ჯავახიშვილის მონოგრაფიამაც შეასრულა. იგი გაეცნო საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში შემორჩენილ ცნობებს ხმების სახელებისა და მღერის წესის შესახებ.

განხილულმა მასალამ მეცნიერი დაარწმუნა იმაში, რომ მე-17-ე საუკუნეზე ადრეული ძეგლები არ მოგვეპოვება, რომელშიც გვხვდება სიმღერა-გალობის სახელები.

ი. ჯავახიშვილი არ იზიარებდა იმ აზრს, რომ მრავალზმიანობა საეკლესიო და საერო მუსიკაში დამოუკიდებლად გაჩნდა. მისი ვარაუდით, ერთი მათგანი უნდა ყოფილიყო მრავალზმიანობის დამწყობი და შემქნელი, მეორე კი – შემთვისებელი.

მრავალზმიანობა, მისი აზრით, საერო მუსიკის დამახასიათებელი თვისება უნდა იყოს, იგი ქართულ მუსიკას წარმართულ ხანაშიც უნდა ჰქონოდა (14, 301-302).

ი. ჯავახიშვილი ხმათა სახელწოდების ფუნქციითა გამოკვლევის საფუძველზე შეეცადა მრავალზმიანობის განვითარების საფუძველზე

ბის დადგენას. სამხმიან სიმღერაში ბანის ოქტავეური გაორმაგება მას მიაჩნდა პირველად ფორმად ორხმიანობიდან სამხმიანობაზე გადასვლისა. ამის მაგალითად იგი ასახელებდა ზ. ნადელის მიერ მიკვლეულ სამხმიანობის უძველეს ნიმუშს — „თებრონე მიდის წყალზედა“.

ი. ჭავჭავიძის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ სამხმიანობის წარმოშობა და განვითარება ემყარება არა საკრავიერ, არამედ ხშიერ ფუძეს, — ემთხვევა ზ. ნადელის, გრ. ჩხიკვაძის (11), დ. არაყიშვილის (2) მოსაზრებებს.

ი. ჭავჭავიძის სამხმიანობის წარმოშობის საკითხის კვლევისას, სწავლობს ხმათა შეწყობის გაჩენისა და მისი თანდათანობით განვითარების ისტორიას. მისი შეხედულებით, ხშიერი მუსიკა თავდაპირველად ერთხმიანი იყო. ყველაზე პირველად უმარტივესი ჰანგის სიტყვების მთქმელი ანუ მომძახნელი უნდა გაჩენილიყო, რადგან ბანი თავისთავად შესაბანებლის არსებობას გულისხმობდა (14, 80).

საინტერესო დაკვირვება აქვს მეცნიერს ბანის შესახებ. მისი სიტყვით, თავდაპირველად ბანი გარკვეული ხმის სახელი არ უნდა ყოფილიყო. ის ზოგადად შებანების, ხმათა შეწყობის გამომხატველი იყო. ხოლო შემდეგში, როდესაც ორხმიანი სიმღერების გარდა მ-ხმიანი სიმღერაც გაჩნდა, ბანი თანდათანობით დაბალი ხმის სახელად იქცა.

ძველი ალთქმის გადმოთარგმნის ხანაში, ი. ჭავჭავიძის აზრით, ბანი უკვე არსებობდა როგორც მუსიკალური ტერმინი, რასაც სიტყვა „შებანებული“ ამტკიცებს.

ი. ჭავჭავიძის ბაქარის გამოცემაში, კერძოდ „მეფეთა წიგნში“ ორ ტერმინს — („შებანებული“ და „შეხმობილი“) გამოყოფს „ეს ორივე ტერმინი ხმათა ჰარმონიულად შეწყობასა და შეხამებას, შეთანხმებით აყოლებულს ნიშნავდა“ (14, 282).

ხმების სახელების შესწავლისას ი. ჭავჭავიძის იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ტერმინები „შებანებული“ და „შეხმობილი“ საკმაოდ

¹ ზ. ნადელის მოსაზრებები წარმოდგენილია ივ. ჭავჭავიძის ნაშრომის მხედვით (14).

ძველია. ისინი უკვე XI საუკუნეში ყოფილა ცნობილი. ამ დროს ქართველებს ბანიც სცოდნიათ.

ი. ჭავჭავაძის ვარაუდით, ტერმინები: „შებანება“ და „შეწყობა“ საეკლესიო მუსიკის მონაპოვარი არ უნდა იყოს, არამედ ისინი საეროდანაა შეთვისებული“ (14, 300).

ბანის ფორმამ საუკუნეთა მანძილზე სხვადასხვა საფეხური გაიარა. ბანის ანალიზის დროს შ. ასლანიშვილი დარწმუნდა, რომ „ზოგიერთ შემთხვევაში იგი წმინდა ჰარმონიული ფუნქციის მატარებელია, სხვა შემთხვევაში ბანში უპირატესობა მელოდირ საწყისს ენიჭება“.

შ. ასლანიშვილის დაკვირვებით, „ბანს რომ მიეღო წმინდა ჰარმონიული ფუნქცია, ე.ი. ზედა ორ ხმასთან შედარებით ხარისხობრივად განსხვავებული გამხდარიყო, აუცილებელი იყო გარკვეული ევოლუცია“.

ი. ჭავჭავაძისაგან განსხვავებით, შ. ასლანიშვილს მიაჩნია, რომ ცნება „შებანება“ შეუძლებელია გაჩენილიყო მრავალხმიანობის განვითარების პირველ საფეხურზე. მისი ვარაუდით, „მრავალხმიანობის თეორიული შეგრძნება გარკვეული ცნების სახით უნდა წარმოქმნილიყო მრავალხმიანობის რთული განვითარებული და ფართოდ გავრცელებული სახეობის არსებობის პირობებში. ე.ი. როდესაც ცნება „შებანება“ წარმოიშვა მრავალხმიანობა, რთული და განვითარებული ფორმების სტადიაში უნდა ყოფილიყო“ (4, 160).

ი. ჭავჭავაძემ ისტორიულ წყაროებსა და ხალხში დაცულ ხმათა სახელწოდებების თანმიმდევრული განხილვის შედეგად დაადგინა ხმათა რაოდენობა ხალხურ სიმღერაში. მან განმარტა, როგორც 3 ხმიანი სიმღერის ხმის სახელები, ისე 5 და 6 ხმიან გუნდში არსებული ახალი ტერმინები: კრინი, ზილი, ღვრინი.

ამრიგად, ქართული მრავალხმიანობის გაჩენისა და მისი თანდათანობით განვითარების განხილვამ ი. ჭავჭავაძის იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ქართულ მუსიკაში მრავალხმიანობის გაჩენისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ბანის ანუ შებანების გაჩენას და მის გაორმაგებას ჰქონდა.

ბანისა და I ხმის ოქტავეური სელა სამხმვიანობის ჩანასახის, უკეთესად მრავალხმვიანობის, ერთ-ერთ უძველეს ფორმას წარმოადგენს.

ი. ჭავჭავიძევილი სიმღერის წარმოშობის ეპოქის გამოსარკვევად სიტყვიერ ტექსტს ან მის ზოგიერთ სიტყვას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ამ თვალსაზრისით მან განიხილა დ. მაჩაბლისა და პ. კარბელაძევილის თვალსაზრისი იმის თაობაზე, რომ მათ საერო სიმღერები („ბედზე დაგნატრი, ბარათო“, „ვაი შენ, ჩემო თეთრო ბატო“, „ვინცა კაცია არნანო, ჩოხა ჭაქვია თარნანო“) ზოგიერთი საეკლესიო საგალობლის დედან პანგად მიაჩნდათ და ამ სიმღერების საგალობლებზე უწინარესობას ამტკიცებდნენ (14, 9).

ი. ჭავჭავიძევილის აზრით, კი ეს სიმღერები საეკლესიო საგალობლის დედან პანგად ვერ ჩაითვლებოდა, რადგან ტექსტის ზოგიერთი სიტყვა მაგ. ჩოხა, ბატი, ბარათი IX საუკუნის ადრინდელ ძეგლებში არ გვხვდება.

ხალხური სიმღერის წარმოშობის ეპოქის განსაზღვრისას, მუსიკალური მეცნიერება განსაკუთრებით რთულ პირობებში იმყოფება. ძველ ქართულ წყაროებში ამა თუ იმ სიმღერის წარმოშობის შესახებ თითქმის არაფერი მოგვეპოვება. მ. ასლანიშვილის აზრით, მარტო სიტყვიერი ტექსტის ანალიზი საკმარისი არ არის სიმღერის ხმოვანების გამოსარკვევად, არამედ ყურადღება უნდა გამახვილდეს როგორც ლიტერატურულ ცნობებზე, ასევე იმ ყოფა-ცხოვრებით პირობებზე, რომელშიც ხდება სიმღერის შესრულება, კულტურის მონათესავე დარგების სტილისტიკურ თავისებურებებზე, განსაკუთრებით კი მუსიკალური გამომსახველობის ფორმალურ ხერხებზე (4, 148).

ი. ჭავჭავიძევილი სიმღერის წარმოშობის ეპოქის განსაზღვრისას მოითხოვდა სიმღერის ყოველმხრივ ანალიზს, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას კი სიტყვიერ ტექსტს ანიჭებდა. ნაკლებ ყურადღებას აქცევდა მუსიკალური ტექსტის ანალიზს.

მ. ასლანიშვილი კი ქართლ-კახური სიმღერების ჰარმონიის შესწავლის საფუძველზე ამ საკითხთან დაკავშირებით განსხვავებულ თვალსაზრისს გამოთქვამს. „ქართლ-კახურ სიმღერებში ჰარმონია იმდენად ცხადად და ფართოდაა გაშლილი და იმდენად

მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, რომ უმეტეს შემთხვევაში აღებული სიმღერის ან სიმღერათა ჯგუფის პარამონიული თავისებურებანი შეიძლება მივიღოთ სიმღერის წარმოშობის ეპოქის განსაზღვრის წამყვან საწყისად“ (4, 150).

ი. ჯავახიშვილი წერილობითი წყაროებიდან ამოკრეფილი ცნობების საფუძველზე ადგენს ზოგიერთი სიმღერის სახელწოდებასა და სიმღერათა თანრების არსებობის ხანას. ქართული სიმღერის შესახებ ცნობებს მან მიაკვლია მე-12-ე, მე-17-ე და მე-19-ე საუკუნეების ლიტერატურულ და ისტორიულ წყაროებში. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ძველ საქართველოში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ლექსთან ერთად სიმღერაც გაჩნდა, მაშინ ჩვენამდე მოღწეული ცნობები ძალზე არასრულია.

საეკლესიო მუსიკასთან დაკავშირებულ საკითხებზე მეცნიერი თავის მონოგრაფიაში საგანგებოდ ჩერდება. იგი განმარტავს საგალობლის ისეთ ტერმინებს, როგორცაა კილო, მუხლი, ქცევა, საქცევი, მნიშვნელი და სხვ. გამოთქვამს ვარაუდს იმის თაობაზე, რომ საგალობლის წყარო წარმართული სიმღერა უნდა ყოფილიყო. გალობა, როგორც მუსიკალური ტერმინი, უფრო გვიან უნდა გაჩენილიყო, მანამდე იგი ზოგადი მნიშვნელობით იხმარებოდა და „სიმღერას“ ნიშნავდა (14, 226).

ი. ჯავახიშვილი დიდ ინტერესს საკრავიერი მუსიკისადმი იჩენდა. თავისი მრავალსაუკუნოვანი ცხოვრების მანძილზე ქართველ ხალხს მრავალი სახის საკრავი ჰქონია, მაგრამ დიდი უმრავლესობა სამუსიკო საკრავებისა ამჟამად სრულიად უცნობია. მათ სახელებს მხოლოდ წერილობით წყაროებში თუ ამოვიკითხავთ. ესენია: ებანი, ქნარი, ნესტვი, იობელისანი, ტაბლაკი, გოლი, ქარახსი, ყვიროსტვირი და სხვ. (12).

ი. ჯავახიშვილი თითოეული მათგანის სახელის მნიშვნელობას, არსებობის ხანასა და საკრავის სადაურობას ძეგლების მიხედვით იკვლევდა.

ძალებიანი საკრავების შესახებ არსებული ცნობების შესწავლისას მან ყურადღება მიაქცია იმას, რომ ძალებიან საკრავებს სხვადასხვა სახელი აქვთ, მაგრამ მათ მაინც ერთი საერთო თვისება

აერთიანებთ. ეს თვისება კი ის არის, რომ თითოეული მათგანი ძალებიანია, მაგრამ საკრავებს ერთმანეთისაგან განასხვავებს ძალთა ანუ სიმთა რაოდენობა. ამ განმასხვავებელი თვისებების შესახებ ი. ჯავახიშვილი წერდა: „განსხვავება მათ შორის მარტო ძალთა რიცხვზე არ იყო დამყარებული, მაგრამ საკრავების სახელდების დროს. უმთავრესი ყურადღება სწორედ ამ გარემოებას ჰქონია მიპყრობილი და საკრავთა ამ ჯგუფის უმთავრეს განმასხვავებელ და ნიშანდობლივ თვისებად სწორედ ეს ყოფილა მიჩნეული“ (14, 91).

ერთი უმთავრესი ნიშანთაგანი, რომელიც საკრავებს ერთმანეთისაგან განასხვავებდა, მეცნიერის აზრით, იყო დიაბაზონი, ანუ საბას განმარტებით – მზახელობა, ხმის მაღალ-დაბლობა.

საკრავს სხვა თვისებაც გააჩნდა. საბა მას სიტკბოს უწოდებდა, ი. ჯავახიშვილი კი – საკრავის ტემბრს.

ი. ჯავახიშვილმა მოგვცა სიმებიანი საკრავების ნაწილების აღწერილობა, გაარკვია მათი დანიშნულება, აღადგინა საკრავთა ნაწილთა ქართული ტერმინოლოგია, გაამახვილა ყურადღება ზოგიერთი საკრავის ნაწილთა ურთიერთშეფარდებაზე.

ი. ჯავახიშვილი ნაშრომში ძალებიანი საკრავების შემზადების წესსა და ტექნიკასაც შეეხო, ამისათვის მან გამოიყენა სხვადასხვა თემში ჩაწერილი მთქმელების ნაამბობი. დაინტერესდა სიმებიანი საკრავების ავღურების წესითაც. მან ნემესიო ემესელის „ბუნებისათვის კაცისა“ ჰეტრიწისეულ თარგმანში მიაკვლია ტერმინს „ძალთსაცემელს“. რომელსაც სიმებიანი საკრავების ასახმაურებლად იყენებდნენ.

ი. ჯავახიშვილი საინტერესო ცნობებს იძლევა მოზიდვისა და ძალთსაცემლიანი საკრავების შესახებ. საგანგებოდ ჩერდება თითოეული საკრავის აგებულებასა და წარმოშობაზე.

ებანი მას ქართულ სახელად მიაჩნდა, მაგრამ რაც შეეხება თვითონ საკრავს, იყო თუ არა იგი ქართული, ამის თაობაზე თავს იკავებდა, ფიქრობდა, რომ ეს საკითხი დასადგენი იყო.

ებანის ქნარის ქართულ შესატყვისად მიჩნევა ი. ჯავახიშვილს უფლებას აძლევდა. ევარაუდა, რომ ებანიც გალობა-სიმღერის შე-

ბანებისათვის განკუთვნილი საკრავი იყო. მისი ვარაუდით, ებანი, როგორც გარკვეული საკრავის ქართული სახელწოდება, ბანიდან უნდა ყოფილიყო წარმოქმნილი.

ი. ჭავჭავაძის მიერ ქართული მუსიკის ისტორიის ერთ მთავარ საკითხად თვლიდა ძალთა ანუ სიმთა სახელების დადგენას, რადგან, მისი აზრით, საკრავის სიმთა სახელწოდებანი მრავალბმიანობის წარმოშობა-განვითარების ერთ-ერთი წყარო იყო.

მეცნიერი არკვევს რა საკრავიერ მუსიკაში ხმათა თანდათანობით გაჩენის პროცესს, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ „საკრავიერ მუსიკაში პირველად ბანი (ბოხი ხმის გამომღები ძალი) უნდა გაჩენილიყო, შემდეგ კი მღერით წარმოთქმული ჰანგის დასაკრავად განკუთვნილი ძალი“ (14, 309).

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული მრავალბმიანობის ჩანასახი საკრავიერში კი არა, ხშიერ მუსიკაში უნდა ვეძიოთ, ი. ჭავჭავაძის მიერ მართებულად აფასებს საკრავიერი მუსიკის როლს ქართული მრავალბმიანობის განვითარებაში, როდესაც წერს: „ქართული შებანების გაჩენა-ჩამონაკეთილობისათვის საკრავს დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა“.

პარალელური კვარტეტებისა და კვინტეტების დაკანონებას ხშიერ მუსიკაში იგი უკავშირებს „ძალეზიანი ჩამოსაკრავი შემბანებელი საკრავის (ფანდური, ჩონგური) ხმარებას“. მეცნიერის დასკვნით, ხშიერ მუსიკაში უნდა ვეძიოთ მრავალბმიანობის ჩანასახი, საკრავიერ მუსიკაში კი ჩამონაკეთულია ქართული ჰარმონიის თავისებურება (14, 312).

საკრავიერი მუსიკის ერთ-ერთი მკვლევარი მ. შილაკაძე ი. ჭავჭავაძის აღნიშნულ მონოგრაფიას, რომელშიც დიდი ადგილი საკრავიერ მუსიკას ეთმობა, ასეთ შეფასებას აძლევს: „ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები“ წარმოადგენს სამაგიდო წიგნს, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის ქართული მუსიკის ისტორიის ვერცერთი მკვლევარი. იგი მოიცავს მნიშვნელოვან დებულებებსა და მოსაზრებებს. გარდა ამისა, აქ თავმოყრილია უმდიდრესი მასალა საკრავების შესახებ, რასაც ხშირ შემთხვევაში წყაროს მნიშვნელობა ენიჭება“.

ამრიგად, ი. ჯავახიშვილის მიერ ქართული მუსიკალური კულტურის საკითხების კვლევა ქართული ისტორიოგრაფიის განუყოფელი ნაწილია. იგი მაჩვენებელია ქართველი ხალხის დიდი მუსიკალური ტრადიციებისა.

ლიტერატურა

1. დ. არაგიშვილი. ხალხური სამუსიკო საყრავეზის აღწერა და გაზომვა. თბ., 1946.
2. დ. არაგიშვილი. ქართული მუსიკა, ქუთაისი, 1925.
3. შ. ასლანიშვილი. ნარკვევები ქართული ხალხური სიმღერის შესახებ. თბ., 1934.
4. შ. ასლანიშვილი. ქართლ-კახეთის ხალხური საგუნდო სიმღერების პარამონია. თბ., 1950.
5. მ. ანდრეაძე. აღმოსავლეთ საქართველოს მუსიკალური კულტურა. თბ., 1971.
6. ა. მსხილაძე. ქართული ხალხური საყრავეზო მუსიკის ისტორიიდან. თბ., 1969.
7. ზ. ფალიაშვილი. ქართული ხალხური სიმღერების კრებული. თბ., 1909.
8. მ. შილაკაძე. ქართული ხალხური მუსიკალური ტრადიციები და საანამეო დროეობა. თბ., 1938.
9. მ. შილაკაძე. ქართული ხალხური საყრავეზი და საყრავეზო მუსიკა. თბ., 1970.
10. ი. ზიგაძე. ქართული მრავალხმიანობის ზოგიერთი საკითხი. „საბჭოთა ხელოვნება“, თბ., 1955, №2.
11. გ. ჩხიკვაძე. ქართული ხალხური სიმღერა. თბ., 1960.
12. გ. ჩხიკვაძე. სამუსიკო საყრავეზოები და მისი როლი, საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის. VII, თბ., 1955.
13. გ. ჩხიკვაძე. ქართული მუსიკალური ფოლკლორის ისტორიოგრაფია. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის. VII, თბ., 1955.
14. ი. ჯავახიშვილი. ქართული მუსიკის ძირითადი საკითხები. თბ., 1990.

И. ДЖАВАХИШВИЛИ И ВОПРОСЫ ГРУЗИНСКОЙ МУЗЫКИ

РЕЗЮМЕ

И. Джавахишвили на основании письменных источников и сведений, сохранившихся в устном творчестве, выявил древность грузинской музыки, ее высокий уровень. Выяснил полную картину развития грузинской музыки исторического периода.

Автор статьи пытается показать вклад И. Джавахишвили в дело изучения истории национальной музыки.

L. CHUMBURIDZE

**I. JAVAKHISHVILI AND QUESTION OF HISTORY OF
GEORGIAN MUSIC**

SUMMARY

I. Javakhishvili studied the antiquity of Georgian music and its high level on the basis of the evidence of the written sources and folklore.

He reconstructed a comprehensive picture of the development of the Georgian music of historical period.

An attempt is made in the paper to highlight I. Javakhishvili's contribution to the study of national music.

ცნაღა სპარსლო

სათაურის ქირითაღი პარამეტრების საკითხისათვის ინგლისური მოთხრობის მასალაზე

სათაური ყოველი ტექსტის მნიშვნელოვანი ინფორმაციული ნაწილია. სათაურის თავისებურებების შესწავლას არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა, ლ. ა. ლებედევას აზრით (1,91) სათაურს, რომელიც ზუსტად შეესაბამება იმ შინაარსს, რაც ტექსტშია ჩაღებული, შეუძლია გაამდიდროს ტექსტი და იგი უფრო გამომსახველობითი გახადოს. გარდა ამისა, ავტორის აზრით, სათაური ისეთი უნდა იყოს, რომ შეძლოს მკითხველის ყურადღება შეაჩეროს. სწორედ ამიტომ, ნაწარმოების ავტორი ფრთხილად უნდა ირჩევდეს სათაურს და ცდილობდეს იგი მოულოდნელობით და ექსპრესიულობით დატვირთოს.

ტექსტის სათაურის რეკლამურ ხასიათზე ხაზგასმით მიუთითებს დ. გოცირიძე (2,206) თავის სტატიაში. ავტორი მოითხოვს, რომ მთელ რიგ მეცნიერთა შრომებში გამოყოფილი ნომინატიური, ინფორმაციული, ყურადღების მიპყრობის, მკითხველის დაინტერესების, მოვლენათა შეფასების ფუნქციები გაერთიანდეს ერთ რეკლამურ ფუნქციაში, რომელიც, ავტორის აზრით, ყველა შემო დასახელებულ პარამეტრს მოიცავს.

ჩვენი აზრით, სათაურის რეკლამურობასთან მჭიდრო კავშირშია მისი მაიდენტინიფიცირებელი ფუნქცია, რომელსაც ხაზგასმით გამოვყოფთ იმის გამო, რომ სათაური ნაწარმოების თავისებური სახელია და იგი სხვა მხატვრული ტექსტისაგან ფორმალური გამიჯვნის ერთ-ერთი საფუძველთაგანია.

სათაურს მკითხველი განსაკუთრებული ყურადღებითა და სიფრთხილით უნდა მოეპყრას და ეცადოს ამოიკითხოს მასში დამუხტული ინფორმაცია, რათა სწორი ინტერპრეტაცია მისცეს ტექსტისადმი სათაურის მიმართებას; ტექსტის სათაური ხომ ის ორიენტირია, რომელიც ტექსტის ინფორმაციისადმი ავტორის პოზიციას ჰფენს ნათელს.

ავტორისეული პოზიცია სათაურში აისახება იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ იგი მოქმედებს „არჩევითობის“ პრინციპის (3,366) შესაბამისად. უამრავი ვარიანტიდან ავტორი სათაურად ირჩევს იმას, რაც სრულიად შეესაბამება ტექსტის დედააზრს და მიზანდასახულობას. ამიტომ, სათაურის თავისებურებანი სწორედ ტექსტთან მიმართებაში უნდა ვეძებოთ.

სათაური თავისი შინაარსით შეიძლება იყოს ემოციონალურად ნეიტრალური და ემოციონალურად დამუხტული. ემოციის სარეალიზაციოდ სათაურში ობიექტურადაა მოცემული სპეციალური ენობრივი სიგნალები. მაგალითად, ემოციონალურად დატვირთულია მ. სპარკის მოთხრობის სათაური You should have seen the mess (6.147), სადაც მოდალური ზმნის should კავშირით ლექსიკურ ერთეულებთან seen და mess გამოხატულია გმირი გოგონას უარყოფითი შინაარსის რეაქცია ყველაფერზე, რასაც ცხოვრებაში იხილავს ხოლმე; იგი ხომ ირგვლივ მხოლოდ და მხოლოდ სისუფთავეს ამჩნევს, ადამიანთა სულიერი სამყარო მისთვის მიუწვდომელია, რაც ახალგაზრდა ქალის არაპარმონიულ შინაგან სამყაროზე მიგვითითებს.

ემოციონალურად ასევე დატვირთულია პ. ბეიტსის მოთხრობის სათაური Go, Lovely Rose (7,119), რომელიც აღუზიანა ლექსიდან, სადაც პოეტი შესთხოვს ვარდს მის შეყვარებულს ამცნოს, რომ იგი მშვენიერი ვარდის დარია. პოეტისათვის ასევე მნიშვნელოვანია მისმა სატრფომ იცოდეს, რომ ვარდი თვალის და სულის მშვენიებად მოავლინა ღმერთმა და, თუ იგი უდაბნოში თვალს მიეფარება, როგორც ამას მისი შეყვარებული სჩადის პოეტს რომ გაურბის, იგი უმიზნოდ გაქრება, დაიღუპება და მის სილამაზეს

ვერავინ იხილავს. მაშ, რა ამო უფილა ქვეყნად მისი მოსვლა აღარებს რა თავის შეყვარებულს უღაბნოში მოსულ ვარდს, პოეტი სწუხს, რომ მისი შეყვარებული დროს ფუქად ფლანგავს. პოეტი მოუწოდებს გოგონას თავი დააღწიოს მორცხვობას და საშუალება მისცეს გამოხატოს თავისი სიყვარული და თავდავიწყება.

აი, ასეთი შინაარსისაა ე. ვოლერის ლექსი, საიდანაც პ. ბეიტსის მოთხრობის სათაური *Go, Lovely Rose* არის ნასესხები, როგორც აღუზიური ფორმა. ე. ვოლერის ლექსის შინაარსი ის სიგნალია, რომელმაც პ. ბეიტსის მოთხრობის სათაურს შესაბამის ტექსტთან მიმართებაში დიდი ემოციონალური მუხტი შესძინა.

ერთი შეხედვით, ნაკლებ ემოციონალურად გამოიყურება ე. შორერის მოთხრობის სათაური *The dead dog* (8,121). ამასთანავე აღნიშნავთ, რომ ზემომოტანილი სიტყვათ შეთანხმება მკითხველისათვის გარკვეული იმპლიკატორია ნაწარმოების დედააზრის წვდომის პროცესში, სათაური ხომ ტექსტში გარკვეული აქცენტების განაწილებას განაპირობებს; ცოცხალი ძაღლი მოხუცისათვის ოჯახური სიტბოს გაჩანტია იყო, ძაღლის სიკვდილი კი მისი უბედურების მომასწავებელია. ამრიგად, ერთი შეხედვით, ემოციონალურად შედარებით ნეიტრალური სათაური მხოლოდ ტექსტთან მიმართებაში იძენს ემოციონალურ მუხტს.

დ. გოცირიძე სრულიად მართებულად აღნიშნავს (2,212), რომ სათაურის სინტაქსური კონსტრუქციები მრავალფეროვანია და მათი ერთ სიბრტყეში მოქცევა სათაურს უკარგავს სპეციფიკურობას. ავტორის აზრით, სათაურის სინტაქსური კონსტრუქციების შესწავლა გაარკვევს სათაურისა და წინადადების მიმართების საკითხს, ასევე სათაურის, როგორც „წინადადების ნამსხვრევის“ ბუნებას.

თავისი სტრუქტურის მიხედვით, სათაური შეიძლება იყოს ერთწევრიანი, ორწევრიანი და ორზე მეტწევრიანი. სათაურის სინტაქსური თავისებურება მკვიდრო კავშირშია ნაწარმოების ტექსტთან: ერთი მხრივ, სწორედ ტექსტთან მიმართებაში ხდება სათაურის შინაარსის დეკოდირება, მეორე მხრივ კი, სათაური თა-

ვისი სტრუქტურული მაჩვენებლებით უფრო ხაზგასმით მიგვითითებს ნაწარმოების ავტორისეულ პოზიციაზე, გვეხმარება ტექსტის დედააზრის განსაზღვრაში.

სათაურს ჩვენ განვიხილავთ, როგორც არასრულ სტრუქტურულ და ინფორმაციულ ერთეულს, რომლის ორივე ეს მხარე სრულად ტექსტთან მიმართებაში უნდა დადგინდეს. სწორედ ამიტომ, სათაური თავისი ბუნებით ახლოს დგას ელიფსურ წინადადებასთან, რომელთა სრული სტრუქტურული და ინფორმაციული ლიკებულება კონტექსტთან მიმართებაში დგინდება.

სათაურის სტრუქტურულ-ინფორმაციული შევსება, ჩვენი აზრით, უმეტესად უნდა მოხდეს განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადებით. რასაკვირველია, რეკონსტრუქციის დროს შეიძლება ადგილი ჰქონდეს სხვა სახის შევსებასაც, რაც ინდივიდუალურ გემოვნებაზე და ლიტერატურულ ალიოზეა დამოკიდებული. სათაურის ელიფსური ბუნების კონსტრუქციად განხილვისას, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საჭიროა სათაურისა და ტექსტის ურთიერთმიმართების დადგენა და შესაბამისად, სათაურის განვრცობა-გაშლა. მაგალითად, ჰ. მონროს მოთხრობის სათაურის Tea (9, 17) მიმართების დადგენა ტექსტთან საშუალებას გვაძლევს სტრუქტურულად და შინაარსობრივად მისი შემდგენიერი განვრცობისათვის: Tea-time formalities in the afternoon that he could not avoid by marrying Rhoda (ნაშუადღევის ჩაის სმის ატრიბუტები, რომელთა გვერდის ავლა ვერ მოხერხდა როდაზე ქორწინებითაც).

რიგი ერთწევრა სათაურებისა საკუთარი სახელებითაა წარმოდგენილი. მაგალითად, ს. ფიტჯერალდის მოთხრობის სათაური Gloria (10,87) მიუთითებს გმირზე, რომლის გარშემოც ნოველის სიუჟეტური კვანძი იკვრება. როგორც ტექსტიდან ვიტყობთ, გლორია თავის თავში შეყვარებული ქალია; იგი არაფრად დაგიდევთ სხვის აზრს, თავისი მოქმედებით შეურაცხპყოფს ქმარს, და, რაც მთავარია, სულაც არ გრძნობს თავის დანაშაულს. ს. ფიტჯერალდი თითქოსდა სათაურით უსვამს ხაზს, რომ გლორიას თავბედობას, უზნეობას არანაირი სიტყვა არ ემორჩილება. მოთხრობის სათაურ-

რის განვრცობა-გაშლა ტექსტთან მიმართებაში, ჩვენი აზრით, შემდგენაირად შეიძლება: Gloria who was unbearable towards everybody she met. but especially unbearable she was to her husband (გლორია, რომელიც საშინლად ეტყეოდა ყველას, განსაკუთრებით კი, ქმარს).

სათაურის თავისებურებებს შორის აღსანიშნავია, რომ იგი აზრის გარკვეული კონდენსირებული ფორმაა. აზრის კონდენსაცი-აზე მიუთითებს დ. გოცირიძე (4,236) თავის სტატიის დასაწყისში. აზრის კონდენსაცია პარტისი პიალური კონსტრუქციების საშუალებით საინტერესოდ აქვს შესწავლილი მ. ყიასაშვილს თავის სტატიაში (5, 13). გარდა პარტისი პიალური ფორმებისა, აზრის კონდენსაცია ასევე მიიღწევა ჩართული წინადადებების, ფრაზი-ლებში მოცემული კონსტრუქციების მეშვეობითაც. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სათაურიც აზრის კონდენსაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფორმაა.

განსხვავებით პარტისი პიალური კონსტრუქციისაგან. სადაც სილამისეული პროპოზიციები ეტაპობრივად გამოიყოფა, სათაური აზრის ისეთი კონდენსირებული ფორმაა, რომლის სილამისეული ერთეულები ტექსტთან მიმართებაში დგინდება. მაგალითად, მ. დიკენსის მოთხრობის სათაური I' ll have a job (11,23) ტექსტთან მიმართებაში შემდგენაირად გაიშლება "I' ll have a job" which for the girl turned out to be only a dream because she was good at nothing („მუშაობას დაეწყებ“, რაც გოგონას ოცნებად დარჩა, იმიტომ რომ არაფერი ეხერხებოდა).

ელიფსური წინადადებებისაგან განსხვავებით, სათაურის კონდენსირებული ფორმის ინფორმაციული ღირებულება გარკვეულ წილად დამოკიდებულია ტექსტის სუბიექტური ინტერპრეტაციის ფაქტორზე. მკითხველის სუბიექტური ინტერპრეტაციასთან ერთად ტექსტისადმი სათაურის მიმართების ობიექტური ფაქტორი მეტად მნიშვნელოვანია.

სათაურის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ მას გააჩნია ტექსტი, რომლის საშუალებითაც განვსაზღვრავთ ავტორის პროზიციას ტექსტში რეალიზებული ფაქტორი ინფორმაციის მიმართ. ეს იმიტომაცა შესაძლებელი, რომ

„არჩევითობის პრინციპის“ საფუძველზე რეალიზებული სათაურით ავტორი ნაწარმოების რომელიღაც ერთ მხარეს წამოსწევს წინ, რაც ფაქტობრივ შინაარსში აქცენტირდება და იშლება ხოლმე. სათაურის ქვეტექსტური ხასიათი სათაურისა და ტექსტის ურთიერთობაში იკვეთება, კონკრეტდება და დედააზრად იქცევა. ამრიგად, სათაური ნაწარმოების კონცეპტუალური ინფორმაციის-ქვეტექსტის კონდენსირებული ფორმაა.

სათაურის ქვეტექსტის არსებობის ნათელსაყოფად შევეცდებით განვიხილოთ ჰ. ბეიტსის ზემო დასახელებული მოთხრობის სათაურის „Go, Lovely Rose(7, 119) და ტექსტის ურთიერთმიმართების ხასიათი.

მოთხრობის ავტორი სათაურში რომ ზემომოტანილ ალუზიურ ფორმას მიმართავს, გარკვეულად გამოხატავს თავის უარყოფით დამოკიდებულებას ახალგაზრდა სუზანის მამის მიმართ, რომელმაც საოცრად განიცადა მისი ოცი წლის ქალიშვილის თავგანისმცემელთან ერთად სასეირნოდ წასვლა. იმის მაგივრად, რომ სალად შეხედოს თავისი შვილის გრძნობებს, იგი თავს იტანჯავს აუტანელი ფიქრებით და უნებლიედ წარმოიდგენს შვილის არაბედნიერებას. არამედ ფიქრობს მხოლოდ იმ საშიშროებებზე, რაც გოგონას გზაში შეიძლება ელოებოდეს. ამ ფიქრებში წასული მშობელი მთელ რიგ სასაცილო სიტუაციებში ვარდება: შვილის საქმენელად ღამით ფეხშიშველი გადის სახლიდან და აღარ იცის როგორ დაფაროს თავისი უკიდურესი მღელვარება. ყველაფერი კარგად მთავრდება, როცა იგი დაინახავს, თუ ერთი შეხედვით კეთილშობილმა ახალგაზრდამ როგორ ღამაზად მოაცილა სუზანი სახლში. ვაჟმა ბოდიში მოუხადა ქალიშვილის მამას დაგვიანებისათვის, რამაც დადებითად განაწყო ალელვებული კაცი მოსულისადმი. მშობელმა იგრძნო, რომ სანერვიულო არაფერი ჰქონდა. სათაურის და ტექსტის ურთიერთმიმართებაში იგრძნობა, რომ ავტორი არ თანაუგრძნობს მშობელს, რომელმაც უმიზეზოდ ამღვნი ნერვიულობა გადაიტანა.

მოთხრობის ავტორის მიერ რეალიზებული ქვეტექსტის (რომ სილამაზე, ახალგაზრდობა ფუჭია, თუ მას თავისი მჭკრეტელი არა ჰყავს) დეკოდირებაში გვეხმარება სათაურიც – Go, Lovely Rose: ვარდიც ხომ ამქვეყნიური სილამაზისთვისაა გაჩენილი და შესაბამისად, სხვათა ტყობას უნდა ემსახურებოდეს.

საინტერესოა რეალიზებული ქვეტექსტი მ. დიკენსის მოთხრობის სათაურში – I'll have a job (11, 23). სათაურისა და ტექსტის ურთიერთმიმართების ანალიზი გვეხმარება გავიზაროთ მთავარი მოქმედი პირის – ახალგაზრდა ქალის გადაწყვეტილების სიმტკიცე, რომ დაიწყოს მუშაობა და თავი აარიდოს მომამბეზრებელ უფერულ ცხოვრებას. სხვა რომ ვერაფერი მოიფიქრა, მან მიმართა სპეციალურ სააგენტოს, სადაც შეეცადა ისეთი გაუბედურებული ქალის შთაბეჭდილება დაეტოვებინა, რომ სიბრაღულით აღესილმა სააგენტოს თანამშრომელმა მაშინვე გააგზავნა ერთ-ერთ ოჯახში სადღესასწაულო სუფრის გასამზადებლად. მზარეულად რომ არ გამოდგებოდა, ქალმა თვითონ იცოდა; ყველაფერი მას ხომ მხოლოდ წიგნებიდან ჰქონდა ნასწავლი; შედეგმაც არ დააყოვნა – დიასახლისმა იგი ცივად მოიშორა თავიდან. ასე მოელო ბოლო ახალგაზრდა ქალის გადაწყვეტილებას, რომ სამუშაო ეშოვნა და უაზრო ცხოვრებისათვის თავი გაენებებინა. მისთვის ნათელი გახდა, რომ საჭირო იყო პროფესიონალიზმი და ისევ პროფესიონალიზმი.

ამრიგად, მოცემული მოთხრობის სათაურისა და ფაქტობრივი შინაარსის ურთიერთმიმართებაში ვლინდება სათაურის ქვეტექსტი, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ მართო გადაწყვეტილების მიღება საყმარისი არაა, საჭიროა ცოდნა, პროფესიონალიზმი, თუ არადა, არავის სჭირდება.

ე. შორერის მოთხრობის სათაური The dead dog (8, 121), თუ მას ტექსტთან მიმართებაში განვიხილავთ, ასევე გარკვეული ქვეტექსტის მატარებელია. მოთხრობის ფაქტობრივი ინფორმაცია მდგომარეობს შემდეგში: მანქანა დაეჯახა ძაღლს, რომლის მოხუცი პატრონი სასოწარკვეთილებაში ვარდება და ძლიერ უჭირს სახლში, რძალთან დაბრუნება.

მიუხედავად იმისა, რომ მოთხრობის შინაარსობრივი ქარგა მეტად ბანალურია ერთი შეხედვით, მკითხველის ყურადღებას იპყრობს ის ფაქტი, რომ მოხუცი კაცი მკვდარ ძაღლს ყელსაბამს უყუთებს, რაც ანკვიფრებს ამ ამბის შემსწრე უცნობ მძღოლს. ტექსტის გაცნობისას ნათელი ხდება, რომ რძალი თურმე სულ აფრთხილებდა, ძაღლი ყელსაბამის გარეშე არ გაიყვანო სასეირნოდ; მოხუცმა ეს პირობა დაარღვია, და, შედეგმაც არ დააყოვნა. ნათელია, რომ ძაღლის სიკვდილი, მისი უყურადღებობით გამოწვეული, უკანასკნელ პატრონს დააკარგვინებდა, გააუბედურებდა; მოხუცი სასოწარკვეთილია და, სწორედ ამიტომ იყო, რომ უბედურების თავიდან ასაცილებლად, მთელი ძალა მოიკრიბა და ის გააკეთა, რასაც რძალი, მისი ერთადერთი ჭირისუფალი სთხოვდა ძაღლი ყელსაბამის გარეშე არ გყავდესო. აი, თურმე რატომ გაუყუთა მკვდარ ძაღლს ყელსაბამი მოხუცმა. მოცემულ შინაარსთან – ფაქტობრივ ინფორმაციასთან მიმართებაში სათაური *The dead dog* შემდეგი ქვეტექსტით ხასიათდება: *The dead dog was the end of the old man's life* – ძაღლის დაღუპვა მოხუცის ცხოვრების დასასრული იყო. თითქოს უცნაურია, რომ ძაღლის სიკვდილს ასეთი რამ გამოეწვია, მაგრამ მოთხრობის სათაურისა და მისი ფაქტობრივი შინაარსის ურთიერთმიმართება სწორედ სიტუაციის ასეთ მიზეზ-შედეგობრივი ტრაგიზმის გარდაუვალობაზე მიგვითითებს, რაც სათაურის ქვეტექსტსაც წარმოადგენს.

სათაურის განსაკუთრებულ როლზე, როგორც გარკვეული ქვეტექსტის გამომხატველ ერთეულზე, მიგვითითებს ის ფაქტიც, რომ სათაური ზოგჯერ ნაწარმოების ლაიტმოტივიც ხდება. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ მ. სპარკის მოთხრობის სათაური *"You should have seen the mess"* (6, 147), რომელიც ტექსტში რამდენიმეჯერ მეორდება, როგორც მთავარი იდეის ქვეტექსტის (რომ გარდა სისუფთავისა, ცხოვრებაში არსებობს სხვა ფასეულობანიც) ერთ-ერთი განსაზღვრული ფაქტორი.

ამრიგად, მოთხრობის სათაური ტექსტის კონდენსირებული ფორმაა. „არჩვეულობის“ პრინციპის საფუძველზე ავტორი განსაზ-

ღვრავს ტექსტის უფრო წამყვან მხარეს და სათაურის მეშვეობით მას მოთხრობის ქვეტექსტის განმსაზღვრელ ფაქტორად აქცევს. სათაური მოთხრობის ავტორს ეხმარება ქვეტექსტის უფრო მკაფიოდ რეალიზაციაში და ინფორმაციული აქცენტების სწორად განაწილებაში.

ლიტერატურა

1. Лебедева Л. А. Фразеологизмы в заголовках в английской технической литературе. Вопросы лингвистики текста, Грозный, 1979.
2. დ. გოცირიძე, სათაურის საკითხისათვის უცხოურ ენათმეცნიერებაში. კრ. ასაღაზრდა მეცნიერ-ფილოლოგთა რესპუბლიკური კონფერენციის მასალები, თბილისი, 1980.
3. Гак В. Г., Высказывание и ситуация, в сб. Проблемы структурной лингвистики, 1972, М., 1973.
4. Гоциридзе Д., К происхождению одной заголовочной конструкции в-ში ასაღაზრდა. მეცნიერ-ფილოლოგთა რესპუბლიკური კონფერენციის მასალები, თბილისი, 1980.
5. შ. ვიასაშვილი, აზრის კონფერენციის საკითხისათვის მარტვი წინადადებაში. ეურნ. „უცხოური ენები სკოლაში“, 1981, 1.
6. Spark M., You should have seen the mess კრ-ში A book of short stories by English authors. B. II, 1990.
7. Bates H., Go, Lovely Rose კრ-ში A book of short stories by English Authors B. II, 1990.
8. Golovchinskaya L., Speak Good English, Second year, Moscow, 1976.
9. Munro H., Tea კრ-ში A book of short stories by English authors. B. II, 1990.
10. Golovchinskaya L., Speak Good English, Third year, Moscow, 1977.
11. Dickens M., I'll have a job, კრ-ში Twenty Lessons in Free Conversation, Ленинград, 1976.

Ц. САКАРУЛИ

ЗАГЛАВИЕ И НЕКОТОРЫЕ ЕГО ПАРАМЕТРЫ

(на материале английской повести)

РЕЗЮМЕ

Заглавие — это конденсированная форма повести. Его можно развернуть большей частью при помощи определительного предложения. Заглавие выражает то главное, что акцентировано автором данного произведения.

Заглавие имеет свой подтекст, который и определяет его выбор в данной функции. Подтекст заглавия выражает ту часть концептуальной информации, которая и является идеей данного произведения.

T. SAKARULI

THE TITLE AND SOME OF ITS PARAMETERS

(short story as the object of discussion)

SUMMARY

The title is the condensed form of the short story. It may be expanded with the help of the attributive clause. The expanded form of the title should show what is specially accentuated by the writer of the literary work.

The title has its subtext which defines its being in this function. The subtext of the title expresses that essential conceptual part of the information which is the idea of the short story.

რამაზ ჭილაძე

ავტორისეული მის ლიტერატურულ ბიბლიაში

„...ერი, რომელსაც ეკუთვნის აგრეთვე შწერალი,
თავისი სამყაულით აკაზმინებს, თავისი საფერავით
აფერავინებს პოეტს უფელ ხატს, ყოველს ნამოქმე-
დარს შემოქმედებისას“.

ი. ჯავახიშვილი

პლატონისათვის ეროსი დაუოკებელი სწრაფვაა სამყაროს შემეცნებისაკენ, ხოლო ამ დაუოკებელი სწრაფვის ერთ-ერთი მომენტია შემოქმედება. თანამედროვე გაგებითაც, შემოქმედება ახლის აღმოჩენა, ახლის წვდომაა ადამიანურ ფასეულობათა ნებისმიერ სფეროში (მხატვრული, სამეცნიერო-ტექნიკური).

მხატვრული შემოქმედების ყოველი ნაწარმოები, უპირველეს ყოვლისა, არის ადამიანებს შორის სულიერი, ემოციური ურთიერთობის აქტი. მხატვრული ლიტერატურა მრავალმხრივია დაკავშირებული სამეცნიერო და პუბლიცისტურ ლიტერატურასთან.

სიტყვის ხელოვნების განვითარება მჭიდრო კავშირშია აზროვნების პროგრესთან, მაგრამ მას არ ეტოლება. ამ უტოლობას ქმნის მწერალი, რომელიც სინამდვილეს აზოგადებს, ამთლიანებს ან შლის, ასახოვნებს, წარმოადგენს აწმყოში ან გადაჰყავს წარსულსა თუ მომავალში, ობიექტურ რეალობას მოაქცევს სუბიექტურ ყაიდაზე, მოარგებს ნებისმიერ გეოგრაფიულ გარემოს, მოიქცევს ნებისმიერ სახელმწიფოში, ნებისმიერ ეროვნულ სამოსში გამოაწყოებს. რაც მთავარია, ყოველივე ამისათვის მომარჯვებული აქვს დედანისეული ანბანი და საკუთარი ხელწერა, რომელიც ოპერირებს

სიტყვებით. ამ მხრივ საყურადღებოა გუსტავ შპეტის (XX საუკუნის I ნახევრის განთქმული ესთეტიკოსი და ლიტერატურათმცოდნე) მოსაზრება და მაშინაც კი, როდესაც სიტყვა კარგავს თავის პირვანდელ მნიშვნელობას და იტყვევს სიმბოლოდ (მას ერთნაირად აიტაცებს მეცნიერებაცა და ხელოვნებაც), იგი მაინც ემსახურება ხელოვნების ამოცანას, რადგანაც სიმბოლო გრძნობადის შეპირისპირებაა მოაზრებასთან, იდეასთან, იდეალურთან, არსებულ სინამდვილესთან (განცდასთან), მოაზროვნის გამოცდილებასთან... სიმბოლო ნიშანია სიტყვისა, რომელიც, თავის მხრით, ნიშანია სხვა სიტყვებისა (პირდაპირი ან მეტაფორული), რომლებიც საგანს (პროცესს, ქმედებას, თვისებას) აღნიშნავენ. ამდენად, სიტყვის ხელოვნური ბუნება არის ყოველი ხელოვნების პირველსავე. ხელოვნება სინამდვილის მოდუსია, სიტყვა კი არქტიპია ამ სინამდვილისა, არანამდვილი სინამდვილისა...

ილიასეული ოთარაანთ ჭერივის მხატვრული სახე ჭეშმარიტი გამართლებაა ქართული ეთნოფსიქოლოგიური ენობრივი ტრადიციისა: დედააზრი, დედაარსი, დედაენა, დედამიწა, დედაქალაქი, დედაძარღვი, დედა-შვილი, დედაბოძი. დიახ. დედაბოძი მოთხრობისა, ამ ნაწარმოების სათაურის შემარკვეველი, წარმოშენი და ხატი მწერლისეული წუხილისა ბატონყმობის სოციალური უთანასწორობის შესახებ.

ლიტერატურის თეორიის პოზიციიდან მოთხრობის კომპოზიციისათვის, ბატონყმური ურთიერთობის უსამართლობისა და სიმწარის იდეის წარმოსაჩენად შეიძლებოდა სიუჟეტური კვანძი შეკრულიყო სოციალურად უთანასწორო გიორგისა და კესოს ცალმხრივი სასიყვარულო თავგადასავალით, რომელიც მოთხრობაში ტრაგიკულად გათავდებოდა იმ მომენტში, როდესაც თივის ზვინზე შემდგარი გლეხი, გიორგი, მაინც ვერ მისწვდებოდა თავის სატრფოს თავადის ჭალს. მაგრამ ბატონყმობის სოციალური სურათის მხატვრული სრულყოფისათვის, ერთი მხრით, ცდისეული და მეორე მხრით კი, მისი ახლებური განათლებული გააზრებისათვის ილია ჭავჭავაძე აფართოებს გმირთა წრეს და ლიტერატურული გმირების ახალ სახეობას წარმოაჩენს: ჩატეხილი ხიდის ორთავ

მხარეს შეწყვილებული ლიტერატურული გმირებია. რა წყვილებია ეს? აქ კი ქართულ ეთნოფსიქოლოგიურ და ენობრივ ტრადიციას თავისი გააქვს და თითქოს ბუნებრივად კარნახობს მწერალს — ერთ მხარეს დედა-შვილია, მეორე მხარეს — და-ძმა.

კინ დედა-შვილი? დედა — ბატონყმური ყოფის სიმძიმის მზიდველი, დედაბოძი ოჯახისა, უსწავლელი, მაგრამ ცხოვრებისეული გამოცდილებისა და გონიერების მქონე, კირთამთმენი, ამაყი, შვილის უსაზღვროდ მოყვარული, გუმანით მიმხვედრი ყველა „საკირბოროტო და წყველა-კრულეიანი საკითხავისა ამ უთავბოლო და უსწორმასწორო წუთისოფელში“, იმდენად გამრჯე მშრომელი და შრომაში გამარჯვებული, რომ „გლახა-მთხოვარას... უხეიროს, უნდილის“ დანახვაზე მოწყალეების გაღებისას გააკიცხავდა და გააკილაედა მათ კიდევ... და ავტორისეული კალამი ქართულ ენობრივ სინამდვილეს უტოვებს „პილპილმოყრილი მადლის“ ხატოვან სიტყვათქმას.

მეუღლის დანახვების აღმსრულებელი, მისი ხსოვნის პატივისმცემელი ჭკრივის ცხოვრების წესი კიდევ უფრო ამძაფრებს გარდაცვლილი მამის მოსაკლისებას (ფიზიკურ არარსებობას) მოზარდი ვაჟიშვილის გვერდით. ამასთან, ქართული ტრადიციებისამებრ, დედა თაღბით იბურება: „...როცა დაჭრივდა და ერთი წლის შვილი დარჩა. ის დღეა და ეს დღე, ჩაიცვა ლურჯი შილის პერანგი, შავი კაბა, თავზედ შავი მანდილი მოიხვია და, აი, ეს ოცი წელიწადია მზიარული ფერი არ მიუკარებია ტანზედ“. ოჯახში დაბუდებულმა მწუხარებამ განაპირობა ის, რომ გიორგი სახემომლიმარი და მომღზენი არ არის, რასაც დედა გრძნობს და ამბობს კიდევ: — ძალიან ხელგამომავალი ბიჭიაო, — ამბობდა ხოლმე ამისი დედა, — დიდი გამრჯელი, მაგრამ ცხოვრებულსავით გულლია და გულმზიარული არ არისო. ის ცხოვრებული ისე შეეჭიდებოდა საჭმეს, თითქოს ღრეობასა და ლხინშიაო. ესეც იმასავით გულმოდგინეა, დაუზარებელი, ხელმართალი, მაგრამ ძნელად თუ სადმე წარბს გახსნის და საჭმეს შესცივნებსო, — სულ პირდაღვრემილია და წარბშეკრულიო“.

გიორგი — დაუღალავად მშრომელი, ცხოვრების ჭაპანს კაცურად შეჭიდებული, ოჯახის ტრადიციითა და აღზრდითაც სამართ-

ლიანობის მოყვარე, ტანადობითაცა და მიხერა-მოხვრითაც გამოჩეულია („ბაზარში რომ გაივლიდა, იტყოდნენ ხოლმე: ერთი დონგის შემოყრა—ლა აკლია, თორემ თავადი შვილია და თავადი შვილი“).

გიორგის „წარბშეკრულობა“ დედისთვისაც და თანასოფელელთათვისაც გაუგებარია, მაგრამ ავტორის მიერ წინასწარ არის განჩინებული და თანატოლებშიაც გამოჩეული ჰყავს იმგვარად, რომ თითქოს ამზადებს იმ ამალღებულ გაცდისათვის, იმ უფრო მაღალი სოციალური ზღურბლისაკენ სწრაფვისათვის, რომელსაც შემდგომ სიუჟეტურად დაახვედრებს მას.

ილია ქავკავაძეს — დიდ საზოგადო მოღვაწეს, პროგრესულად მოაზროვნე პიროვნებას, რაღა თქმა უნდა, შეეძლო პუბლიცისტურად ემხილებინა სოციალური უთანასწორობის პრობლემა (ქართული პრესა ხომ ყოველ მის სიტყვას აიტაცებდა), მაგრამ მწერალმა-მოაზროვნემ არჩია გზა ხელოვნებისა, რომელიც იტაცებს ადამიანთა გულებს, აღანთებს გრძნობებსა და უნათებს გზას გონიერებისაკენ („მინამ ჰკუა იტყვის, ჰკუა ურჩევს, გულმა იცის, რა ჰქმნას“). ამიტომ ქართველთა ცნობიერებაში ბატონყმური უთანასწორობის სიმბოლოა ილიასეული „ჩატეხილი ხიდის“ პრობლემა.

დიდია ილია, როგორც მოაზროვნე და, როგორც ხელოვანი. მას გაცნობიერებული აქვს, რომ თუ მხატვრული ნაწარმოებით უნდა გამოისახოს მძიმე სოციალური მოვლენა, მაშინ ლიტერატურული ნაწარმოების მხატვრული განვითარების ლოგიკა უნაქლო უნდა იყოს; პრობლემის გამოკვეთისათვის აუცილებელია მხოლოდ მისეულად საჭირო ხატოვნება, მისეულად აწყობილი ლიტერატურულ გმირთა საშუალო. ალბათ ამიტომ არის, რომ ჭკრივისა და მისი შვილის გვერდით მამა მხოლოდ სულიერი ხატებაა და არა ფიზიკურად არსებული ძლიერი, გამრჩე მამაკაცი, მფარველი ცოლ-შვილისა, ვაჟი-შვილის დამცველი, მეგობარი და ამდენად, გამჭარჩულებელიც მისი დარდისა. მოთხრობაში მისი ფიზიკური არსებობა არ გვეძლევა, ალბათ, იმიტომ, რომ ავტორისეული ლოგიკით ამ ვითარებას თევდორეს ფიზიკური არსებობა გადაასხვავებდა.

თავადი შვილი და-ძმაც ეუღლადა წარმოდგენილი: „არჩილი ახლად გადმოსული იყო რუსეთიდან. სწავლა იქ შეესრულებინა. ველ-

არც დედას მოუსწრო, ვეღარც მამას, ორივენი დაპხოცოდნენ მარტო ერთი გასათხოვარი და-ლა ჰყვანდა”.

ილია ჭავჭავაძე მონაწილეა მამათა და შვილთა დაპირისპირებისა. სავარაუდოა, მწერალმა იცის, რომ უფროსი თაობა, შესაძლებელია, ვერც კი გაუგებდა შვილებს; ავტორისეულ ჩანაფიქრს მათი სახეები არ სჭირდება.

ასე რომ, ავტორს „ხიდის“ ერთ მხარეს მოჰყავს ადამიანის მთავარი ფუნქციის მატარებელი — თავდადებულად მშრომელი, ყველა ადამიანური სიკეთით შემკული დედა-შვილი, რომლებსაც არაფერი არ აკლიათ, გარდა სოციალურად მაღალი წარმოშობისა და განათლების; მეორე მხარეს კი — ახალგაზრდა და-ძმა, მაღალი სოციალური წრის წარმომადგენელნი, განათლებულნი, განსწავლულნი და მით შრომა-გამოცდილების დამფასებელნი, ევროპულ ლიტერატურას გაცნობილნი — „ბევრი რამ არის ჩემო პორაცოო, ამ ქვეყნიერებაში იმისთანა საიდუმლო, რომელიც სიზმრადაც არ მოსჩვენებიათ ჩვენს ფილოსოფოსებსაო — ეტყოდა ხოლმე არჩილი თავის დას ჰამლეტის სიტყვებს“, პროგრესულად მოაზროვნენი და ცხოვრების ახლებური ყაიდის წარმომადგენელნი.

დაპირისპირება შედგა, სიუჟეტური კვანძი — „უცნაური ნასკვიც შეიკვრა“ და ხიდიც ილიასმიერად არ გაიდება, რადგანაც ავტორისათვის საზოგადოება კლასობრივია. ყოველმა თავისი ჭაპანი ღირსეულად უნდა ზიდოს. გლეხი-გლეხია, თავადი-თავადი და კესოსათვის გიორგი მაინც „ხიდგალმა დაწერილი წიგნია... სულ სხვა ასოებით დაწერილი“.

იმდენად მნიშვნელოვანია სოციალური ურთიერთობის განათლებული ხედვის ამოცანა, რომ მწერალი ზოგჯერ თმობს კიდევ მოთხრობის სტრუქტურულ სიმწყობრეს: ირღვევა სიუჟეტური განვითარების ტემპი, და-ძმის დიალოგი უფრო ძმის მონოლოგია, სადაც დის ეული რეპლიკები საჭირბოროტო საკითხთა გამომწეურებისა და გულისნადების გამოთქმის საშუალებაა უფრო, ვიდრე დიალოგისმიერი პარტნიორობა. მაგრამ ეს ყოველივე ლიტერატურის თეორიის მკაცრი პოზიციიდან, თორემ ხელოვანი ისეთი კეთილი გონიერებითა და გონიერული გულითადობითაა განწყობილი,

რომ მოჯადოებული მკითხველი ფეხდაფეხ მიჰყვება მის ყოველ სიტყვას და მიღის ტრაგიკულ დასკვნამდე: დიახ, უფსკრული დიდია და ხილი ვერ გაიდება.

მწერალი და მისი ნაწარმოები; მათგან ერთ-ერთის თბრობას, მწერალი იწვევს დამოძღვრით: „მოყვარეს პირში უძრახე, მტერს პირს უკანაო“ და წინ გვიდგამს ჯადოსნურ სარკეს, რომელშიც სინამდვილე იმდენად გაზვიადებულია, რომ სარკიდან გიშვრის ნასკვი რეალურისა და ფანტასტიკურის, ტრაგიკულისა და კომიკურის. და ეს ყოველივე ჭარბულთა გამოსაფხიზლებლად – რანი ვიქნებით ხვალ, თუ ჩვენ ყოფას ფუძე-ბალაგრად შრომას არ დავეუდებთ. ლუარსაბ თათქარიძე გამაფრთხილებელი ნიშანია იმისა, რომ „კაცია ადამიანი?!“, კაცი-გროტესკი მემკვიდრეა ჩვენი, თუ დავკარგეთ ფუნქციური თვისება – შრომის უნარი.

სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ „კაცია-ადამიანი?!“ არ გამოირჩევა მძაფრი სიუჟეტური სვლებით. მოთხრობაში მოცემულია მარტივი ყოფითი სურათები. თავად ავტორიც ამას აღნიშნავს ნაწარმოებში: „აქ არ არის არც სიყვარულის ეშმაკობა, არც კაცის-კვლა...“ ამდენად, უნდა გამოიძებნოს ისეთი საშუალება, რომელიც დაინტერესებს მკითხველს, დააკმაყოფილებს მის მოთხოვნას. ი. ჭავჭავაძეს მთელი ყურადღება გადააქვს პერსონაჟებზე, ახდენს მათი სამყაროს დეტალიზაციას. დეტალებისადმი გამახვილებული ყურადღება გაპირობებულია რეალური ყოფით, ამ ნიშნით აინტერესებს იგი ავტორს. ხშირად არამყვირალა შტრიხი დიდ შინაარსულ დატვირთვას იძენს. და, მაინც, ყოველივე უშედეგო იქნება, ვერ დაინტერესებს მკითხველს, თუ არ შეიქმნა მყარი საძირკველი, რომელსაც დაეფუძნება მთელი ნაწარმოები. ესაა ტიპიზაციის ერთ-ერთი სახე – გროტესკი. ავტორი შეუცდომლად გრძნობს ამას (გროტესკი გულისხმობს კარიკატურულ გაზვიადებას, ავტორისეული ფანტაზიით დეფორმირებულ სინამდვილეს), მოთხრობაში მახინჯია ყოველივე – ფიზიკურიცა და სულიერიც. მახინჯია თავად თათქარიძის სახლ-კარი: „სასიმიწდევ ერთი უბადრუკი რამ და მგლოვიარი, ... ჩალური, დროთა ბრუნვისაგან ისე გვერდზე წამოღებული

და წამოხრილი, თითქო გრილოში წამოწოლას აპირებსო, მაგრამ ბებერსავეთ ნეკრესის ქარის ტკივილებს უეცრად ისე წამოხრილი და დაღრევილი შეუქავებიათო... ლობე, რომელიც ზოგიერთგან გადაჭკეული იყო და ეხლანდელ პატრონს არც კი მოსულია ფიქრად, რომ გაეკეთებინა... ლობე ერთგან თავდებოდა უშველებელს ქიის-კარებითა, რომლის ერთი ნახევარი, — თუნდ ორი წელიწადია, — ისე საცოდავად დაღრევიტ გადმოჰკიდებოდა ერთს ყუნწსა, ასე გგონია — ბოძს დაუჭერია საცემლადო და ის კი იწევსო, რომ როგორმე ხელიდან დაუსხლტესო... შიგ თითონ ეზო უწმინდური იყო როგორც ძველი ჩინოვნიკის გული... იატაკი აგურისა არის... აგურები შიგა და შიგ ამოცვივსულან... ოთახი მინც ბნელია, იმიტომაა რომ ფიქვის ჩარჩოებზედ მინის მაგიერად მეტად გამჭრიან გონებას გაჭონილი ქაღალდი გაუკრავს... ოთახში იდგა ორი გრძელი ტახტი ერთმანეთის პირდაპირ. ასეთი ფაქიზი ჭერა და ხალიჩა ეშალა ზედა, რომ, როცა კნეინა ადგებოდა, ყოველ მის ბრწყინვალეობის ბრწყინვალე ფეხის ბრწყინვალე გადადგმაზედ ისე ლამაზად აბოლდებოდა ხოლმე, რომ კაცი ყურებით ვერ გაძლებოდა..." და მისო.

უმოწყალოა მწერალი, როდესაც თავად ლუარსაბ თათქარაძის გარეგნობას გეიხატავს: თავადი ლუარსაბ თათქარაძე გახლდათ კარგად ჩასუჭებული ძველი ქართველი, მრგვალი... როგორც კარგი ნასუჭი კურატი... თავი ისეთი მსხვილი, რომ თითქოს იმის სიმძიმეს მორგევით სჭელი კისერი მხრებში ჩაუჭვრენიაო; წითელი თურაშაულ ვაშლივით ხაშხაშა ლოყები; სამკეცად ჩამოსული... ფაფუკი ლაბაბი; დიდრონი თვალები, ყოველთვის დასისხლიანებული, თითქო ყელში თოკი წაუჭერიათო! გაბერილი, მეტად გონიერად გადმოგდებული, დიად პატივსაცემი და პატივცემული ღიპი... სხვილი ფეხები — ესე ყოველი ერთად და თითოეული ცალკე გახლდათ თავად ლუარსაბის „ცით მონაბერის სულის“ ღირსეული სამკაული. ის „მონაბერი სული“ არსად „არა სჩანდა, თითქო ჩამკვდარიყო“.

ლუარსაბს გვერდს უმშვენებს მისი ტოლი და დარი, „ამის ძვირფასი მეუღლე კნეინა დარეჯანი სწორედ თავის ქმრის მეორე

გვერდი გახლდათ და იყვნენ „ერთ სულ და ერთ ხორც“. როგორც ბრძანებს საღმრთო წერილი. მერე რა-რიგად: იგივე სიმრგვალე-იგივე სიმსუქნე, იგივე მოციხნარი პირი და თითქმის იგივე სისულელე. ეს ორი ტურფა გვრიტი, ერთსულიანი და ერთ-ხორციანი. საკვირველად ტყბილად სტხოვრობდნენ, ქვეყნის უგემურ ყაყანს მოშორებულნი”.

ძველი ლათინების ცნობილი გამოთქმის პერიფრაზით – თათქარიძის მახინჯ სხეულში დაბუღებულია მახინჯი სული: გაუნათლებულობა: „დრო გამოიცვალა, – იტყოდა ხოლმე ამოოხვრით ლუარსაბი... რაც ეს რაღაც ეშმაკური სკოლები შემოიღეს, ბატონო, ქართველი კაცის ხეირი მაშინ წაუიდა... წიგნი რა ვაჟაკის ხელობაა, – ეს ხომ ქალის საქმეა. უმეტრება: „სულ რომ მაგონდებოდეს რაც გამიგია, მეტი რაღა მინდა: სოლომონ ბრძენი ვიჭნებოდი“. სიზარმაცე; ლუარსაბს „ეჭავრებოდა სტუმარი, იმიტომ ეჭავრებოდა, რომ უნდა ამღვარყო და ტანთ ჩაეცვა“, მშიშარობა, მფრთხალობა: „არა გრცხვნიან, მე ღედაკაცსა მგზავნი და შენ კი ქუდი გეხუროს და კაცი გერქვას? – რა დროს კაცობაა, რას ამბობ? სახლში ჯაღო არის“. კვებნა. ბაქიობა: „ჩემოდენას საქართველოში ორიც არ დაღვეს, დიდი მსმელი ვარ. მე რომ სიმღერა ვიცოდე, მთელის კახეთის ღვინო არ მომერგვა“. ლორმუცელობა: „ერთი კარგი მსუქანი არტალა... ნივრით, – ერთ სახელმწიფოდა პღირს, მე და ჩემმა ღმერთმა“, შურიანობა: „განა შვილი იმისათვის მინდა, რომ მართლა შვილი მყავდეს? – შენც არ მამიკვდე! დავითის გამოჭავრებით მინდა, ის არ მინდა ჩემს მამულზედ გავახარო“. და კიდევ ვინ მოსთვლის, რამდენი უარყოფითი თვისებით იყო შემეკული თავადი ლუარსაბ თათქარიძე. საერთო სურათს აესებს ლამაზისეული, სამოვრის მწმენდავი პატარა ბიჭიც კი, ხოლო დავით თათქარიძე, ღვიძლ ძმას ჰყიდის ათ თუმნად, მისი მეუღლე კი სიხარულს ვერ ფარავს მაზღს მახინჯი ქალი რომ შეაჩეჩეს. ყოვლად უსიამოა მოხუცი მაქანკალი სუტკენინა, რომელიც დისწულსაც კი აგირავებს. ოღონდ ფული იშოვოს.

საერთო ფიზიკური და სულიერი სიმახინჯის ფონზე უეცრად დისონირებს ლუარსაბის, როგორც მოსიყვარულე, ალერსიანი, პატივისმცემელი და აღტაცებული მეუღლის სახე. მართალია, ლუარსაბის ეს ალერსი მისთვის შესაძლო პირწყლიანობით გამოიხატება: „ჩემო სულის წიწმატო, ჩემო გულის ტარხუნავ...“ და მისთ. მაგრამ დარეჯანთან ურთიერთობაში ეს სითბო-ალერსი მთელ მოთხრობას თავიდან ბოლომდე გასდევს. რაო, მწერლისეული ამოცანაა ეს? იმის დასადასტურებლად, რომ ლუარსაბი მთლად არ არის მოკლებული კეთილ თვისებებს და რომ არა ძირითადი ფუნქციური თვისებების (შრომის უნარი) უქონლობა, ის შეიძლება მშვენიერი პიროვნება ყოფილიყო. სამწერლო ამოცანაა ეს თუ — ლუარსაბის ალერსიანი მეუღლეობა, ცოლისადმი პატივისცემა ილიასათვის, პიროვნულად, იმდენად ბუნებრივია, რომ სხვანაირად წარმოდგენა არც კი ძალუძს და ვერც ამჩნევს, როგორ გადადის მისი ბუნება პერსონაჟზე.

მართალია, ავტორი მოთხრობის დასაწყისში აცხადებს, რომ ცოლ-ქმარი „ერთ სულ და ერთ ხორც“ არიან, მაგრამ მოგვიანებით გვეუბნება: — „გამოვიდა, რომ ფერი ერთი ჰქონდათ და ზნე კი არა... კნენია თვალს გააჰყუტდა, შევარდენივით გადმოფრინდებოდა ტახტიდამ...“ და იწყებოდა მუხლჩაუხრელი შრომა, ზრუნვა ოჯახის კეთილდღეობაზე და „ამ ჩვენი კნენას ტყუილ-უბრალოდ ფაცაფუცი“. ასეა თუ ისე, თათქარიძეების ოჯახს ღედაბოძად ი. ჭავჭავაძე დარეჯანს (ქალს) უყენებს. „მეცნიერულ კამათშიც“ (ბუზების თელისას) დარეჯანი (ქალი) იმარჯვებს. ოჯახის მთავარი წიგნიც — კარაბაღინი მასვე (ქალს) უპყრია ხელთ. ასე რომ, განათლებულობის მკრთალი ნიშანწყალი დარეჯანს (ქალს) აცხია მაინც. და, ეს ყოველივე სავესებით ბუნებრივად ჩანს როგორც მწერლისა, ასევე ქართული მკითხველისათვის ეთნოფსიქოლოგიური ლოგიკით.

მწერლის კალამი ბასრად და უღმობლად აკრიტიკებს ლუარსაბსა და დარეჯანს, მაგრამ იმავდროულად, შეიგრძნობ შენს საკუთარ სხეულსა და სულს. საკუთარს ადვილად ვერ თმობ, თუმც კი ყოველი გტკივა.

გაეა დრო და ქართველი მწრომელიც იქნება და განათლებულ
 ლიც, ხოლო ლუარსაბისა და დარეჯანის გასტრონომიული ინ-
 ტერესების, მათი ურთიერთ სითბო-ალერსის ილიასეული ფორმა
 კიდევ დიდ ხანს ღიმილით გაგვიტობს გულს.

P. A. ЧИЛАЯ

АВТОРСКОЕ В ЕГО ЛИТЕРАТУРНЫХ ГЕРОЯХ

РЕЗЮМЕ

Проблемные вопросы социального бытия современного автору грузинского общества в творчестве И.Чавчавадзе наиболее отчетливо отразились в его произведениях. Автор нередко сам воплощается в литературного героя, путеводителя и комментатора в собственных же произведениях.

В художественном мире писателя отражены общечеловеческие идеалы, национальная самобытность и творческий талант писателя.

RAMAZ CHILAIA

THE AUTHOR AS HE IS REFLECTED IN HIS CHARACTERS

SUMMARY

In I. Chavchavadze's works, his novels give the cleanest reflection of the issues, bearing importance for the social life of Georgian society. It often happens that the author acts as a character or a guide of his own creations or just makes comments to them.

The writer's world mirrors universal ideals, national identity and individual creative potential.

პარიკა ოქელი

**მწერლის ცხოვრებისა და შემოქმედების
 მიმართებისათვის**

ბიოგრაფიული ჟანრი ანტიკურობიდან იღებს სათავეს. ადამიანის ცხოვრების აღწერას, მით უფრო ექსტრაორდინალური პიროვნებისას, შეიძლება ჰქონდეს როგორც შემეცნებითი, ასევე აღმზრდელობითი ფუნქცია. გარდა ამისა, ადამიანის ცხოვრების გარკვეული დეტალების გაცნობამ შესაძლოა ახსნადი გახადოს მისი მოღვაწეობის სხვადასხვა ასპექტი.

ჩვენ მხარს ვუჭერთ იმ მოსაზრებას, რომელიც აუცილებლად მიიჩნევს მწერლის შემოქმედების შესასწავლად მისი ბიოგრაფიის გაცნობას. ფრანგმა კრიტიკოსმა შარლ ოგიუსტენ სენტ-ბევიმ 1836-1839 წლებში შექმნა კრიტიკული-უტიულები XVII-XVIII საუკუნეების ფრანგი მწერლების შესახებ. ნაშრომში მან განსაკუთრებული ყურადღება მიაპყრო მწერლის ცხოვრების გზას. სწორედ ამ „ლიტერატურულ-კრიტიკული პორტრეტებით“ დაედო სათავე ბიოგრაფიულ მეთოდს. მოგვიანებით ეს მეთოდი თავისებურად გაიზიარეს და გამოიყენეს ფრანგმა მოღვაწემ იპოლიტ ადოლფ ტენმა და დანიელმა ლიტერატურათმცოდნემ გეორგ ბრანდესმა. სენტ-ბევი ბიოგრაფიას ეპოქალურ პოლიტიკურ, სოციალურ, თუ კულტურულ მოვლენებთან აკავშირებდა. იპოლიტ ტენის „გარემოს თეორიის“ მიხედვით ადამიანის ბიოგრაფია რასობრივ ნიშანს, გეოგრაფიულ გარემოს უკავშირდება. ბრანდესი კი ბიოგრაფიას საზოგადოებრივ მოძრაობას უკავშირებდა. XX საუკუნის დასაწყისიდან ბიოგრაფიულმა მეთოდმა მეტად შეზღუდული სახე მიიღო. ამ მეთოდის მიმდევრებმა გაწმინდეს იგი

ადრეული ელემენტებისგან და შეუდგნენ მწერლის „იდუმალი მეს“ გახსნას. მარქსისტული ლიტერატურათმცოდნეობა ბიოგრაფიულ მეთოდს ძირითადად კვლევის დამხმარე ხერხად თვლიდა.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ მწერლის შემოქმედების კვლევისა და მართებულად შეფასებისათვის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი მნიშვნელობა აქვს მისი ბიოგრაფიის შესწავლას. მწერალი თავისი ეპოქის ღვიძლი შვილია, მისი განუყოფელი ნაწილია და სავსებით ბუნებრივია, რომ მწერლის ცხოვრებაზე თავისებურად ირეკლება ეპოქის მაჯისცემა.

„ცხოვრების და ბუნების გარეშე წარმოდგენილია მწერალი, — წერდა ვაჟა ფშაველა, — როგორც ყოველი სულიერი და უსულო არსება; წარმოდგენილია ნიჭიერი მწერალი, გენიოსი, უიმისოდ, რომ იმას არ აწუხებდეს ტყვივლები ადამიანთა ცხოვრებისა“ (1, 401).

ძალზე საინტერესოა ნიჭიერი მწერლის თვალთ დანახული სამყარო და ალბათ უფრო საინტერესოა მისი მხატვრული გადამუშავების შედეგი —

„რამ უნდა ააღდერის მისი ჩანგი, თუ ან ამბავი არ გაიგონა, ან ლექსი, ან საქმე, გარემოება ცხოვრებისა არა ნახა ამაღლევბელი, ან ბუნების მოვლენით მოაყრუა ყური? აი ეს გარეგანი ფაქტორებია, ხოლო შინაგანი გული გახლავთ, რომელიც ამათ აითვისებს, ყალიბში ასხამს“ (1, 3954-395).

ასე რომ, მწერლის მოღვაწეობის ჭკაკუთხედს მისი თანადროული ისტორიული პერიოდი, კულტურული და ფილოსოფიური ლიტერატურული აზროვნების დონე, მისი პირადი ცხოვრება და სინამდვილის მხატვრული გარდასახვის უნარი განსაზღვრავს. და სავსებით ბუნებრივია, რომ მწერლის შემოქმედების ლიტერატურათმცოდნეობის პოზიციიდან განხილვისას კვლევის სხვა ლიტ-

ერატურათმცოდნეობით მეთოდებთან ერთად მნიშვნელოვანი ფუნქცია ენიჭება ბიოგრაფიულ მეთოდს.

შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა გარკვეულ შემთხვევაში ორი სრულიად სხვადასხვა დროის, სხვადასხვა ქვეყნის, სხვადასხვა ლიტერატურული მიმართულების, მწერლის შემოქმედებაში იკვლევს მსგავსება-განსხვავებებს. შემოქმედებითი ნათესაობა, ნაწარმოებთა ერთგვარი მსგავსება უპირატესად ლიტერატურული პროცესის ერთიანობითაა განპირობებული, მაგრამ თუ გადავხედავთ ლიტერატურის ისტორიას, დაეინახავთ, რომ მსჯელობა შეიძლება არა მხოლოდ თხზულებათა მსგავსებაზე, არამედ თვით მწერალთა ცხოვრების მსგავსებაზეც, რაც სამყაროს ერთიანობიდან უნდა გამომდინარეობდეს და ალბათ ცხოვრების თანაბარი პირობები, ბიოგრაფიული მსგავსება შესაძლოა შემოქმედებითი მსგავსების ერთ-ერთი მიზეზთაგანიც იყოს.

აქ ჩვენ გვინდა ძალიან ზოგადად, რამდენიმე წინადადებით დავახასიათოთ ორი დიდი მწერლის ცხოვრების გზა -

დაიბადა მთიანეთში და მთის სიყვარული მთელი ცხოვრების მანძილზე არ განელებია. ქალაქში დიდხანს ვერ ჩერდებოდა. ბარად ვერ ძლებდა. იგი წარმომავლობით გლეხი იყო, გლეხკაცის ცხოვრებით ცხოვრობდა. მამა თვითნასწავლი ჰყავდა. დედა - პოეზიის მოყვარული. მრავალშვილიან ოჯახში იზრდებოდა. მშობლები ცდილობდნენ შეიღებინათვის კარგი განათლება მიეცათ. მან მატერიალური მდგომარეობის გამო განათლების მიღება ვერ დაასრულა, მაგრამ ამას არაფერი დაუქლია მისი სააზროვნო სისტემის ჩამოყალიბებაში. მის ნიჭს ძალიან დიდი დიაპაზონი ჰქონდა. ამასთანავე უაღრესად განსწავლული და განათლებული იყო. ზედმიწევნით იცოდა თავისი ქვეყნის კულტურა, ფოლკლორი, ლიტერატურა, იცნობდა და ზუსტად აფასებდა მსოფლიო მწერლობას, ფლობდა ფილოსოფიას. ოჯახიდან, ბავშობიდანვე დაჰყვა და

მთელი ცხოვრება გაჰყვა პატიოსნების გრძნობა. პატიოსნება მან თავისი ცხოვრების წესად აქცია. იგი პოეტიც იყო და გუთნის დედაც. უყვარდა თავისი ლექსების დამღერება, ზოგჯერ ლექსს იქით მიუსადაგებდა ხოლმე მელოდიას. მთელი ცხოვრება შრომაში, ლუკმა პურის შოვნაში გაატარა. სიღარიბე მიწის მუშა პოეტის ცხოვრების თანამგზავრი გახდა. თვითონაც მრავალშვილიანი ოჯახის მამა იყო — ხუთი შვილი ჰყავდა. შემოკმელებით სარბიელზე ხვდებოდა წინააღმდეგობები, მაგრამ მისმა პოეტურმა გენიამ სიცოცხლეშივე მოუტანა აღიარება. გარდაცვალების შემდეგ — უკვდავება.

ასე განვლეს ცხოვრება რობერტ ბერნსმა და ვაჟა ფშაველამ. ისინი სხვადასხვა საუკუნეში და სხვადასხვა ქვეყანაში ცხოვრობდნენ, მაგრამ მათ ცხოვრებასა და ნაღვაწს ბევრი მსგავსება აქვს, ცხადია, ბევრიც განსხვავება. უმთავრესი კი ისაა, რომ კაცობრიობის ისტორიაში ორივე ძალიან დიდ სიმაღლეზე დგას, ვინაიდან თავიანთი ცხოვრებით მათ ზნეობის ნიმუში დაგვიტოვეს, მოღვაწეობით კი მარადიული პოეზია შექმნეს.

რობერტ ბერნსისა და ვაჟა ფშაველას შემოკმელებითი ნათესაობის შესახებ ვახტანგ ჭელიძე წერს —

„ყველაზე არსებითი ის არის, რომ ორივე პოეტის შემოკმელებას ერთი წყარო კვებავდა და ორივეს ჭნარი ერთსა და იმავე თემას ემსახურებოდა“ და შემდეგ აგრძელებს ბერნსის შესახებ — „ხალხი იყო რობერტ ბერნსის შთაგონების წყარო, ხალხისგან ჰქონდა მას შესისხლბორცებული არა მარტო თავისი ლექსებისა და ბალადების რიტმი, მოტივები, მსუბუჭი იუმორი, სიღალე და უშუალობა, არამედ მთელი მსოფლმხედველობა, სამშობლოს დაუცხრომელი სიყვარული.

პარტიოსნება, კაცური კაცობა, ოპტიმიზმი და თავისუფლებისათვის თავდადება. მსოფლიო ლიტერატურაში იშვიათად დაასახელებთ პოეტს, რომელსაც ბერნსის ოდენი მიეღოს ხალხისაგან და მისაებრვე გაათკეცებული მიეზღოს მშობელი ხალხისათვის" (2, 209-210).

ეფიქრობთ ეს სიტყვები ვაჟა ფშაველას შემოქმედებასაც მიესადაგება. აკი თვითონ ამბობს –

„თქვენს უმორჩილეს მონაზე – ვაჟა ფშაველაზედაც უნდა მოგახსენოთ, დიდი ზემოქმედება აქვს ხალხურ თქმულებათა. უმეტესი ჩემი პოემები ხალხში გაგონილ ორ-სამ სიტყვაზეა აშენებული“ (1, 396).

ვაჟამაც ბევრი მიიღო და შეითვისა ხალხისაგან, თავისი დიდი ნიჭისა და განათლების შესაფერისად გადაამუშავა და ხალხსავე დაუბრუნა. გრიგოლ კიკნაძის მართებულნი შენიშვნისამებრ:

„ვაჟა ფშაველა დიდად იყო დაჭილდოვებული გარემოსაგან შთაბეჭდილებათა მიღების უნარით, მაგრამ უფრო მძლავრი იყო მისი უნარი უკან დაბრუნებისა, გაცემისა; ამიტომაც რომ ვინც ვაჟას ნაწარმოებით წაიკითხავს და გაიცნობს მის ბიოგრაფიას, გაოცდება, თუ ასე როგორ ამადლდა იგი საკუთარი ცხოვრების პირობებზე“ (3, 317-318).

იგივე აზრი გვიჩნდება რობერტ ბერნსის პოეზიისა და მისი ცხოვრების პირობებზე ჩაფიქრებისას. მაგრამ მაშინვე ჯორჯ ბაირონის ნათქვამი გვაგონდება, ბერნსი არისტოკრატიად რომ დაბადებულიყო, მის შემოქმედებას ის სიძლიერე არ ექნებოდა და ვერც უკვდავებას მოიპოვებოდაო. ვინ იცის, შეიძლება ეს აზრიც მიესადაგოს ვაჟასა და მის შემოქმედებას.

აქვე გვინდა გავიხსენოთ მეტად ძვირფასი, საყვარელი ქალის დალუპვასთან დაკავშირებით დაწერილი ორი ლექსი. ერთის ავტორია რობერტ ბერნსი, მეორის — ვაჟა ფშაველა. რობერტ ბერნსმა ჭინ არმორთან ერთად ფარულად დაიწერა ჭვარი. ჭინის მამამ ნოტარიუსი აიძულა გაეუქმებინა ეს დოკუმენტი. ჭინს აღსარება ათქმევინა მღვდელის წინაშე და სხვა ქალაქში გაგზავნა ნათესავეებთან. სასოწარკვეთილმა რობერტმა გადაწყვიტა სამუდამოდ დაეტოვებინა შოტლანდია, წასულიყო იამაიკაზე და ჯარში ემსახურა. იმ დროს მან არ იცოდა, რომ ყველაფერი ჭინის სურვილის წინააღმდეგ, ძალდატანებით მოხდა. პოეტისათვის ეს განშორება ძალზე დიდი ტკივილის მომტანი აღმოჩნდა. მას ლექსის წერაც გაუჭირდა, სულიერმა ტრავმამ ერთიანად გაანადგურა. ბერნსს უნდოდა გაქცეოდა შოტლანდიას, გაქცეოდა საკუთარ თავს. მან გამოსამშვიდობებელი სტრიქონებიც კი მიუძღვნა სამშობლოს. რაც მეტი დრო გადიოდა, რობერტი მით მეტად რწმუნდებოდა, რომ ჯვლარ შეხვდებოდა ჭინს და თავის თავს უმტკიცებდა, რომ კვლავ თავისუფალი იყო. ამ აზრით შეპყრობილი პოეტი ერთხელ შემთხვევით შეხვდა მერი კემპბელს, ცისფერთვალემა, ჭკრათმიან გოგონას და შეთანხმდნენ, რომ იამაიკაზე ერთად გაემგზავრებოდნენ, შექმნიდნენ ოჯახს და იქ დასახლდებოდნენ. მერი შოტლანდიის მაღალ მთებში ცხოვრობდა. იმისათვის, რომ ახალი ცხოვრებისათვის მომზადებულიყო და თავისი ბარგი შეეგროვებინა, სახლში წავიდა. რობერტი კვლავ მარტო დარჩა და მერის დაბრუნებას ელოდა. მაგრამ ისინი ჯვლარ შეხვდნენ ერთმანეთს. მერი ტიფისაგან გარდაცვლილიყო. თავისი დიდი მწუხარება ბერნსმა არაერთ ლექსში გადმოსცა. ჩვენი ყურადღება მიიქცია ლექსმა „ავტონის წყალო“.

ვაჟა ფშაველას ლექსის „იას უთხარით ტურფასა“ შექმნის ისტორია კი ასეთია — ვაჟას პირველი ცოლი ეკატერინე ნებიერიძე მეტად ლამაზი, სათნო და მოსიყვარულე ქალი ყოფილა. მათ სამი ქალიშვილი და ერთი ვაჟიშვილი შესძენიათ. კვვე ახალგაზრდა გამოსალმებია წუთისოფელს. მისი გარდაცვალება სრულიად მოუ-

ლოდნელი და თავზარდამცემი აღმოჩნდა ვაჟასათვის. იგი ამ დროს
 ყვარელში ყოფილა თავის და მართასთან. ფეხმძიმე კვებს მარტოს
 უბედობლა ოჯახის მოვლა. თივის მძიმე ტვირთი მოუყიდებია ზურ-
 გზე, რაც საბოლოოდ მისი გარდაცვალების მიზეზი გამხდარა. ვი-
 დრე ვაჟას ყვარელში გააგებინეს ეს მეტად სამწუხარო ამბავი და
 ვიდრე იგი დაბრუნდა ჩარგალში, ამას საკმაო დრო დასჭირდა. ბა-
 ჩანას თავისი ძმის ჩასვლამდე მიუბარებია მიწისათვის კვე. კვეს
 დაკარგვით გამოწვეული მძიმე სევდა და თავისი ფიქრი გამოხატა
 ვაჟამ ზემოაღნიშნულ ლექსში.

მოვიყვანთ ორივე ლექსს:

აფტონის წყაღო

იას უთხარით ტურფასა

მშვიდად გაძევო ნაპირებს,
 აფტონის წყაღო წმინდა,
 მშვიდად იდინე, სიმღერით
 შენეხმატკბილო მინდა.

იას უთხარით ტურფასა,
 მოვა და შევტკამს კიაო,
 მაგრე მოხდენით ღაძისო,
 თავი რომ ავიღაო!
 შენ თუ გგონია ხიცოცხლე-
 სამოთხის კარი ღიაო:
 ნუ მოხვად მიწას ვეგრე,
 მოხვლაში არა ურიაო.
 ნუ ნახავს მხესა ინანებს,
 განა ხულ მუდამ მხეაო!
 მიწავ შენ გებარებოდეს
 ეს ნემი ტურფა იაო,
 შენ უპატრონე უმშობლე,
 როგორაც შენი ხნეაო.

ნემს მერის ძიღში ნაესმის
 შენი ბურბურე ტკბილი
 მშვიდად იდინე, აფტონო,
 არ შეუშფოთო ძიღი.

შურთხო, იკმარე კივილი,
 ნუ მიტაკვს ყურთასმენა,
 ბარდებში დაბუდებულო
 შაშვო, შეწვიტე სტვენა.

გემუდარებით სუქველას,
 ვინც ხმიანობთ და მღერით,
 აფტონის პირას მინარეს,
 ნუ შეაშფოთებთ მერის...

შენი ტიღლებო, აფტონო,
 ბრულის ჩანჩქრის დარად,
 მერის ხეიანეს დიღლივით
 გარს ეკლებიან მარად...

(თ. ერასთავის თარგმანი)

ეს არის დაახლოებით თანაბარ სულიერ მდგომარეობაში მყოფი ორი სხვადასხვა პოეტის, ასე ვთქვათ, „ლექსი-ვედრება“. ორივე მათგანი მისთვის ძვირფასი გარდაცვლილი ქალის იმჭვეწიურ ყოფაზე ფიქრობს. ბერნსი წყალს, ვაჟა კი – მიწას შეავედრებს თავისი სათაყვანებელი არსების მოვლა-პატრონობას. რობერტ ბერნსი პრერომანტიზმის პერიოდში მოღვაწეობდა, ვაჟა ფშაველა – პოსტრომანტიზმის. მაგრამ რომანტიკული ხედვა ორივე ლექსისთვისაა დამახასიათებელი. ბერნსის სათუთი დამოკიდებულება თავისი საცოლის მიმართ მთლიანად რომანტიზმის საბურველშია. იგი გარემომცველ ბუნებას შესთხოვს არ შეაწუხონ მისი მერი. ხოლო ვაჟას რომანტიზმით საკვებ სტრიქონებს რეალიზმი ენაცვლება. იგი თავის ტურფა იას მიმართავს – „ნუ მოხვალ, მიწას ეფარე, მოსვლაში არა ყრიაო“ ... თუმცა დონალდ რეიფილდი ამ რეალიზმში შოპენჰაუერის ფილოსოფიურ ნააზრევს ხედავს. იგი წერს, რომ ამ შესანიშნავ პატარა ლირიულ ქმნილებაში გერმანული რომანტიზმის ელემენტები შოპენჰაუერის უკეთური ძალის რწმენასთანაა შერწყმული (4, 210)... რეიფილდის მოსაზრება მით უფრო საყურადღებოა, რომ თვითონ ვაჟა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ლიტერატურულ ზემოქმედებას და არ იზიარებდა ქართულ მოღვაწეთა დიდი ნაწილის აზრს გავლენათა შესახებ –

„ჩვენში ძალიან სათაკილოდ და ვითომ ნიქის დამამცირებლად მოაჩნიათ მწერლის გავლენა. მე კი ეს წესიერ, საღ, ნორმალურ და აუცილებელ მოვლენად მიცნია იმ კანონის ძალით. რომელსაც ჰქვიან კანონი თანდათანობისა. ზემოქმედება მწერალზე აუცილებლად საჭიროა, უმისოდ მწერალი ცარიელი. უშინაარსო არსება იქნებოდა, თუ ამასთანავე იგი ცოცხლად გამოშახავი არ იყო შთაბეჭდილებათა“ (1, 394).

ვაჟას ლექსის ადრესატის ვინაობა მისი ქალიშვილის გულქანის ჩანაწერებიდან გახდა ცნობილი – „გამიგონია, მამას ღედაჩემის სიკვდილზე დაუწერია ლექსი“ – „იას უთხარით ტურფასა“ (5, 87). გარკვეულ შემთხვევაში შესაძლოა პოეტს არ ჰქონდეს სურვილი

გამზილოს ლექსის შექმნის მიზეზი. ერთხელ, როდესაც გალაკტიონისათვის უკითხავთ – თქვენს დიდებულ ლექსში წარმოდგენილი მერი მართლა გიყვარდათ, თუ... გალაკტიონმა შეაწვეტინა –

„დავუბრუნდეთ. უნდობარ სულს თითქოს კარი დარაზოდეს,
 შენ ნუ მკითხავ მანც წარსულს. არც მე გკითხავ არასოდეს“
 (6.153).

ასეთ დროს პოეტის ნებას უნდა დავემორჩილოთ.

ზემოთ ჩვენ საუბარი გვქონდა ისეთ შემთხვევებზე, როცა მწერლის ცხოვრებისეული მომენტების ცოდნაზე დამოკიდებულია ლექსის სწორად გააზრება. თუმცა ზოგჯერ პირიქითაც ხდება. კონკრეტულ ამბავთან დაკავშირებით შექმნილი ლექსი ნათელს ჰფენს პოეტის ამა თუ იმ ბიოგრაფიულ ფაქტს. რობერტ ბერნსს, ვიდრე ოჯახს მოეკიდებოდა, შეეძინა შვილი. ამ ბავშვის დაბადებამ პოეტის შეჩვენების საბაბი მისცა ღვთისმსახურებს. მათ რობერტი აძულეს ეკლესიაში მოენანიებინა ცოდვები, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას საეკლესიო სასამართლო ციხეში ჩასმით ემუქრებოდა. ბერნსისათვის ამ მეტად დამამცირებელ რიტუალს მოჰყვა მწვავე ანტიკლერიკალური ლექსები იმ ფანატიკოსების მიმართ, რომლებმაც ვერ შეიგრძნეს, რომ პოეტს არ უნდოდა თავისი შვილის გაგზავნა უღედამამო ბავშვთა სახლში. ამასთან დაკავშირებით ბერნსმა დაწერა ლექსი „ჩემს უკანონო შვილს“. მასში ის აზრია გატარებული, რომ ქვეყანაში მოქმედი კანონები, არსებული შეხედულებები უკვე მოძველებული, მეტად მკაცრი და უაზრო იყო. მისთვის მთავარი ის პატარა გოგონა გახლავთ, რომელიც არაფრით არ შეიძლებოდა უფრო ნაკლებ ყვარებოდა იმის გამო, რომ მისი ღელა ბერნსთან განშორების შემდეგ სხვაზე გათხოვდა.

თუმცა მთათხავენ დიაცნი სოფლის,
 მნათლეს სახელით უღირსი მშობლის, –
 სოფლის ჭორები გაგვბდიან ცნობილს, –
 დე. გვენესტრონ ენით!

არა, შენ ხვედრი არ გელის ობლის,
 იზარდე ლხენით!...
 ვიცი, ინათებ მშვენივლით სრულით!
 და, თუმცა მღვდლებმა შეგრისხეს შურით,
 ვიცოცხლებ შენით და შენზე ზრუნვით—
 შენია, რაც მაჭვს.
 შენთან ვიქნები სულით და გულით —
 ვპირადები ამაგს.

(მ. ლებანიძის თარგმანი)

ამ ერთგვარი „ლექსი-აღსარებით“ პოეტმა სამარადეოდ გა-
 ფანტა მის ირგვლივ შექმნილი უსიამოვნო ჭორები და გამოხატა
 პიროვნული დამოკიდებულება როგორც ცხოვრების ერთი შეტად
 დრამატული ისტორიის, ასევე თავისი პირველი ქალიშვილის მი-
 მართ.

ამდენად მწერლის ბიოგრაფიის დეტალებს შეუძლია ახსნადი
 გახადოს თბზულება, ხოლო თავის მხრივ ნაწარმოებს შეუძლია
 განმარტოს მწერლის ცხოვრების ესა თუ ის პერიოდი. მწერლის
 შემოქმედება უმეტესწილად მისი ცხოვრებიდან გამომდინარეობს.
 დიდ მწერალს კი შესწევს უნარი საკუთარი მწუხარება თუ სიხ-
 არული ისე განაზოგადოს, რომ მსოფლიო კლასიკური ლიტერა-
 ტურის დონეზე აიყვანოს.

ლიტერატურა

1. ვაია ფშაველა, პუბლიცისტიკა, წიგნში: ვაია ფშაველა, თბზულებანი, თბ., 1990
2. ვახტანგ ქელიძე, რობერტ ბერნსი, წიგნში: ვახტანგ ქელიძე, ჭირფასი სილუ-
 ეტიბი, თბ., 1989
3. გრიგოლ კეკელიძე, ვაია ფშაველას შემოქმედება, თბ., 1989
4. Donald Rajfield. The literature of Georgia. A History. Oxford, 1994
5. ე. რაზიკაშვილი, მამაჩემი ვაია ფშაველა, თბ., 1966
6. ფ. ნიშნიანიძე, გალაკტიონის ცხოვრებიდან, თბ., 1964

М. ОДЗЕЛИ

О СООТНЕСЕНИИ ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА ПИСАТЕЛЯ

РЕЗИОМЕ

Творчество писателя в основном отражает его жизнь. Великий писатель способен личную радость или горе обобщить таким образом, чтобы они были представлены на уровне мировой классической литературы.

M. ODZELI

**TOWARDS THE RELATIONSHIP OF LIFE AND CREATIVE
WORK OF A WRITER**

SUMMARY

A creative work of a writer basically issues from his own life. A great writer is able to present his happiness or sorrow on the level of world importance events by generalization of these facts.

**ბრიტოლ ნაზიანზელის გნომური პოეზიისა და მისი
კომენტარების ანონიმური ქართული თარგმანი**

ტექსტი გამოასკემად მოამზადა და წინასიტყვა დაურთო ჭეთევან ბეზარაშვილმა

IV საუკუნის ცნობილი ღვთისმეტყველის, ორატორისა და პოეტის გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიიდან ქართულად თარგმნილია გნომური ლექსები (რომლის ნაწილი გამოვაჭვეყნეთ სათაურით „გრიგოლ ნაზიანზელის ლექსების ანონიმური ქართული თარგმანებიდან.“ თსუ შრომები, ტ. 285 (ლიტერატურათმცოდნეობა), 1989, გვ. 153-174) და ჰიმნი-ალსარებები (სრულად გამოვაჭვეყნეთ სათაურით „გრიგოლ ნაზიანზელის ჰიმნების ანონიმური ქართული თარგმანები“, თსუ შრომები, ტ. 323 (ლიტერატურათმცოდნეობა), 1997, გვ. 138-155). წინამდებარე პუბლიკაციაში ვაჭვეყნებთ გრიგოლის გნომური პოეზიის გამოუჭვეყნებელ ნაწილს – იამბური ტრიმეტრით გამართული გრიგოლის ოთხტაეპედის ანონიმის მიერ შესრულებულ იამბურ თარგმანს კომენტარებით (Γνωμολογία τετραστιχος. PG 37, carmen I, 2, n. 33). ამით ვამთავრებთ გრიგოლის ლექსებისა და მათი კომენტარების ქართული თარგმანების პუბლიკაციას, რასაც წლების მანძილზე ნაწილ-ნაწილ ვახორციელებდით.

გრიგოლის ლექსების და მათი კომენტარების ქართული თარგმანი, აკად. კ. კეკელიძიდან მოყოლებული, რამდენჯერმე გახდა კვლევის საგანი (კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1980, გვ. 268, 609, 612-615. მისივე, უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში, ეტიუდები V, თბ., 1957, გვ. 38-39. ე. ნიკოლაძე, ეფრემ მცირე – მხატვრულ ნაწარმოებთა ბერ-

ძნულიდან ქართულ ენაზე მთარგმნელი, ქუთაისი, 1959), მაგრამ საბოლოოდ მისი რაობა, შედგენილობა, რედაქციები დიდხანს იყო დაუდგენელი. ტრადიციის ძალა იმდენად დიდი იყო, რომ სწორი შეხედულების გამოჭვეუნების შემდეგაც კი (ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზია ქართულ მწერლობაში, „მაცნე“, ვენისა და ლიტერატურის სერია, 1986, № 3, გვ. 87-112) ძველი ცხრილები იბეჭდებოდა (თ. ბრეგაძე, გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა შემცველ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1988, გვ. 49-53. T. Bregadze, Repertoire des manuscrits de la version géorgienne des discours de Grégoire de Nazianze. Corpus Christianorum, 20, Tournhout – Brepols, 1988, p. 19-126); ანდა, საერთოდ, უკრიტიკოდ, შეცდომით ეფერემ მცირეს, როგორც ორიგინალურ ავტორს, მიეწერებოდა გრიგოლის ლექსთა სხვადასხვა ქართული თარგმანი და ის ნაწილიც, რომელიც გრიგოლისაც კი არ ყოფილა და იოანე სინელის „კლემაქსი“ აღმოჩნდა (თ. კუკავა, ეფერემ მცირეს იამბიკოები, თსუ გამომცემლობა, 1988).

გრიგოლის პოეზიის ქართული თარგმანი შედგება შემდეგი ნაწილებისაგან:

1. ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი გრიგოლის ერთ-ტაეპედი (PG 37, c. I, 2,30) და მისი ნიკიტა – დავით პაფლალონიელისეული კომენტარის პერიფრაზი, წარმოდგენილი 100-მუხლიან თხზულებაში სათაურით „სწავლანი სულიერნი წმიდისა გრიგოლი ღმრთისმეტყველისანი“ (მუხლები 1-20, 23-26, 100). იგი მოთავსებულია გრიგოლის თხზულებათა ეფთვიმესეულ XI ს. კრებულებში (A1, A 80, S 383, S 1696 და სხვ.). ტექსტი გამოვაჭვეუნეთ და გამოვიკვლიეთ უიშვიათეს ბერძნულ გამოცემასთან (XVI ს.) შეპირისპირებით (ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიის კომენტარების ქართული ვერსიებიდან (ეფთვიმე ათონელის „სწავლანი სულიერნი“), მრავალთავი XVI, თბ., 1991, გვ. 58-77).

2. ა) ეფრემ მცირის მიერ გრიგოლის გნომური ლექსების საფუძველზე შედგენილი (c. I, 2, n. 32, 33; 19, 39, 40) ე.წ. „ასეული იამბიკო“ ან „მუკლები იამბიკოა სასწავლომსა წილ წარმართთამსა, რომლისაგან განაყუნა ჭრისტეანენი ივლიანე განდგომილ-

მან". მოთავსებულია გრიგოლის თხზულებათა შემცველ ეფრემ მცირისეულ კრებულებში (Jer 43, XII-XIII სს; A 109, XIII ს.) და აქედან არის გადასული მრავალ სხვა კრებულში, მათ შორის ჰიმნოგრაფიულ კრებულებში (A 85, K 564 და სხვ.). გამოქვეყნებულია ხელნ. A 109-ის მიხედვით ს. ყუბანეიშვილის მიერ (ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I, 1947, გვ. 365-372). იგი ერთვოდა აგრეთვე ე. ნიკოლაძის სადისერტაციო ნაშრომს („ეფრემ მცირე როგორც მხატვრულ ნაწარმოებთა ბერძნულიდან ქართულ ენაზე მთარგმნელი, თბ., 1956, გვ. 173-202), სადაც, გარდა დასახელებული ძირითადი ხელნაწერებისა (იერუსალიმური ხელნაწერები მაშინ უცნობი იყო), გამოყენებული იყო გვიანდელი ხელნაწერებიც. „ასეული იამბიკოს“ შედგენილობას პირველად შეეხნენ კ. კეკელიძე და ე. ნიკოლაძე. მისი შემადგენელი ლექსები და მუხლები უფრო დაზუსტებული იქნა ჩვენს შრომაში (ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიის ქართული ვერსია, სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 1989 გვ. 63-71. მისივე, „გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზია ქართული მწერლობაში“, „მაცნე“, ელს, 1986, № 3).

ბ) ეფრემს ეკუთვნის აგრეთვე გრიგოლის მორალური ლექსის „ქალწულისა მიმართ“ (PG37, c.1, 2, n.3) თარგმანი გრიგოლის არალიტურგიკულ საკითხავებთან (ე. წ. აპორიტებთან) ერთად. იგი გამოვაქვეყნეთ ერთადერთი ხელნაწერის მიხედვით (A 292, 1800 წ.) და შევისწავლეთ, როგორც ბიზანტიური პოეზიის ადრეული ძეგლი (ქ. ბეზარაშვილი „ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილი ბიზანტიური ე. წ. რიტმული პოეზიის ადრეული ნიმუში (გრიგოლ ნაზიანზელის „სიტყუა სწავლა ქალწულისა მიმართ“), გულანი, თბ., 1989, გვ. 72-115).

გ) გრიგოლის 16 ლიტურგიკული ჰომილიის ეფრემისეულ კრებულში მოთავსებულია თხზულება, რომელიც წარმოადგენს გრიგოლის მიერ ბასილი კესარიელისადმი მიძღვნილ ლექსით ეპიტაფიაზე (c. II, 2, 119) დართულ ნიკიტა პაფლალონელისეულ პარაფრაზს. იგი, როგორც გამოირკვა, გიორგი ათონელის თარგმანითაა (იხ. Ath. 49, ტექსტი ახლად გამოვლინდა გიორგის ამ

ავტოგრაფულ ნუსხაში; A 55, Jer. 15, XI-XII სს. კრებულები) შესული ეფრემის კრებულებში. პარაფრაზი გამოკვეყნებული ჰქონდა ს. ყუბანეიშვილს (ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I, 1947, გვ. 372-373), ერთვოდა ე. ნიკოლაძის სადისერტაციო ნაშრომსაც („ეფრემ მცირე როგორც მხატვრულ ნაწარმოებთა ბერძნულიდან ქართულ ენაზე მთარგმნელი“, 1956, გვ. 203-208), მაგრამ არც ერთ მათგანში არ იყო გამოყენებული იმ დროისათვის უცნობი იერუსალიმური ხელნაწერები. ტექსტი გამოვაკვეყნეთ ძირითადად ეფრემისეული კრებულების მიხედვით (Jer. 8, XIII. Jer. 15, XII ს., A 1490, XII-XIII სს., Jer 43, XII-XIII სს., A 109, XIII ს., გულ. 9, XIII ს., A 292, XVIII ს. და გიორგი მთაწმინდელის კრებული A 55, XI-XII სს.) ბერძნულ დედანთან შეპირისპირებით. მოვიძიეთ მისი ერთადერთი და მეტად იშვიათი ბერძნული გამოცემა (XVI ს.), შევისწავლეთ და დავაზუსტეთ მისი გაურკვეველი რაობა (იხ. კ. კეკელიძის და ე. ნიკოლაძის დასახ. შრომები. შდრ. ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიის კომენტარების ქართული ვერსიებიდან (ეფრემ მცირის თარგმანი), გულანი, 1989, გვ. 116-159; მისივე, ეფრემ მცირე, ელინოფილები და ბერძნულ-ქართული ლექსწყობის საკითხები, ფილოლოგიური ძიებანი II, თბ., გვ. 289-344. მისივე, გიორგი მთაწმინდელის მიერ ნათარგმნი „ნიკიტას პარაფრაზი“ გრიგოლ ლეთისმეტყველის თხზულებათა ეფრემ მცირისეულ კრებულებში. კ. კეკელიძე. დაბადების 120 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული, თბ., 1999, გვ. 19-39).

3. არსენ იყალთოელის მიერ „სჯულისკანონთან“ ერთად თარგმნილი გრიგოლის ერთი ლექსი „განზომილთაგან სიტყუათა მისთა“ (c. I, 1, 12, v. 6-39), რომელიც 14-ტიტლოვან ნომოკანონშია ჩართული (A 124, XII-XIII სს. და სხვ. გამოკვეყნებულია: დიდი სჯულისკანონი, ე. გაბიძაშვილის, ე. გიუნაშვილის, მ. დოლაჭიძის, გ. ნინუას გამოცემა, თბ., 1975, გვ. 521): აქედან გადავიდა სხვა ხელნაწერ კრებულებში, ზოგან სათაურით „მუკლენი აღრიცხვა წმიდათა წიგნთა“ (S 269, XVII ს., S 379, XIX ს. და სხვ.).

4. მცირე ანონიმური თარგმანი (XI-XIII სს.) ელინოფილური სკოლის უცნობი წარმომადგენლის მიერ უნდა იყოს შესრულებული

ბული. აქ შედის მხოლოდ ორი ლექსი (c.l. 20, 30, რომელიც ადრე ეფთვიმე ათონელს ჰქონდა თარგმნილი კომენტარით და c. II, 1, 62, რომელიც ვრცელ ანონიმურ თარგმანშიც მეორდება). ისინი მოთავსებულია ორ ხელნაწერში (G:S 269, XVII ს. D:S 379, XIX ს.). ეს თარგმანები გამოვაჭეყნეთ გრიგოლის ჰიმნების ვრცელ ანონიმურ თარგმანთან ერთად (იხ. ზემოთ დასახელებული „გრიგოლ ნაზიანზელის ჰიმნების ანონიმური ქართული თარგმანები“, თსუ შრომები, ტ. 323, 1997, გვ. 143-144).

5. ვრცელი ანონიმური თარგმანი გვიანელინოფილურ ე.წ. გელათურ სკოლაში უნდა იყოს შესრულებული XII-XIII სს. მოთავსებულია გვიანდელ ხელნაწერებში (A:S 2568, XVIII ს., L:C 9 1788წ., B:H 1737, XVIII ს., C:S 348, XVIII-XIX სს., D:S 379, XIX ს., E:S 3642, 1800წ., F:S 3731, 1809 წ., I:A 711, 1785 წ.), მაგრამ კოდიკოლოგიურ-ტიპოლოგიური, ენობრივ-სტილისტური ანალიზით და ისტორიულ-ფილოლოგიური არგუმენტების მოშველიებით დავასკვნით, რომ თარგმანი ელინოფილის მიერ უნდა ყოფილიყო შესრულებული (იხ. ზემოთ დასახელებული სადისერტაციო ნაშრომი). ვრცელი ანონიმური თარგმანი შედგება მრავალი ნაწილისაგან და ყველაზე ჭრელ სურათს სწორედ ეს ქმნიდა. აქედან ერთი ნაწილი, რომელიც გრიგოლისეულად მიიჩნეოდა (კ. კეკელიძე), აღმოჩნდა რომ იოანე სინელის „კლემაქსის“ გალექსილი ვერსიის ფრაგმენტია (გამოვაჭეყნეთ ცალკე: ქ. ბეზარაშვილი, იოანე სინელის „კლემაქსის უცნობი ქართული ვერსია, „მაცნე“, ელს, 1987, №4, გვ. 129-154. მისივე, იოანე სინელის „კლემაქსის“ ახალგამოვლენილი ქართული ვერსია, „მაცნე“ ელს, 1989, №3, გვ. 142-163). ესეც ანონიმის მიერ გელათურ სკოლაში უნდა იყოს შესრულებული.

ვრცელი ანონიმური თარგმანის ნაწილი, როგორც ვთქვით, წარმოადგენს გრიგოლის ლირიკულ ჰიმნ-ალსარებებს და ნაწყვეტებს მორალური ლექსებიდან (იგი ასევე ცალკე გამოვაჭეყნეთ სრულად – იხ. ზემოთ დასახელებული „გრიგოლ ნაზიანზელის ჰიმნების ანონიმური ქართული თარგმანები“, თსუ შრომები, 323, 1997, 145-155). აქ მოთავსებულია შემდეგი ლექსები: PG 37, carmen

II, 1, 99; c. I, 2, 7; c. I, 2, 32, v. 47-50; c. I, 2, 40, v. 1-4; c. I, 2, 39; c. I, 2, 40, v. 5-8; c. I, 2, 32, vv. 141-142, 145-146; c. I, 2, 19; c. II, 1, 78; c. II, 1, 60, v. 1-7; c. II, 1, 62; c. II, 1, 79; c. II, 1, 63; c. II, 1, 58; c. II, 1, 60, v. 8-15; c. II, 1, 56; c. II, 1, 24; c. II, 1, 25; c. II, 1, 26; c. II, 1, 80; c. II, 1, 64; c. II, 1, 14; c. I, 1, 16; c. I, 1, 13.

ერცელი ანონიმური თარგმანის მეორე დიდი ნაწილი წარმოადგენს ერცელ გნომურ ლექსებს, დიდაქტიკურ-მორალურ სენტენციებს და ა. შ. მათი ნაწილი გამოვსაქვეყნეთ (Γνωμικά δίστιχα – I, 2, 32. ქართული სახელწოდებით „სხუანი ორმუხლედნი იამბიკონნი“; Γνώμαι δίστιχοι – I, 2, 31, სახელწოდებით „სწავლანი“; Ὀμοιοπαχυμερείς – I, 2, 34, „საზღვარნი ზრქელკერძობითნი“ – იხ. „გრიგოლ ნაზიანზელის ჰიმნების ანონიმური ქართული თარგმანები“, თსუ შრომები, 285, 1989, 153-174), ნაწილს კი წინამდებარე პუბლიკაციაში წარმოვადგენთ. ეს არის ასევე ერცელი გნომური ლექსი – ოთხტაეპედი (Γνωμολογία τετραστίχος – I, 2, 33). ოთხტაეპედის ანონიმურ თარგმანს ახლავს ნიკიტა პაფლალონელის კომენტარების მიხედვით შედგენილი მოკლე განმარტებები (მის შესახებ დაწერილებით იხ. ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიის კომენტარების ანონიმური ქართული ვერსია, მრავალთავი, XVII, თბ., 1992, გვ. 93-106). ანონიმური თარგმანი გნომური ორმუხლედის (I, 2, 32) და გნომური ოთხტაეპედის (I, 2, 33) ტექსტის მეორე თარგმანია. პირველი თარგმანი ეფრემ მცირის „ასეულ იამბიკოშია“ მოთავსებული. ამდენად, ოთხტაეპედის ანონიმური თარგმანი ეფრემის თარგმანთან შეპირისპირების მიზნით ერთვოდა ე. ნიკოლაძის დასახელებულ დისერტაციას (გვ. 203-229), მაგრამ ტექსტი აქ ნაკლები სახით და უკომენტაროდ იყო წარმოდგენილი მხოლოდ ორი არაძირითადი ხელნაწერის მიხედვით (S 348. S 379). ვაჭვეყნებთ ოთხტაეპედისა და მისი კომენტარების სრულ ტექსტს ყველა არსებული ხელნაწერის მიხედვით (ALBCD).

ამით ვამთავრებთ გრიგოლის პოეზიის და მისი კომენტარების ნაწილ-ნაწილ პუბლიკაციას. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყველა ეს ტექსტი ერთვოდა ჩვენს დასახელებულ სადისერტაციო ნაშრომსაც (იხ. ტექსტისათვის და დანართი).

წინამდებარე პუბლიკაციაში წარმოდგენილი ტექსტის შესახებ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ. ეფიქრობთ, ოთხტაეპედის თარგმანიც და მისი განმარტებებიც ერთი პოროვნების მიერ უნდა იყოს შესრულებული გელათის საღვთისმეტყველო სკოლაში. იმის შესახებ, თუ რატომ არის ლექსის ტექსტი ხელოვნური კალკირების მეთოდით შექმნილი, ხოლო განმარტებები კი – უფრო ბუნებრივი ენით, ანდა რა პრინციპითაა შემოკლებული ბერძნული განმარტებები ქართული მთარგმნელის მიერ სასწავლო-პრაქტიკული დანიშნულებისათვის და ა. შ., იხ. ჩვენი დასახ. სტატია: გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიის კომენტარების ანონიმური ქართული ვერსია (მრავალთავე, XVII, 1992).

გრიგოლის პოეზიის სალექსწყობო საკითხებისათვის იხ. ქ. ბეზარაშვილი, ეფრემ მცირე, ელინოფილები და ბერძნულ-ქართული ლექსწყობის საკითხები (ფილოლოგიური ძიებანი, II, თბ., 1995, გვ. 289-344), ხოლო იდეურ-მხატვრული ანალიზისათვის და ქართული მწერლობასთან ტიპოლოგიური კავშირისათვის იხ. ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის თბულებანი და ქართული სამწერლობო ტრადიციები („მაცნე“, ელს, 1994, №1-4, გვ. 73-114. იხ. აქვე დასახელებული სხვა ადრინდელი შრომები).

ასეთმა ნაწილობრივმა პუბლიკაციებმა და გამოკვლევებმა აშკარად დაგვანახა ერთი ძირითადი მთლიანი პუბლიკაციის და გამოკვლევის საჭიროება, რომელიც იქნებ ოდესმე განხორციელდეს.

წინამდებარე პუბლიკაციაში წარმოდგენილი გრიგოლის ოთხტაეპედისა და მისი კომენტარების კრიტიკული ტექსტის დასადგენად გამოყენებულია ყველა არსებული ნუსხა, რომლებიც გელათურ სკოლაში გადაწერილი ადრინდელი ნუსხიდან უნდა მომდინარეობდნენ: A:S 2568, XVIII ს., L:C 9, 1788 წ., B:H 1737, XVIII ს., C:S 348, XVIII-XIX სს., D: S 379, XIX ს.

ლექსის ტექსტი ყველა ხელნაწერში ძირითადად ერთნაირი შედგენილობითაა წარმოდგენილი. ქართულ ხელნაწერთა ვარიანტები მითითებულია სტრიქონთა იმ ნუმერაციით, რომელიც ტექსტის მარჯვენა მხარესაა წარმოდგენილი. ზოგი ტექსტობრივი დე-

ფექტი (კლება, გადაადგილება და სხვ.) და ხელნაწერთა მინაწერები
 ან ბიბლიური წყაროები შესაბამის ადგილას ვარსკვლავებითაა აღ-
 ნიშნული და განმარტებული. ტექსტი შედარებულია ბერძნულ ლე-
 დანთან. ცვლილება ბერძნულ-ქართული ტექსტების შედგენილო-
 ბაში – კლება (om.), მატება (add.), განსხვავებული და ვარიანტული
 წაკითხვები ყველგან აღნიშნულია G.P. Migne-ს *Patrologia Graeca*-ს t.
 37-ის მიხედვით (შემოკლებით აღნიშნავთ როგორც PG37). იგი
 სქოლიოში მითითებულია სტრიქონისა და ტაეპის ვარსკვლავიანი
 ნომრით (მაგ., *3,4). ტექსტის ქართული ვერსიის თავისებურებების
 აღსანიშნავად გამოყენებულია შემოკლება Iber. (=Versio iberica).
 კომენტარებიანი ტექსტისათვის გამოყენებულია G.P.Migne-ს გამო-
 ცემა *Patrologia Graeca*, t.38 (შემოკლებით PG 38) და E. Dronke-ს გა-
 მოცემა: *S. Gregorii Nazianzeni carmina selecta. Accedit Nicetae Davidis
 Paraphrasis... cura E. Dronke, Gottingae, 1840* (შემოკლებით აღნი-
 შნულია – E. Dronke). ვარიანტებისათვის გამოყენებულია აგრეთვე
 უძველესი ვენეციური გამოცემა – *Venetiis 1563* (შემოკლებით *Ve-
 net.*) და სხვ. კომენტართა ტექსტის ბერძნულთან შედარების შედე-
 გები, რამდენადაც იგი მეტად სხვაობს ლედანისაგან, წარმოდ-
 გენილია ცალკე შრომაში (იხ. ზემოთ დასახელებული შრომა –
 მრავალთავი, XVII, 1992).

გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიის ვრცელი ანონიმური თარგმანიდან

A 38 გრიგოლის შრომაჲ ვარ ოთხმუკლსა დამცველი,
სიბრძნის საჭენოდ სწავლათა სულიერთა

გრიგოლის შრომა ვარ, ხოლო ოთხმუკლობით დავიცავ სწავ-
ლათა შინა სულიერთა მოსაჭენებელსა სიბრძნისასა.

1	საჭმეს პატრიუეკ პირველ. ვიდრე ზედვასა? ზედვაჲ სრულთა საჭმე, ხოლო იგი – მრავალთაჲ. მარჯუე ვიდრემე და საუფარულ მრჩობლნივე, გარნა რომლისაღში ხარ შენ, ისრბე უმეტეს. მრჩობლნივე ვიდრემე არიან თანად ზედვა და საჭმე – საბელნი და საყუარელნი, გარნა თითოეული რასაცა მიმართ მარჯუე იყოს, ამას შეუღეგინ.	5
2	მკითხვიდა ვინმე კითხვასა გარ სულისაჲ. განსწმდე თუ, – ვარკუ მას, გარნა კერძალბდეცა. განსწმდეს თუ, ხოლო აწ გილირს განწმდეათაჲ. მროჲ ქურჭელსა ბილწსა ვერ ერწმუნების.	15

* PG 37, carmen I, 2, n. 33 (Γνωμολογία εστέρουτος). კომენტარისათვის იხ. E. Deonke, p. 131-188. PG 38, col. 681-686.

1 გრიგორის LBCD. შრომა LBCD. ოთხმოკლს B. ოთხმუკლს C. ოთხმუკლს D. დამ-
ცველი LBD. 2 საჭოენად BC, სასოენად D. სოლიერთა B. 3 გრიგორის LCD. ოთხმუკლო-
ბითი D. 4 მოსაჭენებელთა B. მოსასენებელთა CD. სიბრძნისასა A. სიბრძნისათა CD. 5
პირველ D. ზედვასა LBCD. 6 ზედვა L. ზედვა BCD. სრულთ LBCD. მრავალთა LBCD. 7
საუფარულ LCD. მრჩობლნივე I.B. 8 რომლისა CD. 9 მრჩობლნივე BCD. ზედვა LBCD. 11
რასაცა LCD. მარჯუე C. 13. მკითხვა LBCD. კითხვასა LBCD. გარ სულისა LBCD. 14
განსწმდე B. განსწმდე CD. კერძალბდეცა L. კრძალბდეცა BCD. 15 განსწმდე B.
განსწმდე C. განწმდეათა LBCD. 16 მროჲ BCD. ვერ | აძღ. ვერ D.

2,3 *Hiv ἐκρουσθεις (განსწმდე თუ) განსწმდეს თუ | აძღ. ვერ D.
2,4 მდრ. მთ. 7, 18, 9, 17; მრკ. 2, 22; ლ. 5, 37.

მკითხა მე აღუბეჭდველთაგანმან ვინმე
 სულიერი, რომლისა მიმართ ვთქუ: უკუეთუ
 ნათელ-ილო; ვთქუა, რამეთუ მუკრონსა ვერ
 შეიწყნარებს ხენეში ჭურჭელი.

20

- 3   ნუ ჰბრძე ყოველთა, ნუცა მისდევ სიტყუათა,
               გარნა რომელნი უწყნი, ოდეს და როს.
               (ღმერთ)-უფალსა უმეტეს ესევდ, ვიდრე უბრძანებდ.
               სიტყუასა ებრძვის სიტყუაჲ, ცხორება[სა] ვინ?

ნუცა ყოვლითურთ წინაგანწყობ ხარ სი-
 ტყუთა, ნუცა კუალად ადვილად დაემორ-
 ჩილები მეტყუელთა, არამედ მათ შინა მხო-
 ლოდ, / რომელთა მტკიცედ უწყოდნი ჰეშმა-
 რიტებაჲ და უფროასლა წადიერ იყავ ღმრთი-
 სა მიერ მართებასა, ვიდრე სხუათა ზედა
 მთაფრობასა შენსა ბოროტად, რამეთუ წი-
 ნააღმდგომ მეტყუელსა სიტყუაჲ განეწყუების,
 ხოლო წინაგანწყობა წმიდისა ცხორებისაჲ
 არა არს.

- 4   ანუ ნუ სწავლი, გინა სწავლილ საბითა,
               ნუ ამით ზიდავ, იმით სდევნი კლითა.
               არად გიღირს თჳსაჲ მგეჴსა, რომელთა ჳერ-არს:
               მხატვარი სწავლის უმეტეს საბეთაგან.

17 აღუბეჭდულთაგანმან L, აღუბეჭდულთაგანმან B, აღუბეჭდულთაგანმან CD. 18 ესთქუ
 LB, ვსთქუ CD. უკუეთუ LBCD. 19 ნათელს-ილო B. ესთქუ LB, ვსთქუ CD. მკრონსა L.
 მკრონსა BCD. 21 ყოველთა D. 22 როსუა CD. 23. ოფალსა ALB. 24 ებრძეს LCD. სიტყუა
 LBCD. ცხორება A. ცხოვრება LBCD. ვინა CD. 26 ადუად LCD. 27 მეტყუელთა LCD. 28
 რომელთა om. L] რა B. ჰეშმარიტება LBCD. 29 უფროსლა LBCD. ღუთისა D. 30 მმარ-
 თებასა B. 32 მეტყუელსა LCD. სიტყუა LBCD. განეწყუების L, განეწყობის CD. 33
 ცხოვრებისა LBC, ცხოვრებისა D. 36 ჰზიდავ BCD. ზდევნი A, სდევნი CD. 37 თჳსა LBCD.
 მგეჴსა C, მგეჴსას D. 38 მხატვარი LCD.

* 3,4 იმეს (ყოველი) om. Iber. *ზეღნაწყუებში: ცხორება. უნდა იყოს: ცხორებასა (cf. ქსი 26
 rts.).

კეთილითა სახითა უადვილეს ესწავების
 სათნოებაჲ, რამეთუ მოკმედი წინააღდგომთაჲ
 არა ჩწმუნებულ იქმნეს კეთილთა მოძღურე-
 ბათა შინა; რამეთუ რომელთა იტყეს, უკუ-
 ეთუ არა იქმოდის მათ, ვითარცა რვალი მკო-
 ბელი შეირაცხოს, და რამეთუ მხატვარიცა
 მაგალითთა მიერ წარმართებს მხატვრობასა.

40

45

5 თქვენ გეტყუ ამას, უფროსლა საუდრისათა.
 თუალად-ყოფასა ნუ აღსაესედ ბნელითა,
 ნუ წინა-მჭდომად ბნელისა ვიხილევით.
 რამეთუ ესე თუ ნათელ, რაედენ ბნელი?

ყოველთათჱს ვიღრემე საკმარ არს სწავ-
 ლაჲ ესე, ხოლო უფროსლა მღდელთათჱს,
 რომელთა მიმართ ითქუა ცხადად, ვითარმედ:
 უფროსლა ბრწყინვედინ ნათელი თქუენიო
 სათნოებისა მიერ, რამეთუ უკუეთუ ესენი
 ბნელებრნი იყვნენ, რაედენ სადამდე იყოს
 ბნელ ერისკაცთა?

50

55

6 (1) უკო საკმე სკობს უსაქმოსა სიტყუასა:
 (4) არ მეტყუთა, მაღლი კეთილად ცხოვრებულთაჲ.

A39 ვინამთგან ვიეთნიმე აღმთქმელ არიან
 წურთილეებისა მიერ სწავლად სათნოებისა,
 თუთ არამოკმედნი მისნი, ამათ შეჰრისხავს მამა

60

39 უადვ ლეს LCD. 40 სათნოება LBCD. წინააღმდგომთა LBCD. 41 არა ჩწმუნებულ
 იქმნეს L. არა ჩწმუნებულ-იქმნეს CD. მოძღურებთა D. 42 უკეთუ LCD. 43 რვალი D.
 44 მხატვარიცა LCD. 45 წარმართებს AB. მხატვრობასა BCD. 46 გეტყეს L. უფროსლა
 LBCD. 48 ვიხილევით BD. 49 რაედენ CD. 50 ყოველთათჱს რომელთათჱს CD. სწავლა
 LBCD. 51 უფროსლა LCD. მღდელთათჱს LBCD. 53 თქუენიო LD. თქუენი B. 54 უკეთუ
 LCD. 55 იყვნენ LBCD. რაედენ BCD. სადამ CD. 56 ბნელი CD. 57 უკოჲ AB | ოზო D.
 მჭობს BCD. სიტყუასა LBCD. 58 ცხოვრებულთა LBD. ცხოვრებულთა C. 59 ვინამდგან L.
 ვინამდგან B. აღმთქმელ არიან LCD. 61 შერისხავს LBCD.

*5.4 შტ. მთ. 6, 23.

*6.4 Βίον μὲν οὐδεὶς πάμπ᾽ ἰψᾶθη δέχα· // Λόγιου δὲ πολλοὶ τοῦ καλῆς ὑποποιεῖσθαι
 (vv.2-3) | om. Iber.

დუმილად, ხოლო გარეშე სიტყუსა ცამოქმედთა
 სათნოებისათა შეიწყნარებს. ხოლო უკუეთუ
 და სიტყუსა მიერცა კეთილსა მოქმედებენ
 ვითნიმე, არა საკჯრველ არს ესე, რამეთუ არა
 მეტყუულთა მარტივად, არამედ კეთილად
 ცხორებულთა საქმე შესაწყნარებულ არს.

65

7

ძღუენ ღმრთისა კეთილ კეთილი ჰქცევა იყენ.
 ყოველნი თუ სძღუნენ, არა ღირსი გიძღუნის.
 რომელსა მრწემი მისცემს, ესე შეწირე.
 მეძვისა ფასსა წმიდაჲ არ განიწილებს.

70

წინაშე ღმრთისა რჩეული ძღუენი არს
 გულსმოდგინებაჲ და ჰქცევა შემწირველისა,
 რამეთუ დაღაცათუ ყოველნივე შესწირენ მისა,
 არარაჲ ღირსი შეგიწირავს, რამეთუ ღმრთი-
 საგან მონიჭებულ არიან ყოველნი; არამედ შე-
 წირე იგი, რომელი შეწირა გლახაკმან ქური-
 ემან არა ნამეტნავისაგან, არამედ ნაკლულევა-
 ნებისაგან. და რამეთუ ანგაპრებისაგან შეწირ-
 ვად უფლისა მნებებელი მსგავსი არს მეძვისაჲ,
 შეგინებულთა ძღუენთაგან შეწირვად რასმე
 კვამყოფელი ღმრთისათჳს.

75

80

64 უკეთუ LCD. სიტყუსა L. მიერ B. კეთილისა B. კეთილის CD. 65. საკჯრველ D. 66
 არა მეტყუულთა LCD. 67 ცხორებულთა LBD, ცხორებულთა C. 68. ძღუენ LBCD.
 ღმრთისა D. ჰქცევა LBCD. 69 მსძღუნენ CD. 70 შესწირე CD. 71 მეძვისა LBCD. წმიდა LCD.
 წმიდა B. არა D. 72 ღმრთისა D. 73 გულსმოდგინება LBCD. შემწირველისა D. 74 ყო-
 ველნი LBCD. მისა CD. 75 არარა LB, არარამე D. ღირსი] om. BCD. ვიწირავს D. ღმრთი-
 საგან D. 76 არამედ] აწ CD. შესწირე CD. 78 ნამეტნავისაგან B. ნაკლულევა-
 ნებისაგან LCD. შეწირვად BCD. 80 ოფლისა D. მსგავსი CD. მეძვისა LBCD. 81
 ძღუენთაგან LBCD. შეწირვად BCD. რასამე CD. კვამყოფელი] სტუამყოფელი CD. ღმრთი-
 სათჳს D.

7,1 κάλλιστον (უკეთილესი. თარგმანშია: კეთილი) add. კეთილ Iber.

- 8 ნურას აღუთქუამ, ნუცა მცირესა. ღმერთსა.
 მიიღებდმდეცა, ღმერთისა არს. რაჟსა ვიტყუ
 იპარავ შენთა არ მცემ[ი]. უცხოჲ სესხი!
 ანანია შენ გარწმუნენ და საბუღირა. 85

- Av ესე მსგავს არს სიტყუასა მოციქულისასა
 მეტყუელსა, რამეთუ: რაჲ / გაქუს, კაცო, რო-
 მელი არა მიგიღებდეს, რომლისათუცა ნუ რო-
 მელსა მათგანსა აღუთქუამ ღმერთსა, რომელ-
 ნი მიგიხუმიან, რამეთუ ყოველნივე მის მიერ
 მონიჭებულ არიან შენდა; ხოლო ესე უცხოჲ
 სესხი არს, რაჲთამცა იპარედი მონიჭებულთა
 შენდა. დაგარწმუნენ შენ ესე ანანია და საბ-
 უღირა. 95

- 9 კრებად შერაცხე ცხოვრებაჲ ესე, კაცო.
 და ივაკრო თუ, სარგებლად სანაცვლოდ
 კინთათუც - ღიღნი, წარმდუნთათუც - შარაღნი.
 ესე თუ წარჯდეს, სხუაჲ ფამი არღარა გაქუს.
 საწუთოჲ ესე მსგავსი არს კრებისა, რო-
 მელსა შინა თანა-გაც განხრწნადთა მიერ უბრ-
 წნელთა მოსყიდაჲ, რამეთუ უუფეთუ ესე კრე-
 ბაჲ წარჯდეს, სხუაჲ ფამი ვაკრობისაჲ არა გაქუს. 100

- 10 (1) ღიღ ვიდრეჲ არს წინმდები სარბიელი:
 (2) ღიღ სასყიდელი, ნუ მხელი ყოველს ერთად, 105
 (4) ესეცა განცდაჲ შრავალგზის მტერისაჲ არს.

84 მიიღებდმდეცა BCD. არს] მიერ L. 87 მსგავს CD. 88. მეტყუელსა LBCD. რა LBCD. 91
 მიგიქმიან C. მიგიხუმიან D. 92 უცხო LBCD. 93 რაჟსა LBD. იპარედი C. იპარედი D. 96
 ვაპარავ A. ცხოვრება LBD. ცხოვრება C. 97 სანაცვლოდ BCD. 98 წარჯდეს D. სხუა
 LBCD. არა D გჭონდეს CD. 100 საწუთო LB. მსგავსი CD. კრებისა] კარებისა D. 101
 თანა-გაც CD. განხრწნადთა LC. უბრწნელთა LC. 102 მოსყიდაჲ] მოხედუაჲ BC, მოხედ-
 ვაჲ D. უუფეთუ LCD. კრება LBCD. 103 წარხდეს D. სხუა LBCD. ვაკრობისა LBCD. არა
 გაქუს D. 104 წინამდებ D. 105 ნუ მტერი C. ყოველს LB. 106 განცდა LBCD. მტერისა LBCD.

* 8,1-2 რომ. 11, 35-36. შტრ. ო. 13,3. *8,4 საქმ. 5,1-11.

* 9,1 τὸν βίον (ცხოვრებაჲ ესე)] add. კაცო Iber.

* 10,3 Τοῦ πατρὸς ἐκστῆς. Καὶ πλείους οὐ πᾶν ἄμα (v.3)] om. Iber.

დალაკათუ დიდად საგონებელ არს აჲა შინა წინამდებარე სათნოებისა სარბიელი მცირედმყოფი, არამედ ამის ძლითი ნაცვლისსაგებელი გულჯებადსა შინა უმეტესი არს. ნუსადა უკუე ამის ცხორებისა მიმართ მხედველი მხოლოდ განპვარდე გულჯებადისა დიდებისაგან, რამეთუ ესეცა განცდა არს მტერისაჲ, რომელი განგიყუანებს შენ სამარადისოთაგან გულისთქუმისა მიერ განხრწნადთაჲსა.

11
A72

ნუ დიდსასოებ და ნუცა უსასოებ*.
ამან დაგქანას შენ, ხოლო სხუამან მიგდრიკოს.
ესე წარმართე, ეს იყუარ, ეს უშურო.
არ ვითარ გზისა ნეშტი უწმაქრ-გიქს ტყვილსა.

ნუცა სათნოებისათჳს აღზუაუნები, ნუცა სიბორროტისათჳს წარიკუეთ სასოებასა, რამეთუ ესე ვიღრემე, ესე იგი არს ზუაობა, დაქანასა შეიქმს გონებისასა, ხოლო სხუა მიერ გულისსიტყუაჲ გარდაიქცევის სასოწარკვეთილებითა. და სათნოებით ვიღრემე ცხორებაჲ წარმართე, ხოლო გაქუნდინ აღსასრული სინანულისა მიერ, რამეთუ ამას არა რომელი შუ-

107 აჲა C. 109 ნაცულის საგებელი BCD. გულუნდასა D. 111 ცხორებისა LB. ცხოვრებისა C. მხედველი BD, მკლდელი C. 112 განპარდე LBCD. გულუნდასა D. 113 მტერისა LBCD. 114 განგიყუანებს A. 115 გახრწნადთასა L, განხრწნადისა BD, განკრწნადისა C. 117 დაგქანას D. მიგდრიკოს C. 118 წარმართე AL. ლყარ B. იშურე C. იშურემ D. 119 ხელნაწერებშია: ნეშტი ურ ვიქს ALB, ნაშთიურ C, ნაშთურ D. უნდა იყოს: უქმარ-გიქს (daxeloi) ვიქმნას LBCD. 120 აღზუაუნები AL 121 წარიკუეთ C. 122 დაქანასა AD. დაქანასა D. 123 გულის-სიტყუა LBCD. გარდაიქცევის L. 124 სასოწარკვეთილებითა LBD. სასოწარკვეთილებითა C. 125 ცხოვრება LB, ცხოვრება CD. 126 წამმართე AL. 127 არა რაჲ L. რომელი რომელიმე CD.

* 11.1 ძეუთ (სრულიად) om. Iber.

* 11. 2 აქედან სტრ.15-ის კომენტარამდე I ფ (72 r-v) ტექსტი A-ში გადასმულია სხვა ადგილას - იოანე სინელის „ელემენტის“ ანონიმურ ჭრთულ ვერსიაში.

რი შეუდგების, რამეთუ არა ვითარ-იგი ნეშტი
 გზისა, ეგრეთვე ესე უჭარ-ჰყოფს შრომასა.

- 12 ნუ მკურვალედ მსრბოლ ხარ, დღე სადა სადმე საჭო: 130
 სჭობს დაძინება კეთილთა მოკუეთასა,
 ვინამთგან უწოდთ ბოროტად არ ჰქუენათა
 მათ, ამაღლდენ რამ, საზაროდ დაცემულთა.
- ნუ სილალით მნებებელ ხარ დასაბამსავე
 მწუერვალისა სათნოებისა მიმართ აღსლვად, 135
 არამედ დაადგერ, რომელსაცა შინა სადმე ჰგო-
 ნო თაისა შენისა დადგომა. და ფრიად უმჯო-
 ბეს არს კეთილთა ზედა წარმატებაჲ, ვიდრეღა
 რომელსამე ამისთა ასოთასა მოკუეთაჲ. და რა-
 მეთუ ჩუეულ ვართ არა ცოდვათა შინა მქცე- 140
 ველთა ბოროტად სახელის-დებასა, არამედ სა-
 თნოებასა შინა მყოფთა და ზუაობისა მიერ
 დაცემულთა.
- 13 მცირე ალაგ ზნებს ნაბერწყალი საკუმილსა, 145
 მრავალგზის წარსწყმენს ნაკებნი* ეჭდნისაჲ.
 ამას შეეღველი ველტი კინისა ვნებასა:
 კინი ვიდრემე არს, გარნა სიდიდელ აღუალს.
 ესეცა სიტყუაჲ შეეტყუების პირველ თქუ-
 მულსა გონებასა, რამეთუ ვითარ-იგი მცირე
 ნაბერწყალი ალატყინებს მძაფრსა საკუმილსა 150
 და ეჭიდნისა ნაკებნი სიკუდილსა მოატყუებს,

128 ნეშტი| ნაშთი CD. 129 ეგრეთჲ BCD. 130 მკურვალედრე C, მზრვალედრე D.
 მსრბოლი CD. მდღე CD სადა|om. BCD, სადამე CD. საჭო| om. CD. 131 სჭობს CD. 132
 ვინათგან LBCD. არ ჰქუენათა C. 133 რა LBCD. 135 მწუერვალისა LBC, მწუერვალისა D.
 აღსლვად BD, აღსლვად C. 136 სადამე B, სადმე om CD. 138 წარმატება LBCD. 139
 ასოთა C. 140 ცოდვათა LBCD. 144 საჭილსა BC, სახილსა D. 145 წარსწყმენს B, წარს-
 სწყმენს CD. ეჭდნისა LCD, ეჭდნისა B. 146 მხედრული LBD, მკედრული C. ველტოდ
 CD. 147 აღუალს CD. 148 სიტყუა A, სიტყუა CD. შეეტყუების LCD. პირველ D. 150
 სახილსა D. 151 ეჭიდნისა L, ეჭიდნის BCD. მოატყუებს LBCD.

* 13, 2 თარგუა (თესლი) PG 37. Ambr. cod. Cusan. ed. Dronke| ნაკებნი (σπάργα) Iber.
 cf. PG 37, col. 932, n. 50 (Nicetas ita legit, ut patet ex ejus commentario:
 ἄσπερ σπάργα τῆς ἐχίνης) cf Zonaras et Venet. (Dronke).

ესრეთ და ზუაობაცა წარმატებისა ვიდრე ჯო-
ჯოხეთადმდე შთაიყვანს სულსა.

- 14 (1) ეძიებდ შენთა,* ვიდრე მახლობელთასა:
(2) ესე შენდა სარგ და იგი — მახლობელთა.
(4)* ესე — ზრწისანი, ხოლო იგი მდგომობენ.
- 155

იხილე თავი თუხი და ნუ თუქსა თუალსა
შინა არმხედველი დურისა უმბაზღესად თუალ-
სა შინა მახლობელისასა წუელასა ხედავ, რა-
მეთუ უკუეთუ თუქსა ხედვასა გულისკმა-პყო-
ფდე; შესაძინებელ გეყოს, ხოლო უკუეთუ მახ-
ლობელისასა, უფრომსლა მას მოატყუა სარ-
გებელი. და უმჯობეს არს გონიერება საქმიე-
რობისა გინიერობისასა, რამეთუ საქმარნი და
საქმენი ცხორებისა ქცევასა თანა იცვალეზიან,
ხოლო ღმრთისა მიმართი გონიერებაჲ მარა-
დის სიმტკიცესა მჭონებელ არს.

160

165

- 15 გონება მარად შურებოდენ,* დამსახველი
საღმრთოთა წურთათა და ცხორების სიტყუათა.
პრიდე ენასა. მალე არს ესე ვნებად
და სარგებელი კენი კეთილად ძრულისა.
- 170

A 20 მარადის დაშურებოდენ გონებაჲ შენი
წურთისათუქ საღმრთოთა მოგონებათათასა,

152 წარმატებისა წარმდებისა LBCD. 153 შთაიყვნს A. 156 კრწისანი LC. მდგომობენ BCD. 158 არ მხედველი LB, არა მკედველი C, არა მხედველი D. დურისა L. 159 წელსა LBCD. ზედავ BD. ზედავ C. 160 უკეთუ LCD. ხედვასა | კოდვასა LBCD. გულისკმა-პყოფდე BD. უკეთუ LCD. 162 უფროსა LBCD. სარგებელ D. 163 საქმიერობისა LBCD. გონიერებისასა BCD. 165 ცხორებისა LB, ცხორებისა CD. ქცევისა CD. იცვალეზიან LBCD. 166 მამართნი B. გონიერება LBCD. 168 დამსახველი LBCD. 169 საღმრთოთა LB. წურთათა D. ცხორების L, ცხორებისა B, ცხორების C. ცხორების D. სიტყუათა A. 172 გონებაჲ | მონება LBCD. 173 საღმრთოთა L, საღმრთოთა D. მოგონებათასა LBCD.

* 14.1 πλείον (უფრო) om. Iber.

* 14.3 Κρείστον λογιμαδ πρόξενον. ἢ χρημάτων (v.3)) om. Iber.

* 15.1 τῶν αἰσίων (pass.) დამსახველი (act.) Iber. (აზრი იგივეა: გონება - აღბეჭდილი საღმრთო წურთით).

ხოლო ეგრძაღე ენითა ცოდვასა, რამეთუ აღვი-
 ლად განმარტოებული მსწრაფლ ჩუეულ არს 175
 ენებად და მცირედსა სარგებელსა იქმს კეთი-
 ლისათჳს ძრული.

16 თან-წარმოტაცა ზედვამან, გარნა ვეწვევ
 არა აღუშართე კერ[პი] მყოფელობისა.
 დაღვა კერპი? და განცდასა განვევლტენით. 180
 ესეცა მტერთა ბრძოლისა ხარისხები.

აჲა შინა ვნებულთა კრთომათა კორცისა-
 თა დააცხრობს მამა, თჳსმყოფელი ზოგადისა.
 მეძვისა შესახედავმან შემკობილმან თანა-წარი-
 ტაცაო, — იტყჳს; არამედ წინაალ-უღეგ არა შემ- 185
 ნდობელმან გულის-სიტყჳსამან მღევნებად ზი-
 ლულსა, ვიდრელა ამიერ განვევლტვე უვნებე-
 ლადცა; განლტოლვა ბოროტისაგან ხარისხად
 სიბოროტისად შეირაცხების ეშმაკისა მიერ.

17 აღცუღენ ყურნი ზენე შთა სიტყუათადმი 190
 და ტებილსა გემოთა მღერათა შუებათასა,
 ხოლო კეთილთა და წარფელთა კულად მისცემდ
 თქმად და სმენად და ქმნად მცირესა საშუვალ-

174 ცოდვასა LBCD. ადღად LCD. 175 განმარტებული CD. ჩუეულ არს LBCD. 178
 ზედვამან BCD. ვეწვევ BCD. 179 აღუშართე A, აღუშართე D. კერ... A] კერპი (ειδωλον)
 LBCD. მყოფელობისა CD. 180 დაღვა CD. გნ დასა AL, გნ დასა | გუნდა CD. გან-
 ვევლტენით BC, განვევლტენით D. 182 ზორცისათა D. 183 დააცხობს L, დააცხრომს
 CD. თჳსმყოფელისა BCD. მეძვისა LCD. 184 თანწარმოტაცაო CD. 186 მიღვენებად CD. 187
 განვევლტე BC, განვევლტე D. განტოლვა BCD. 189 სიბოროტისა LCD. ეშმაკისა მიერ]
 ეშმაკისაგან BCD. 190 აღციღენ BC] აღცრძალენ D. 191 გემოთა L, გემოთ CD. შუებათასა
 LBD, შუებათასა C. 193 საშუალ LBCD.

16.3* ἰαβεία (საქმესა) PG 37] განცდასა (πειρα) Iber.; cfr. PG 37, col. 933, n. 63 (Sic
 Regg. duo et Cass. Edit.) (cf. Dronke Ald. et. Basil).

* 17.2 ἐκτελεῖ (არაკეთილზმოვანი) PG 37] შუებათასა (ἐμμελεῖ), cf. Venet. (Dronke).

ყოველითურთ დაყოფილად გაქუნდენ ყურ-
ნი ბორორტთა სიტყუათა მიმართ და ენებულთა
სიმღერათა მიმართ, ხოლო მარადის კეთილთა
კაცთა თანა ვიდოდე, რამეთუ ამით მიერ მსმე-
ნელსა და მეტყუელსა სარგებელ გეყოს.

Av 18 ნუ დაიქსნები დედლებრთა ყნოსათაგან,
შეხებისაგან სილბოსა, გემებისა. 200
რამ იახოვნო შენ ამითგან ძლეულმან?
უმღე ... ცა არს შამათა გემოვნებაჲ (sic!)

უკუეთუ ფრიად იდედლები ყნოსათაგან
სულნელთაგან, შეხებისა ვიტყუ და სილბოთა
და გემოვნებისა გემოთასა, ოდეს სადმე იმოქმე- 205
დო ამითგან ახოვანი რამმე ამითგან ძლეულ-
მან; და რამეთუ თუნიერ დედაკაცთაგანცა
დარწყმულ არიან ბადენი სატანებრივნი, მომ-
ნადირებელნი მამაკაცთანი.

19 მეუ, — თქუა მუცელმან. მიმღები თუ მკრძალ იყო, 210
გცე გულსმოდგინედ. გარნა ქუენად თუ მისცე.
სკორე მიიღო, გარნა არა მდიდარი.
ხოლო იყრა თუ, გცეთ ფრიად მდიდარიცა.

პრქუა გონებასა მუცელმან: მომეც მე საქ-
მელი, რომლისა მიმართ გონებამან ნაცვალ- 215

194 გაქუნდინ BCD. 198 მეტყუელსა LCD. 199 ნუ დაიქსნები D. 201 რა LCD, რა B.
ძნულმან CD. 202 ოზღე — ცა L, ოზღეცა D. შამათ D. გემოვნება LBCD. 203 უცოლ
LBCD. 204 სუნნელთასა L, სუნთასა CD. შეხებასა CD. 205 სადმე BCD. იმოქმედო C. 207
დედაკაცთასა L, დედაკაცთასა BCD. დარწყმულ] დარწმუნებულ CD. 208 სატანებრივნი]
ხატონებრივნი C, ხატონებრივნი D. 210 მათქუა CD. 211 ქუენად C. 214 პრქუა LBCD. 215
ნაცვალ-უგო LBCD.

* 18, 4 ეს ადგილი დეფექტური ხელნაწერიდან ზანს გადმოწერილი A-ში და აქედან ამ სახით
გადაღის სხვა ხელნაწერებშიც. უნდა იყოს სხვადასხვა დედაკაცთა და მამაკაცთა გემოვნება
(χαιρὸς ὑποαιῶν κἀκέρχων ἰδνισματα).

19,3 ნჲას (მაინც)] om. Iber.

უგო: უკუეთუ მიმღებელი განკრძალულ იყო
განწმენდილი ვნებათაგან, მოგცე გულსმოდგი-
ნედ, ხოლო უკუეთუ მუცლისა აფროდისათა
მეტეურათა ქუე-მისცემდე, მიილო ვიდრემე სკო-
რე, გარნა არამდიდარი. 220

- 20 ღირს სიცილისა სიცილი ბრძენთა შორის.
მეტად უველი და უფროასლა მეტეური.
სიცილი შეკრებს, უწესოჲ, მრავლად* ცრემლსა,
სკობს ჩუეულებაჲ მკმუნვარე, ვიდრე ლალი.
- A41 ბრძენთა მიერ საკიცხელ არს სიცილი და 225
უფროასლა მეტეური და უწესოჲ. თავსა თუსსა
მოატყუებს ცრემლთა ყოფადსა შინა საუყუნ-
ესა, ხოლო უფროასლა უმჯობეს არს მწუხარე
და შეკმუნვებული ჩუეულებაჲ, ვიდრელა აღ-
ზუავებული და ლალი. 230

- 21 სიკეთედ ჰგონე ცნობათა შემკულებაჲ,
ნუ რომელსა წერს კლნი და ეპი დაქნის.
გარნა რომელსა ზედაეს წმიდაჲ გონებაჲ
და სიხენე შედ* - ცნობათა უმკობელობა.
- შუენიერებაჲ კეთილ არს გონებისა შემ- 235
კობილეებაჲ, არა მხატვართა, გინა მეძეთა

216 უკუეთუ LCD. აფროდისათა B, აფროასათა CD. 219 მეტურთა LBCD. კუე-მისცემდე C. მიილო] add. ესე LCD. ვიდრემე] ე'ვლა B. 220 სკორე] om. B. 222 უფროსლა LBCD. მეტური LBCD. 223 უწესო LBCD. 224 ჩემსელება LCD, ჩემსეება B. მკუნვარე B. მკმუნვარე C. მკუნვარე D. ვიდრელა B. 226 უფროსლა LBCD. მეტური BCD. უწესო LBCD. 228 უფროსლა LBCD. 229 შეკმუნვებული D. ჩემსელება LBCD. აღზუავებული A. აღზუავებული CD. 231 შემკულება LBCD. 232 სწერს LB. მწერს CD. ეპნი B. დაქნის A. დასნის BD. 233 ზედაეს BCD. წმიდა LBCD. გონება LBCD. 234 სიკენე შედ C. ცნობათ A LB. უმკობელობა D. 235 შუენიერება LCD. შუენიერება B. შემკობილობა LBCD. 236 მხატვართა LBCD. - დედათა მეძეთა CD.

*20.3 και ἄκριστον (ცრემლსა)] add. მრავლად Iber.

*21.4 ἁποινας (სიდე, მსგავსად)] om. Iber.

- დედათა მიერი დახატულება, რომელნი ეამი-
 სა მიერ განლუულნი უჩინო იქმნებიან, არამედ
 უფროასლა იგი, რომელი იცნობების თუალი-
 თა გონებისა წმიდისაჲთა, ესე იგი არს ხედ- 240
 ვითა; და კუალად ეგრეთვე უშუერებად ჰგონე
 უმკობელობაჲ და უწურთელობაჲ გონებისა.
- 22 კმუნეა მოვიდა, შუება, სილაღე, შიში,
 ოქრო . დიდება, სიგლაბაკე . საყდარნი:
 წარ კლდე, ვითარ სინაჲს. არაარაჲ შეეხების
 უმღგომთაგანი მამაკაცსა მტკიცესა. 245
- აქა შინა ყოველსავე მოწვეულსა ცხორე-
 ბასა შინა დიდებასა და უდიდებობასა ზოგად
 უკუნ-აქცევს მამაჲ, არასადა არცა რომელსამე
 შუებათაგანსა, არცა შემაწუხებელთაგანსა დი- 250
 დად რადმე შერაცხვ/ად მასწავლელი, რამეთუ
 არა რომელი ამათგანი ბიწსა შეახებს კეთილ-
 მოსურნეობით ცხორებულსა.
- 23 გაქუნდინ ცხორებაჲ მაღალი, ვიდრე სიბრძნე;
 ესე ღმერთ-გყოფს შენ, ამით დაცემა დიდი. 255
 მოიგო ესე ენინთა თანა ურაცხმან.
 რაედენ აჰმალდე, ხარ ქუე შეთვე მცნებისა.
 უფროასლა გამოირჩიე სათნოებითა ცხო-
 რებისაჲთა სიდიდე, ვიდრელა სიდიდითა გო-
 ნიერებისაჲთა, რამეთუ ღმრთისა სათნოჲ 260

237 დახატულება LBCD. რომელი D. 239 უფროსლა LBCD. 240 წმიდისათა LBC, წმინ-
 დისათა D. ხედ ყთა LBCD. 241 ეგრეთუშ BCD. 242 უმკობელობა LBCD. უწურთელობა
 LB, უწურთელობა CD. 243 კმუნე CD. შიში] დიდი CD. 244 დიდება A. 245 არაარა
 LBC, არა D. 246 უმღგომთაგან B, უმღგომთაგანი C. 247 მოწვეულსა CD. ცხოვრებასა
 LB, ცხოვრებასა C. 248 დიდებასა A. უდიდებობასა LB, უდიდებებასა CD. 249 მამა
 LBCD. 250 შუეწითაგანსა B. არცა] add. არცა A. შერაცხუად BD. 253 ცხორებულსა
 LBCD. 254 ცხოვრება LBD, ცხოვრება C. 256 მოიგე LD. 257 ამაღლდე LCD. ქუეშეივე ს.
 ქუეშეთუშ BCD. 258 სათნოებით D. ცხოვრებისათა LBCD. 259 სიდიდე LBCD. გონიერე-
 ბისათა LBCD. 260 სათნო LBCD.

*22,2 πλίστος (სიზღიდრე)] ოქრო [ber. ნასიკლია (სირსხელი)] om. Iber.

- ცხოვრებად ღმერთ-გყოფს შენ, ხოლო ზუაო-
ბაჲ მარადის დაცემულსა მოატყუებს არამ-
ლუქარესა სულსა, ხოლო მიემთხო სადმე ღმრ-
თისა სათნოსა ცხოვრებასა, უკუეთუ იქცეოდე
მამაკაცთა თანა მაღალთა და საღმრთოთა; და
რაჲმს წარჰმართო ყოველი, ჰგონე არაარაჲსა
წარმართებაჲ. 265
- 24 დიდებაჲ დევნე, ნუ ყოველი, ნუ ფრიად,
რამეთუ იქუსა სჯობს და უზომოებ თუ,
ნუ ცუდსა ეძიებ, კუალად ნუცა ახალსა.
*რად პითიკისა ლომად საგონებლობაჲ? 270
- ნუ ცუდსა დიდებასა ეძიებ, — იტყუს, — წა-
რმავალსა, მდგომსა, რამეთუ იქუსასა ჭეშმარი-
ტი უმჯობეს არს; ხოლო უკუეთუ დაუპყრო-
ბელ ხარ დიდებისა ძიებისათჳს, ნუ ცუდსა დი-
დებასა ეძიებ, არამედ საუკუნოდ დადგრომად-
სა; რამეთუ რაჲ სარგებელ არს პითიკისა, უკ-
უეთუ ლომად საგონებელ იყოს, არა ლომსა
ზნეთა მქონებელი? 275
- 25 აქებდი სხუასა, გარნა ნუ ბრძნობ ჭებული: 280
A42 შიში არს შენდა დაკლება ჭებათაგან.
ნუცა სხუასა მსწრაფლ, პირველგანცდით სწავლისა,
ნუ ბოროტად რაჲ აღჩნდეს, ეღვმაჲ მოგეტყუას.

261 ცხოვრებაჲ LB, ცხოვრება C, ცხოვრება D. 262 ზუაობა LBCD დაცემასა LBCD.
მოატყუებს ALCD. 263 მიემ ხყო A. სადამე BCD. 264 ცხოვრებისა ABD, ცხოვრებისა C.
უკუეთუ LCD. 265 საღმრთოსა L, საღმრთოსა C. 266 წარმართო LBCD. არაარაჲ LB, წარ-
მართება LB, წარმართება D. 268 დიდება LBCD. სდევნე LB, ფრიადი L. 269 მსჯობს CD.
უზომოებე C. 270 ეძიებ CD. 271 საგონებლობა LC, საგონებლობა BD. 272 დიდებასა A.
273 მდგომსა C. იქუსა D. 274 უკუეთუ LBCD. 275 ხარ] om. BCD. 276 დადგრომასა D.
277 რა LCD. უკუეთუ LBCD. 278 ლომისა LBCD. ზნეთა BCD. 282 პირველ D. 283
ბოროტოდ CD. რა LBCD. ეღვმა LBCD.

* ხელნაწერ 24 A-ში მე-3-4 ტაქების თანმიმდევრობა გადაადგილებულია. მაგრამ იქვე
გასწორებულია მინაწერით: უნ წინ.

- 26 აქებლი ვიდრემე სხუასა, გარნა შენ ნუ გან-
კლალნები დიდად, სხუა მიერ ქებული, ნუუ-
კუე ქებათაგან დაკლებულ იყო, არამედ ნუცა
სხუასა აქებ მეყსეულად უწინარეს, ვიდრეღა
არა ისწავო მტკიცედ მოქალაქობაჲ მისი;
ნუსადა ბასრობა მოგეტყუას, უკანასკნელ
ბოროტად რაჲ გამოჩნდეს იგი. 285
- 26 ბოროტწოდებობაჲ სჯობს, ვიდრე ბოროტსა
თქმაჲ. 290
- რაჲმს დაღუას ვინ სხუაჲ წინ საგიობელად
მლიქნელმან შენმან, თჳსად შერაცხე იგი.
ესრეთ უფროსლა გმადღეს შენ სიტყუაჲ იგი. 295
- უფროსლა გამოირჩიე, რაჲთა ბოროტ
გეწოდებოდის მრავალთაგან წმიდად ცხორე-
ბულსა, ვიდრეღა რაჲთამცა შენ სხუათა ჰგმო-
ბდი; და სხუა მიერ წინაყოფილი შენდა ქებაჲ
ვითარ ღირსი გმობისა შეჰრაცხე, ვითარმცა
გგმობდა მლიქნელი შენი სხუა გმობათა მიერ, 300
რამეთუ ესრეთ დადუმებულ-ჰყო ენამჰვეერი
ლიქნაჲ მისი მოძაგებულმან სიტყუათა მის-
თამან.
- 27 ნურას დიდს იტყუ კეთილმსარბოლი კიდემღე,
ბევრთა დაინთჳ ნაფი ლიმენიანი* 305
და კუალად სხუანი განერჩნეს ღელუათაგან.
ერთი უცთომი* - არა ყველრებაჲ ბედსაჲ.

285 განლანები LBCD. დიად D. ნუუუი LBCD. 287 მეყსეულად LBCD. 288 არა
ისწავ. BCD. მოქალაქობა LBCD. 289 უკანასკნელ LBCD. 290 რა LBCD. 291 ბოროტ-
წოდებობა LB. ბოროტწოდება CD. სჯობს CD. ბოროტსა B. თქმა LBCD. 292 დაღუას B.
დასღუას C. დასღუას D. სხუა LBCD. 293 მლიქნელმან CD. შეჰრაცხე A. 294 სიტყუა
LBCD. 295 რა L. 296 გეწოდებოდეს BCD. წმიდად B. ცხორებულსა LBD, ცხორებუ-
ლსა C. 297 რათამცა LB. - შენ რათამცა CD. 298 ქება LBCD. 299 ვითარცა D. 300 მლი-
ქნელი CD. 301 ენამჰვეერი BCD. 302 ლიქნა LB, ლიქნა CD. 304 კეთილი მსარბოლი B. 305
ბევრთა] ბევრთა CD. ნაფი CD. ლიმენონი B. ლიმენონითა CD. 306 განერჩნეს L. ღელუათა-
გან BCD. 307 ყველრება LBCD. ბედსა LCD.

* 27.2 πρὸς ἄριστον ἐπιλοοῖν (ნაესაღგურთან კეთილად მცურაეი) ლიმენიანი (cf.
α ἁμῶν - ნაესაღგური) Iber.

* 27.4 ἀσθαλεία (უცთომელობა) უცთომი Iber.

- Av სათნოებასა შინა ცხოვრებული ნუ ფარი-
სველისაებრ დაიდები პირველ ცხოვრებისა
დასრულებამდე, რამეთუ მრავალთა ლი- 310
მენასა შინა შეემთხუა ნავდანთქმულებამ და
კუალად ღელვათაგან ცხონდეს სხუანი. ერთი
მხოლოდ დაიმარხე, რამთა არა აყუედრებდე
მახლობელსა, რომლისა ძლით ფარისეველიცა
დაისაჯა, მაყუედრებელი მეზუერისა. 315
- 28 უჯობს კეთილად ცხოვრებულსა წერტილსა*
კადრებად რამსამე მოწულელ უფლისა მიმართ,
ვიდრე შეებულსა ძურთა მიჯად პატიესა,
სადა ყოველნი მიელენ სიტყუს მიცემად.
- უმჯობეს არს, რამთა კეთილად და საქე- 320
ბელად ცხოვრებული კადნიერებასა მჭონებელ
იყოს [უფლისა] მიმართ, ვიდრელა ყუავილოანი
არაკეთილთა შინა პატიესა მიკადებოდის ნა-
ცოდებთასა, რომელსაცა პატივის მისაჯდე- 325
ლსა სამსჯავროსა შინა ყოველნივე მსაჯულისა
მიერ განირჩევიან სიტყუთ.
- 29 მისცენ ყოველნი, ღმერთი მოიგე მხოლოდ:
ესრეთ მეწილე ხარ საწმართა უცხოთა.
არ გთნავს ყოველთაჲ, განუფვენ უმრავლესნი.
არცა თუ ესე, ნამეტთაგან მსახურე. 330

308 ცხოვრებული LBCD. ფარისეველებრ BCD. 309 პირველ D. ცხოვრებისა LBD.
ცხოვრებისა C. 311 შეემთხუა B. 312 ღელვათაგან BCD, ცხონდეს L. მსცხონდეს CD.
313 რათა LD. აყუედრებდე ALBCD. 315 მაყუედრებელი ALBCD. მეზუერისა ALBCD.
* 316 უჯობს CD. ცხოვრებულსა LB, ცხოვრებულსა CD. 317 რასმე CD. 318 მიხედვ. D.
321 ცხოვრებული LD. ცხოვრებული C. მჭონებელ იყოს C, მჭონებელი იყოს D. 322 ყუა-
ვილოანი LBCD. 323 მიკადებოდის C, მიხედვოდის D. 324 ნაცოდენმთასა CD. პატივის
მისაბდელსა D. 325 სამსჯავროსა LB, სამსჯავროსა C, სამსსჯავროსა D. 326 განირჩევიან A.
328 სახმართა D. 329 ყოველთა LCD. განუფვენ LBCD. 330 მსახურე CD.

* 28. 1 και πισοσύνης (და გარჩილსა) წერტილსა Iber.

ყოველნივე საჭმარნი ღმრთისა მიერ მონი-
კებულ არიან შენთჲს. უკუეთუ ვიდრევე ესენი
მიანიჲნი მომცემელსა ამათსა, თანმონაწილე
და გამოყოფელ ჴმნულ ხარ უცხოთა საჭმარ-
თაჲ. მხოლოდ ღმრთისა მომგებელი; ხოლო 335
უკუეთუ არა გნებავს მიცემაჲ, ყოველთა მის-
ცენ / უმრავლესნი; ხოლო უკუეთუ არცა ესე
A43 გნებავს, არამედ ნამეტნავთაგან შეიწყნარებდ
გლახაკთა, რამეთუ ესე ჴემშარიტი
კეთილმსახურებაჲ არს. 340

30 (1) ნათელ მატლთა და შურისათ პარვა რაჲსმე.
(2) ჴრისტეს მოვალედ ვიდრევე ყოველთ ჴონებაჲ.
(3) რომელი მისცემს ნაბიჴად სამეფოსა.

ჴრისტეს ჴმოს და ზრდი გლახაკსა [...] სიმ-
დიდრისა საშურველად მყოფისა განბნევა გლა-
ხაკთა ზედა და მოვალედ მოგებაჲ ჴრისტესი, 345
რომელმან უწყის ნაბიჴევისათჲს და კინისა
პურისა სასუფეველისა მინიჴებაჲ, რამეთუ
გლახაკისა მზრდელმან ჴრისტეს ზრდაჲ ჴგონე.
31 მოვიდა მარწყმი, წარვიდა ცალიერი: 350
ემოშიშებ, ჴრისტე, ნუ მე შენგან, მოჴებე,
წარვიდე ჴემთა სჴულთაებრ ცალიერი.
რამეთუ რომელ არ მისცე, ნუცა ესავ.

332 არიან LBCD. უკეთუ LBCD. 333 ესენი] add. ესენი A. თანამონაწილე D. 334 გან-
ყოფელ LBCD. ჴმნილ ხარ LBCD. 335 საჭმართა LBC, საჭმართა D. ღუთისა D. მომგე-
ბელი A. უკეთუ LCD. 336 არ A. მიცემა LBCD. 337 უკეთუ LCD. 339 ჴემშარიტ CD.
340 კეთილმსახურება LBCD. 341 შურისად CD. პარვა D. 342 ყოველთ D. ჴონება LBCD.
344 ჴზრდი CD. 345 საშურველად L. საშურველად C. საშურველად D. 346 მოგება
LBCD. 347 რომელი B. ნაბიჴევისათჲს D. კინისა LBCD. 348 სასუფეველისა B. მინიჴება
LBCD. 350 ცარიელი B. 352 სჴულთაებრ BCD.

* 30.1 καιρόν (კეთილი) | ნათელ Iber.

* 30.4 Χριστὸν σκέπεις τρέφεις τε, τὸν πτωχὸν τρέφεις (v.4) | om. Iber.

* 31.1 ἢ τυχᾶν (მოწყალების მიუღებლად) ცალიერი Iber: cfr. კომენტარი: „მიუმსახვე-
ლობა ახოვისაჲ“.

* 31.3 მინაწერა: მოვიდა გლახაკი A.

* 31.4 ჴელნაწერ ს-ში მე-3-4 ტაბები გადაადგილებულია. A-შიც იგივე სურათითა. დამატე-
ბით მე-2-4 ტაბებიც აღრეულია, მაგრამ აქუს წარწერა: უნ წინ.

შემაგინებსო, - იტყუს, - მიუმთხუეველო-
ბაჲ გლაზაკისა თხოვისაჲ, რომლისთჳსცა 355
ვიძრწი, ნუსადა მოქენე მეცა შენისა შეწვევისაჲ
ცალიერად ვიხილოვ ბუნებისა შჭულთაგან;
რამეთუ სჭულნი ბუნებისანი წყალობასა
გუაწვევენ თან ბუნებათა კაცთასა, რამეთუ
არა შემწყალებული არცა შეწყალებულ იქმნეს. 360

33 სჯობს სიგლაზაკე სიცრუეთ მოგებასა
და სნეულებაჲ - ბოროტად სიმრთელესა.
არკინ განიხრწნა ადვილად სიფილითა,
ხოლო ბოროტთა სიკუდილ არს ანგაპრებაჲ.

Av სიგლაზაკესა შინა აღირჩიე უფრომსლა კე- 365
თილმსახურებით ცხოვრებაჲ, ვიდრელა სიმდი-
დრესა შინა უსამართლოებით შეკრებულსა,
რამეთუ სნეულება არს ამისთაგან საგონებელი
ბედნიერობაჲ და სიმრთელე - სულიერსა სი-
კუდილსა მომატყუებელი მარადის მომგებე- 370
ლისათჳს.

354 შემაგინებსო] შემაშინებსო L] შემაგონებსო BD. მიუმთხუეველობა LBCD. 355
გლაზაკის B. თხოვისა LBCD. 356 ვაძრწი CD. მოქენეცა BCD. შეწვევისა LCD. 357
ცალიერად B. ვიხილოვ L] ვიძლო BCD. სჭულთაგან L. მჭულთაგან BCD. - ბუნებისა
სჭულნი L. ბუნებისა მჭულნი BCD. 359 გუაწვევენ BCD. თანბუნებასა L. თანბუნებათა
CD. 360 იქმნას BCD. 361 სჯობს A, მჯობს BCD. სიცრუეთ LC. სიცრუით B. 362
სნეულება LBCD. 363 არკინ BC. განიხრწნა C. ადვილად LCD. სიფილითა] სიმრთელითა
BCD. 364 სიკუდილ A. ანგაპრება LCD, მანგაპრება B. 365 უფრომსლა] უფროსად LBCD. 366
ცხოვრება LB, ცხოვრება CD. 368 სნეულებ ABC. მისთაგან CD. 369 ბედნიერობა LBCD.
370 მომატყუებელი LBCD.

* აქლია სტროფი 32. შესაძლოა, დედნის დეფექტურობის გამო. ეს სტროფი არის უფრომ
მცირის „ასეულ იამბიკოში“.

34

ვინ შეუფუ და მონამ, ბოროტი განკრამ?
ერთ ყოველთ მეჭმი, ერთ სჭული, განსჭამ ერთი.
იმონებოდე,* გარნა თან მრწყმად ზედვედ.
რაჟამს განი ქნა, აღნდი უპატოხნეს.

375

შეუფედ მონათა მგონებელთა ასწავებს
მამა, რამათა არა შეიწყნარებენ ბოროტსა ამას
და მძლავრებრივსა განყოფასა და განკრასა,
რამეთუ ერთშეუფე არს ყოველთა ღმერთი;
არამედ იმსახურებოდიტო მოწლედ და სიმშუ- 380
დით და ვითარ თანმონათა ზედვედით ამით, არა
ვითარ სყიდულთა; და მოსწრაფება თქუენი
იყავნ, რამათა განიქნნეთ რამ ამიერ გულვე-
ბადსა შინა საუკუნესა, უდიდეს და უპატოხ- 385
ნეს გამოსჩნდეთ.

36

ბოროტად წოდება გრცხუნენდ, ნუ უგუარობამ,
რამეთუ ტომი არის ძუელად დამბალნი.
ძლევა გუარისა სჭობს, ვიდრე გუარისა და ქნამ,
ვითარ კეთილი - კეთილთაგან განყოფასა.

390

უფრომსლა გრცხუნენდ, რაჟამს ბორო-
ტად ვიეთგანმე სახელ-გედებოდის; ვიდრელა
უგუაროდ და უპატოთაგან შობილად. და
რამეთუ პირველ აღსრულებულთაცა მიწით
/აქუნდა შობა. და უმჯობეს არს სათნოებისა

A44

372 მეუფე B. მონა LBCD. განკრა LBCD; 373 სჭული CD. განსჭა LB, განსჭა CD. 374
ქედედ C, ჰედედ D. 375 განისნა D. აღნდი L, აღნდა B, აღსნდი CD. 377 რათა
LCD. არა შეიწყნარებდენ LCD. მას CD. 381 ქედელი C. ზედელი D. 382 სჭიდულთა CD.
თქუნი LBCD. 384 რათა LD. განისნეთ B, განისნეთ D, რა LBCD. გულეზადსა D. 385
გამოსჩნდეთ BC, გამოსნდეთ D. 386 ბოროტ-წოდება CD. გრცხუნედ L, გრცხუნეთ B.
გრცხუნესთ CD. ნუ გუარობა B, და ნუ გუარობა CD. 388 სჭობს CD. გუარის D. და ქნა
LBC, დასნა D. 389 კეთილთ თგნ ყოფასა A. განყოფას D. 390 უფროსლა LBCD.
გრცხუნედ LB. 393 პირულ D. 394 არს) არ A.

* 34,3 ἰπποκρείσιμος (part.) PG 37] იმონებოდე (ἰπποκρεῖσι) Iber. cf PG 37, col. 937, n.
135 (ἰπποκρεῖσι μὲν τῶν ἰσουλῶν βλάπτε - Reg. 992).

მიერ უმჯობეს ქმნაჲ გუარისაგან, ვიდრელა
სიბოროტისა მიერ პირველთა მშობელთა სათ-
ნოებისა გამოჩინებაჲ, ვითარ-იგი უმჯობეს არს
კუალად თუთ თავით თუხით კეთილ-ყოფა, ვი-
დრელა კეთილითგან ქონებაჲ თუხოებისაჲ.

- *35 რაჲლა მონანი და უფროსლა ღმრთისანი? 400
ერთგულებასა ნუ ვეღვტით უფალთასა.
ტყვეა ჰყოფს კაცსა მონად და თავისუფლად.
ქრისტე გამოჩნდა მონად, გარნა უფალ-გუო.
- ასწავებს აჭა შინა მონათა ერთგულებით
ყოფასა უფალთა მიმართ, ვითარ მეცნიერთა, 405
ვითარმედ და ქრისტეცა კაცობრივ მონად
იწოდა, არამედ კლმწიფებითა ღმრთეებისაჲ-
თა ყოველნი განათავისუფლნა ცოდვისაგან.
ტყვეა უკუე არს თითოეულისა კაცისა დამსახ- 410
ველი მონებისა და უფლებისა თუხებათაჲ, რა-
მეთუ რაჲ ევნოს მონად წოდებულსა, უკუეთუ
სული თავისუფალი მოეგოს.
- 37 ღმერთი მხოლოდ და საღმრთონი გაქუნდედ 415
მტკიცედ.
რომელი მისცემს უმეტეს მიმღებელთა,
წყურილს მეწყურე, უხუებით შარად მდენი
და ნეტთა შინა მოთმინებად ძლეული.

395 ქნა LB, კქნა CD. 396 პირულთა D. 397 გამოჩინება LBCD. 399 კეთილთაგან
BCD. ქონება LBCD. თუხოებისა LBCD. 400 უფროსლა LBCD. ღმრთისანი D. 401 ერთგუ-
ლებისა LCD. 403 უფალ-გუო L, უფალ-გუო B. 407 ღმრთეებისათა LCD. 408 განათა-
ვისუფლნა L. ცოდესაგან LCD. 409 თითოეულისა LB, თითოეულისა C. თითოეულის D.
დამსახუბლი LBCD. 410 თუხებათა LBCD. 411 უკუეთუ LBCD. სული თავისუფალი მოეგოს]
სული თუთი უფალ მოეგოს LB, სული მისი უფალ მოეგოს CD.

* 35 სტროფთა ასეთი გადაადგილება (34-36-35) გვხვდება ეფრემ მცირის "სვეულ იამბიკო-
შიც".

35,3* ὁ ὑπὸ τοῦ ὑπάφει (ტყვეა ჰყოფს) add. კაცსა Iber.

Av საწუთო მსა საქმეთა შინა ყოველსა ზომსა

 რჩეულსა განსაზღვრებდითო, იტყუს, — ხო-

 ლო ღმრთისა სიყუარულისათჳს განუძლომე-

 ლი სურვილი გაქუნდინ, ვითარ მეცნიერსა, 420

 ვითარმედ: მარადის ღმერთსა სწყურის წყურ-

 ილი, რამეთუ ჭყელის საქმესა . . . . .

. . და ჰნებავს კუალად კეთილისა ჰმნაჲ კაცთა

 მიერ და კუალად ზილოს რაჲ გონება კაცისა

 სასოებასა კეთილსა მჭონებელი ღმრთისა 425

 მიმართ, რამეთუ ესე არს, თუ ნეშტთა შინა

 მიითუალავს გულსმოდგინებასა, ძლეული

 კაცთმოყუარებთა.

38 ნუ ყოლად ჰმძღობ, ნუცა მარად ისწრაფი:

 სჯობს ძლეულება, ვიდრე ბოროტად ძლევაჲ. 430

 და მორკინალი, არა ქვეშეთ მღებარე,

 ნამდულ იძლევის, იშუთ* ზესთმღებარეცა.

ნუ მარადის ყოველთა შინა მოსწრაფე ხარ

 ძლევად და მთავრობად, რამეთუ უმჯობეს არს

 კეთილმსახურებით სხუათა მიერ მთავრე- 435

 ბულება, ვიდრეღა უსახურებით სხუათა ზედა

 მთავრობაჲ; და რამეთუ მორკინალიცა არა

 მარადის მძლეველად იხილვების, არამედ არს

 ოდესმე, რომელ იჰმნებისცა.

417 საწუთოთა LBCD. 418 განსაზღვრებდით AL, განსაზღვრებდით BC. 419 — სიყუარუ-

 ლისათჳს ღუთისა CD. 420 სურჯი CD. 421 — ღმერთსა მარადის LB. სწყურის CD. წყ-

 ურჯი CD. 422 რამეთუ ჭყელის საქმესა] add. ვითარმედ მარადის ღმერთსა სწყურის

 წყურჯილი. მხოლოდ A-შია ჩამატებული. 423 ნებავს LB. კეთილსა B. ჰმნა LBCD. 424

 იხილოს რა LBCD. 425 ღუთისა D. 426 ნეშტთა] ნაშითა CD. 428 კაცთმოყუარებთა

 LBCD. 429 ყოლად D. მძღობ LBCD. 430 სჯობს CD. ძლევა LBCD. 431 ქვეშეთ LBCD.

 432 ზესთმღებარეცა L, ზესთმღებარეცა B, ზესთმღებარეცა CD. 435 სხუათა LBCD.

 437 მთავრობა LBCD. მორკინალიცა B. 438 იხილვების D.

* 38, 4 მოსკოვის (ზორად) იშუთ Iber.

39

იზღვიე რასმე: კეთილ ესე შრავალგზის,
ვითარ განსხეპამ ნერგისა ნაყოფთათეს.
ძურსა თუ დასძენ მათ, რომელნი აჲ გქონან,
ცეცხლს ატყუებ ნიეთსა, ანუ სენსა სხეულსა.

440

აქა შინა სამოციქულოსა სწავლასა იკუ-
მევს მეტყუელსა, ვითარმედ: რამსათეს არა
უფრო მსლა იუსამართლოებით, არამედ თქუენ
უსამართლოებთ და დააკლებთ სხუათა, რამე-
თუ არს ოდესმე მეზღვეულებაჲცა მომატყუე-
ბელ სა/რგებელსა, ვითარ-იგი განსხეპილი ვენა-
ქი და განწმედილი ნაყოფთგამომღებელ იქმნე-
ბის; რამეთუ უკუეთუ არა კეთილად დასძენდე
მათ ზედა, რომელნი აქ გქონან, ცეცხლსა მოა-
წევ ნიეთსა ზედა, ანუ სხეულსა ზედა — სენსა.

445

A45

450

40

არ თუ თანა-გაც ღმრთისა პატივი ბრალთაჲ,
ნუცა თუი შენ ხარ თანმდებთათეს შემწობებელ,
ხოლო უწყი თუ ვალი, პოვე სიმშვიდე.
წონს წყალობასა მოწყალებითა ღმერთი.

455

უკუეთუ არა თანამდებ ხარ ღირსისა
პატივთაჲსა ღმრთისათეს, ნუცა შენ მიუტევებ
თანამდებთა შენთა; ხოლო უკუეთუ უწყი, ვი-
თარმედ შეცოდებული ხარ მომქსენებელი
შენისა ცოდვისა, მიუტევებდი ყოველთა. და
რამეთუ ღმრთისა მიერცა აღიწონების წყა-
ლობაჲ, ვინამთგან მისი არს ეპამ მეტყუელი:

460

440 იზღვიე LCD, ზღვიე B. 441 განსხეპა LBCD. ნაყოფთათეს D. 442 დასძენ CD. 443 ატყუებ LD. ატყუებ B. ატყუებ C. 444 იკმევს LBCD. 445 მეტყუელსა LCD. მეტყუელსა B. 446 უფროსა LBCD. იუსამართლოებით L. თქუენ LD. 448 მეზღვეულებაჲცა L. მეზღვეულებაჲცა BCD. მომატყუებელ LCD. 449 ვენახი CD. 450 ნაყოფი D. 451 უკეთუ LCD. დასძენდე C. დასძენდე D. 453 მოაწევ ნიეთსა ზედა | მოწყვნითსა ზედა B. 454 ღმრთისა D. ბრალთა LBCD. 455 თანამდებთათეს BCD. 456 პოვე LBCD. სიმშვიდე C. 457 მწონს CD. 458 უკეთუ LBCD. ღირსსა B. პატივთაჲსა LBCD. 459 ღმრთისათეს D. 460 უკეთუ LBCD. 461 მომქსენებელი A. მომქსენებელი CD. 462 ცოდესა LCD. და რამეთუ om. L. 463 ღმრთისა D. წყალობა LBCD. 464 ვინამდგან L. ვინამდგან B. ეპა LBCD. მეტყუელი LCD.

არა შეიწყალე, არცა შენ შეწყალებულ იქმნე.* 465

41 გინებამან რამ აგზნას გონებამ შენი,
იქნენ ქრისტე და მისნი წულულებანი,
რაოდენ ესე უმცირეს ღმრთისა თანასა,
ესრეთ წუხილი, ვითარ წყლითა, დაშრიტო.

რატემს მოიწიოს ვისგანმე შენ ზედა გინე- 470
ბამ, მოიქსნენ ქრისტესთჳს შემთხუეულნი
იღუმელთა მიერ და ამით გულისსიტყუთა, ვი-
თარ წყლითა, დაშრიტო შენ ზედა მოწევნული
საქმილებრი გინებამ.

Av 42 სიტრფე, მთურალობამ, შური – სწორ და ეშმაკო: 475
სადა მივიდენ, წარპრღუნნიან გონებასა.
მარხვამ და ლოცვამ, ცრემლნი – წამალ ამათა* .
ესე კურნებად უწუი ზემთა სენთათჳს.

სწორად თქუნა სიბოროტისა სახენი 480
მბრძოლნი: მთრეალობამ, შური და ტრფი-
ალებამ და თუთ იგი ეშმაკეულება, რომელთა
კურნებამ და წამალი არსო, – იტყჳს: ლოცვამ
და მარხვამ და მდინარე ცრემლთა[მ], რამეთუ
ესე არს კურნებამ ამათ ვნებათამ.

466 გინებამან] გონებამან CD. რა LBCD. ალაგზნას B. ალაგზნის C. ალაგზნის D. გონება LBCD. 467 უქნენ L. ასხენ B. იხსენ CD. 468 ღუთისა D. 470 – გინებამ შენ ზედა B. გინება LCD. 471 მოახსენენ BCD. შემთხუეულნი LBC. 472 იღუმელთა] იუღუმელთა BCD. 473 მოწევნული B. სახმილებრი D. გინება LBCD. 475 მთრეალობა L. მთურალობა BCD. 476 მივიდენ D. წარღუნნიან LBCD. 477 მარხვა LBCD. ლოცვა LBCD. ამათა CD. 478 ვეწუ BC. 479 სწორად CD. სთქუნა CD. 480 მბრძოლნი L. მთურალობა BC, მთრეალობა D. ტრფილება LBCD. 482 კურნება LBCD. არს D. ლოცვა LBCD. 483 მარხვა LBCD. 484 კურნება LBCD. ვნებათა LBCD.

* კომ. 40. შტრ. მთ. 6, 14.

* 41.3 μαιρα (ნაწილი, წილი) უმცირეს Iber.

* 42.3 τὴν θάψακα (წამლები) add. ამათა Iber.

43 ფიცსა ველტოდე* . ვითარ უაუე ვარწმუნო?
სიტყუთ და ჭკვეით, სიტყუას მამტიცებლით.
485 ღმრთის უარის-ჭმნად შერაცხე ცრუფიცებაჲ.
რად შენდა ღმერთი? ჭკვეამ საშუალ დაღუე.

ნუცა ცასა ჰფუცაეო, ნუცა ქუეყანასა,
490 ნუცა სხუასა რომელსამე ფიცსა და ვითარ
ვარწმუნოთო, იტყუს მაიძულებელი ფუცვად,
– პატიოსნისა ცხოვრებისა მიერო და კეთილისა
სარწმუნოებისა; რამეთუ ფიცი ღმრთისა
უარის-ყოფასა შეიჭმს და არა ოდეს ჯერ-არს
ღმრთისა ქსენებასა შემოღებაჲ ფიცსა შინა,
495 არამედ საშუალ შემოვედინ პატიოსანი ჭკვეამ,
მარწმუნებელი მაიძულებელისაჲ.

44 უმტიციეს მცნებაჲ რაჲ არს სახარებისა[ჲ]?*
ესრეთ მოახლთა და მოყუარეთად იყავ,
500 ვითართაჲ შენთჲს, ამათი გნებაჲს ყოფაჲ.
A46 და უმახუღეს რაჲ არს? – ქრისტეს ვნებანი.

485 უაუე LBCD. 486 სიტყუას BCD. მამტიცებლით BCD. 487 შეკრაცხე A. ფიცება LBCD. 488 ჭკვეა LBCD. საშუალ LBCD. დასღუე LBCD. 489 ფუცაეო L. ჰფუცაო BC. ფუცაო D. ქუეყანასა D] add. და CD. 490 რასამე BCD. 491 ვარწმუნოო C. ვარწმუნო D. იტყუს] სიტყუს D. ფუცვად C. ცრუფად D. 492 პატიოსნისა A. ცხოვრებისა LBCD. მიერ CD. კეთილის B. 493 ღმრთის D. 495 ღმრთის D. ქსენებისა LC. ხსენებისა BD. შემოღება LBCD. 496 ჭკვეა LBCD. 497 მაიძულებელისა LBCD . 498 მცნება LBCD. 500 ვითართა LBCD. ყოფა LBCD. 501 უმახუღეს B. რა LBCD.

* 43.1 ἰσχυρῶς (ყოველგვარ) om. Iber.

* 44.1 χριστότης δόγμα (სახიერების, სიკეთის მცნება) მცნებაჲ... სახარებისაჲ Iber. (გრაფიკული აღრევა დაქარაგმებული სიტყვებისა: სახარება-სახიერება).

არარაჲ არს ესრე უმახულებს სარგებლისა-
თუხ თითოეულისა მორწმუნეთაჲსა, ვითარ ვნე-
ბანი ჭრისტესნი და მცნებაჲ სახარებისა[ჲ], მე-
ტყუელი: ვითარ გნებავს, რაჲთა თქუენ გიჲონ
კაცთა და თქუენცა ესრეთვე ჰყოფდით; უკუე-
თუ ვიდრემე თუთ იგი ჭრისტე მოკულა ჩუ-
ენტჲს, ჩუენცა თანა-გუჲც მისთჲს სიკუდილი.

45 ნურას ღირს ჰგონებ მართლისა მოყუარისა,
რომელ აჩუენა ეამთა შფოთმან, არ სუჲმამან: 510
არა მლიქნელი, გარნა* კეთილმოყუარე.
შურის საზღვარი, ნუ სიყვარულისაჲ გაქუს.

არარაჲ საკმარი უმჯობეს არს მოყუარისა,
ხოლო მოყუარესა მას ვიტყუ, რომელი არასადა
საწლდეგმან მოსმურობისამან აჩუენა, არამედ 515
განსაცდელმან ეამთამან და თუთწოდებით
მისლევამან მოყუარეთა მიმართ. და მტერობისა
ვიდრემე ეამი განსაზღვრეს ფილოსოფოსთა,
ხოლო სიყუარული უსაზღვროდ რადმე საკმედ
და სამარადისოდ განსაზღვრეს. 520

502 ესრეთ LBCD. უმახულებს D. 503 თუთოულისა C. თუთოულისა D. 504
მცნება LBCD. 505 მეტყუელი LCD. გნებავსთ C. გნებავთ D. რაჲთა L. რა D. თქუენ BD.
გიჲონ CD. ~ გიჲონ თქუენ A. 506 თქუენცა BD. ესრეთთ CD. უკუეთუ LCD. 507 ჩუენთჲს D.
508 ჩუენცა LD. თანა-გუჲს CD. 509 ღირს C. მოყუარისა B. 510 სჲმან LBCD. 511
მლიქნელი CD. 512 საზღვარი LBC, საზღვარ D. სიყვარულისა LBCD. 513 არარა
LBCD. სახმარი D. 515 მოსმურობისამან B. 516 განსაცდელმან L, განსაცდელთა B. ეამ-
თამან L. 517 მოსლევამან L. და თუთ წოდებით მოსლევამან მოყუარეთა მიმართ) om. BCD.
518 განსაზღვრეს LB. განსაზღვრეს CD. 519 უსაზღვროდ LBCD. 520 განსაზღვრეს LB.
განსაზღვრეს CD.

* 453 ἄριστον (მხოლოდ) om Iber.

* კომ. 45. შტრ. I კორ. 13, 1-8.

- 46 სხუათა მხედველი თუალი თუსთა არა ზედაეს
 და არცა სხუათა, ფრიად კამში თუ იყოს.
 ამის ძლით გაქუნდინ მწურთელი ყოველთა მიმართ:
 კელი კლისა, ფერკი ფერკის მოქენე.
 ვინამთგან ნათელი სხეულისამ, ესე იგი 525
- Av არს თუალი, / გარეგანთა ვიდრემე ზედაეს, ხო-
 ლო თაესა თუსსა ვერ ზედაეს, არამედ არცა გა-
 რეგანთა, უკუეთუ ბრყულიან იყოს, ამისთუს
 საკმარ არს მოგებაამ განზრახვისა და მასწავ-
 ლელისა საქმეთა მიმართ; და რამეთუ მარჯუე-
 ნე კელი მოქენე არს მარცხენისა და კუალად
 ერთი ფერკი სხუსა მეორისა მოძრავობისა მი-
 მართ. 530
- 47 უკუეთუ წურთილი შეუღებ შენ კეთილთა,
 არა გეცმიდოს ბოროტთაგან ბასრულსა.
 ოდეს ზენეშთა იგონებდე, შერაცხე
 შენ თანა ყოფა მრავალთა და გრცხუენედთა. 535
- უკუეთუ კეთილთა მამაკაცთა თანა იქცე-
 ოდი, არაოდეს განიბასრო ბოროტთაგან,
 ხოლო რაქამს გულისსიტიყუათა სიმრავლე
 მოვიდეს შენ ზედა, ჰგონე მახლობელად შენსა
 ყოფა სიმრავლესა მამაკაცთაჲსა და შეიკლიმე. 540
- 48 მფროდ* აღიარებენ კეთილნი ბოროტთასა.
 ბოროტთან მქცევი ნანდულ ბოროტთა იქმნე.
 ბოროტმან კაცმან არაოდეს კეთილ გიყოს. 545
 ჰნებაეს ქონებად შენდობამ, ვითარ ცხოვრებს.

* 521 მხედველი LBD, მკედველი C. არ ALD. ჰხედაეს B. 523 გაქუნდინ C. 524 კელი კელი
 B, ზელი კელი CD. ფერკის add. ფერკის A მოქენე] add. ფერკის C. მოქენე] add. ფერკის D.
 525 ვინამთგან L. ვინამთგან B. სხეულისა LBCD. 526 ჰხედაეს BCD. 527 ვერა ჰხედაეს BCD.
 528 უკუეთუ LBCD. 529 საკმარ არს D. მოგება LBCD. განზრახვისა LCD, განზრახვისა A. 532
 ფერკი D. 533 მოძრავობისა BCD. 534 უკუეთუ LBCD. შეუღებ B. 536 შეკარაცხე ACD. 538
 უკუეთუ LCD. იქცეოდეს C, იქცეოდა D. 543 მფროდ] უფროდ L. უფროსად B. უფროსად
 CD. 544 ნანდული B. 545 კეთილი გიყოს CD. 546 შენდობა LBCD, სცხოვრებს L. ცხოვრებს
 B, სცხოვრებს C, სცხოვრებს D.

* 48,1 ოცი (მუდამ)] om. Iber.

- ესევეთარი არს თითოეული, ვითარცა თა-
ნა-იშუებდეს მქცეველი, უკუეთუ ვიღრემე
კეთილთა თანა კეთილი, ხოლო უკუეთუ ბო-
როტთა თანა ბოროტი. ხოლო ნუ ოდესმე ინე- 550
ბებ მზაკუფარისა კაცისაგან კეთილის-ყოფასა,
რამეთუ მიგკდის შენ თანაზიარ-ქმნასა ნაცოდ-
ვებთა მისთაო.
- A47 49 ვიღრე სარგებელსა შევკრებ მტრისაგანცა,
მიზეზთაგან შინავს ღტოლვილთა მტკიცედ ყოფამ. 555
გარნა ვეშიშვი მე მწარესა წამალსა,
მაყუედრებდეს რამ მას კეთილი წამალი.
ეპოვებო, - იტყუს, - წინააღმდეგომისა-
განცა რასმე შესაძინელსა, რომელსა ამას
მახეთა მისითა და სანადიროთაგან განღტოლ- 560
ვასა; გარნა ეგრეთვე ვეშიშვი ამათ, ვითარ
მწარესა წამალსა, მაყუედრებდეს რამ მე
კეთილი წამალი და მამბრკოლებდეს წინამთ
მდგომთა მიერისა კურნებასა.
- 50 კეთილთ შიგე, ბოროტნი შეურაცხ-ყვენ: 565
შადლი მათდაცა იყვენ, არამს ვნებისა,
რამთა კეთილ-ჰყვენ ეამსა მათ შინა ეცენიცა.
სულგრძელისათჳს ნიჭად საბიერება .

547 თითოეული LB, თყოეული C, თყოეული D, ვითარცა CD. თანაიშუებდეს LB CD.
548 უკუეთუ LCD. 549 უკუეთუ LCD. 551 მზაკუფარისა LBC, მზაკუფარისა D. 552 მოგიკდის
BC, მოგიკდის D. ნაცოდღმდთა BCD. 553 მისთა D. 554 სარგებელს CD. შევკრებ L.
შევკრებ B. 555 ღტოლვილთა A, ღტოლვილთა CD. ყოფა LB, ყოფად D. 556 ვეშიშვი D.
557 მაყუედრებდეს რამ LB CD. 558 ეპოვებო L, ეპოვებო B, ეპოვებო CD. 559 რასმე CD.
შესაძინებულსა LD. 560 განღტოლვასა CD. 561 ეგრეთეს BCD, ვეშიშვი C. 562 მა-
ყუედრებდეს ACD. რამე C, რამე D. 563 დამამბრკოლდეს D. წინააღმდეგომთა A, წი-
ნააღმდეგომთა C. 564 კურნებასა A, კურნებისა LD. 565 შეურაცხ-ყვენ LB CD. 566 არამს
LB CD. 567 რამთა D. კეთილ-ჰყვენ LB CD. მას LCD.

* 49,4 *ἐγὼς (შინც)* om. Iber.

* 50,2 *κἀν τοῖσδε κείσθαι, τοῦ παθῆναι μὴδεν, χάρις* - PG 37] შადლი მათდაცა იყვენ
არამს ვნებისა (*καὶ τοῖσδε κείσθαι χάρις τοῦ μὴδεν παθῆναι*) Iber. cf. PG 37. cd. 942. n
198 (*Alia Leuvenclavii, alia Billi, alia Combef. Int. Greacus*).

* 50, 4 *καλῆ*] om. Iber. (cfr. *χρηστότης καλῆ* -PG37).

კეთილთა ვიდრეზე მამაკაცთა კეთილთა მია- 570
 გებდი, ხოლო ბოროტ კაცთა მარადის შეურა-
 ცხ-ჰყოფდი; გარნა ამითთჱცა მღებარე იყავნ
 მადლი, ვითარმედ არა რომელი ბოროტი ევ-
 ნოს შემნანებელთა მათთჱს, რომელნი ჰმნენს,
 რომელი ესენიცა უმჯობესისა მიმართ გარ- 575
 დაიკვალნენ, რამეთუ სულგრძელსა გულის-
 სიტყუასა ესე ნიჰი კეთილი ნაცვალ-ეცემის.

51 ყოველთად იყავ ტკბილ, შესაძლებელ არს თუ
 და მახლობელთა უფრო მს. რად ვიტყუ ამას?
 Av ვინ შენ გარწმუნოს უცხოთათჱს კეთილი 580
 არ მართლად მყოფი მათდა, რომელთაჲ გერ-არს?

უკუეთუ შესაძლებელ არს შენდა, ყოველ-
 თა კაცთათჱს სახიერ და ტკბილ იყავ და თუთ
 მათ ურწმუნოთათჱცა, ხოლო უფრო მსლა
 ნათესაეობითა ბუნებრივითა და სარწმუნოე- 585
 ბითა შეერთებულთათჱს. ხოლო თუ რამსათჱს
 ვიტყუ ამას, ამისთჱს, რამეთუ არავინ ირწმუ-
 ნოს შენი კეთილ-ყოფა ყოველთათჱს, უკუეთუ
 არა კეთილად ჰმღებარეობდე თჱსთა და მეც-
 ნიერთა მიმართ.

52 რად მტერსა მარად* უბადრუცსა ვაბრალებთ 590
 კლმწიფებასა ცხოვრებისად მიმცემნი?
 აბრაღე თავსა ყოველი, გინა მტეტი.
 ცეცხლი ჩუენ შორის, ხოლო ალი ქარისაჲ*.

570 მარად CD, შეურაცხ-ჰყოფდი L, შეურაცხ-ჰყოფდი D, 573 ჰმნენს LCD, იმნენს B, 574
 გარდაიკვალნენ LB CD, 576 ნაცვალ-ეცემის LB CD, 577 ყოლთად L, ყოველთად A)
 რომელთად C, რომელთა D, შესაძლებელ A, 578 უფროს B, 579 შენ] შინ B, 580 არა A,
 მართლად BC, ამითდა C, რომელთა LB CD, 581 უკეთუ LB CD, 584 ნათესაობითა BCD,
 586 ვიტყუ] ვიტყუ D, 587 უკეთუ LB CD, 588 მღებარეობდე LCD, 591 ცხოვრებისად LBD,
 ცხოვრებისად C, 593 ხოლო] ხ ა L, ქარისა LB CD.

*52,1 πόντος (ყველაფერს) მარად Iber.

*52,4 τὸν Πνεύματος (სულსა) ქარისა Iber.

- 595 ნუ ყოველსავე უბადრუკსა მტერსა ვაბ-
 რალებთ მარადის მჭონებელნი თუთ კლმწიფე-
 ბისანი, არამედ თავისა თჳისად შეერაცხდეთ
 ყოველთავე ნაცოდვებთა, ანუ უმეტესსა;
 რამეთუ გულისთქუმაჲ ვიდრემე ცოდვისა
 ჩუენ შორის, ვითარცა ცეცხლი, დაბუღებულ
 არს, ხოლო აღეგზნების, ვითარცა ჭარისაგან
 მოტევებითა ბელიარისაჲთა. 600
- 53 ნუ შეუღგები* სიჩქურებრთა სიზმართა:
 ნუ აღვილ მცთომ გაქუს ცნობაჲ ყოველთა შინა,
 ნუცა სიზმართა მარჯუეთა მიერ ჟერთოსნობ.
 ესეცა საფრ. კუ არს მრავალგზის მტერისაჲ. 605
- A48 ნუ შეუღგები საოცრებთა სიზმართასა,
 რამეთუ სიჩქურნი არიან; ნუცა გაქუს გულის-
 სიტყუაჲ / ყოვლისა მნებებელისა მიერ აღვილ
 შესაცთუნებელ. და რამეთუ ამათცა მიერ
 გუმზირის ჩუენდა მომართსა ბრძოლასა შინა
 წინააღმდეგომი იგი ჩუენი ეშმაკი. 610
- 54 სასოება ვაჲ კეთილთა* დასასრულად:
 რამეთუ არს თუ შემწე ვინ ბოროტისა,
 მრავლად* უმჯობეს ყოფა კეთილისათჳს?
 რამეთუ ვერ ვსთმობ ბოროტთაგან ძლეული. 615

594 ჟს ავ B 596 - თუთ მჭონებელნი კლმწიფეებისანი BC. თუთ მჭონებელნი კლმწიფე-
 ბისანი D. შეერაცხდეთ A. 598 გულისთქუა LBCD. ცოდესა LD. 599 ჩუნ D. 603 აღ. ჯ
 LCD. მცდომ D. გაქუს D. ცნობა LBCD. 604 მარჯუთა LBCD. ჟერთოსნობ LCD, ჟერთოს-
 ნობა B. 605 საბრ. კუ C. საბრხე D. მტერისა LBCD. 607 ნუმცა CD. გულის-სიტყუა LBCD.
 608 ყოვლისა D. აღ. ჯ LCD. 609 შესაცთუნებელი L. 610 გუმზირის LB. ჩუნდა D. მო-
 მართსა B. 611 წინააღმდეგომთა BCD. ჩუნნი L, ჩუნ D. 612 ჰყა LBCD. 613 შემწენი LB.
 615 ვერა L. ესთმობ CD.

* 53, 1 σφόνδρ' (ჭლიერ)] om. Iber.

* 54, 1 παντός (ყოველთა)] om. Iber.

* 54, 3 δίκαιον .. και (სამართლიან... და)] om. Iber.

- ყოვლისა საქმისა კეთილისათჳს წინამდებარე იყავნ შენდა სასოებაჲ დასასრულისა, რამეთუ უკუეთუ ვინმე მრავალგზის ბოროტსა შეეწეოდის, რაოდენ უფროჲს თანა-აც თანამ-შემწე-ყოფა კეთილისა? რამეთუ ვერ მოვიტომენ ძლევასა ბოროტისაგან. 620
- 55 ჰგონე ბედისა სიბრძნე უუცთომელს: ესე ადვილი მოღებაჲ არს საქმეთა[ჲ]. იგი — მართებაჲ. ნურარაჲ წურთილებისა უმჭობეს გიწნს შენ ამის მომგებელისა. 625
- შერაცხე ბედნიერობისა და წარმართებულობისაგან უმტკიცეს ყოფაჲ და უუცთომელეს გონიერებისაჲ, რამეთუ ბედნიერობა მოღება რამდენ არს ადვილი საქმისაგან, ხოლო გონიერება საჭკაა მიემსგავებინს, კეთილად მმართველსა ნავისასა, რომლისათჳსცა ნურარაჲ შეგირაცხეს ცხოვრებასა ამსა შინა უზენაესყოფად გონიერებისა. 630
- Av 56 სიფრთხილედ გაქუნდინ ნუ ქნაჲ სიბოროტისაჲ, გარანა კეთილ-ქნაჲ. უკუეთუ გნებავს ღმერთ-ქნაჲ. ესე კაცისა ტომსა მეცნიერისაჲ. აყუდენს ადვილად ტრიკონი, სკორპიოცა. 635

617 სასოება LBCD. 618 უკეთუ LCD. 619 შეეწეოდის| შეეწეოდის D. რაოდენ D. უფროს LBCD. თანა-აც LB. თანა-ამს CD. 620 მოვითმენ L. მოითმენ CD. 622 უუცთომელს D. 623 ადვილი LCD. მოღება LBCD. 624 მართება LBCD. ნურარა LBCD. 626 შეპრაცხე ALB. წარმართებულებისაგან BCD. 627 უმტკიცეს ყოფა LBCD. 628 გონიერებისა LB. მოგონიერებისა C. გაგონიერებისა D. 629 ადვილი LCD. გონიერება LBCD. 630 მიემსგავსების CD. 631 ნურარა LBCD. ცხოვრებასა LBD. ცხოვრებასა C. 632 უზენეს-ყოფად B. 633 სიფრთხილე L. ნუ ქნა LBD. სიბოროტისა LBCD. 634 კეთილ-ქნა LBCD. უკეთუ LCD. ღმერთ-ქნა LBCD. 635 მეცნიერისა LBCD. 636 აქუნდეს BCD. ადვილად LCD. ტრიკონი|სტრიკონი BCD. სკორპიოცა CD.

- უკუეთუ გნებაჲს ღმერთ-ქმნაჲ დიდებუ-
 ლებით, ნუ დაიცონებ კეთილ-ყოფასა მახლო-
 ბელთასა, ხოლო ბოროტისმოქმედანუ წყლუ-
 ლებათა მიერ, არამედ ჭადებათა და გინებათა 640
 გონიერ-ყოფლი და განსწავლიდი რამეთუ ქუ თჳს ეფის
 მამაკაცსა, მეტიერსა ნათესაობისასა, ხოლო წყვეაჲ
 და მოკუდინება[ჲ] უსიტყუთაცა ცხოველთა
 შეუდგების, ტრიკომსა ვტყუ ზოქსა და სკორ-
 პიოსა ქელისასა, ესე იგი არს ღრიაკალსა, ვი- 645
 ნამთგან ზოქსაჲცა არს სკორპიო.
- 57 ბენეშ ქაბუცი უფლურსი ბერთაჲ,
 ვგრეთვე ბერი უსულულესი ქაბუცთაჲ.
 გარნა ბრძენ* იყავნ ესე მსგავსად ეამისა:
 ხოლო ძლიერი უცთომ პირველ ეამისა. 650
- მრჩობლთავე შეუდგების სიხენე შე - უგუ-
 ნურსა ბერსა და უფლურსა ქაბუცსა; რამეთუ
 უქს მოხუცებულისაჲ ვიდრემე სამარადისოდ
 გონიერება[ჲ], ხოლო ქაბუცსა - ძლიერებაჲ
 და პატიოსნებაჲ განკრძალვითა ვნებათაგან. 655
- 58 მარადის ყოფლი შენსა საცხოვრებელსა,
 ხოლო უფროსლა ეამ არს გან ქნაჲ საწუთოთი.
 მკვე მოვიდა და განსლუასა ქობს ჭადაგი.
 განემზადენით ყოველნი, ახლოს მსჭაერი.

637 უკუეთუ LCD, ღმერთ-ქმნა LCD, დიდებულებით AC, 641 გონიერ-ყოფლი B, განსწავ-
 ლიდი B, განსწავლიდი CD, თჳს ეფის LCD, 642 ნათესაობისასა CD, om. B, წვევა LBCD,
 643 უსიტყუთაცა D, 645 არს] om. LB, ღრიაკალსა LBCD, 646 ვინაიდგან L, ვინათგან
 CD, ზოქსაჲ LBCD, სკორპიო LB, 647 ბერთა LCD, 648 ვგრეთვე BCD, უსულული
 CD, ქაბუცთა LBCD, 649 იყავ C, მსგავსად CD, 650 პირველ D, 653 უხშ D, მოხუცე-
 ბულს LBC, 654 ძლიერება LBCD, 655 პატიოსნება LBCD, განკრძალვითა D, 656
 საცხოვრებელსა LBD, საცხოვრებელსა C, 657 უფროსლა LCD, განქნა LCD, განსნა B,
 საწუთოთი LBCD, 658 მკვე] მხე D, განსლუასა B, განსლუასა CD, 659 მსჭაერი CD,
 *37, 3 იასიფიფი (ყოვლად ბრძენი, უბრძენსი) ბრძენ Iber.

- 660 მარადის დაიმარხენ საცხოვრებელნი მცნე-
ბანი, ზოლო უფროდსა ჟამსა სიბერისასა,
A49 რაჟამს შემკოვნებული თმამ განსლვასა წი-
ნათვე გიქადაგებდეს, მბრძანებელი უოველ-
თამ, რამთა შუა იქმნენ, ვითარ მახლობელად
ყოფასა მსჭაერისასა. 665
- 59 ბოლოდ სიტყუა— მრჩობლ უარის-ქნამა ღმრთისაჲ
სიტყუთ და საქმით. ნუ შესცთები, იხილე
(მარად რკენითა იღვენები ფარულად),
ნუსადა გიბმდეს უკანასკნელ განწმედა.
მწურთელობამ სიტყუა წინა-დაგიდებს 670
შენ უცთომელობასა, რამეთუ ვინამთგან მა-
რადის იღვენები წინააღმდგომისა მიერ ფარუ-
ლთა რკენათა მიერ, გიღირს, რამთა არა
მიიპარო არცა სიტყუთ, არცა საქმით; და
რამეთუ მრჩობლ კერძოვე შეგვმთხუევის 675
უარის-ქნამა ღმრთისაჲ, გიღირს უკუე შენ
მტკიცედ ცხოვრებამ და უცთომელად, რამთა
არა მოქნე იქმნე ცრემლთა მიერსა საღმო-
ბიერსა განწმედასა.
- შეწიენითა ღმრთისაჲთა დასასრული ოთ- 680
ხმუკლთა ღმრთისმეტყუელისათამ, ზოლო არს
ფრიად სარგებლიანი თარგმანებამ სწავ-
ლანთა ოთხმუკლთა ღმრთისმეტყუელისა-
თამ ნიკიტა პაფლაღონელისაჲ .

660 საცხოვრებელნი LBD, საცხოვრებელნი C. მცნებანი D. 661 უფროდ
LBCD. 662 შემკოვნებული D. თმა LCD) თქმა B. განსლვასა B, განსლვასა CD. წინათვე
LB, წინათვე CD. 663 ბრძანებელი D. უოველთა LD. 664 რათა LD) რათვე B. ვითარი A.
665 მსჭაერისასა CD. 666 ბოლოდ) ბოლოდ D. სიტყუასა D. უარის-ქნა LBCD. ღმრთისა BC,
ღმრთისა D. 669 გიბმდეს LBC. უკანასკნელ LBCD. 670 მწურთელობა LB. 671 ვინამდგან
L, ვინამდგან CD. 672 იღვენების D. წინააღმდგომისა D. ფარულად CD. რათა LD. 675 კერ-
ძოვე) კერძო BC, კერძო D. შეგვმთხუევის LBC, შეგვმთხუევის D. უარის-ქნა LBCD. 676
ღმრთისა LB. 680 ღმრთისა LBC, ღმრთისა LB, ცხოვრება CD. 677 რათა LBD. 678
ცრემლსა LB. 680 ღმრთისა LBC, ღმრთისათა D. ოთხმუკლთა D. 681 ღმრთისმეტყუელისათა
LC, ღმრთისმეტყუელისათა B, ღმრთისმეტყუელისათა D. არს) იმ. D. 682 სარგებლიანი CD.
თარგმანება LBCD. სწავლიანთა CD. 683 ოთხმუკლთა D. ღმრთისმეტყუელისათა LC, ღმრთის-
მეტყუელისათა B, ღმრთისმეტყუელისათა D. 684 პაფლაღონელისა LBCD.

**АНОНИМНЫЙ ГРУЗИНСКИЙ ПЕРЕВОД ГНОМИЧЕСКОЙ
ПОЭЗИИ ГРИГОРИЯ НАЗИАНЗИНА И КОММЕНТАРИЕВ К НЕЙ**
(Издание подготовила и предисловием снабдила К. П. Безирашвили)

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе впервые публикуется древнегрузинский анонимный перевод гномического стихотворения (четверостишия) известного богослова, оратора и поэта IV века Григория Назианзина (PG 37, с. 1, 2, п. 33) и комментариев к нему, составленных по образу комментариев Никиты Давида Пафлагонянина (X в.). Для установления критического текста использованы все существующие рукописи. Текст, который сопоставлен с греческим оригиналом, сопровождается полным списком вариантов.

Перевод выполнен неизвестным представителем т. н. эллинофильского направления грузинской литературы (а именно Гелатской теологической школы) в XII-XIII вв. и соответствует литературным требованиям и поэтическим традициям этой эпохи.

**ANONYMOUS GEORGIAN TRANSLATION OF THE GNOMIC POETRY
OF GREGORY OF NAZIANZUS AND COMMENTARIES ON IT**
(Edition prepared and prefaced by K. Bezashvili)

SUMMARY

The paper presents the first publication of the anonymous Georgian translation of the gnostic poem (tetrastichos) of Gregory of Nazianzus — the famous theologian, orator and poet of the 4th century (PG 37, carmen 1, 2, n. 33) and commentaries on it, compiled according to the commentaries of Niceta David the Paphlagonian (the 10th century). The corrected text is based on the extant manuscripts of the above-mentioned literary monument. The text is compared with the Greek original. A full list of variants is appended.

The translation was made by an anonymous representative of the so-called Hellenophile trend of Georgian literature (namely, Gelati theological school) in the 12th-13th centuries and meets the literary requirements and poetical traditions of that period.

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის შრომები
Труды Тбилисского государственного университета
им. Ив. Джавахишвили

340, 2002

ქართვან ნაღარკიშვილი

ქალთმომჯელობითი და პ. ვ. «ფეხინისტური»
ტენდენციები და პუნქტუალტურის მოზონცია კველ
პერძულ ლიტერატურაში

ძვ. წ. VIII საუკუნიდან მოყოლებული საბერძნეთის ისტორიაში ახალი და მნიშვნელოვანი ეტაპი იწყება, რომლის დროსაც არსებითად იცვლებოდა საზოგადოების ხასიათი. მმართველობის არისტოკრატიული სისტემა ნელ-ნელა გადადიოდა უფრო ევალიტარული, დემოკრატიული მმართველობის სისტემაზე, რომელიც ძველი წყობის წიაღში გაჩენილ ახალ კლასს – საშუალო მიწათმოქმედთა კლასს ეფუძნებოდა. ახალი კლასის გაჩენას თავის მხრივ უკავშირდება ახალი ტიპის ე.წ. „ნუკლეარული ოჯახის“ – ოიკოსის ამოტივტივება, რომელიც, როგორც ჩანს, ამ პერიოდისათვის ყველაზე მოსახერხებელი ფორმა აღმოჩნდა ამ კლასის მატერიალური დოვლათის შექმნასა და გადაცემაში. ახალი წყობის პირობებში ის ახალი სახელმწიფოს – პოლისის სოციალური ორგანიზაციის პირველადი უკრედი გახდა და საზოგადოების პროდუქტიულ ერთეულად ჩამოყალიბდა. ახალი სახელმწიფო ახლა უკვე ამ ოიკოსებს ემყარებოდა და მეთიც. თავად ამ ოიკოსების ჯამს წარმოადგენდა. სწორედ ამიტომ ახალი ტიპის ოჯახმა ახალი სახელმწიფოსთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა. პოლისის, როგორც მთელის კეთილდღეობა ძალზე დიდად გახდა დამოკიდებული ოიკოსის, როგორც ნაწილის კეთილდღეობაზე.

ოიკოსის ამ მზარდმა მნიშვნელობამ ჭალის როლის ცვლილება გამოიწვია. მას მნიშვნელოვანი ფუნქციების შესრულება დაეკისრა

და შესაბამისად მისი, როგორც ცოლის და დედის როლი განუხრელად ამაღლდა. რათა ამ ტიპის ოიკოსები სიცოცხლისუნარიანები ყოფილიყვნენ, ქალს აუცილებლად უნდა გაეჩინა ოჯახისთვის კანონიერი მემკვიდრე, საკუთარება ერთი ოჯახიდან მეორესთვის უნდა გადაეცა და ამავდროულად პასუხისმგებელი ყოფილიყო ოჯახის მატერიალური დოვლათის შექმნასა და გაფურჩქნაზე. ამდენად, ქალზე მნიშვნელოვანიწილად გახდა დამოკიდებული ოიკოსის მოუშლელიობა და ხელ შეუხებლობა, ამ უკანასკნელის კეთილდღეობასთან კი განუხრელად იყო დაკავშირებული პოლისის წარმატებული ფუნქციონირება. შესაბამისად, ასეთი მნიშვნელოვანი ფუნქციების მქონე სუბიექტი — ქალი — უკვე ძირეული ხდებოდა სახელმწიფოსთვის. ასეთი ძირეული მნიშვნელობის არსება კი განსაკუთრებით დაცული და გაკონტროლებული უნდა ყოფილიყო. მაგრამ მართო ეს ორი პირობა არ იყო საკმარისი. ქალი, ამასთანავე, უნდა ყოფილიყო შეზღუდული და დაქვემდებარებული, რათა სახელმწიფოს საჭიროებისათვის მისი სამსახური ყოველთვის გარანტირებული ყოფილიყო.

და მართლაც, გააფორმა თუ არა სოლონის რეფორმამ ქალის სოციალური სტატუსი, ამავე რეფორმით მაშინვე დაკანონდა ქალის დაქვემდებარებული მდგომარეობაც. ოჯახში უფროსი, წარმმართველი ქმარი დარჩა. დემოკრატიულმა წყობამ, რომელმაც თავის მოქალაქეებს ფართო უფლებები მიანიჭა, ქალს თითქმის მთლიანად დაუკეტა კარი საჯარო სივრცეში, წაართვა პოლიტიკური უფლებები და ტყვეის უმკაცრესი მორალური ნორმები დაუწესა. თითქოს პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ კლასიკური პოლისის დემოკრატიულ თავისუფლებას ქალის ლეგალური და კულტურული დაქვემდებარება მოჰყვა.

ბუნებრივია, ქალის ამგვარი დაქვემდებარებული მდგომარეობა მათთვის არც სასურველი და არც სახარბიელო არ გახლდათ. როგორც ბერძნული ლიტერატურის ცალკეული პასაჟებიდან ჩანს, გარკვეული პერიოდიდან მაინც უკვე ქალებიც აღიქვამდნენ თავიანთ მძიმე, „არაშესაშურ“ ხვედრს. შესაბამისად, ქალის ამგვარ დაქვემდებარებულ სოციალურ სტატუსს სჭირდებოდა ახსნა, სა-

ზოგადოებაში მათ არაავტონომიურ არსებობას კი გამართლებდა, ანუ საჭირო იყო იდეოლოგია, რომელიც ყველაფერს ახსნიდა და გაამართლებდა. და მართლაც, ნელ-ნელა ქალისადმი დამოკიდებულებაში ჩნდება ახალი ტენდენცია, რომელიც ცდილობდა არსებულ პატრიარქალურ სოციალურ სტრუქტურაში ქალის მდგომარეობა მისი ბუნებრივი მახასიათებლებით აეხსნა. ეს ქალთმომქულებობითი, ე. წ. „მისოგინური“ იდეოლოგია გახლდათ, იდეოლოგია, რომელიც ფაქტობრივად ქალის ნეგატიურ ხატს ეფუძნებოდა და რომელიც საზოგადოებაში ქალის მიმართ ნეგატიურ დამოკიდებულებას ამკვიდრებდა. მაგრამ გარდამავალი ეპოქა, განსაკუთრებით კი კლასიკური პერიოდის ბოლო ათწლეულები ძალიან საინტერესოა, ურთულესი კითხვებით აღსავსე პერიოდი გახლდათ, ეტაპი კაცობრიობის აზროვნებაში, რომელიც ტრადიციულ მორალს, პოპულისტურ იდეებს ძალზე მკაცრი გამოცდის წინაშე აყენებდა, საზოგადოებას გაბედულ და კრიტიკულ კითხვებს უსვამდა. ბუნებრივია, ეს უაღრესად საინტერესო დრო გვერდს ვერ აუვლიდა ისეთ მნიშვნელოვან პრობლემას, როგორც იყო ქალისადმი დამოკიდებულების საკითხი. და მართლაც, კარდინალურ ცვლილებათა ეპოქამ ამ სფეროშიც ახალი ტენდენციები შემოიტანა, ტენდენციები, რომლებიც გარკვეულ წილად საფუძვლებს უჩვენებდა ფეხმოკიდებულ იდეოლოგიას. რამეთუ ორივე ეს მიმდინარეობა ძალზე საყურადღებო მსოფლმხედველობას წარმოადგენს, ჩვენ შევეცდებით მოკლედ მიმოვიხილოთ ორივე მათგანის უმთავრესი პოსტულატები. პირველად ქალთმომქულებობით დამოკიდებულებას შევხებით, როგორც უმთავრესს გარდამავალი პერიოდისათვის, შემდეგ კი ახალ დამოკიდებულებას განვიხილავთ, რომელსაც ჩვენ პირობითად „ფემინისტურ“ ტენდენციას ვუწოდებთ.

როგორც აღვნიშნეთ, მისოგინური იდეოლოგია პატრიარქალურ სტრუქტურაში ქალის სოციალურ სტატუსს, უპირველესად, ქალის ბუნებით, ქალის ფენომენით ხსნიდა, რომელიც თავის თავში საზოგადოებისთვის ნეგატიურ, უარყოფით დატვირთვას

ატარებდა. და მაინც რა იყო ამგვარი წარმოდგენის უმთავრესი მიზეზი?

ბერძნებს მტკიცედ სჯეროდათ, რომ მათ მიერ შექმნილი ქალაქსახელმწიფო – პოლისი ცივილიზაციის უმაღლესი ფორმა გახლდათ, თავად ცივილიზაცია კი ბუნებაზე მოპოვებული ურთულესი გამარჯვება იყო. ეს ამაედროულად წარმოდგენდა მამრი ავტორიტეტის გამარჯვებას, რომელმაც ბუნება/ქალი ხანგრძლივ, დამლუპველ, დაუნდობელ ბრძოლაში საბოლოოდ დაამარცხა. ქალის დაკავშირება ბუნებასთან საერთოდ ძველი ხალხებისათვის და არა მარტო ბერძნებისთვის იყო დამახასიათებელი. შესაბამისად, მათ ცნობიერებაში სწორედ ქალი იყო დაკავშირებული იმ ირაციონალურ საწყისთანაც, რაც საზოგადოდ ბუნებას ახასიათებდა. ბერძნული მითების მთელ ციკლს წითელ ხაზად გასდევს მითოპოეტური ხატები იმ ქალებისა, რომლებიც თავიანთი სიშმაგით, კელურობით, ირაციონალური სულით კაცთა მოდგმას ღუპავენ. მაგრამ გარკვეული პერიოდთან მოყოლებული კაცები ახერხებენ ამ მონსტრი, ბნელი, ბარბაროსი და ავისმომასწავებელი არსებების დამარცხებას. სწორედ ამ გამარჯვებებს აღუვლენენ ჰიმნებს და აფიჭიარებენ ხელოვნების ნიმუშებზე. პართენონის ცნობილი ფრიზები – „გიგანტომაქია“ და „ამაძონომაქია“ – სინათლის, ცივილიზაციის, მამრის გამარჯვებას ეძღვნა ბნელზე, ირაციონალურზე, მდედარზე. ჰესიოდეს კოსმოგონური მითების წყება ზევსის საბოლოო გამარჯვებით მდედარის გენერაციული ძალებით მართული უწინდელი წყობის დამარცხებაზე მოგვითხრობს; ჰომეროსიეული ჰიმნი აპოლონის მიმართ ღმერთის მიერ მდედარისაგან შობილ ურჩხულთა დაძლევას უმღერის. სოფოკლე თავის ერთ-ერთ ცნობილ საგუნდო პარტიაში „ჰიმნი ადამიანს“, რომელიც ადამიანის გასაოცარ გამარჯვებათა შესახებ მოგვითხრობს, განსაკუთრებით გამოჰყოფს მამრის მიერ ბუნების სტიქიის – მიწის მოთვინიერებას და ამ გმირობას ადამიანის ერთ-ერთ უმთავრეს გამარჯვებად, ბუნებასთან ბრძოლაში მამაკაცის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს დამსახურებად მიიჩნევს:

„გეას ღმერთთაგან ყველაზე ღიადს,

გარდაუვალს და მარად მოუღლებლს,
ფიტაეს, როდესაც თავისი გუთნით

შებმულ ცხენებით წლითი-წლობით ხნავს ხოლმე მულამ”

(1, სტ. 338-341)

მაგრამ ბუნებაზე გამარჯვება მის მოსპობას არ გულისხმობდა. გამარჯვება გარკვეული ფორმით უნდა ყოფილიყო გამოხატული, რამეთუ ბუნება არ არის ის, რის გარეშეც აღამიანს შეუძლია იარსებოს. და ბერძნებმა სხვებთან ერთად ასეთი ფორმა ბუნების მოშინაურებაში დაინახეს. თუ ბუნებას მოწესრიგებულ სახეს მისცემ, ამ შემთხვევაში იგი ასატანი იქნება ცივილიზაციისათვის. ქალის, როგორც ბუნების ერთ-ერთ იპოსტაზის მოწესრიგება ბერძნებმა ქორწინების ინსტიტუტს დააკისრეს. ის, რომ ქორწინება ქალის მოშინაურებას გულისხმობდა, განსაკუთრებით მკვეთრად იკითხება ასოციაციურ წყვილებში, რომლებშიც ბავშვის ჩასახვა (ქორწინების მიზანი) იგივე მიწის მოხენაა, ქალის გათხოვება კი მასზე უღლის დადგმას წარმოადგენს, ისეთივე უღლის, როგორითაც კელურ ცხოველებს ათვინიერებენ (2, 53). ქორწინების შემდეგ გათხოვილი ქალები უკვე მისაღები ხდებოდნენ ბერძნული პოლისისთვის. პოლისმა მხოლოდ ამ ქალებს უბოძა თავისი უმაღლესი ძღვენი — მოჭალაქის სტატუსი ჰეტერების, ხარჭების და მეძავეებისაგან განსხვავებით, რომლებთაც ბერძნები პოლისის გარეთ მდგომებად, ე. წ. „სხვებად“ მოიაზრებდნენ, რამეთუ ისინი თავისუფალი, უღელდაუდგმელი ცხოვრების ნირს ეწეოდნენ. მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ ბერძნებმა პოლისის სტრუქტურაში ქალს ამგვარი სახით დაუმკვიდრეს არსებობა, როგორც ჩანს, მათ მაინც ეშინოდათ ქალებისა — იყვნენ კი ისინი საიმედონი ასეთი მოშინაურების (ინკორპორაციის) შემდეგ? და მართლაც, დრო და დრო ბერძნულ ლიტერატურაში გამწარებული კაცების ხმა გაისმის, კაცებისა, რომლებიც გაცილებით ბედნიერნი იქნებოდნენ ქალების გარეშე რომ ყოფილიყო შესაძლებელი არსებობა. გავიხსენოთ თუნდაც ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი მისოგინური ტირადა ქალებზე, რომელიც ქალთმოძულე ჰიპოლიტოსს ეკუთვნის. დედნაცვლის მიერ სარეცლის შეთავაზებით შეურაცხოფილი ჰიპოლიტოსი სა-

სოწარკვეთილი მიმართავს ზევსს, ნუთუ არ შეიძლება, რომ ადამიანების მოდგმა ქალთა გარეშე გაგრძელებულიყო, ნუთუ არაა შესაძლებელი შვილების ყიდვა, რათა ამით სახლში ცოლის ყოლისაგან განთავისუფლებულიყავითო (ევრიპიდე, ჰიპოლიტოსი, სტ. 615-651). ანდა იასონის დასკვნა მედეასთან პირველი შეხვედრის შემდეგ: „ნეტავი ბავშვები რაღაც სხვა გზით იბადებოდნენ და ქალი სულაც არ ერიოს ამ საქმეში. რამდენ უბედურებას გადაურჩებოდა კაცთა მოდგმა“ – აცხადებს იასონი, რომელსაც წარმოადგენა არა აქვს, რას დაატეხს მის შვილებს თავს ქალი-დედა მომავალში (3, სტ. 547-576).

ბუნებაზე ცივილიზაციის გამარჯვების ერთ-ერთი ყველაზე მკაფიო ლიტერატურულ გამოხატულებას ესჭილეს ტრილოგია „ორესტეა“ წარმოადგენს. ეს არის ტრაგედია, რომელიც დასახელებული გამარჯვების გარდა, ყველა იმ დანარჩენ გამარჯვებათ უმღერის, რომელიც ამას სდევს თან. ეს არის ახალი წყობის, ახალი სამართლის, მამრი ავტორიტეტის მიერ ძველი წყობის, ტომობრივი სამართლიანობის, დედის უფლებების დამარცხება, რაც ორესტეს მიერ კლიტემნესტრას მოკვლით და არეოპაგზე ამ მკვლელობის გამართლებითაა გამოხატული. ტრილოგია სრულიად ერთმნიშვნელოვნად წარმოგვიდგენს ახალი საზოგადოების ჭკაკუთხედ პრინციპს – ამგვარი ტიპის პოლისის ფუნქციონირება მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, თუ იგი ერთხელ და სამუდამოდ იტყვის უარს ოჯახურ, გვაროვნულ, სისხლით ნათესაობითი კავშირების უპირატესობაზე და შესაბამისად, მღედრის უფლებების უპირატესობაზე, მღედრისა, რომელიც ამ ინსტიტუტებთან თავისი არსით მჭიდროდაა დაკავშირებული. და რადგან მღედრის უფლებებს ყველაზე მეტად ის განამტკიცებდა, რომ სწორედ დედა შობდა ბავშვს და აგრძელებდა სიცოცხლეს, მისი უფლებების დაკნინება უპირველესად სწორედ ამ უპირატესობის ჩამორთმევას შეეძლო. და ესჭილევ ბერძნულ ლიტერატურაში ალბათ ყველაზე გამოკვეთილად ბავშვის გაჩენაში ქალის მნიშვნელობას უკიდურესად ამცირებს და იჭამდეც კი მიდის, რომ შთამომავლობის ჩასახვაში უმთავრეს როლს მამრს-მამას აკისრებს.

„იგი, რომელსაც დედად ხმობენ, სულაც არ გახლავთ
შვილის გამჩენი, მამრის თესლსა აღვივებს მხოლოდ,
ნაყოფს წარმოქმნის კაცი, ხოლო ქალი, ვით მასპინძელი
ინახავს სტუმრის მობოძებულ ძვირფასს საჩუქარს“
(4, სტ. 658-661).

ის ერთადერთი ხმა, რომელიც ორესტეს გამარჯვებას მოაპო-
ვებინეს, ქალღმერთი ათენას ხმაა. ათენა კი თავისი არსით დედის
გარეშე შობილს განასახიერებს, რომელიც მამაკაცისადმი თავის
თაყვანისცემას დაუფარავად აცხადებს:

„დედის მუცლიდან არ ეშობილვარ და მამაკაცი
ქალს მიჩვენია, თუმცა არასდროს არ ვუღლები,
მაინც მას ველტვი მამალღმერთის მთაყვანებელი“
(5, სტ. 736-738)

ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი
როლი შეიძინა ქალმა ოჯახში, რამდენად დიდად იყო მასზე და-
მოკიდებული ოიკოსის წარმატება, რამდენადაც აუცილებელი იყო
ოჯახის წინსვლასა და კეთილდღეობისთვის ქალის მიერ მასზე და-
კისრებული ფუნქციების პირნათლად შესრულება. მაგრამ ქალის
ფუნქციის მნიშვნელობა ოჯახის მარტოოდენ მატერიალური სივ-
რცით არ ამოიწურებოდა. ცოლი დიდ როლს თამაშობდა ქმრის
„მამაკაცური ღირსების“ შენარჩუნებაში. „მამაკაცური ღირსების“
ცნება კი პატრიარქალური საზოგადოებისთვის ძალზე არსებითი,
საგულისხმო ფენომენი გახლდათ. სწორედ ის, რომ ქალს ესოდენ
მნიშვნელოვანი როლი ჰქონდა „მამაკაცური ღირსების“ შენარჩუ-
ნებაში, აძლევდა ქალს დაფარულ, ლატენტურ ძალაუფლებას,
ზრდიდა მის გავლენას და მნიშვნელობას. ეს გარემოება ანიჭებდა
ქალს ძალას არა მარტო იმისთვის, რომ არსებითად ემოქმედა
ოჯახის „მამაკაცურ ნაწილზე“, არამედ ფაქტიურად დაეღუპა ის-
ინი. ბუნებრივია, აღნიშნული საშიშროება კიდევ უფრო ზრდიდა
შიშს ქალის ფაქტორის მიმართ. „ამიტომ ძალიან ადვილი გასაგე-
ბია, ქალის მოქმედებით თავმოყვარეობის შელახვის გამო განაწყ-
ენებელი მამაკაცი, თუ რატომ ცდილობდა მოეგონებინა ქალთა
სქესისათვის ხასიათის მანკიერი შტრიხები... ეს სწორედ ის თვისე-

ბეზია, რომლებიც თავისთავად ამართლებს ქალის სრულ გაძევებას პოლიტიკური ცხოვრების სფეროდან და რომლებიც გასაგებს ხდის კაცის ქალზე გაბატონების აუცილებლობასაც“ (6, 80).

ფეიქრობთ, დასახელებული ფაქტორები – კერძოდ საშიშროება იმისა, რომ ქალს არ მიეტოვებინა ოჯახი და ამდენად, წარმატებით შეესრულებინა თავისი მოვალეობა, ისევე როგორც იმის საფრთხე, რომ ქალს „მამაკაცური ღირსებისთვის“ შეურაცხოვა არ მიეყენებინა, წარმოგვიდგენენ დამატებით მიზეზებს, თუ რამ გამოიწვია ქალთმომძლეობითი იდეოლოგიის წარმოშობა. ამავე დროს, ისინი აჩვენებენ იმ პრაქტიკულ საჭიროებასაც, რამაც ამ იდეოლოგიის ასეთი ფართო ფუნქციონირება განაპირობა.

უნდა ითქვას, რომ ბერძნებმა წარმატებით გაართვეს თავი ქალის უაყოფითი ხატის შექმნის ამოცანას. და მართლაც, ჩამოაყალიბეს იდეოლოგია, რომელიც ქალს მამაკაცთან შედარებით ყველა ასპექტში უფრო დაბალ საფეხურზე აყენებდა. მათ მტკიცედ სჯეროდათ, რომ ქალი ინტელექტუალურადაც და ფიზიკურადაც მამაკაცზე სუსტი იყო. ფიზიკური სისუსტე არ აძლევდა ქალს საშუალებას მონაწილეობა მიეღო საგარეო საქმიანობაში. არისტოფანეს ქალები შეძრწუნებულნი არიან, როცა შეიტყობენ, რომ თურმე ქალაქის უსაფრთხოება მათზე ყოფილა დამოკიდებული (არისტოფანე, ქალები სახალხო კრებაზე, სტ. 109). ასევე ბანალურია ქალთა ინტელექტუალური სისუსტის ხაზგასმით გამოკვეთა. გასაოცარი ის არის, როცა ქალი რაიმე კვიციანურს ამბობს, უფრო მეტიც, ბრძნულად მოქმედებს. ქენოფონტეს აზრით, ქალი მამაკაცს აზროვნებით და სიძლიერით ჩამოუვარდება. მხოლოდ გარკვეულ საზღვრამდე შეიძლება აათვისებინო ქალს იგივე, რაც მამაკაცს, მაგრამ ნურას უყაყრაყად, ამ საზღვრის ზევით (ქენოფონტი, სიმპოსიონი, 2, 9).

ფიზიკურად და ინტელექტუალურად სუსტი არსებები – ქალები, ბუნებრივია, მორალურად სრულყოფილნი ვერ იქნებოდნენ. ყოველ შემთხვევაში, ბერძნებს ასე მიაჩნდათ. ისინი ქალებს ალბათ ნიეთად, ან უბრალოდ უგუნურ სულიერ არსებებად სახავენდნენ, რადგანაც თვლიდნენ, რომ ქალებმა, შეიძლება არც კი აგონ პასუხი

ჩადენილ დანაშაულზე. ამ მხრივ ალბათ ტიპურია ქალის შედარება ცხვართან ან ცხენთან, რომელიც ქსენოფონტეს მოჰყავს. ცხენს ან ცხვარს თუ რაიმე ხინჯი აქვს, ამას ხომ ჩვენ მეჭინბეს ვაბრალებთ, შესაბამისად, მისი აზრით, თუ ქალს რაიმე ნაკლი ახასიათებს, შეიძლება დაეუშვათ მისი პასუხისმგებლობა, მაგრამ უმთავრესად პასუხისმგებლობა მისმა ზედამხედველმა მამაკაცმა უნდა იკისროსო (ქსენოფონტი, ოიკონომიკოსი, 3, 11).

ბერძნები თვლიდნენ, რომ ესოდენ არასრულყოფილ ქმნილებებს არსებობის შესანარჩუნებლად დასჭირდებოდათ რაღაც თვისებები. ეს თვისებები კი აუცილებლად მანკიერი იქნებოდნენ. ასე მაგალითად, მტრის დამარცხება, მათი აზრით, ქალს მხოლოდ მოტყუებით ან მოწამვლით თუ შეეძლო (არისტოფანე, ქალები სახალხო კრებაზე, 238). ქალებმა ათასგვარი ხრიკის და ტყუილის მოგონება, ათასნაირი ხლართის დაგება იცოდნენ, რათა მიზნისთვის მიეღწიათ, ქალი საკმაოდ კარგად ფლობდა მლიქვნელობის ხელოვნებასაც. ბუნებით ექვიანი ქალი ხშირად ხდებოდა შურისმაძიებელი, და ა. შ. (ევრიპიდე, ანდრომაქე, სტ. 911 და შმდგ.).

და მაინც, ქალების ამ მართლაც თვალისმომჭრელ მანკიერ თვისებათა გალერეაში ბერძნები, როგორც ჩანს, ყველაზე დიდ მანკიერებად ქალის ზღვარგადაცილებულ სექსუალურობას თვლიდნენ, თვისებას, რომელიც ყველაზე საშიში გახლდათ, როგორც ოჯახის დანგრევისათვის, ასევე „მამაკაცური ღირსების“ ფენომენისათვის. ეს შიში, ალბათ, ქალის ექსცესური სექსუალობის წარმოდგენას ჰქმნიდა. ამ თვალსაზრისის ერთ-ერთ ყველაზე მკაფიო გამოხატულებას ტირესიას შესახებ გადმოცემა წარმოადგენდა. მითის თანახმად, ზევსი და ჰერა ერთმანეთში დიდხანს დაეობენ, თუ რომელი სტესი იღებდა უფრო დიდ სიამოვნებას სექსუალური ურთიერთობიდან. და რადგან ვერ შეთანხმდნენ, მათ მისან ტირესიას მიმართეს, რომელსაც შეეძლო ყოფილიყო კაციც და ქალიც. მაშინ ტირესიამ მათ უპასუხა, რომ ქალი მამაკაცთან შედარებით ათჯერ მეტ სიამოვნებას იღებდა (პესიოდე, მელამპოლია, ფრ. 275). და რამეთუ ქალის წილ ამდენი სიამოვნება მოდიოდა, ბუნებრივად გამომდინარეობდა დასკვნაც – სექსუალურ სფეროში ქალს თავის

შეკავება ნაკლებად შეეძლო, განსაკუთრებით საშიში კი სწორედ ის ქალი შეიძლება გამხდარიყო, ვისაც სარეცელში მეტოქეობას გაუწევდნენ (ევრიპიდე, მედეა, სტ. 569-75). ასეთი შიში ქალის სექსუალობის მიმართ, ბუნებრივია, ქალის ასექსუალობას აიდიალეზდა. ამიტომაც ალბათ ქალებზე სიმონიდეს სატირაში ყველაზე უკეთესია ის ქალი, რომელიც ფუტკარს ჰგავს. ქალი-ფუტკარი საუცხოოა არა მარტო იმიტომ, რომ იგი ფუტკარივით მოფუფუხე, გამრჩე და მოუცლელია, არამედ იმიტომაც, რომ იგი ფუტკარივით ინდიფერენტულია სექსუალური ურთიერთობის მიმართ (სიმონიდე, სატირა ქალებზე, 7, 90-91).

მისოგინური პოზიციის კვინტესენციას პანდორას შესახებ ჰესიოდეს ცნობილი მითი წარმოადგენს. ზევსმა ადამიანების დასასჯელად ახალი უბედურება მოიგონა. მან უბრძანა ჰეფესტოსს გამოეჭრა მისისაგან ქალი, შეამკო იგი ღმერთთა საუკეთესო თვისებებით, უწოდა მას პანდორა (პანდორა ნიშნავს ყველასაგან დასაჩუქრებულს), მისცა ქალს ქურქელი, რომელშიც თავმოყრილი იყო ყველა შესაძლო უბედურება, ავადმყოფობა, კირი და ამ ქურქლით და გარკვეული დარიგებებით გამოუშვა ადამიანებთან, როგორც „მშვენიერი ბოროტების“ ხატება. უგუნურმა ეპიმეთევსმა პანდორა ცოლად შეირთო. აი, მაშინ კი მოხდა პანდორამ თავი ზევსის მიერ გამოტანებულ ქურქელს და ამოფრინდა იქიდან ყოველივე საზარელი, მხოლოდ იმედი დარჩა ქურქლის ძირში, რადგან პანდორამ სასწრაფოდ დახუფა ქურქელი ზევსის გაფრთხილების შესაბამისად (ჰესიოდე, სამუშაონი და დღენი, სტ. 47-105). პანდორას შემდეგ წარმოიქმნა ქალთა დამლუპველი მოდგმა — ჩვენი საუბედუროდ, ისინი ჩვენთან ცხოვრობენ, მაგრამ ჩვენი თანამგზავნი მხოლოდ სიმდიდრეში არიან — ასკენის ჰესიოდე (ჰესიოდე, თეოგონია, სტ. 591 და შემდეგ).

როგორც აღვნიშნეთ, მეხუთე საუკუნის ბოლო ათწლეულში ქალისადმი დამოკიდებულების სფეროში ახალი, კარდინალური ცვლილებები იკვეთება. ეს უმნიშვნელოვანესი გარდატეხა უპირველესად დიდი ბერძენი ტრაგიკოსის — სოფოკლეს სახელს უკავშირდება. სოფოკლე დაუვიწყარი და ლეგენდარული გმირი ქალე-

ბის სამყაროს ქმნის. მისი გმირები იდეალურები არიან - იდეალური არიან მისი მამაკაცი პერსონაჟებიც და ქალი გმირებიც. ეს კი ნიშნავს, რომ დრამატურგმა უკან გადასწია სქესის ფაქტორი, ქალი მამაკაცს პიროვნულად გაუთანაბრა და ამით ქალი სოციალურად წინ წამოსწია. მართლაც, სოფოკლეს გმირი ქალები იმავე თვისებებით ხასიათდებიან, რითაც დრამატურგის მამაკაცი პერსონაჟები. ქალებს - ანტიგონეს და ელექტრას მამაკაცთა მსგავსად გამძაფრებულად აქვთ შეგნებული მოვალეობა მშობლების და ნათესავების მიმართ, მოვალეობა ღმერთების მიმართ. ამავე დროს, მათ პიროვნებებშიც გადაჭარბებულად არის წარმოდგენილი სირცხვილის გრძობა. იდეალური თვისებებით შემკულ ქალებს სოფოკლეს მამაკაცი პერსონაჟების მსგავსად აკლიათ „სოფროსუნე“ (ზომიერების ბერძნული იდეალი). ისინი არიან თავდაჭერებული, ბობოქარი, მტკიცე ადამიანები, რომლებიც მოქმედებენ დაუფიქრებლად, რამეთუ სოფოკლეს გმირები იდეალურობის მიუხედავად მაინც ადამიანები არიან. ტრაგედიაში სოფოკლეს ქალები უპირისპირდებიან მამაკაცებს და საინტერესოა ის, რომ ამ დაპირისპირებაში მორალური უპირატესობა სწორედ ქალების მხარესაა. მაგრამ, ამავე დროს, არც ანტიგონე და არც ელექტრა არ არიან ტრადიციული „ქალური ქალები“, მეტიც, თავიანთი საქციელით ისინი ქალის ბერძნულ იდეალს მკვეთრად უპირისპირდებიან. ცხადია, მათი ამგვარი საქციელი არ იჭნებოდა ადვილი მისაღები ტრადიციული ათენელი მაყურებლისათვის. მაგრამ სოფოკლეს ქალები ანგარიშს არ უწევენ ისეთ პირობითობას, როგორცაა საზოგადოების მიერ სქესთათვის დადგენილი ნორმები, რადგან მიაჩნიათ, რომ ისინი უფრო მაღალ ღირებულებათ ემსახურებიან. ტრაგედია „ანტიგონეს“ ფინალში ნათლად ჩანს დიდი დრამატურგიის მრწამსი - როცა საქმე ღმერთებს ეხება, სქესთა შორის არ შეიძლება იყოს განსხვავება.

სოფოკლემ, როგორც ჩანს, ქალისადმი დამოკიდებულების ძველ პოზიციას, ტრადიციულ მორალს სუსტი წერტილი უპოვა, ჩააჯლო ხელი ამ იდეოლოგიის საფუძვლებს და შეარყია. ფაქტი ერთია, დიდი დრამატურგი ამგვარი პოზიციით აშკარად უსწრე-

ბლა წინ თავის დროს. თუმცა საინტერესოა ის, რომ ამგვარი ქალი პერსონაჟების შემქმნელ დრამატურგს — სოფოკლეს მაინც არ გამოუწვევია საზოგადოების გაღიზიანება. ბერძნული საზოგადოება ალბათ ინტუიტურად გრძნობდა იმას, რომ სოფოკლეს ყოველივე ამის მიუხედავად, მაინც ქალის მხარე არ ეჭირა.

აი, ვერიპიდემ — სოფოკლეს უმცროსმა თანამედროვემ კი ათენური საზოგადოება ძალიან გააღიზიანა, შესაძლებელია იმიტომ, რომ ფიჭობდნენ — ვერიპიდე ქალის პოზიციიდან ლაპარაკობსო. პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, ერთსა და იმავე მწერალს ქალებთან დამოკიდებულების თვალსაზრისით — ტრადიციამ და თანამედროვეობამ განსხვავებული შეფასება მისცა. პირველმა იგი „ქალთმომძულედ“, მეორემ — პირველ ფემინისტად მონათლა. მიზეზი ალბათ ის იყო, რომ მოვლენებისადმი ვერიპიდეს დამოკიდებულება თითქმის არასოდეს განისაზღვრებოდა ერთმნიშვნელოვნად.

და მაინც, რა იყო საყურადღებო ვერიპიდესთან ქალებისადმი დამოკიდებულების თვალსაზრისით? უპირველესად ის, რომ ვერიპიდეს აინტერესებდა ქალთა სქესი, როგორც დამოუკიდებელი ფენომენი, მას აინტერესებდა მათი სპეციფიკური მახასიათებლები, ამა თუ იმ საჭკიელის მიღმა მათი მოტივები. ყველაზე უკეთ მისი ეს ინტერესი სქესთა ურთიერთობის წარმოჩენისას გამოიხატა. თავისი შემოქმედების სხვადასხვა ეტაპზე, მწერალი ისევ და ისევ სქესთა ურთიერთობის თემას უბრუნდება. სწორედ ვერიპიდემ შემოიტანა ტრადიციული ფანრისთვის სრულიად უცხო თემა — სიყვარულის თემა და ამით ფაქტობრივად საფუძველი ჩაუყარა კიდევ თანამედროვე ლიტერატურას. ათენელი ტრადიციული მაცურებლისათვის ვერიპიდეს მიერ შექმნილი ქალი პერსონაჟების უმეტესობის მიღება მართლაც ძალზე ძნელი აღმოჩნდა. მისი ქალებიდან ზოგიერთი ხომ არად დაგიდევს ტრადიციულ მორალს. ალბათ გაუგებარი იყო მათთვის მედეას პოზიცია, რომელიც არ იღებდა ქორწინებაში მამაკაცის და დედაკაცისთვის დადგენილ ნორმას, და რომელიც თავს მამაკაცის თანასწორ პარტნიორად მიიჩნევდა. ვერიპიდე თვლიდა, რომ მის თანამედროვე საქორწინო იდეალს აშკარად გადახედვა ესაჭიროებოდა. ვფიჭობთ, სქესთა ურ-

თიერთობაში მწერლის იდეალს ჰარმონიული ცოლ-ქმრობა წარ-
 მოადგენდა, რომელიც მეუღლეების სრულ ურთიერთგაგებაზე
 უნდა ყოფილიყო დამყარებული. იყო კი ამგვარი რამ სრულიად
 ახალი ბერძნული ცნობიერებისთვის? — რასაკვირველია, არა, თუ
 გაეხსენებთ პომპროსს, რომელმაც ევრიპიდეძე დიდი ხნით ადრე,
 „ოდისეაში“ ქორწინების ბერძნული იდეალი ოდისევსის და
 პენელოპეს ურთიერთობით გამოხატა.

მაგრამ ევრიპიდეს ეპოქაში ეს მივიწყებული ქეშმარიტება
 ხელახლა აღმოსაჩენი გახდა — ფონი ხომ ის მისოგინური იდეოლო-
 გია იყო, რომელმაც პანდორას მითი, ქალებზე სიმონიდეს და
 ფოკილიდეს მწარე სატირები წარმოქმნა.

თუმცა გენდერულ სფეროში ევრიპიდეს ნოვატორობა ოჯახში
 ორივე სქესის ღირებულებათა აუცილებლობის ჩვენებით არ შე-
 მოიფარგლა. მან ორივე სქესის ფასეულობათა აუცილებელი ფუნ-
 კციონირება უფრო მაღალ საზოგადოებრივ დონეზე დააყენა. ხომ
 არ დადგა დრო, გველიარებინა, რომ საზოგადოებას მამაკაცური
 ღირებულებები მდებრობითის დათრგუნვის ხარჯზე აქვს გად-
 აჭარბებით შეფასებული? ევრიპიდე ისევ უბრუნდება ბუნე-
 ბა/კულტურის დაპირისპირების ძველ თემას, მაგრამ იგი სრულიად
 რევოლუციურ განაცხადს აკეთებს — არის კი სწორი მკვეთრად და-
 ვაპირისპიროთ ისინი ერთმანეთთან? მაგრამ მთავარი კითხვა, რომ-
 ლის გარშემოც ისევ და ისევ ტრიალებს ათენელი დრამატურგი
 ეფიქრობთ, მაინც შემდეგში მდგომარეობს — მოიპოვა კი ადამიანმა
 საბოლოოდ ბუნებაზე ის გამარჯვება, რომლის შესახებაც მან ასე
 ამაყად გამოაცხადა?

ამ კითხვებს კი მოჰყვა მართლაცდა გენიალური ტრაგედია. ეს
 „ბაკქი ქალები“ გახლდათ. მიუხედავად იმისა, რომ პიესაში ძველი
 და ნაცნობი თემები თამაშდება, თავად დასკვნა სრულიად ნოვა-
 ტორულია. თუმცა აქ გამარჯვებული არც ერთი მხარე არაა, მამ-
 რობითი საწყისის განადგურება მაინც ძალზე შთამბეჭდავია —
 ნადგურდება პენთეესი, მეფე და ქალაქი. მოვლენათა ამგვარი წარ-
 მოჩენით ევრიპიდე, შესაძლოა, პასუხობდა კიდევ ზემოთ დასმულ
 შეკითხვას. პასუხი კი ასეთი იყო, — როგორც ჩანს, ადამიანმა მაინც

ვერ გაიმარჯვა საბოლოოდ ბუნებაზე. ალბათ ბუნებაზე გამარჯვება შეუძლებელია, შესაბამისად დადგა დრო, რომ საზოგადოებამ გარკვეული ფორმით ირაციონალურის მიღების აუცილებლობა აღიაროს.

და ბოლოს, ვფიქრობთ ამ ახალი დამოკიდებულების — პირობითად „ფემინისტური პოზიციის“ დაგვირგვინებად შეიძლება ჩაითვალოს პლატონისეული, უფრო სწორედ სოკრატე-პლატონისეული დოქტრინა. ქალთა ახლებური ცხოვრების მოდელს თავის იდეალურ სახელმწიფოში პლატონი ორ ნაწარმოებში „სახელმწიფოსა“ და „კანონებში“ გვთავაზობს. ფილოსოფოსის პირველი და უმთავრესი კითხვა ძველ, ნაცნობ პრობლემას ეხება — არის ქალი უკვე თავისი ბუნებრივი მონაცემების გამო დაქვემდებარებული არსება, თუ ქალისთვის დამახასიათებელი თვისებები, მისი შესაძლებლობანი, შეიძლება სოციალური გარემოთი აეხსნათ — გარემოთი, რომელიც უბრალოდ არ აძლევს ქალს სხეანაირი განვითარების შესაძლებლობას? სოკრატეს აზრით, ქალსა და კაცს შორის ისეთივე განსხვავებაა, როგორც თმიან და უთმო კაცს შორის. ადამიანები ხომ არ ვანსხვავებთ ძაღლებს სქესთა მიხედვით? თუ მდებარე ძაღლს მამრივით გაეწვრთნით, ისიც ხომ შეასრულებს თავის მოვალეობას — ინადირებს ანდა სახლს უდარაგებს. გაუწვრთნელი კი არც ერთი სქესისა არ გამოადგება ადამიანს. სოკრატე არსად არ ამბობს, რომ ქალები და კაცები არიან თანაბარი, მაგრამ იგი უშეუბნებლად მათი სითანაბრის შესაძლებლობას. ბუნებრივია, ასევე სოკრატე, ჩვენ არ შეგვიძლია ვიწინასწარმეტყველოთ, თუ როგორი იქნებიან ქალები სწორი აღზრდის შემთხვევაში. მაგრამ ის, რომ ქალები არ იღებენ იმავე განათლებას, რასაც მამაკაცები, ნამდვილად არ არის მოსაწონი. ამიტომ იდეალურ სახელმწიფოში ბიჭებმა და გოგონებმა ერთნაირი აღზრდა-განათლება უნდა მიიღონ — ისწავლონ მუსიკა, ხელი მიჰყონ გიმნასტიკას, შეისწავლონ სამხედრო საქმე. იმ ქალებს კი, რომლებიც წარმატებით გაივლიან შეჯიბრებას და გადარჩევის პროცესს, შეეძლებათ მამაკაცების თანასწორ სახელმწიფოს დამცველნი — დარაჯნი გახდნენ. და რადგან საშუალო მონაცემების ქალი ცუდ მამაკაცს ამ-

კარად სჯობს, ამიტომ სახელმწიფომ ქალის სამსახური არ უნდა უგულვებელყოს. იდეალური სახელმწიფო საშუალებას მისცემს ქალს ყველა ფარული ნიჭი და შესაძლებლობანი სრულად გამოავლინოს. მეტიც, მას მშართველიც კი შეუძლია გახდეს.

სახელმწიფო ასპარეზზე ქალის ამგვარი მასშტაბით გამოყვანა, ბუნებრივია, ოჯახის არსებული ტიპის შეცვლას გამოიწვევდა, რადგან ქალები საოჯახო საქმეებიდან და ბავშვის აღზრდის მოვალეობიდან უნდა გამონთავისუფლებულიყვნენ. ამიტომ უმაღლეს-დარაჯთა კლასში ფილოსოფოსმა ახალი ტიპის შეუღლება შემოიტანა. ეს ახალი ტიპის ქორწინება ევგენისტური პრინციპებიდან გამომდინარეობდა – საუკეთესო სახელმწიფოსთვის აუცილებელი იყო საუკეთესო შთამომავლობის, უმაღლესი რასის შექმნა, რისთვისაც ერთმანეთს ორივე სქესის საუკეთესო წარმომადგენლები უნდა შეუღლებოდნენ. ყველაფერი სახელმწიფოს ინტერესების სამსახურში – ასეთი გახლდათ პლატონისეული იდეალური სახელმწიფოს ბაზისური პოსტულატი მაგრამ ამგვარი შეუღლება ჩვეულებრივი ქორწინება არ იყო, რადგან თავიანთ შვილებს „საუკეთესონი“ თავად როდი ზრდიდნენ. ბავშვები დაბადებისთანავე თანამდებობის პირთა ხელში გადადიოდნენ, რომლებიც მათ აღზრდას ხელმძღვანელობდნენ. შესაბამისად იშლებოდა ოჯახის არსებული ტიპი, ფაქტობრივად ოჯახი, როგორც ასეთი, ირღვეოდა მშობელთა და შვილთა ურთიერთობა, მშობლებს საერთოდ არ უნდა სცოდნოდათ თავისი შვილები. იმისთვის, რათა და-ძმებს შორის ინცესტი თავიდან აგვერიდებინა, პლატონის აზრით, ერთი ასაკის ბავშვები ერთმანეთის და-ძმებად უნდა ჩაგვეთვალა და მათ შორის სექსუალური ურთიერთობა აგვეკრძალა. პლატონის მიხედვით, ყოველივე ამის შემდეგ თავად სახელმწიფო ერთი ოჯახი გახდებოდა (პლატონი, სახელმწიფო, V).

მოგვიანებით პლატონმა იდეალური სახელმწიფოს ამ მოდელში არსებითი ცვლილებები შეიტანა. ფილოსოფოსმა „კანონებში“ შეცვალა თავისი მოსაზრებები ოჯახთან დაკავშირებით, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, მან „კანონებში“ ოჯახი აღადგინა. ამასთან, მან დააწესა უმკაცრესი კანონები პირად ცხოვრებაზე და

სტესობრივი ურთიერთობის მაქსიმალური შეზღუდვა მოითხოვა, თუ ეს უკანასკნელი შთამომავლობის გაგრძელებას არ ისახავდა მიზნად (პლატონი, კანონები, VI-VII).

უთუოდ საინტერესოა, რომ პლატონისეული მოდელი საკმაოდ სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა და მის ცალკეულ კომპონენტებს მრავლად ვხვდებით სხვადასხვა ეპოქის სხვადასხვა პოლიტიკურ სისტემაში.

ოჯახის და სახელმწიფოს ურთიერთობის პლატონისეული მოდელი კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ ქალის როლის ცვლილება ყოველთვის სახელმწიფოს მთლიანი ტრანსფორმაციის ნაწილს წარმოადგენდა. ხშირად ქალის და მამაკაცის თანაბრობის პლატონისეული პოსტულატი ლიბერალური აზროვნების მაგალითად მოპყავთ. მაგრამ ამასთან ერთად, არ უნდა დაგვაიწყდეს, გვაფრთხილებს მ. არტური, რომ ბერძნები ოჯახში სტესთა როლების ცვლილებას ყოველთვის აუცილებელ, მაგრამ მეორეხარისხოვან პრობლემად მიიჩნევდნენ. უმთავრესი მათთვის ყოველთვის სახელმწიფოს მოწყობის საკითხი იყო (7, 81-82).

კლასიკურის შემდგომ ეპოქაში — ელინისტურ პერიოდში შეიცვალა ქალის მიმართ დამოკიდებულება და ქალის ფაქტობრივი მდგომარეობაც. ის მუდმივი პრობლემა, თუ რომელი უსწრებდა დროში — ქალის მდგომარეობის შეცვლა, თუ მისადმი დამოკიდებულების ცვლილება ალბათ გადაუჭრელი დარჩება. მაგრამ ერთი ფაქტია, მხატვრულ აზროვნებაში მომხდარმა ცვლილებებმა ძველ კლიშეებს, ძველ სტერეოტიპებს მნიშვნელოვნად შეურყია საფუძველი. ტრადიციულის გვერდით მძლავრად მოიკიდა ფეხი ახალმა კულტურულმა იდეალებმა. ელინისტურ ეპოქაში ჩვენ უკვე ვხვდებით ქალებს, რომლებიც მნიშვნელოვან საკუთრებას განკარგავენ, ქალებს, რომლებიც სხვადასხვა საზოგადოებრივ ნაგებობებს აშენებენ და ასევე ქალებს, რომლებიც უმაღლეს სახელმწიფო თანამდებობებსაც კი იკავებენ. ყოველივე ეს კლასიკური პერიოდის ქალებისთვის სრულიად გამორიცხული იყო.

1. სოფოკლე, ანტიგონე; სოფოკლე, თებეს ტრაგედიები. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა. წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო გ. ხომერკიშა, თბ., 1988
2. Gould J., "Law, Custom and Myth: Aspects of the Social Position of Women in Classical Athens". JHS 100, 1980, 38-59
3. ვერიპილე, შედეგა: ძველი ბერძნულიდან თარგმნა ბ. ბრევეამეშ, წინასიტყვაობა და კომენტარები რ. გორდეზიანისა, თბ., 1996
4. ესქილე, ემპენიდები; ესქილე, ირესტა, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა გ. სარიშვილმა, თბ., 1974
5. ესქილე, ემპენიდები; ესქილე, ირესტა, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა გ. სარიშვილმა, თბ., 1974
6. Pitt Rivers. The fate of Shechem or the Politics of Sex. Essays in the Anthropology of the Mediterranean. Cambridge, 1977
7. Arthur M., "From Medusa to Cleopatra: Women in the Ancient World" in (ed) R. Bridental and C. Koontz. Becoming Visible: Women in European History, Boston, 1977.

**ЖЕНОЕНАВИСТНИЧЕСКИЕ И «ФЕМИНИСТИЧЕСКИЕ»
ТЕНДЕНЦИИ И ОППОЗИЦИЯ КУЛЬТУРА /ПРИРОДА
В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ**

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены две т.н. мисогинические и феминистические тенденции по отношению к женщине. Первая из них связана со становлением нового государства – греческого полиса и прослеживается уже в поэмах Гесиода. Вторую можно наблюдать в последние десятилетия 5 в. до н.э. и эта тенденция прежде всего связана с именем Софокла.

В статье представлена попытка объяснения причин зарождения женоненавистнической идеологии. Это было обусловлено прежде всего тем, как греки того периода рассматривали отношение между природой и культурой. Они представляли, что природа и культура находятся в строгой оппозиции друг с другом, природа считалась врагом цивилизации и по этой причине должна была быть побежденной.

Патриархальный полис олицетворял эту самую победу культуры над природой, победу порядка над беспорядком, триумф мужского авторитета над женской иррациональностью. Поражение женщины породило её низкий социальный статус и соответственно способствовало появлению негативной концепции женщины, которая в свою очередь объясняла её субординацию в обществе.

В течение последних десятилетий 5в. до н. э. традиционные представления стали под вопросом. Изменение коснулось и идеологии по отношению к женщине. Новые тенденции персонально и морально уравнивали женщину с мужчиной, они признали обязательную дуальность обоих полов как в семье, так и на общественном уровне. Вместе с тем они старались подорвать основы утвержденной оппозиции между природой и культурой. В это время появляется и модель идеального государства Платона, в которой в ином свете представляется как природа женщины, так и её место в государстве.

THE MISOGYNISTIC AND "FEMINISTIC" TENDENCIES AND THE CULTURE/NATURE OPPOSITION IN ANCIENT GREEK LITERATURE

(SUMMARY)

The article aims at discussing two tendencies of the attitude of Greeks toward woman – the misogynistic and so-called feministic tendencies. The former is connected with the foundation of the new state-Greek polis, first manifesting itself in Hesiod's poems. The second sentiment arose during the last decades of the 5th century B.C. and is linked primarily with the tragedies of Sophocles.

The article represents an attempt to explain the reasons of the emergence of the misogynistic ideology. First and foremost it was caused by the vision of the Greeks, how they realized the relation between nature and culture in a certain period. Nature and culture were considered to be in strict opposition to each other, nature was viewed as the enemy of civilization and was to be defeated for this reason.

Thus the patriarchal polis exemplified this very victory of culture over nature, victory of order over disorder, triumph of male authority over female irrationality. The victory over woman entailed her low social status and correspondingly, negative conception of women explaining her subordination.

During the last decades of the 5th Century B.C traditional values were called into question. Reevaluation of attitudes took place in the existing ideology toward women. The new tendencies equalized woman to man on the personal and moral levels, it recognized the necessity of both sexes in the family and in the state and tried to demolish the basic points of the established opposition between nature and culture. The model of the ideal state, formed by Plato, appeared together with these sentiments. This model implied basic transformation of woman's nature as well as her place in society.

Чумбуридзе Л. А. И. Джавахишвили и вопросы истории грузинской музыки (резюме).....	123
Сакарული Ц. М. Заглавие и некоторые его параметры (на материале английской повести) (резюме).....	133
Чилая Р. А. Авторское в его литературных героях (резюме).....	143
Одзели М. В. О соотношении жизни и творчества писателя (резюме).....	154
Анонимный грузинский перевод гномической поэзии Григория Назианзина и комментариев к ней (издание подготовила и предисловием снабдила К. П. Безарашвили).....	194
Надареишвили К., Женоненавистнические и «феминистические» тенденции и оппозиция культура / природа в древнегреческой литературе (резюме).....	212

CONTENTS

Vakhtang Imnaishvili, Once more about "Khanmet Lektionary" (Summary).....	19
Elguja Khintibidze, Towards the Interpretation of the Ethnonym Berzen (Summary).....	30
Natalya Orlovskaya, The Caucasus and Georgia in the Novel of a 19 th century American Author (Summary).....	39
Lali Dzotsenidze, The Georgian Redaction of the Apophthegmata (Summary).....	52
Liana Shatberashvili, Jado's Guests by Mikheil Javakhishvili and The Oraraant Widow by Ilia Chavchavadze (Summary).....	59
Giorgi Alibegashvili, Some Theological Terms from Old-Georgian Literary-theoretical thought (Summary).....	75
Oleg Goljadze, Tariel-The Knight in the Panther's Skin (Summary).....	86
Natela Imedadze, Peculiarities of Creative Works and Epistolary Heritage of Grigol Orbeliani (Summary).....	111
Luiza Chumburidze, I. Javakhishvili and Questions of the History of Georgian Music (Summary).....	123
Tsiala Sakaruli, The Title and Some of its Parameters (short story as the object of discussion) (Summary).....	133
Ramaz Chilaia, The Author as He is Reflected in his Characters (Summary).....	143
Marika Odzeli, Towards the Relationship of life and Creative Work of a Writer (Summary).....	154
Anonymous Georgian Translations of the Gnostic poetry of Gregory of Nazianzus and commentaries to it (Edition prepared and prefaced by K. Bezarashvili) (Summary).....	194
Ketevan Nadareishvili, The Misogynistic and "Feministic" Tendencies and the Culture /Nature Opposition in Ancient Greek Literature (Summary)....	213

გამომცემლობის რედაქტორი მ. ინასარიძე
ტექრედაქტორი თ. ფირცხელანი
კორექტორი ქ. გაჩეჩილაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 29.VII.02 საბეჭდი ქალაქი 60X84 1/16.
პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 13,5; სააღრ.საგამომც. თაბახი 11,01.
შეკვეთის № 5 ტირაჟი 130

ფასი სახელშეკრულებო

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
380028, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 14.

თბილისის უნივერსიტეტის სარედაქციო-სადუბლიკაციო
კომპიუტერული სამსახური
380028, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 1.

